

**УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ У
КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ**

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

мр Саша Атанасов

**УЛОГА СВЕДОКА У ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНОГ
ДЕЛА**

- докторска дисертација –

Косовска Митровица, 2016

**UNIVERSITY OF PRIŠTINA TEMPORARILY LOCATED IN
KOSOVSKA MITROVICA**

FACULTY OF LAW

mr Saša Atanasov

**THE ROLE OF THE WITNESS IN DETECTING AND PROVING OF
CRIMINAL OFFENCE**

- PhD thesis -

Kosovska Mitrovica, 2016.

<i>I Аутор</i>
Име и презиме: Саша Атанасов
Датум и место рођења: 17.08.1966, Димитровград
Садашње запослење: Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, асистент
<i>II Докторска дисертација</i>
Наслов: Улога сведока у откривању и доказивању кривичног дела
Број страница: 355
Број слика: 0
Број библиографских података: 319
Установа и место где је рад израђен: Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици - Правни факултет
Научна област (УДК):
Ментори: проф. др Милан Жарковић, проф. др Петар Станојевић
<i>III Оцена и одбрана</i>
Датум пријаве теме: 18.05.2011.
Број одлуке и датум прихватања докторске дисертације: 05 бр. 330 од 29.09. 2011. године у вези са 11-2/132 од 07.07.2011.
Комисија за оцену подобности теме и кандидата: проф. др Милан Жарковић, проф. др Петар Станојевић, дос. др Татјана Лукић
Комисија за оцену докторске дисертације: проф. др Драго Радуловић, проф. др Милан Жарковић, проф. др Петар Станојевић
Комисија за одбрану докторске дисертације: проф. др Драго Радуловић, проф. др Милан Жарковић, проф. др Петар Станојевић
Датум одбране:

САЖЕТАК

Предмет дисертације је сведок и његова улога у откривању и доказивању кривичног дела. Испитивање сведока је сложена радња доказивања, којом се у кривичном поступку изводе персонални докази, односно узима исказ од лица за које је вероватно да може саопштити обавештења о кривичном делу, учиниоцу или другим чињеницама које се утврђују у поступку.

Сведок може бити свако лице (нпр. дете, одрасло или старо лице, лице са одређеним психофизичким недостатком), уколико се са тим лицем може успоставити контакт, а при томе је то лице способно да истинито сведочи о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку. *Закоником о кривичном поступку Републике Србије* утврђен је општи оквир вршења радње испитивања сведока, док је садржај радње одређен криминалистичким правилима и психолошким знањима. Полазећи од чињенице да се у својству сведока у кривичном поступку могу појавити различите категорије сведока, тако су и правила која треба применити у сваком конкретном случају разноврсна и бројна, и при томе захтевају посебну стручност и вештину испитивача, како би крајњи резултат испитивања – исказ био реалан и целовит.

Са циљем утврђивања стварног значаја сведока и његовог исказа у поступку откривања и доказивања кривичног дела, стварања адекватних услова за испитивање сведока и утврђивања оптималног начина испитивања у оквиру осам научно-концепцијских целина, размотрен је процесни положај сведока у оквиру три основна типа кривичног поступка, појмовно је одређен сведок, размотрена је способност сведока за сведочење, анализирани поједине категорије сведока, анализирана права и дужности сведока у кривичном поступку, фазе у којима се сведок испитује, процесни ток доказивања сведоцима, посебно нови начин испитивања сведока на главном претресу, начин бележења исказа сведока, основе психологије исказа сведока и криминалистичко-тактичка правила испитивања сведока.

Кључне речи: сведок, правни положај, фазе поступка, процесни ток доказивања, бележење исказа, основи психологије исказа, криминалистичко-тактичка правила.

ABSTRACT

The subject of the dissertation is the witness and his role in discovering and proving the criminal offense.

Examination of witnesses is a complex action in which personal evidence provided in the criminal procedure, that is, it consists of taking testimony from a person who is likely to be able to give information with regard to the criminal offense, the offender or other facts which are determined in the process.

A witness may be any person (e.g. a child, an adult or elderly person, a person with certain psychological and physical deficiency), provided that contact may be established with that person, and if the referred person is able to truthfully testify with regard to the facts that are established in the criminal proceedings.

The Code on Criminal Procedure of the Republic of Serbia established the general framework of performing an action of examining the witnesses, while the content of the actions is determined by the criminal rules and psychological knowledge.

Starting from the fact that different categories of witnesses may appear as a witness in criminal proceedings, there are varied and numerous rules that should be applied in each case and, in addition, require special expertise and skills of examiners for the final result of examination - the statement could be true and complete.

In order to determine the real significance of the witness and his testimony in the process of discovering and proving the criminal offence, the creation of adequate conditions for the examination of witnesses, and determination of the optimal method of screening in the context of eight scientific conceptual frames, the procedural status of a witness within the three main types of criminal proceedings has been examined, the witness is conceptually determined, the witness's ability to testify is considered, certain categories of witnesses are analyzed, rights and duties of witnesses in criminal proceedings are analyzed, stages in which the witness is being examined are discussed, as well as the process of the proving, especially a new method of questioning the witnesses at the main trial, a method of recording the testimony of the witnesses, the basics of psychology in the testimony of witnesses and criminal-tactical rules of examination of witnesses.

Key words: Witness, legal status, stage of the process, the process of the proving, record of testimonies, the basics of psychology in the testimony, criminal-tactical rules.

САДРЖАЈ

УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
ГЛАВА I	9
ИСТОРИЈСКИ ПРИКАЗ УЛОГЕ СВЕДОКА У ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНОГ ДЕЛА	
1. СВЕДОК У АКУЗАТОРСКОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ	9
2. СВЕДОК У ИНКВИЗИЦИОНОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ	12
3. СВЕДОК У МЕШОВИТОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ	14
ГЛАВА II	17
ОПШТЕ ОДРЕЂЕЊЕ СВЕДОКА	
1. ПОЈАМ <i>СВЕДОК</i>	17
2. СПОСОБНОСТ ЗА СВЕДОЧЕЊЕ	31
3. ПОЈЕДИНЕ КАТЕГОРИЈЕ СВЕДОКА	37
3.1. Сведок очевидац	40
3.2. Сведок по чувењу	43
3.3. Оштећени као сведок	46
3.4. Посебно осетљив сведок	48
3.5. Заштићени сведок	51
ГЛАВА III	54
ПОЛОЖАЈ СВЕДОКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ	
1. ПРАВА СВЕДОКА	54
1.1. Право сведока на накнаду трошкова	54
1.2. Право сведока да буде ослобођен од дужности сведочења	56
1.2.1. Право сведока да буде ослобођен од дужности сведочења према међународном праву	65
1.3. Право сведока да ускрати одговор на поједина питања	70
1.4. Право сведока на заштиту	75

2.	ДУЖНОСТИ СВЕДОКА	84
2.1.	Дужност сведока да се одазове позиву за сведочење	84
2.2.	Дужност сведока да положи заклетву	91
2.3.	Дужност сведока да сведочи	96
2.3.1.	Сведоци који су искључени од дужности сведочења	99
2.3.1.1.	Сведок који је корисник тајног податка	100
2.3.1.2.	Сведок који је дужан чувати професионалну тајну	103
2.3.1.3.	Сведок који је дужан чувати бранилачку тајну	106
2.4.	Дужност сведока да говори истину и да ништа од онога што му је познато не прећути	109
2.5.	Дужност сведока да обавести орган поступка о промени адресе	114
	ГЛАВА IV	115
	ФАЗЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА У КОЈИМА СЕ ИСПИТУЈЕ СВЕДОК	
1.	ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА У ИСТРАЗИ	115
2.	ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА НА ГЛАВНОМ ПРЕТРЕСУ	128
3.	ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА НА ПРЕТРЕСУ ПРЕД ДРУГОСТЕПЕНИМ СУДОМ	135
4.	ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА ВАН ГЛАВНОГ ПРЕТРЕСА	136
	ГЛАВА V	140
	ПРОЦЕСНИ ТОК ДОКАЗИВАЊА СВЕДОЦИМА	
1.	ОТКРИВАЊЕ СВЕДОКА	140
2.	ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА	148
2.1.	Поучавање сведока о његовим правима и дужностима током сведочења	150
2.2.	Утврђивање идентитета сведока и његовог односа са окривљеним	151
2.3.	Правила испитивања сведока	153
2.3.1.	Испитивање сведока пре главног претреса (у истрази, у фази припремања главног претреса)	157
2.3.2.	Испитивања сведока на главном претресу и на претресу пред другостепеним судом	157

2.3.2.1.	Основно испитивање сведока	158
2.3.2.2.	Унакрсно испитивање сведока	163
2.3.2.3.	Додатно испитивање	171
2.3.3.	Правила суочења сведока	172
2.3.4.	Правила која се односе на вршење препознавања лица или предмета од стране сведока	176
2.3.5.	Правила испитивања посебно осетљивог сведока	185
2.3.6.	Правила испитивања заштићеног сведока	195
3.	ОЦЕНА ИСКАЗА СВЕДОКА	202
	ГЛАВА VI	205
	БЕЛЕЖЕЊЕ ИСКАЗА СВЕДОКА	
1.	ЗАПИСНИЧКО БЕЛЕЖЕЊЕ ИСКАЗА СВЕДОКА НА „КЛАСИЧАН“ НАЧИН	205
1.1.	Недостаци класичног писаног записника	210
2.	ТОНСКО И/ИЛИ ОПТИЧКО БЕЛЕЖЕЊЕ - СНИМАЊЕ ИСКАЗА СВЕДОКА	210
2.1.	Предности тонског и/или оптичког снимања исказа сведока у односнy на писмени записник	213
2.2.	Недостаци тонског и/или оптичког снимања	214
3.	СТЕНОГРАФСКО БЕЛЕЖЕЊЕ ИСКАЗА	215
	ГЛАВА VII	216
	ОСНОВИ ПСИХОЛОГИЈЕ ИСКАЗА	
1.	ПРОЦЕС ОПАЖАЊА И МОГУЋЕ ГРЕШКЕ	218
1. 1.	Фактори опажања	219
1.1.1.	Физички фактори опажања	219
1.1.2.	Физолошки фактори опажања	220
1.1.3.	Психолошки фактори опажања	227
1.2.	Грешке опажања	232
2.	ПРОЦЕС ПАМЋЕЊА И МОГУЋЕ ГРЕШКЕ	233

3.	ПРОЦЕС ИСКАЗИВАЊА И МОГУЋЕ ГРЕШКЕ	237
4.	ПСИХОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЈЕДИНИХ КАТЕГОРИЈА СВЕДОКА	240
4.1.	Деца и малолетници као сведоци	240
4.2.	Старија лица као сведоци	245
	ГЛАВА VIII	248
	КРИМИНАЛИСТИЧКО-ТАКТИЧКА ПРАВИЛА ИСПИТИВАЊА СВЕДОКА	
1.	ПРИПРЕМАЊЕ РАДЊЕ ИСПИТИВАЊА СВЕДОКА	249
1.1.	Упознавање кривичног предмета	250
1.2.	Упознавање личности сведока	251
1.3.	План испитивања	252
1.3.1.	Место испитивања сведока	254
а.	Службена просторија органа поступка	255
а.1.	Службена просторија јавног тужиоца или полиције	255
а.2.	Судница	257
б.	Испитивање сведока ван службенох просторија	259
б.1.	Испитивање сведока на месту извршења кривичног	259
б.2.	Испитивање сведока у другој просторији	260
1.3.2.	Време испитивања сведока	262
1.3.3.	Врсте питања која могу бити постављена сведоку	264
а.	Допуштена питања	265
а.1.	Допунска питања	267
а.2.	Прецизирајућа питања	267
а.3.	Подсећајућа питања	268
а.4.	Контролна питања	268
а.5.	Опште карактеристике допуштених питања	271
б.	Недопуштена питања	273

в.	Сугестивна питања	273
в.1.	<i>Дисјунктивна питања</i>	275
в.2.	<i>Експектативна питања</i>	276
в.3.	Одлучна питања	276
в.4.	Капциозна питања	276
в.5.	Надовезна питања	277
1.3.4.	Редослед или стратегија постављања питања	278
1.3.5.	Предочавање доказа сведоку	281
1.3.6.	Обезбеђивање техничких уређаја за пренос слике и/или звука или бележење исказа сведока	282
1.3.7.	Испитивач и његове карактеристике	283
2.	НЕКА ТАКТИЧКА ПРАВИЛА ОД ЗНАЧАЈА ЗА ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА	285
2.1.	Давање поуке сведоку	285
2.2.	Криминалистичко-тактичка правила суочења сведока	286
2.2.1.	Припремање радње суочења	287
2.2.2.	Начин суочења сведока	291
2.3.	Криминалистичко-тактичка правила препознавања лица или предмета од стране сведока	293
2.3.1.	Узимање описа извршиоца кривичног дела, односно описа предмета	294
2.3.2.	Припремне радње	298
2.3.3.	Поступак препознавања	299
2.3.3.1	Препознавање лица предочавањем физичких лица	302
2.3.3.2.	Препознавање лица по фотографији	307
2.3.3.3.	Препознавање лица по гласу	310
2.3.3.4.	Препознавање предмета у физичком облику и помоћу фотографије	311
3.	НАЈЧЕШЋЕ ГРЕШКЕ ПРИЛИКОМ ПРЕДУЗИМАЊА РАДЊЕ ИСПИТИВАЊА СВЕДОКА	312
	ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕДЛОЗИ	321

ЛИТЕРАТУРА	328
Прилог 1 - Изјава о ауторству	353
Прилог 2. - Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	354
Прилог 3. -Изјава о коришћењу	355

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Пракса показује да у већини кривичних поступака исказ сведока представља најчешће коришћени извор доказа. Чак и онда када учинилац предузме многобројне и разноврсне мере предострожности како не би био откривен, увек неко нешто види или на други начин сазна, случајно или намерно, понекад и када се најмање нада, што органима задуженим за откривање и доказивање кривичног дела омогући да у потпуности расветле и реше кривичну ствар. Многи су кривични предмети данима и годинама стајали на сталажама полиције, тужилаштва и суда као нерешени случајеви, све док није пронађен сведок који је својим исказом разјаснио многе недоумице, елиминисао бројне погрешно постављене верзије и до тада замршен кривични случај претворио у кристално јасно расветљено кривично дело.

Открити кривично дело значи доћи до сазнања да је кривично дело извршено, да се припрема извршење кривичног дела или да је индивидуално одређено лице извршилац кривичног дела. Откривање кривичних дела представља оперативну функцију и једну од основних делатности истражних, криминалистичких и других полицијских органа. То је функција сузбијања криминалитета у области тзв. латентног криминалитета, тј. оних извршених кривичних дела за која не постоји пријава о извршењу дела и која нису регистрована од стране државних органа. У кривично-правном смислу, откривање кривичних дела подразумева утврђивање да ли неки догађај у стварности садржи елементе кривичног дела.¹

У ствари, под откривањем кривичног дела подразумевамо не само откривање у формалном и појавном смислу, када оно (дело) постаје видљиво за државне органе, већ и у оном материјалном, садржајном смислу када суштина кривичне ствари постаје јаснија захваљујући испитивању и оцењивању читавог склопа доказа који су изведени у прописаној процесној форми. Наиме, сама суштина кривичне ствари не подлеже непосредном опажању, због чега ни различитости које постоје између појавности као прве у процесу откривања кривичног дела и суштине кривичне ствари, као последње у том процесу, нису одмах уочљиве.

¹ Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, Матица Српска и Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 1999, стр. 237.

Код откривања суштине кривичне ствари, осетилно опажање одвија се у оквиру процесно-доказних радњи, тј. сазнања о предмету доказивања могу се постићи само закономом утврђеним доказима предузетим у прописаној процесној форми. Изван прописаних доказа и процесних радњи којима се они изводе, нема утврђивања чињеница у кривично-правном смислу, што значи ни утврђивања суштине кривичне ствари. Циљ откривачке делатности органа откривања и правосудних органа јесте истраживање и проучавање постојећих информација, како би се дошло до нових обавештења, односно претварања нижег степена сумње у виши, све до извесности о кривици извршиоца дела и извршењу кривичног дела.²

У криминалистичкој и кривично-процесној теорији постоји више схватања о томе како треба одредити појам „откривања кривичног дела“. Преовлађује оно схватање које овај појам везује за оперативно-тактичку делатност, назначујући да је кривично дело откривено моментом проналажења учиниоца кривичног дела. Остала три гледишта, појам „откривања кривичног дела“ везују за почетак, одвијање и окончање кривичног поступка. Према њима, када садржај и опсег утврђених информација о кривичном делу и учиниоцу омогуће покретање истраге или потврђивање оптужнице или ступање пресуде на правну снагу, кривично дело се сматра откривеним. Према томе, откривање је увек везано за недостатак информација о кривичном делу или о учиниоцу или и о једном и о другом. Стога, појам „откривања кривичног дела“ с обзиром на квалитет утврђених информација, има како своје привремено, тако и своје дефинитивно одређење.³ Све до момента када општа сумња, преко основа и основане сумње не прерасте у највиши степен сазнања, односно у извесност, могуће је откривати кривично дело.

Паралелно са откривањем кривичног дела врши се процесно фиксирање чињеница које се утврђују у поступку. Од постојања или непостојања тих чињеница зависиће одлука органа поступка, пре свега суда о томе да ли је извршено кривично дело и да ли је окривљени крив за дело које му се ставља на терет. Чињенице које се утврђују у поступку су правно релевантне чињенице, чињенице индиције и помоћне.

² Modly, D.; Petrović, B.; Korajlić, N.: *Uvod u kriminalistiku*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004, стр. 8 – 10.

³ Vodinić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, Fakultet za bezbednost i opštествена samozaštita, I Tom, Skopje, 1985, стр. 55. и 56, у даљем тексту - Vodinić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*.

У поступку могу бити утврђене властитим опажањем или на други начин, односно употребом доказа (доказивањем). Употреба доказа у кривичном поступку ради утврђивања чињеница назива се доказивањем. Под доказивањем у процесном смислу сматра се скуп законом предвиђених оперативних активности кривично процесних субјеката помоћу којих се долази до што потпунијег расветљења и решења кривичне ствари. У логичком смислу то је процес који се одвија у складу са законима правилног мишљења, у складу са законима логике и представља кретање од познатог и непознатог ка потпуном и правилном сазнању кривичне ствари.⁴ С обзиром на то да је орган поступка (суд или јавни тужилац), ретко у прилици да извршење дела непосредно опажа чулима, то ће чињенице које се утврђују у поступку најчешће спознавати на основу доказа.

„Доказ је извор сазнања о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку, којим се орган који утврђује чињенице користи када неку чињеницу не може утврдити властитим опажањем, а који се извор сазнања састоји или у обавештењу о чињеницама, што га органу који утврђује чињенице даје особа која је властитим опажањем сазнала за односне чињенице (окривљени, сведок, вештак, аутор исправе), или у ранијој техничком снимку чињеница (фотографија, магнетофонски снимак итд.) која је стављена на располагање органу који утврђује чињенице“.⁵ Докази у начелу могу бити материјални (стварни) или персонални (лични), непосредни или посредни, дозвољени или недозвољени, потпуни или непотпуни итд.

Персонални докази су чињенични подаци чији је извор информација човек као свесно биће које је својим чулима непосредно или посредно сазнало одређене чињенице и које о тим сазнањима исказује у кривичном поступку.⁶ У персоналне доказе, поред исказа окривљеног и вештака, убраја се и исказ сведока.

⁴ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2014, стр. 279, у даљем тексту - Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2014.

⁵ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, Informator, Zagreb, 1980, стр. 15. и 16, у даљем тексту - Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980.

⁶ Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet u Podgorici, Podgorica, 2009, стр. 160, у даљем тексту - Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009.

Исказ сведока у процесној теорији одређује се као „изјава једног лица о чулном опажању какве важне чињенице“, ⁷ односно као „изјава лица, које по правилу није процесни субјект, дата суду (органу поступка) о чулном опажању неке за предмет суђења важне чињенице из прошлости с циљем њеног доказивања.“ ⁸

Испитивање сведока је сложена радња доказивања којом се у кривичном поступку изводе персонални докази, односно узима исказ од лица за које је вероватно да може да саопшти обавештења о кривичном делу, учиниоцу или другим чињеницама које се утврђују у поступку. Сведок може бити свако лице (нпр. дете, одрасло или старо лице, лице са одређеним психофизичким недостатком), уколико се са тим лицем може успоставити контакт, и при томе је то лице способно да о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку истинито сведочи. *Закоником о кривичном поступку Републике Србије* утврђен је општи оквир вршења радње испитивања сведока, док је садржај радње одређен криминалистичким правилима и психолошким знањима. Полазећи од чињенице да се у својству сведока у кривичном поступку могу појавити различите категорије сведока, то су и правила која треба применити у сваком конкретном случају разноврсна и бројна, а при томе захтевају посебну стручност и вештину испитивача, како би крајњи резултат испитивања – исказ био реалан и целовит.

Од *Законика о судском кривичном поступку* од 1929. године, па све до данас, *Законик о кривичном поступку* из 2011. године представља најрадикалнији заокрет од досадашње европско-континенталне традиције у правцу акузаторског процесног система са развијеним страначко-расправним елементима. *Закоником о кривичном поступку Републике Србије* који је ступио на снагу 1. октобра 2013. године у свим кривичним поступцима, у кривични поступак Србије унете су значајне новине. Неке од тих новина преузете из упоредног права, пре свега из англо-америчког кривичног поступка, за већину практичара представљају потпуну непознаницу.

⁷ Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, Народна штампарија, Београд, 1930, стр. 379, у даљем тексту - Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*.

⁸ Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2009, стр. 266, у даљем тексту - Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, 2009.

Неки од тих нових процесних института тичу се и сведока, нарочито испитивања сведока на главном претресу, тј. нових техника испитивања током основног и унакрсног испитивања, одређивања предмета унакрсног испитивања, постављања сугестивних питања, нове улоге странака на главном претресу, пасивизације доказне иницијативе суда на главном претресу, одређених ограничења у праву странака на предлагање сведока за испитивање, правила испитивања посебно осетљивих сведока, заштићених сведока, предлагања сведока у истрази, могућности испитивања сведока без присуства окривљеног и браниоца итд.

Предмет истраживања је сведок и његова улога у поступку откривања и доказивања кривичног дела и кривице учиниоца, и с тим у вези сведок је разматран са процесно-правног, психолошког и криминалистичког аспекта. Посебно је стављен акценат на положај сведока у кривичном поступку, начин испитивања сведока у поступку, на нове институте који су уведени у кривични поступак *ЗКП* из 2011. године, неке елементе психологије исказа сведока и поједина криминалистичко-тактичка правила. Разлог зашто смо се определили за анализу знања из опште психологије, судске психологије и психологије исказа, као и криминалистичко-тактичка знања је та што се само кривично-процесним правилима не може постићи циљ који се жели остварити испитивањем сведока, без обзира колико процесна правила била савршено конструисана. Сазнања из ових научних области проширују могућности добијања истинитог и целовитог исказа сведока, а самим тим доприносе остваривању коначног циља кривичног поступка - да нико невин не буде осуђен, а да се учиниоцу кривичног дела изрекне кривична санкција под условима које прописује кривични законик, на основу законито и правично спроведеног поступка.

Основни циљ дисертације је да се критичким преиспитивањем теоријских поставки и практичних искустава целовито и на једном месту осветли и прикаже низ мера и радњи, формулишу препоруке од значаја за ефикасну реализацију радње испитивања сведока и укаже на значај сведока као субјекта у кривичном поступку.

Чињеница да исказ сведока представља најчешћи доказ у кривичном поступку, али да и поред тога према овом доказном средству постоји изражен негативан став, нагнала нас је да том извору доказа посветимо посебну пажњу.

Нарочито, што поред досадашње две докторске дисертације, оне Радосава Целића под називом *Сведочење као доказно средство у кривичном поступку* (која је одбрањена на Правном факултету у Скопљу 1979) и оне Ејупа Сахитија под називом *Сведок и његов исказ као доказ у кривичном поступку* (која је одбрањена на Правном факултету у Приштини 1990), нема других радова који се целовито баве сведоком у кривичном поступку, а углавном овом питању прилазе парцијално.

Полазна основа свих методолошких поступака је да се анализом досадашње литературе, начина законског регулисања радње испитивања сведока у позитивном законодавству, анализом судске праксе и практичних искустава у реализацији радње испитивања сведока може доћи до једног минимума мера и радњи који ће представљати општи полазни оквир који ће истовремено омогућити ефикасно и успешно испитивање сведока и његов хуман третман у поступку.

Сложеност предмета истраживања захтевала је примену више метода истраживања: историјског метода са циљем сагледавања развоја и порекла института сведока; правно-догматског метода са циљем утврђивања општих и посебних карактеристика института сведока; упоредно-правног метода са циљем сагледавања сличности и разлика законских решења у неким земљама са европско-континенталном и англосаксонском традицијом; анализу садржаја судске праксе и конкретних случајева у циљу сагледавања праксе и начина испитивања сведока у конкретном случају; метод непосредног посматрања ради опажања карактеристика процесних субјеката, пре свега сведока, током предузимања радње испитивања; метод интервјуа, одн. полуструктурираног интервјуа са компетентним саговорницима из области судства, тужилаштва, адвокатуре, полиције - у циљу сагледавања искуства и специфичних знања у вршењу радње испитивања сведока.

Основне хипотезе од којих смо пошли у истраживању су: сведок се испитује у складу са одредбама законским прописима; сведок се испитује у складу са судско психолошким знањима; сведок се испитује у складу са криминалистичко-тактичким знањима.

Прва глава рада посвећена је историјском приказу улоге сведока у откривању и доказивању кривичног дела. У посебним поглављима анализирамо основне карактеристике акузаторског, инквизиционог и мешовитог типа кривичног поступка, правила испитивања сведока, те критеријуме вредновања исказа сведока.

У другој глави рада анализирамо законску дефиницију појма *сведок*, износимо примедбе и коментаре на поједине елементе законске дефиниције, образлажемо недостатке дефиниције, анализирамо дефиниције домаћих и страних аутора, дефиниције садржане у међународним документима и страним законцима, као и битна обележја која се користе у формулацији свеобухватне дефиниције појма *сведок*. Потом анализирамо способност за сведочење, категорије сведока које су способне, односно неспособне за сведочење, и из којих разлога, бавимо се категоризацијом сведока по различитим основама и посебно анализирамо категорију сведока очевица, сведока по чувењу, оштећеног као сведока, посебно осетљивог сведока и заштићеног сведока.

У оквиру треће главе посебно обрађујемо правни положај сведока у кривичном поступку и с тим у вези анализирамо право сведока на накнаду трошкова, право сведока да буде ослобођен од дужности сведочења, да буде ослобођен од дужности сведочења према међународном праву, право сведока да ускрати одговор на поједина питања, као и право на заштиту. Када је реч о дужностима сведока, анализирамо дужност да се сведок одазове позиву за сведочење и дужност да положи заклетву, дужност да сведочи, да говори истину да не прећути ништа од онога што му је познато, те право да обавести орган поступка о промени адресе. Посебно су разматрани сведоци који су искључени од дужности сведочења.

У четвртој глави анализирамо фазе кривичног поступка у којима се испитује сведок. Посебно разматрамо испитивање сведока у истрази, испитивање сведока на главном претресу, на претресу пред другостепеним судом и испитивање сведока ван главног претреса. У свакој фази анализирамо службене актере који учествују у предузимају радње испитивања сведока и њихова овлашћења и дужности.

У оквиру пете главе разматрамо процесни ток доказивања сведоцима, односно три фазе доказивања: откривање сведока, испитивање сведока и оцену исказа сведока.

У оквиру фазе откривања сведока анализирамо терет пружања доказа, установу *beneficium novorum* и извесна ограничења у вези са тзв. *закаснелим предлогом*. Затим разматрамо формално-нормативни оквир начина испитивања сведока, односно општа и посебна правила испитивања сведока, разматрамо поступак испитивања пре главног претреса и на главном претресу. Посебно анализирамо нову структуру испитивања сведока на главном претресу и правила испитивања која важе за основно, унакрсно и додатно испитивање. Анализирамо предности и недостатке три технике унакрсног испитивања, те правила суочења сведока, правила која се односе на вршење препознавања лица или предмета од стране сведока, правила испитивања посебно осетљивог сведока и заштићеног сведока. У трећем поглављу бавимо се логичким, законским и психолошким критеријумима вредновања исказа сведока

У шестој глави разматрамо више начина бележења исказа сведока и с тим у вези предности и недостатке истих. Анализирамо записничко бележење исказа сведока на тзв. класичан начин, тонско и/или оптичко бележење – снимање исказа сведока, разматрамо начин стенографског бележења исказа сведока.

У седмој глави разматрамо основе психологије исказа и у оквиру четири поглавља анализирамо основне психолошке процесе који посредују у формирању и давању исказа (процеси опажања, памћења и исказивања), као и карактеристике појединих категорија сведока. У поглављу које се бави анализом процеса опажања посебно анализирамо физичке, физиолошке и психолошке факторе опажања.

У глави осмој бавимо се криминалистичко-тактичким правилима испитивања сведока у оквиру три поглавља разматрамо припремање радње испитивања сведока, нека тактичка правила од значаја за испитивање сведока и најчешће грешке приликом предузимања радње испитивања сведока. Посебно разматрамо више криминалистичко-тактичких правила која се тичу важности упознавања кривичног предмета и личности сведока, израде плана испитивања, карактеристика испитивача, правила суочења сведока, правила препознавања лица или предмета, и најчешће грешке током вршења радње испитивања сведока у фази истраге и на главном претресу - током унакрсног испитивања.

ГЛАВА I

ИСТОРИЈСКИ ПРИКАЗ УЛОГЕ СВЕДОКА У ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Историјски посматрано сваки је кривични поступак независно о ком је типу кривичног поступка било речи увек за циљ имао да утврди кривицу извршиоца кривичног дела. За постизање тог циља учесници у поступку су се служили различитим доказима. С обзиром на изражени недостатак научних достигнућа и форензичких доказа све до деветнаестог и двадесетог века, сведоци представљају најчешћи облик сазнања о извршеном кривичном делу. Улогу сведока у откривању и доказивању кривичног дела размотрићемо полазећи од три основна типа кривичног поступка: акузаторског, инквизицијског и мешовитог.

1. СВЕДОК У АКУЗАТОРСКОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Историјски посматрано акузаторски (оптужни) кривични поступак представља најстарију форму кривичног поступка. Првобитно настао на подручју држава мале Азије, касније пренет на европски континент, правно се уобличио у развијеним робовласничким државама античке Грчке и Риму. У Риму егзистира до трећег века нове ере, а након пада Западног римског царства (476. године), оптужни кривични поступак се поново обнавља у оквиру новонасталих држава формираних од стране тзв. варварских племена на територији несталог Западног царства и егзистира у феудалним државама све до четрнаестог века, а када је реч о Енглеској и њеним колонијама (САД, Аустралија и др), овај тип кривичног поступка остао је мање-више непромењен све до данашњих дана.⁹

Међутим, за разлику од римског доказног права које се заснивало на рационалним доказним средствима (признању оптуженог, исказу сведока, исправама и индицијама), доказно право у средњем веку у епохи феудализма било је

⁹ Кнежевић, С.: *Кривично процесно право, општи део*, 2015, стр. 33. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 21

ирационалног карактера и темељило се на религиозним представама до којих људи нису дошли на основу разумног свхватања сопственог искуства.¹⁰

За време Републике и раног периода Царства, римски кривични поступак био је контрадикторног типа. Кривични поступак одвијао се пред судом у облику спора две равноправне странке (тужиоца и оптуженог). Кривични поступак могао је покренути само тужилац, што значи да је само од воље тужоца зависило покретање и даље вођење кривичног поступка. Оптужени је био дужан да се одазове позиву суда и само да се изјасни о томе да ли оптужбу сматра основаном или не. Од момента када је оптужени одговорио на оптужбу тужоца, сматрало се да је поступак започео. Доказни поступак који је следио након тога био је у потпуности у рукама странака. Суд се није мешао у расправљање странака, већ је само надгледао и пратио како се расправа између странака одвија, настојао да обезбеди ред и да не дозволи да се расправа одуговлачи. Терет пружања доказа био је на тужоцу, а оптужени се укључивао у расправу само онда када је према његовој процени то било нужно. С обзиром на неразвијеност у оно време техничких и других наука, то су главни извори доказа били сведоци, које су обе странке редовно користиле ради доказивања својих тврдњи. Редослед испитивања сведока на главном претресу пред судом био је унапред одређен. Прво су испитивани сведоци које је предложио тужилац, а потом они које је предложио оптужени. Пре испитивања сведок се заклињао. Сведока је прво испитивала странка која га је позвала, а потом је супротна странка предузимала унакрсно испитивање. Сведок није смео спонтано и целовито да исказује, већ је био дужан да одговара на постављена питања. Већ тада правила се разлика између сведока који сведоче о сопственим чулним опажањима и оних који сведоче о ономе што су сазнали од других лица. Исказу последњих сведока придавала се мала вредност.¹¹

У римском акузаторском кривичном поступку није постојала неограничена грађанска дужност сведочења, јер су поједина лица била правно одређена као неспособна. На пример, лица која су осуђена због извршења тешких кривичних дела,

¹⁰ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, Informator, Zagreb, 1980, стр. 12, у даљем тексту - Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, 1980.

¹¹ Bayer, V.: *Kazneno postupovno pravo, Prva knjiga, Poviestni razvoj*, Knjižara Zlatko Streitenberger, Zagreb, 1943, стр. 30. и 31, у даљем тексту - Bayer, V.: *Poviestni razvoj*.

лица која су на лошем гласу због лажног сведочења, бивши робови и њихови потомци против бивших робовласника и њихових потомака итд. Када је реч о робовима они генерално нису били искључени од дужности сведочења, уз претходно поменуто ограничење које се тиче њихових бивших власника и њихових потомака.¹² За разлику од слободних грађана, роб се испитивао само у крајњој нужди и обавезно је морао бити подвргнут тортури, јер се сматрало да као биће нижег реда може рећи истину само под мучењем. О каквом је мучењу реч видимо из обавезе странке која је захтевала да се роб позове за сведока да надокнади одговарајућу суму новца власнику роба, ако би услед оваквог испитивања роб умро или био осакаћен.¹³

У периоду Римског царства у оптужни поступак све више улазе елементи истражног поступка услед чега је сведока поред странака могао да испитује и судија (сада чиновник на кога је цар пренео своју судску власт).¹⁴ Тортура која се примењивала само према појединим категоријама лица (оптуженима и робовима) у каснијем периоду римског Царства постаје опште средство за добијање исказа, услед чега се почиње примењивати и према слободним грађанима.¹⁵ Када су се поступци водили због увреде величанства, тортура је примењивана и према слободним сведоцима, нарочито онда када су им искази били нејасни и противречни.¹⁶

По завршетку доказног поступка, суд је одмах доносио пресуду. Пресуда није образлагана, а у погледу начина на који суд мора решити да ли је спорно чињенично стање доказано или није, нису постојала никаква обавезујућа правна правила. Суд је доносио одлуку на основу слободног судијског уверења. Тако, све до краја римске државе нису формирана априористичка правила по којима је јасно одређено колико и каквих доказа судија мора да сакупи да би могао да осуди оптуженог.

Ипак, уз правило да се оптуженом мора изречи казна у случају његовог признања, крајем трећег века формира се правило према коме се нека чињеница у поступку не може сматрати доказаном на основу једног исказа сведока, односно да

¹² Bayer, V.: *Poviestni razvoj*, стр. 31.

¹³ Строгович, М.: *Кривични судски поступак*, Научна књига, Београд, 1948, стр. 25.

¹⁴ Bayer, V.: *Poviestni razvoj*, стр. 35. и 36.

¹⁵ Строгович, М.: *нав. дело*, стр. 26.

¹⁶ Bayer, V.: *Poviestni razvoj*, стр. 35. и 36.

је за утврђивање неке чињенице нужно потребан сагласан исказ бар двојице правно беспрекорних сведока.¹⁷ Поред правила којим је одређено која се лица сматрају неспособним за сведочење, римско право је садржавало и правила о начину испитивања сведока, о ограниченом броју лица који су могли бити позвани да сведоче од стране једне странке, о заклетви сведока и слично.¹⁸

Када је у питању доказно право народа који су створили државе на територији несталог Западног римског царства, оно се као што смо већ напоменули, без обзира што је такође било оптужног типа, углавном заснивало на ирационалним доказним средствима, као што су заклетва и божји судови, односно ордалије.¹⁹

2. СВЕДОК У ИНКВИЗИЦИОНОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Постепеним напуштањем акузаторског кривичног поступка у средњем веку, у земљама западне Европе на сцену је све више ступао инквизициони кривични поступак. Када сазнају да је извршено кривично дело, овај систем поступања по службеној дужности више је одговарао овлашћеним државним органима у систему апсолутизма, у времену јачања буржоаских односа (на рачун застарелих феудалних), концентрације власти у рукама монарха и све више централизоване државе, а на супрот феудалне раздробљености и самовлашћа обласних феудалаца. Према принципима овог типа кривичног поступка покретање и вођење кривичног поступка против осумњиченог није више зависило од воље оштећеног или другог грађанина, чиме је правно, прво од стране Цркве, а касније и од државе, уобличено начело официјелности кривичног поступка. Инквизициони кривични поступак појавио се у западној Европи у тринаестом веку још за време оптужне форме, а владајући тип кривичног поступка постао је у петнаестом веку и трајао је све до Француске буржуаске револуције (1789).

Као главно обележје овог типа поступка истиче се чињеница да у овом поступку нису постојале странке, односно да су све три основне кривично процесне функције биле сконцентрисане у рукама једног државног органа, тј. суда. По

¹⁷ Bayer, V.: *Poviestni razvoj*, стр. 36.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Строгович, М.: *нав. дело*, стр. 26. и 27.

сазнању да је извршено кривично дело суд покреће и води поступак против окривљеног по службеној дужности. Поступак се састојао од два дела, првог у виду истраге и другог у виду суђења. Истрага је представљала најважнији део поступка и имала приоритет у односу на суђење због чега је овај тип поступка и назван инквизициони. Истрага је могла бити општа или генерална²⁰ и специјална,²¹ у сваком случају тајна. У истрази је саслушаван осумњичени, односно оптужени (моментом преласка из генералне у специјалну истрагу, осумњичени је сазнавао за шта се оптужује и који је правни основ вођења истраге против њега, те је у том моменту и добијао статус оптуженог), испитивани су сведоци и предузимане друге истражне радње доказног карактера чији су се резултати записнички и у писменој форми бележили, а који су онда служили суду да на главном претресу на основу њих (писмених записника) одлучује о кривици оптуженог. По правилу, суд на главном претресу није виђао оптуженог, већ је одлуку о његовој кривици доносио превасходно на основу писменог материјала из истраге. Такође, суд није испитивао сведоке, већ је само читао њихове исказе, као и записнике о предузетим другим радњама из истраге, и на основу њих доносио пресуду. Главни претрес је био неконтрадикторног карактера, писмен и нејаван. Суд је могао донети три врсте пресуда: осуђујућу, ослобађајућу и ослобађајућу од суда.²² Инквизициони кривични поступак заснивао се на рационалним доказним средствима међу којима је највећу доказну снагу имало признање кривице од стране окривљеног (лат. *regina probationum*), због чега је истражитељ (лат. *inkvirent*) био посебно мотивисан да признање прибави по сваку цену.

²⁰ По значају, генерална истрага је у односу на специјалну имала првенство, не само по томе што је претходила овој другој, већ и зато што се у оквиру ње истраживало кривично дело у правом смислу речи. Осумњичени је био лишен свих права на одбрану, јер у суштини није ни знао зашто се окривљује. Истраживање није било везано за процесне форме и према осумњиченом се примењивало мучење ради добијања његовог признања. У: Строгович, М.: *нав. дело*, стр. 29.

²¹ Специјална истрага је представљала само формалност у којој се оптужени изјашњавао о свим тачкама оптужбе која је стајала против њега. У овој фази поступка оптуженом је саопштавано зашто се окривљује. У: Строгович, М.: *нав. дело*, стр. 29.

²² Радило се о пресуди која је значила да се питање кривице оптуженог оставља отвореним и да у случају да се пронађу нови докази поступак је могао бити поново покренут против оптуженог. У: Строгович, М.: *нав. дело*, стр. 29.

У ту сврху истражитељу је на располагању стајала тортура (различити облици мучења осумњиченог, односно, оптуженог). У то време реч је о легалном средству утврђивања материјалне истине у поступку, која се у почетку могла применити само према окривљеном, а касније и према сведоцима.²³

За разлику од акузаторског кривичног поступка у коме је судија судио по свом слободном уверењу, у инквизиционом кривичном поступку према теорији законских доказа вредност доказа је унапред одређивана законом, због чега суд није оцењивао доказе у зависности од чињеница које су се њима утврђивале, веће је вршио само њихово збрајање. Сваком од различитих доказа закон је унапред одређивао вредност, одн. утврђивао веродостојност, па најсавршенијим доказом сматрано је признање окривљеног, потом сагласни искази двојице сведока. Ти искази сматрани су пуним доказом, за разлику од исказа једног сведока који (зато што је имао статус полудоказа) није могао довести до осуђујуће пресуде, већ само до тзв. пресуде којом се окривљени остављао под сумњом. У зависности од личности сведока ценили су се и њихови искази. Исказ угледног човека био је цењенији од исказа сведока који није уживао такав углед, исказ духовног лица имао је преимућство над исказом световног, исказ мушкарца над исказом жене.²⁴

Инквизициони кривични поступак у државама Европе задржао се у Француској до француске буржуаске револуције (1789), у другим државама до револуције – 1848, у Русији до 1864, а у Србији до доношења *Законика о судском кривичном поступку* из 1929. године.

3. СВЕДОК У МЕШОВИТОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Под утицајем измењене политичке и економске ситуације у Европи и уопште тежње ка демократизације друштва, Француске буржуаске револуције из 1789. године, инквизициони кривични поступак који је омогућавао самовољу апсолутистичког режима замењен је новим типом кривичног поступка који се због синтезе елемената акузаторског и инквизиционог кривичног поступка назива мешовитим кривичним поступком.

²³ Строговић, М.: *нав. дело*, стр. 28. Кнежевић, С.: *Кривично процесно право, општи део*, 2015, стр. 34. и 35.

²⁴ Строговић, *нав. дело*, стр. 101.

Према француски *Закон о кривичној истрази* из 1808. не предстала први пропис којим је у историји створен тип мешовитог кривичног поступка, од њега потиче савремени облик тог поступка, који је заступљен у већини савремених законодавстава.²⁵

Суштина мешовитог типа кривичног поступка може се у начелу и у кратким цртама одредити тако што ћемо навести неке од основних поставки овог поступка. У мешовитом кривичном поступку основне кривично процесне функције - оптужба, одбрана и суђење су раздвојене. Поступак се одвија кроз два стадијума: претходни поступак и главни поступак. У првом стадијуму преовладавају елементи инквизиционог кривичног поступка, а у другом акузаторског. Претходни поступак се покреће на иницијативу овлашћеног тужиоца. За кривична дела за која се гони по службеној дужности овлашћени тужилац је јавни тужилац, а за кривична дела за која се гони по приватној тужби, то је приватни тужилац. Прву фазу претходног кривичног поступка – истрагу спроводи истражни судија, а у многим државама, међу којима и у Србији, ову функцију преузима јавни тужилац. Циљ истраге је да се утврде услови за даље вођење кривичног поступка. У оквиру доказног поступка који се спроводи у претходном поступку или у главном кривичном поступку, страначка иницијатива допуњена је активизмом органа поступка, на главном претресу суда са циљем откривања и извођења доказа. Израженом тенденцијом пасивизације суда у последње време, а под утицајем англо-америчког права у кривичном поступку, све више се инсистира на јачању доказне иницијативе странака у утврђивању чињеничне основе за доношење пресуде. Након припрема и одржавања главног претреса доноси се пресуда. Пресуда која је донета може се побијати жалбом, након чега следи поступак по правним лековима.²⁶

Уз задржавање елемената мешовитог типа кривичног поступка у *Законик о кривичном поступку Србије* из 2011. године унете су становите установе позајмљене из англо-америчког права. Нпр. предистражни и истражни поступак спроводи јавни тужилац, истражног судију замењује судија за претходни поступак који има ограничена права у сфери извођења доказа, странке добијају право извођења доказа,

²⁵ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, 1980, стр. 20.

²⁶ Кнежевић, С.: *Кривично процесно право, општи део*, 2015, стр. 36. и 37.

смањује се доказна иницијатива суда на главном претресу, странке имају првенство у испитивању сведока, сведок се испитује сходно правилима о основном, унакрсном и додатном испитивању и др. Овим се кривични поступак Србије у значајној мери удаљио од вековима познатог континенталног – савременог мешовитог кривичног поступка, који је владао, не само у европским, већ и у другим државама.²⁷

Наведене новине које се односе на сведока и његов положај у кривичном поступку управо ће бити предмет нашег разматрања у даљем делу рада.

²⁷ Jovančević, N.: *Novo krivično procesno pravo (shodno Zakoniku o krivičnom postupku od 2011)*, Dosije studio, Beograd, 2015, стр. 85.

ГЛАВА II

ОПШТЕ ОДРЕЂЕЊЕ СВЕДОКА

1. ПОЈАМ СВЕДОК

Логички поступак којим стварамо неки појам називамо дефинисање.²⁸ Дефинисати појам сведока значи одредити термин који означава замисао његових кључних својстава,²⁹ односно утврдити оне специјалне ознаке које припадају само појму сведока и по којима се он разликује од њему сродних појмова. Сврха дефинисања појма *сведок* јесте издвајање битних елемената или обележја која одређују суштину и тачну и логичну садржину овог појма.³⁰ Осим у *Законику о кривичном поступку*, дефиниције појма *сведок* дате су и у процесној и криминалистичкој теорији.

Појам *сведок* један је од ретких појмова, уз појам увиђаја, чију дефиницију законодавац Републике Србије наводи у *Законику о кривичном поступку*.³¹ Према одредби члана 91. *Законика*, сведок се одређује као лице за које је вероватно да ће дати обавештења о кривичном делу, учиниоцу или о другим чињеницама које се утврђују у поступку.³²

²⁸ Faris, L.F.R. (ed): *Handbook of Modern Sociology*, Chicago, 1960. У: Пећујлић, М.; Милић, В.: *Metodologija društvenih nauka*, Službeni list SFRJ, Beograd, 1991, стр. 180, у даљем тексту - Пећујлић, М.; Милић, В.: *Metodologija društvenih nauka*.

²⁹ Пећујлић, М.; Милић, В.: *Metodologija društvenih nauka*, стр. 179.

³⁰ То је поступак којим се појам сведока објашњава другим појмовима или своди на друге појмове. У: Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1991, стр. 210. Клаић, В.: *Rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1951, стр. 133.

³¹ *Службени гласник РС*, број 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014. У даљем тексту за одређење *Законика о кривичном поступку Републике Србије* биће коришћени још и термини – *ЗКП*, *ЗКП Србије*, *Законик*, *Законик о кривичном поступку*.

³² Према члану 2. ставу 1. т. 14. *ЗКП*, под поступком се подразумева предистражни и кривични поступак.

Полазећи од карактеристика добре дефиниције, која је логичко јединство између замисли и предмета (појаве), садржаја и обима, термина и предмета појма,³³ наведеној законској дефиницији можемо упутити извесне примедбе.

Најпре, са процесноправног стајалишта дефиниција појма *сведок* коју законодавац даје није тачна, јер да би лице добило статус сведока у кривичном поступку треба да то лице буде позвано од стране органа поступка да сведочи. Тако, лица која располажу чињеницама значајна за утврђивање чињеничног стања у кривичном поступку, могу и не морају бити позвана да сведоче, што значи да она лица која нису добила позив за сведочење имају само својство потенцијалног (презумптивног) сведока, чију дефиницију законодавац и даје у *Законику*.³⁴

Водинелић сматра да законодавац није методолошки исправно поступио и онда када је дефинисао само неке доказне радње, а пошто то није учинио и за остале радње, не види сврху дефинисања појма сведок. Цитирани аутор истиче и да наведена дефиниција није логички заснована и да је са једне стране преширока, а са друге преуска. Зато, као главну примедбу законској дефиницији износи то што законодавац као битну ознаку садржаја појма *сведок* истиче пружање *обавештења* од стране сведока, наводећи да пружање *обавештења* није специфично обележје по којем се сведок разликује од других субјеката у поступку. Напротив, *обавештења* пружају и грађани у разговору са органима унутрашњих послова, окривљени, оштећени, стручна лица, вештаци, тако да је ово обележје сувишно и не може представљати саставни део дефиниције, а још мање чинити срж дефиниције која има амбиције да буде универзална. Према Водинелићу, при дефинисању *сведока* законодавац се није довољно потрудио да изнађе специфична обележја, *differentia specifica* појма, она неопходна обележја по којима би се појам сведока разликовао од других сродних појмова, који су такође *genus proximum доказ*.³⁵

³³ Ређујић, М.; Милић, В.: *Методологија друштвених наука*, стр. 181.

³⁴ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу, Ниш, 2014, стр.279, даље - Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014. Исто, Грубац, М.: *Кривично процесно право са текстом Законика о кривичном поступку*, Projuris, Београд, 2013, стр.105, даље - Грубац, М.: *Кривично процесно право са текстом Законика о кривичном поступку*, 2013.

³⁵ Vodinelić, V.: Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici, *JRKK*, br.2, Beograd, 1988, стр. 5, 6, даље: Vodinelić, V.: Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici.

Наведеној законској дефиницији може се приговорити и да није довољно прецизна када наводи да се оштећени, оштећени као тужилац и приватни тужилац могу испитати као сведоци (чл. 92. ст. 2. ЗКП),³⁶ јер се том приликом нигде не наводи под којим околностима.³⁷ Зато се питамо: да ли значи да ће се ти субјекти испитивати у кривичном поступку (када и сви други сведоци) под условом да постоји вероватноћа да могу пружити обавештења од значаја за расветљење кривичне ствари, или ће се испитати када на томе инсистирају странке или орган поступка, а да претходни (материјални) услов не мора бити испуњен? У дефиницији појма *сведок* као специфично обележје истиче се *вероватноћа* да ће сведок моћи да дâ корисна обавештења о кривичном делу, учиниоцу или другим чињеницама које се утврђују у поступку, те закључујемо да законодавац не захтева извесност и не одређује колики степен вероватноће мора бити у пракси да би се неко лице појавило пред органом поступка као сведок. Мишљења смо да је овде законодавац правилно поступио, јер није унапред прејудицирао нешто што се утврђује тек у поступку. Наиме, о квалитету и количини обавештења садржаних у сведоковом исказу, орган поступка сазнаје и доноси одлуку тек оног момента када сведок почне да исказује, због чега би супротно поступање само довело до тога да се орган поступка унапред одриче могућности да дође до корисних извора сазнања.

Сматрамо да је законодавац добро поступио и када је одустао од захтева да унапред окарактерише као *важна* обавештења о којима сведок тек треба да сведочи у поступку, јер за немали број лица која је орган поступка позвао у својству сведока, а за која се у почетку мислило да су мање важни сведоци, касније се у поступку испоставило да су дали драгоцену сазнања. Тако и супротно: током испитивања је утврђено чињенице које се утврђују у поступку нису познате лицима, или су за орган поступка њихова сазнања неважна, а најпре се веровало да лица могу пружити корисна и важна обавештења.³⁸

³⁶ Законске одредбе у тексту и у загради, поред којих није наведен други податак, односе се на Законик о кривичном поступку Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014, у даљем тексту – *ЗКП*.

³⁷ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, neobjavljena doktorska disertacija, Kraljevo, 1979, стр. 32. и 33, у даљем тексту - Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*.

³⁸ Исто, Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 33.

Када упоредимо законску дефиницију појма „сведок“ из члана 91. *ЗКП*-а са решењима садржаним у процесним законима држава у окружењу, видимо да на готово идентичан начин појам сведока одређује и законодавац Црне Горе,³⁹ Босне и Херцеговине,⁴⁰ Македоније,⁴¹ Хрватске⁴² и Републике Српске,⁴³ што је и разумљиво с обзиром на исту правну традицију држава насталих распадом *Социјалистичке Федеративне Републике Југославије* 90-тих година. Узор поменутих дефиниција треба тражити у параграфу 161. *Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије* (1929), где је сведок дефинисан као лице за које је вероватно да ће моћи дати суду какав год извештај о кривичном делу или о околностима које су од важности за кривично поступање.⁴⁴ Слично поступају и други законодавци и међународна заједница када одређују појам сведока. У својим документима приликом дефинисања појма *сведок* полазе од неколико општих обележја. На пример, руски законодавац наводи да ће се сведоком сматрати особа која може да буде упозната са одређеним околностима које су важне за истрагу и разрешење кривичног случаја и која се позива на суд.⁴⁵

³⁹ Члан 107. ст. 1. *Zakonik o krivičnom postupku Crne Gore, Službeni list Crne Gore*, број 57/09, у даљем тексту - *ЗКП Црне Горе*.

⁴⁰ Члан 81. ст. 1. *Criminal Procedure Code of BH - consolidated version_dec2009* (2).pdf-Adobe Reader, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 15. 8. 2012, у даљем тексту - *ЗКП Босне и Херцеговине*.

⁴¹ Члан 217. ст. 1. *Code of Criminal Procedure of the former Yugoslav Republic of Macedonia*, на: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/17955/preview>, доступно 23. 9. 2012, у даљем тексту - *ЗКП Македоније*.

⁴² Члан 283. ст. 1. *Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske, Narodne novine*, број 152/08, 76/09, 80/11, у даљем тексту - *ЗКП Хрватске*.

⁴³ Члан 146. ст. 1. *Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник Републике Српске*, број 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09, у даљем тексту - *ЗКП Р. Српске*.

⁴⁴ Живановић, Т.: *Кривични законик и поступак Краљевине Југославије*, Штампарија „Гундулић“, Београд, 1930, стр.309, даље: Живановић, Т.: *Кривични законик и поступак Краљевине Југославије*.

⁴⁵ Члан 56. ст. 1. *Criminal Procedure Code of the Russian Federation*, на: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1698/file/3a4a5e98a67c25d4fe5eb5170513.htm/previ> ew., доступно 23. 9. 2012, у даљем тексту - *ЗКП Русије*.

Италијански законодавац каже да се сведок саслушава о чињеницама које чине предмет доказа,⁴⁶ док француски законодавац једноставно каже да се као сведок на суд позива било која особа чија би изјава била корисна за истрагу.⁴⁷

Бугарски законодавац наводи да се под исказом сведока могу сматрати све чињенице које је сведок опазио, а које доприносе разјашњавању објективне истине.⁴⁸

Према *Препоруци Савета Европе о застрашавању сведока и правима одбране Р(97)13*, сведок је дефинисан као свако лице, без обзира на статус у националном кривичном процесном законодавству, које поседује информације релевантне за кривични поступак.⁴⁹

Нешто шира дефиниција садржана је у *Препоруци Савета Европе Рец(2005)9 о заштити сведока и особа које сарађују с правосуђем*. Према овом међународном документу под сведоком сматра се свака особа која поседује информације од значаја за кривични поступак и која је спремна да сведочи на суду (без обзира на статус и начин сведочења – директно или индиректно, усмено или писмено, како је то већ предвиђено у складу са националним законодавством), а која се не може подвести под појам „сарадника правосуђа“.⁵⁰

⁴⁶ Члан 194. ст. 1. *Законика о кривичном поступку Италије*. У: Pavišić, B.; Insolera, G.; Giostra, G.: *Talijanski kazneni postupak*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Biblioteka zavoda za kaznene znanosti Mošćenice, Rijeka, 2002, стр. 100, у даљем тексту - *ЗКП Италије*.

⁴⁷ Члан 101. ст. 1. *Criminal Procedure Code of the French Republic*, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 25. 6. 2012, у даљем тексту - *ЗКП Француске*.

⁴⁸ Члан 117. *Penal Procedure Code of the Republic of Bulgaria*, на: *Penal Procedure Code of the Republic of Bulgaria*, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 15.04.2013, доступно 15.04.2013, у даљем тексту – *ЗКП Бугарске*.

⁴⁹ *Recommendation No. R (97) 13 concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence*, стр.81, на: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=566782&SecMode=1&DocId=574856&Usage=2>, доступно 25. 06. 2012, у даљем тексту – *Препорука Р (97) 13 о застрашавању сведока и правима одбране*.

⁵⁰ *Recommendation Rec(2005)9 on the protection of witnesses and collaborators of justice*, на: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849237&Site=COE>, доступно 25. 6. 2012, у даљем тексту – *Препорука Рец (2005) 9 о заштити сведока и особа које сарађују са правосуђем*.

Други међународни документи (нпр. *Римски статут Међународног кривичног суда*,⁵¹ *Статут Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. године*,⁵² *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода*,⁵³ *Конвенција УН против транснационалног организованог криминала*⁵⁴ и др.) премда говоре о положају, улози и начину испитивања и заштити сведока, својим одредбама не дефинишу појам сведока.

Видимо да не само наш законодавац, већ и други релевантни субјекти за одређивање појма *сведок* користе углавном дефиниције уопштеног карактера, навођењем само неколико општих обележја, а да прецизно и не тако једноставно дефинисање овог појма препуштају кривичнопроцесној и криминалистичкој теорији. Закључујемо да је тешко одредити сва она обележја која ће имати карактер битних и у толикој мери специфичних да ће јасно и прецизно одредити суштину појма „сведок“ и истовремено га разграничити са другим истоврсним појмовима. Значај дефинисања појма *сведок* у теорији и пракси тим је већи због његовог интензивног учешћа и доприноса у поступку утврђивања правно релевантних чињеница.

Због непостојања генусног појма који би обухватио сва обележја карактеристична за сведока,⁵⁵ као и због оскудности обележја којима законодавци одређују појам сведока, у теорији су створена многобројна схватања овог појма. Бројни процесни и криминалистички теоретичари настојали су да дају што прецизнију и јаснију дефиницију појма *сведок* укључујући у садржај појма различита и специфична својства којима би се, према њиховом мишљењу, појам сведока недвосмислено разликовао од појма других учесника у поступку.

⁵¹ *Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori*, broj 5/2001.

⁵² *Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*, на: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalTribunalForTheFormerYugoslavia.aspx>, доступно 07.12.2013.

⁵³ <http://www.zastupnik.mpravde.gov.rs/images/>, доступно 12.12.2013.

⁵⁴ *Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Službeni glasnik - Međunarodni ugovori*, broj 6, 27. jun 2001.

⁵⁵ Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку (скрипта)*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 97, у даљем тексту - Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку (скрипта)*.

Уопштено посматрано, сви теоретичари и њихове дефиниције којима одређују појам сведока, могу се разврстати у две групе. Првој групи припадају теоретичари који говоре о знању, искуству или просто само о исказу сведока,⁵⁶ односно који приликом одређивања појма „сведок“ као битно обележје истичу да је то физичко лице, различито од окривљеног којем је нешто познато о кривичном делу и учиниоцу, или о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку, и које је позвано од стране органа поступка да о томе исказује.⁵⁷

Када је реч о теоретичарима који припадају другој групи, поред обележја која предвиђају представници прве групе истичу и то да сведок исказује о предмету сведочења на основу сопственог чулног опажања. Представници прве групе су: Златарић и Дамашка,⁵⁸ Бајер,⁵⁹ Јекић и Данић,⁶⁰ Бејатовић⁶¹ и Бркић,⁶² чије дефиниције даље у рада наводимо.

Према Златарићу и Дамашки „свједок је особа различита од окривљеника којој је нешто познато о чињеницама које се утврђују у поступку, а позвана је од процесних органа да о тим чињеницама исказује.“⁶³ Сличну претходној даје и Бајер да „свједок је особа различита од окривљеника, којој је нешто познато о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку и коју је истражни судач или расправни суд позвао да о тим чињеницама даде свој исказ.“⁶⁴

⁵⁶ Vodinić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 7.

⁵⁷ Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, Правни факултет у Подгорици, Подгорица, 2002, стр. 217, у даљем тексту - Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002.

⁵⁸ Zlatarić, B.; Damaška, M.: *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Informator, Zagreb, 1966, стр. 322, у даљем тексту - Zlatarić, B.; Damaška, M.: *Rječnik krivičnog prava i postupka*.

⁵⁹ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 155.

⁶⁰ Јекић, З.; Данић, Р.: *Кривично процесно право*, Димитрије Давидовић, Смедерево, 2005, стр. 251, у даљем тексту - Јекић, З.; Данић, Р.: *Кривично процесно право*, 2005.

⁶¹ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 318, у даљем тексту - Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010.

⁶² Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, Autor, Novi Sad, 2005, стр. 31, у даљем тексту - Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*.

⁶³ Zlatarić, B.; Damaška, M.: *Rječnik krivičnog prava i postupka*, стр. 322.

⁶⁴ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 155.

Јекић и Данић у истичу само исказ сведока.⁶⁵ Бејатовић каже да је „сведок физичко лице које није окривљено, а којем је нешто познато о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку, и које орган који води кривични поступак позове да о тим чињеницама да свој исказ.“⁶⁶ Бркић сматра да је „сведок физичко лице, које по правилу није главни процесни субјект, које се позива да пред надлежним органима кривичног правосуђа и у процесној форми да лаички исказ о правно релевантним чињеницама у циљу њиховог доказивања.“⁶⁷ Овој групи теоретичара припадају и Чубински,⁶⁸ Мејхнер,⁶⁹ Целић,⁷⁰ Шкулић,⁷¹ Крапац,⁷² и др. Значајни представници друге групе су: Огорелица,⁷³ Б. Марковић,⁷⁴ Доленц,⁷⁵ Т. Марковић,⁷⁶ Марина,⁷⁷ Водинелић,⁷⁸ Станојевић и Стевановић,⁷⁹ Васиљевић,⁸⁰ Димитријевић,⁸¹ Грубач,⁸² Радуловић,⁸³ Вудс (Woods),⁸⁴ Шмит (Schmidt), Рулф (Rulf),⁸⁵ Бугарски⁸⁶ и др.

⁶⁵ Јекић, З.; Данић, Р.: *Кривично процесно право*, 2005, стр. 251.

⁶⁶ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 318.

⁶⁷ Бркић, С.: *Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*, стр. 31.

⁶⁸ Чубински, М.: *Научни и практични коментар Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије*, Геца Кон, Београд, 1934, стр. 316, у даљем тексту - Чубински, М.: *Научни и практични коментар Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије*.

⁶⁹ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Narodne novine, Zagreb, 1972, стр.473, даље - Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972.

⁷⁰ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 40.

⁷¹ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 218, у даљем тексту - Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2006.

⁷² Крапас, Д.: *Kazneno procesno право, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2012, стр. 475, у даљем тексту - Крапас, Д.: *Kazneno procesno право, Prva knjiga: Institucije*, 2012.

⁷³ Ogorelica, N.: *Kazneno procesualno право*, Nakladom Kralj. Hrvat.-Slavon.-Dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1899, стр. 345, у даљем тексту - Ogorelica, N.: *Kazneno procesualno право*.

⁷⁴ Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 379.

⁷⁵ Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка: за Краљевину Југославију (систематско приказивање)*, Издавачка књижарница Геца Кона, Београд, 1933, стр. 162, даље - Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка: за Краљевину Југославију (систематско приказивање)*.

⁷⁶ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 473.

⁷⁷ Марина, П.: *Кривична постапка на СФРЈ*, Култура, Скопје, 1979, стр. 226, у даљем тексту - Марина, П.: *Кривична постапка на СФРЈ*, 1979.

⁷⁸ Vodinić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10.

Тако, према Огорелици, чије је схватање једно од најстаријих свједок је од окривљеника различито лице, које на позив суда усмено приопћава суду своја чулна опажања о важним чињеницама, које се односе на кажњиво дјело као приједмет конкретног казнено-процесног спора.⁸⁷ Б. Марковић у дефиницији истиче да је „сведоцба изјава једног лица о чулном опажању какве важне чињенице“.⁸⁸ Слично чини и Доленц, наводећи да ће сведок „вероватно моћи суду дати какав год извештај у сврху доказивања о својим опажањима стеченим чулима“.⁸⁹

Марина наводи да је „сведок лице које је у кривичном поступку од стране надлежног органа позвано и које је дужно да се одазове и да искаже своја чулна запажања о чињеницама важним за кривични поступак.“⁹⁰ Према Станојевићу и Стевановићу „сведок је лице које је својим чулима непосредно опајало одређене чињенице, или о њима посредно сазнало, које су у вези са извршеним кривичним делом или учиниоцем и које на позив кривичног суда о њима исказује.“⁹¹

⁷⁹ Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2010, стр. 206, у даљем тексту - Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2010.

⁸⁰ Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1981, стр. 349, у даљем тексту - Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, 1981.

⁸¹ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno право*, Savremena administracija, Beograd, 1982, стр. 212, у даљем тексту - Dimitrijević, D.: *Krivično procesno право*, 1982.

⁸² Grubač, M.: *Krivično procesno право*, 2009, стр. 266.

⁸³ Radulović, D.: *Krivično procesno право*, 2002, стр. 218.

⁸⁴ Woods, D. D.: *O'Hara's Fundamentals of Criminal Investigation*, Charles C Thomas, Springfield, Illinois, USA, 2013, стр. 171.

⁸⁵ Schmidt, E.: *Deutsches Strafprozessrecht*, Göttingen, 1967, стр. 86. Rulf, F.: *Der österreichische Straffprozess*, Prag, Wien, Leipzig, 1985, стр. 110. У: Vodinec, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 6.

⁸⁶ Бугарски, Т.: Испитивање сведока, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Новом Саду*, број 4, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2013, стр. 134, у даљем тексту - Бугарски, Т.: *Испитивање сведока*.

⁸⁷ Ogorelica, N.: *Kazneno procesualno право*, стр. 345.

⁸⁸ Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 379.

⁸⁹ Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка за Краљевину Југославију*, стр. 162.

⁹⁰ Марина, П.: *Кривична постапка на СФРЈ*, 1979, стр. 226.

⁹¹ Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 206.

Водинелић, сматра да је „свједок таква незамењива (битно обиљежје) физичка особа (заједничко обиљежје), различита од окривљеног (битно обиљежје), која исказује на основу властитог чулног запажања и једноставних оцјена, које је усљедило по правилу у прошлости, настало по правилу случајно и спонтано, изван кривичног поступка, има по правилу природу лаичког сазнања, а односи се на кривично правно релевантне чињенице, индицијалне и помоћне чињенице *ad rem* и *personam*, те се изјављује пре судом.“⁹²

Бугарски напомиње да су „сведоци физичка лица која у кривичном поступку имају обавезу уколико су у том својству позвани, да дају исказ о чињеницама релевантним за поступак, које су чулно опазили у прошлости, или су за чињенице чули од неког другог лица, односно да их репродукују, што је директно условљено способношћу сваког појединца у смислу његових способности да чулно опазе, меморише и да протеклом одређеног времена репродукује чињенице“.⁹³

Анализирајући законске и теоријске дефиниције појма *сведок*, и у њима садржане елементе и обележја, запазили смо: пре свега, присутна је изразита бројност и различитост дефиниција, те не постоји јединствен критеријум у погледу прописивања саставних елемената дефиниције појма *сведок*. Аутори дефиниција полазе са другачијих становишта, па појединим специфичним својствима (обележјима) придају битно другачији значај - док код једних теоретичара поједина обележја фигурирају као битна, докле их други у опште не спомињу).⁹⁴ Затим, дефиниције се разликују по хијерархијском односу саставних елемената и истицању њихових специфичних својстава. Дефиниције се разликују по већем или мањем броју елемената којима се настоји одредити суштина појма *сведок*. Углавном преовлађују теоријске дефиниције са више кључних обележја, док законске дефиниције садрже мањи број обележја којима у битном одређују појам сведока. У већини су они аутори који настоје да одреде појам сведока, у односу на оне који се баве проблемом исказа или сведоцбе, и том приликом неки од њих се не изјашњавају о томе која лица сматрају сведоцима.

⁹² Vodinelić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10.

⁹³ Бугарски, Т.: *Испитивање сведока*, стр. 134.

⁹⁴ Упореди: Sahiti, E.: *Svedok i njegov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku*, neobjavljena doktorska disertacija, Priština, 1990, стр. 60, даље - Sahiti, E.: *Svedok i njegov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku*.

Присутна је различита терминологија за одређивање истих саставних елемената дефиниције појма *сведок*. Углавном теоретичари у утврђивању битних својстава појма *сведок* полазе од законских поставки појма, односно од захтева који морају бити испуњени како би се одређено лице појавило у улози сведока у поступку утврђивања чињеница. Најзад, навођењем само једног или два обележја не може се створити научна дефиниција појма „сведок“, као што ниједно обележје, узето само за себе, није за то подобно. Зато, донекле задовољавајућа научна дефиниција појма *сведок* могла би се изградити само стварањем система општих (заједничких) и специфичних обележја.⁹⁵

Колико је тешко формулисати адекватну дефиницију појма *сведок* видећемо уколико размотримо нека од обележја која су теоретичари и законодавци користили током одређивања саставних елемената дефиниције како би указали на проблеме који су присутни приликом покушаја синтезе у једну сажету дефиницију.⁹⁶ Тако поједини теоретичари у својим дефиницијама као битно обележје истичу да је лице које се позива на суд *физичко лице*⁹⁷ или *физичка особа*.⁹⁸ Међутим, како правно лице не може ни у једном случају бити сведок, и како сведок није и једино физичко лице које учествује у поступку (јер то су и вештак и окривљени), ово обележје не може у потпуности послужити за разграничење са другим сродним појмовима и не може стећи својство битног обележја.⁹⁹ Због наведеног, одређени аутори говоре само о *лицу*¹⁰⁰ или о *особи*,¹⁰¹ а поједини само о *одређеним лицима*.¹⁰²

⁹⁵ Vodinečić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 8.

⁹⁶ Видети више: Sahiti, E.: *Svedok i njegov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku*, стр. 60.

⁹⁷ Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка*, стр. 162. Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 40. Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002, стр. 218. Вејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 318. Brkić, S.: *Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*, стр. 31.

⁹⁸ Vodinečić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10.

⁹⁹ Vodinečić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 8.

¹⁰⁰ Ogorelica, N.: *Kazneno procesualno право*, стр. 345. Марина, П.: *Кривична постапка на СФРЈ*, 1979, стр. 226. Grubač, M.: *Krivično procesno право*, 2009, стр. 266. Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 206.

¹⁰¹ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno право, knjiga druga*, 1980, стр. 379.

¹⁰² Жекић, З.; Данић, Р.: *Кривично процесно право*, 2005, стр. 251. Dimitrijević, D.: *Krivično procesno право*, 1982, стр. 212. Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2006, стр. 217.

Затим, поједини аутори тврде да је сведок лице које је *незаменљиво* у поступку.¹⁰³ Према би се у начелу могли сагласити са оваквом тврдњом, мишљења смо да ни ово обележје не може добити карактер битног, јер у поступку егзистирају још неки субјекти који су незаменљиви и без којих се поступак не може водити, као што је то на пример - окривљени. У теорији као најчешће истицано битно обележје појма *сведок* јесте оно које сматра сведока *лицем различитим од окривљеног*,¹⁰⁴ или *лицем које није окривљено*.¹⁰⁵ Ови аутори у одређењу појма сведок полазе од битне карактеристике већине европско-континенталних права која не дозвољавају да окривљени сведочи у сопственој ствари. Међутим, како ово правило није без изузетка (нпр. англосаксонско право познаје установу сведочења окривљеног у сопственој ствари, а у појединим континенталним правима присутно је спајање функције окривљеног лица са функцијом сведока у установи „крунског сведока“), то и ово обележје не можемо се сматрати „битним“ и добити карактер саставног елемента који ће у суштинском смислу недвосмислено одредити појам сведока.¹⁰⁶ У англосаксонском праву када окривљени сведочи у властитој ствари има исти положај као и сваки други сведок (нпр. мора положити промисорну заклетву, дужан је да говори истину и може сносити санкције уколико лажно сведочи), због чега ово обележје такође не може имати универзални карактер.¹⁰⁷

Следеће обележје које теоретичари уносе у дефиницију јесте оно које истиче да сведок *није главни процесни субјект*,¹⁰⁸ или да то *није по правилу*,¹⁰⁹ све до тога да сведок *није уопште процесни субјект*.¹¹⁰

¹⁰³ Vodinelić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10. Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002, стр. 218.

¹⁰⁴ Ogorelica, N.: *Kazneno procesualno pravo*, стр. 345. Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 155. Vodinelić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10. Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002, стр. 218. Brkić, S.: *Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*, 2005, стр. 31. Woods, D. D.: *нав.дело*, стр. 171.

¹⁰⁵ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 318.

¹⁰⁶ Brkić, S.: *Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*, 2005, стр. 33. и 34.

¹⁰⁷ Damaška, M.: *Krivično procesno pravo S.A.D. (skripta)*, III Pregled toka krivičnog postupka SAD, за употребу ползника Наставе III ступња из кривичноправних предмета на Правном факултету Свеучилишта у Загребу, Загреб, 1963, стр. 64, 65, даље - Damaška, M.: *Krivično procesno pravo S.A.D. (skripta)*.

¹⁰⁸ Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, 1981, стр. 349.

¹⁰⁹ Brkić, S.: *Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*, стр. 34.

Мишљења смо да истицање наведеног обележја као битног у довољној мери не води рачуна о томе да се сведок може појавити у улози приватног тужиоца или у улози супсидијарног тужиоца у поступку када истовремено стиче својство главног процесног субјекта, односно странке у поступку.

Спорења постоје и у вези с тим шта представља предмет сведочења и шта чини основ за позивање неког лица у својству сведока, о којим опажањима сведок исказује (*непосредним, посредним, властитим чулним или само чулним*), као и о другим обележјима, јер готово у погледу свих елемената постоје другачија мишљења. Тако се наглашава да сведок сведочи о *правно релевантним чињеницама*,¹¹⁰ *чињеницама које се утврђују у кривичном поступку*,¹¹¹ *чињеницама важним за кривични поступак*.¹¹² Неки томе додају и о *кривичноправно релевантним, индицијама и помоћним чињеницама ad rem и personam*,¹¹³ о *кривичном делу и његовом учиниоцу*,¹¹⁴ *чињеницама из прошлости*¹¹⁵ или *по правилу из прошлости*.¹¹⁶ Поједини аутори као битно обележје у својим дефиницијама истичу и материјални услов који је потребно да буде испуњен како би неко лице добило статус сведока у поступку, односно да би било позвано од стране органа поступка да сведочи.

¹¹⁰ Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 379.; Grubač, М.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 266.

¹¹¹ Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 31.

¹¹² Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 155. Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 318. Zlatarić, B.; Damaška, M.: *Rječnik krivičnog prava i postupka*, стр. 322.

¹¹³ Марина, П.: *Кривична постапка на СФРЈ*, 1979, стр. 226. Ogorelica, N.: *Kazneno procesualno pravo*, стр. 345. Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка: за Краљевину Југославију (систематско приказивање)*, стр. 162. Sahiti, E.: *Svedok i njegov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku*, стр. 63.

¹¹⁴ Vodinić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10.

¹¹⁵ Јекић, З.; Данић, Р.: *Кривично процесно право*, 2005, стр. 251.

¹¹⁶ Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 186. Sahiti, E.: *Svedok i njegov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku*, стр. 63.

¹¹⁷ Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 31. Vodinić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10.

Код њих се степен вероватноће креће од *најмање*¹¹⁸ до тога да ће лице *вероватно моћи да да какав год извештај*,¹¹⁹ при томе занемарујући чињеницу да орган поступка утврђује квалитет и квантитет обавештења тек у моменту када сведок почне да исказује, односно статус сведока неко лице добија тек позивањем од стране органа поступка, а не самом чињеницом да ли су му познате чињенице које се утврђују у поступку, због чега ни ово обележје не може имати карактер битног за одређење појма сведока.¹²⁰ Једни аутори истичу да сведок сведочи о *чулном опажању*,¹²¹ док други истичу да сведок *саопштава нешто познато о чињеницама* које се утврђују у кривичном поступку.¹²² Поједини аутори додају да сведок исказује *о чињеницама из прошлости*,¹²³ *изван кривичног поступка, о чињеницама које је случајно и спонтано и непосредно опажао или за њих посредно сазнао*,¹²⁴ да у *процесној форми сведок даје лаички исказ, у циљу доказивања*,¹²⁵ и то само у *току поступка*,¹²⁶ итд.

¹¹⁸ Чубински, М.: *Научни и практични коментар Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије*, стр. 316.

¹¹⁹ Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка: за Краљевину Југославију (систематско приказивање)*, стр. 162.

¹²⁰ Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 34.

¹²¹ Ogorelica, N.: *Kazneno procesualno pravo*, стр. 345. Марина, П.: *Кривична постапка на СФРЈ, 1979*, стр. 226. Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка: за Краљевину Југославију (систематско приказивање)*, стр. 162. Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, 1981, стр. 349. Vodinić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10. Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 266. Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 379. Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 206.; Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002, 218.

¹²² Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 155. Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 318. Zlatarić, B.; Дамашка, М.: *Rječnik krivičnog prava i postupka*, стр. 322.

¹²³ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, Бихаћ, 2009, стр. 384, у даљем тексту - Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009. Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, 1981, стр. 349. Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 379. Бугарски, Т.: *Испитивање сведока*, стр. 134.

¹²⁴ Vodinić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 10.; Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002, стр. 218.

¹²⁵ Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 31.

¹²⁶ Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, 1981, стр. 349.

У погледу процесног субјекта који позива сведока, такође постоје различита схватања. Тако једни наводе да је то суд,¹²⁷ или додају атрибут да је реч о *кривичном суду*.¹²⁸ Други врше конкретизацију, па с обзиром на стадијум поступка, кажу да сведока може позивати или *истражни судија* или *расправни суд*.¹²⁹ Трећи, с обзиром на тужилачки модел истраге говоре о *надлежном органу*,¹³⁰ *органу кривичног поступка*,¹³¹ *надлежном органу кривичног правосуђа*¹³² или *процесном органу*.¹³³ С обзиром на претходну констатацију да својство сведока неко лице добија тек моментом позивања од стране органа поступка, сматрамо да наведено обележје треба да има обавезан карактер и да треба да представља конститутивни елемент дефиниције појма сведок.

Најзад, након разматрања претходних законских и теоријских дефиниција и констатовања да различитости постоје у погледу готово свих обележја, при томе без претензије да ће наша дефиниција сведока бити у толикој мери свеобухватна и лишена критичких осврта, сматрамо да се *сведок може дефинисати као лице које је различито од окривљеног, и које због тога што има сазнања о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку, орган поступка позива да о њима сведочи*.

2. СПОСОБНОСТ ЗА СВЕДОЧЕЊЕ

Под способношћу за сведочењем подразумева се да лице које је позвано да сведочи има могућности да своја сазнања и опажања у вези са предметом сведочења саопшти или на други адекватан начин презентује органу поступка и другим учесницима у поступку (чл. 92. ст. 1. ЗКП). *Законик о кривичном поступку* не познаје установу апсолутно неспособног сведока, таквог сведока који би био неспособан за сведочење у свим поступцима.

¹²⁷ Ogorelica, N.: *Kazneno procesualno pravo*, стр. 345. Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 40.

¹²⁸ Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 206.

¹²⁹ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 155.

¹³⁰ Марина, П.: *Кривична постапка на СФРЈ*, 1979, стр. 226.

¹³¹ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 318.

¹³² Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 31.

¹³³ Zlatarić, B.; Damaška, M.: *Rječnik krivičnog prava i postupka*, стр. 322.

Због тога се у улози сведока може појавити свако лице независно од узраста, пола или других карактеристика личности (нпр. дете, старо лице, душевно болесно лице, лице са одређеним физичким недостатком, лице под дејством алкохола и друго), ако је вероватно да поседује обавештења о кривичном делу, учиниоцу и о другим чињеницама које се утврђују у поступку и при томе је способно да разумљиво исказује и комуницира са органом поступка.¹³⁴ Сведок који не располаже наведеним својствима је апсолутно неспособан сведок за сведочење у конкретном кривичном поступку, али не зато што је то унапред одређено ЗКП (по основу неке одређене законске одредбе у погледу одређене катагорије лица), већ зато, што га његове душевне и/или телесне болести у конкретном случају чине неспособним да истинито пренесе своја опажања о важним чињеницама. Уколико је стање неспособности сведока очигледно такав сведок се неће испитивати, јер је за оцену способности сведока за сведочење меродавно стање у моменту испитивања.¹³⁵

Према томе, сведок може бити свако лице које се налази на граници могућности здравог расуђивања и способности исказивања.¹³⁶ Да ли ове могућности заиста и постоје код сведока у конкретном случају цениће орган поступка по свом слободном уверењу, што је *quaestio facti*, с тим да је законодавац предвидео могућност да ради доношења коначне одлуке о општој способност сведока за сведочење орган поступка може да се послужи и вештацима.

Новину представља могућност одређивања психијатријског вештачења (чл. 131. ст. 2. ЗКП). То значи да уколико је орган поступка проценио да одређено лице може да пренесе своја сазнања или опажања о кривичном делу, учиниоцу и другим чињеницама које се утврђују у поступку, нема никаквих формалних сметњи да се то лице, без обзира на одређене психофизичке недостатке, испита као сведок. Сведок који је слеп није само због тога неспособан за сведочење, јер може да сведочи о сазнањима и опажањима насталим другим чулима (нпр. чулом слуха, мириса, укуса, чулом додира).

¹³⁴ Грубач, М.: *Кривично процесно право*, 2009, стр. 271. Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 206. и 207.

¹³⁵ Васиљевић, Т.; Грубач, М.: *Коментар Закона о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 218, даље - Васиљевић, Т.; Грубач, М.: *Коментар Закона о кривичном поступку*, 2010.

¹³⁶ Dimitrijević, D.: *Кривично процесно право*, 1982, стр. 213.

Исто тако, душевно болесно лице може бити неспособно да сведочи у погледу једних околности, док у погледу других може бити способно да саопшти истинит исказ (нпр. такав сведок не може да сведочи о начину на који је извршено кривично дело прања новца, али зато може показати на који је начин сексуално злостављан).

Међутим, за разлику од апсолутне неспособности сведока, *ЗКП* познаје установу релативно неспособних сведока. У начелу реч је о сведоку који је уопштено посматрано апсолутно способан да сведочи у свакој другој кривичној ствари, осим у конкретном кривичном поступку, јер се његово сведочење показује као штетно за општи интерес који је дужан да штити или је функција сведочења неспојива са процесном функцијом коју то лице врши у конкретном кривичном поступку. Једну групу таквих релативно неспособних сведока чине они које *ЗКП* изричито искључује од дужности сведочења, док у погледу друге групе сведока подразумева се њихова неспособност.¹³⁷ *ЗКП* изричито искључује од дужности сведочења сведока који би својим исказом повредио дужност чувања тајног податка, док надлежни орган, односно лице органа јавне власти не опозове тајност податка или га не ослободи те дужности, сведока који би својим исказом повредио дужност чувања професионалне тајне (верски исповедник, адвокат, лекар, бабица и др.), осим ако је ослобођен те дужности посебним прописом или изјавом лица у чију је корист установљено чување тајне, браниоца о ономе што му је окривљени као свом браниоцу поверио. У ову групу релативно неспособних сведока убраја се и малолетно лице које с обзиром на узраст и душевну развијеност није способно да схвати значај права да не мора да сведочи у поступку који се води против окривљеног са којим је малолетник у сродничким или односима сличним сродничким, осим ако сам окривљени захтева да то малолетно лице сведочи (чл. 94. ст. 2. *ЗКП*). Новину у *Законику о кривичном поступку* представља могућност да се предлогом окривљеног и његовог браниоца отклони неспособност наведених сведока, под условом да се суд сагласи са предлогом одбране и донесе одлуку да и ова лица сведоче (чл. 93. *ЗКП*).¹³⁸

¹³⁷ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 390.

¹³⁸ Без обзира на фазу поступка у којој се ставља предлог да ова лица сведоче, овлашћење да одлучи о предлогу је искључиво на суду. У: Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*,

Према наведеном видимо да не постоји ниједна категорија сведока која би се због постојања одређених формалних услова могла сматрати неспособном да не би могла сведочити у конкретном кривичном поступку, јер је законодавац релативизовао забрану њиховог сведочења могућношћу окривљеног и његовог браниоца да захтевају од органа поступка да омогући сведоку да и поред постојања разлога који га чине неспособним сведочи у конкретном кривичном поступку.

Када је реч о другој групи неспособних сведока *Законик* их изричито не помиње као неспособне, јер се то само по себи подразумева, а и због тога, што ова лица уколико престану да врше другу процесну функцију могу да сведоче. У случају колизије функција примењује се правило да заменљива функција уступа место незаменљивој функцији сведока: судија, судија поротник, јавни тужилац или лице које га заступа у кривичном поступку и записничар, уколико су испитани као сведоци не могу вршити своју функцију у поступку (чл. 37. ст. 1. т. 4. и чл. 42. ст. 1. ЗКП). Када је реч о вештаку и његовој обавези да сведочи, по правилу, његова функција и функција сведока се искључују, али не обавезно (чл. 116. ст. 3. ЗКП).¹³⁹ Изузетак у том смислу представљају оштећени, оштећени као тужилац и приватни тужилац, код којих законодавац дозвољава истовремену кумулацију различитих процесних функција, функције потенцијалне странке у поступку, односно овлашћеног тужиоца и сведока. У погледу окривљеног, у процесној теорији и судској пракси усвојен је став да једно лице у кривичном поступку не може истовремено имати својство окривљеног и сведока.¹⁴⁰ Наиме, окривљени не може дати исказ у поступку који би је једном био исказ окривљеног, а други пут исказ сведока,¹⁴¹ поготово што би га обавеза да сведочи истинито могла довести до тога да исказује на своју штету.

Службени гласник, Београд, 2013, стр. 293, у даљем тексту - Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013.

¹³⁹ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2014, стр. 304. и 305.

¹⁴⁰ *АСБ Кж1 По1. бр. 6/10* од 12. априла 2010.

¹⁴¹ *Presuda Osnovnog suda u Kragujevcu 4K-132/10 od 28.01.2011. i Rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu Kž.1-3547/11 od 20.09.2011, Bilten Apelacionog suda u Kragujevcu, broj 2/2011, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/35306>, доступно 18.01.2015. Исти став заузима и немачки законодавац. Видети више: Roxin, С.; Schünemann, В.: *Strafverfahrensrecht*, 26. Auflage, Verlag C.H.Beck, Munchen, 2009, стр. 196. и 197.*

Према томе, ако би сведок у истом кривичном предмету постао окривљени на његовом исказу се не може заснивати судска одлука и записник о испитивању таквог сведока мора бити издвојен из кривичног списка.

Што се тиче оптуженог, односно саокривљеног, у односу на кога је раздвојен кривични поступак или је кривични поступак окончан правноснажном осуђујућом пресудом или је закључен споразум о признању кривичног дела, не може се испитати у својству сведока у поступку који се води против осталих саоптужених (саокривљених) ако је у питању класично понављање поступка, имајући у виду одредбу чл. 481. ст. 2. ЗКП, као и ако је у питању процесна ситуација у којој је више окривљених и у односу на неке од њих у жалбеном поступку првостепена пресуда буде потврђена, а у односу на неке укинута. У том поновљеном поступку у односу на остале саоптужене није могуће саслушавање већ осуђених лица као сведока. У другим процесним ситуацијама где је дошло до раздвајања поступка у односу на неке саокривљене, (због дуже болести или одсуства неког од саокривљених), имајући у виду одредбу члана 416 став 1, могуће је у кривичном поступку који је у току у односу на остале саокривљене, упознавање са раније датим исказима саокривљених по одлуци већа (дакле није потпуно искључена и друга могућност), те је изузетно у неким процесним ситуацијама могуће саслушавање саокривљених као сведока, али за такву одлуку суд мора дати добро образложење.¹⁴²

Наведено правило о неспојивости улоге окривљеног са улогом сведока доминантно је у континентално-европском праву, чак и у оним државама које предвиђају могућност сведочења од стране окривљеног, јер ни тада формално не долази до спајања процесних улога окривљеног и сведока. Окривљени постаје сведок тек одлуком суда, а до тада се сматра окривљеним са свим правима која му припадају. У кривичном поступку Србије окривљени, односно осуђени може склопити споразум са јавним тужиоцем о сведочењу, али је својство окривљеног и даље оно што изворно одређује његов процесни положај у поступку.

¹⁴² Закључак Врховног касационог суда, изложен на заједничкој седници кривичних одељења свих апелационих судова, одржаног дана 30.06.2014. године, на: <http://www.ni.ap.sud.rs/userfiles/file/Saoptuzeni%20kao%20svedok.pdf>, доступно 15.02.2016.

Давање исказа у прилог оптужбе само је гарант да ће кривични поступак за њега имати (окривљеног, односно осуђеног) повољнији исход.¹⁴³ Као што је то решено у домаћем законодавству, тако и у већини савремених кривичних поступака сведочити може свако лице, изузев ако другачије није одређено законом,¹⁴⁴ с тим да за разлику од домаћег законског решења у коме није дозволена кумулација процесних функција, на пример у англоамеричком праву окривљени може свеочити у *властитој ствари*. У том случају мора говорити истину као и сваки други сведок, и за разлику од *обичних* сведока који се могу позивати на пети амандман америчког устава који их штити од самооптуживања,¹⁴⁵ окривљеном који је одлучио да да исказ то право није на располагању.

Најзад, треба поменути и да овлашћено службено лице органа унутрашњих послова такође се не може испитивати као сведок у погледу одређених околности. Наиме, овлашћено лице органа унутрашњих послова не може сведочити о садржају обавештења које је прикупио током разговора са осумњиченим, јер *ЗКП* децидно забрањује да полиција приликом прикупљања обавештења од грађана исте испитује у својству сведока (чл. 288. ст. 2. *ЗКП*).¹⁴⁶ Уколико би орган поступка испитао ово лице (тј. овлашћено службено лице органа унутрашњих послова о садржају обавештења) радило би се о битној повреди одредаба кривичног поступка.¹⁴⁷

¹⁴³ Видети више: Споразум о сведочењу окривљеног (чл. 320. – 325. *ЗКП*) и Споразум о сведочењу осуђеног (чл. 327. – 330. *ЗКП*). У: Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 735. Такође, питање сведочења окривљеног (тзв. крунског сведока) у Хрватској је регулисано у складу са принципом о неспојивости функција одбране и сведочења. У: Крапар, Д.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, 2012, стр. 476.

¹⁴⁴ Правило 601. *Federal Rules of Evidence*, U.S. Government printing office, Washington, December 1, 2014, у даљем тексту – *Федерални закон о доказима САД*. Правила 801. и 802. истог закона предвиђају изузетке од забране испитивања сведока по чувењу.

¹⁴⁵ Правило о сведоку у *властитој ствари* настало је крајем XIX. века у Енглеској. Видети више: Крапар, Д.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, 2012, стр. 229, 462. и 463.

¹⁴⁶ Видети више: *Presuda Opštinskog suda u Aleksincu – odeljenje II K.br.52/03 i Rešenje Okružnog suda u Nišu Kž.374/06, Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu*, br. 23/2006, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/27234>, доступно 18.01.2015. *Presuda Opštinskog suda u Nišu K. br. 887/02 i Rešenje Okružnog suda u Nišu Kž. 1050/03, Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu*, br. 22/2006, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/26426>, доступно 18.01.2015. *Presuda Višeg suda u Vranju K.br.62/10 od 04.10.2010. godine i Rešenje Apelacionog suda u Nišu Kž.1 br.3997/19 od 23.02.2011. godine, Biletan Apelacionog suda u Nišu*, broj 2/2011, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/30823>, доступно 18.01.2015.

¹⁴⁷ *Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu posl.br.Kž.I 5026/10 od 30.11.2010. kojim je ukinuta presuda Višeg suda u Novom Sadu posl.br.K. 528/10 od 30.06. 2010, Bilten Višeg suda u Novom Sadu*, broj 2/2011, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/34694>, доступно 18.01.2015.

На крају напоменимо, мишљења смо да остаје спорно зашто се законодавац одлучио да посебно регулише општу способност неког лица за сведочење када се ради о нечему што се само по себи подразумева, а само изузетно, ако се посумња у такву способност може се утврђивати психијатријским вештачењем. Ако је законодавац имао намеру да скрене пажњу и на могућност психијатријског вештачења сведока, могао је то предвидети другачијим правно-техничким решењем, без потребе да се посебно бави питањем способности за сведочење.

3. ПОЈЕДИНЕ КАТЕГОРИЈЕ СВЕДОКА

У кривичнопроцесној, криминалистичкој и психолошкој теорији и пракси присутне су различите категоризације сведока. И премда са теоријског и научног становишта вредност оваквих подела је више него ограничена, јер не постоји у правом смислу речи „чисти“ тип сведока који би се увек карактерисао одређеним непромењеним скупом специфичних особина, ипак не треба у потпуности занемарити и изван практични, нарочито тактички значај ових класификација, јер свака појединачна спознаја о битним особинама сведока у конкретном случају може бити од велике важности за коначни исход сведочења. Истраживањем различитих категорија сведока дошло се до закључка да исказ сведока не зависи искључиво од типа сведока, односно од категорије којој сведок припада, већ да је он (исказ) резултат читавог низа околности, о којима подједнако треба водити рачуна приликом оцене сваког исказа сведока. Приликом формулисања тактичког начина (тј. индивидуалног приступа) испитивања конкретно одређеног сведока, од значаја могу бити знања до којих се дошло истраживањем и поделом сведока по основу карактерних особина или занимању, јер та сазнања упућују на мање-више уједначен и специфичан начин реаговања сведока током сведочења. Полазећи од констатације да се сведоци међусобно веома разликују и да између појединих категорија сведока постоји интензивно преплитање многих „карактеристичних“ особина, свако инсистирање на круто формулисаним правилима испитивања може бити контрапродуктивно за успех сведочења.¹⁴⁸

Presuda Opštinskog suda u Aleksandrovcu k.br.91/07 od 27.02.2009. godine i Rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu, Kž.1.br.977/10 od 25.05.2010, *Bilten Apelacionog suda u Kragujevcu*, br. 2/2010, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/33853>, доступно 20.01.2015.

¹⁴⁸ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 478.

Нарочито, сазнања до којих се дошло поделом сведока по различитим критеријумима могу бити од значаја за примену правних прописа којима је регулисана област сведочења и наступање одређених последица уколико није поштована *Закоником* утврђена процедура испитивања сведока, затим формулисање услова за испитивање конкретно одређеног сведока, предузимање различитих мера заштите сведока,¹⁴⁹ и уопште стварање оптималних услова за проверу и оцену исказа сведока,¹⁵⁰ односно избегавање штетних последица за коначни успех сведочења. На пример, према посебно осетљивом сведоку се не примењују адекватне заштитне мере, иако му оне (као специфичној категорији сведока) по *ЗКП*-у припадају. У вези са наведеним, сведоке је могуће поделити по неким од следећих основа:

- 1) Према узрасту (старости) на: децу, младе, одрасле и старе сведоке.
- 2) Према полу на: мушкарце сведоке и жене сведоке.
- 3) Према заинтересованости за коначан исход кривичног поступка на: заинтересоване сведоке (нпр. блиски сродник окривљеног, оштећени као сведок) и на незаинтересоване сведоке (нпр. случајни пролазник сведок који није ни у каквом блиском односу са окривљеним или оштећеним).
- 4) Према здравственом стању на: сведоке са поремећајима рада чулних органа (нпр. кратковиди, далековиди, наглуви), болесне сведоке од соматских болести (у моменту опажања и/или у моменту испитивања) и психички болесне сведоке.
- 5) Према спремности да истинито исказује на: добронамерне и недобронамерне сведоке,¹⁵¹ односно на добронамерне и лажне сведоке.¹⁵²
- 6) Према моралним склоноситима на: ревносне и неревносне.¹⁵³

¹⁴⁹ Gluščić. S.; и др.: *Procesne mere zaštite svedoka*, Savet Evrope, Strazbur, 2006, стр. 189.

¹⁵⁰ Vodinečić, V.: Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici, стр. 22.

¹⁵¹ Подела наведена према *Mönkemölleru* који сведоке дели на 23 типа. У: Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 1997, стр. 92.

¹⁵² Vodinečić, V.: *Kriminalistika*, Savremena administracija, Beograd, 1978, стр. 147 -156, у даљем тексту – Vodinečić, V.: *Kriminalistika*, 1978.

¹⁵³ Савић, Ј. П.: *Теорија судских доказа: у кривичним делима*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1886, стр. 245.

7) Према субјекту који предлаже испитивање сведока у поступку, односно по томе да ли сведок током испитивања потврђује наводе садржане у оптужби или их оповргава на: сведоке оптужбе и сведоке одбране.¹⁵⁴

8) Према темпераменту и карактеру на: субјективне и објективне типове, осетљиве и апатичне, нестабилне, привидно равнодушне, привидно осећајне, преосетљиве, еуфоричне, бојажљиве, сујетне, причљиве, лажљиве, конфабулирајуће, патолошки лажљиве и сл.¹⁵⁵

9) Према карактерним особинама, односно према владању сведока током сведочења, и с обзиром, на лична својства сведока на: класичне, наображене и ненаображене, опрезне и бојажљиве сведоке.

10) Према звању (занимању) на: сведока судију или адвоката, сведока учитеља, сведока полицајца, сведока свештеника и др.

11) Према специфичном односу између сведока и окривљеног на: сведока претпостављеног, сведока потчињеног, сведока друга или колегу, сведока рођака - уколико не користи право на ослобађање од сведочења.¹⁵⁶

12) Према особинама сведока које су од значаја за формулисање криминалистичко-тактичких правила испитивања сведока, сведоци се могу поделити на: оштећене, децу и малолетнике, старе особе, жене, слепе и глувонеме, лица у посебном психичком стању и душевно оболела лица.¹⁵⁷

13) Различити правни прописи сведоке деле још на: угрожене сведоке, посебно осетљиве сведоке, заштићене сведоке и сведоке покајнике.¹⁵⁸

¹⁵⁴ И у *Уставу Републике Србије* (чл. 33), у делу у коме се говори о посебним правима окривљеног, сведоци се дели на сведоке оптужбе и сведоке одбране. У: *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, у даљем тексту – *Устав Републике Србије*.

¹⁵⁵ Видети више: Altavilla, E.: *Forensische Psychologie I*, Bde, Styria, Graz, 1955, стр. 95 – 116. У: Аćимовић, М.: *Судска психологија*, Savremena administracija, Beograd, 1983, стр. 49, у даљем тексту - Аćимовић, М.: *Судска психологија*, 1983.

¹⁵⁶ Plaut, P.: *Der Zeuge und seine Aussage im Strafprozess*, G. Thieme, Leipzig, 1931. У: Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 478.

¹⁵⁷ Aleksić, Ž.: *Kriminalistika*, Naučna knjiga, Beograd, 1987, стр. 206.

¹⁵⁸ Gluščić, S.; и др.: *Procesne mere zaštite svedoka*, Savet Evrope, Strazbur, 2006, стр. 190.

14) Према начину сазнања о чињеницама које се утврђују: оригинарне и дериватне сведоке,¹⁵⁹ праве сведоке и сведоке по чувењу,¹⁶⁰ сведоке очевице, сведоке неочевице и сведоке по чувењу,¹⁶¹ сведоке очевице и сведоке по чувењу,¹⁶² итд.

Са кривичнопроцесног и криминалистичко-тактичког становишта последња подела сведока има изузетну вредност,¹⁶³ због чега ћемо у даљем делу рада више пажње посветити карактеристикама управо ових сведока. Такође, посебно ћемо се бавити и оштећеним као сведоком, посебно осетљивим сведоком и заштићеним сведоком.

3.1. Сведок очевидац

Сведок очевидац је сведок који има непосредна сазнања о догађају о којем сведочи тако што му је присуствовао, или је имао другу врсту непосредног контакта, па је тако нешто видео, чуо или уопште опазио,¹⁶⁴ особа која је посматрала извршење кривичног дела и износи о томе своја чулна опажања, тј. исказује о чулно опаженим кривично-правно релевантним чињеницама које сачињавају биће кривичног дела.¹⁶⁵ Теорија ове сведоке назива још и правим сведоцима,¹⁶⁶ а чињенице опажају и другим чулима (најчешће комбинацијом више чула), па их неки аутори их називају и оригинарним сведоцима.¹⁶⁷

¹⁵⁹ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 229.

¹⁶⁰ Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 157, 158. Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 186. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 279.

¹⁶¹ Vodinić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, Fakultet za bezbednost i opštествена samozaštita, Skorje, 1985, стр. 623, у даљем тексту - Vodinić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*.

¹⁶² Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2013, стр. 289, у даљем тексту - Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013.

¹⁶³ Plaut, P.: *Der Zeuge und seine Aussage im Strafprozess*, G. Thieme, Leipzig, 1931. У: Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 478.

¹⁶⁴ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2013, стр. 229. Исто, и у: Oxford Learner's Dictionaries, на: http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/witness_1?q=witness., доступно 7.06.2015.

¹⁶⁵ Vodinić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 622.

¹⁶⁶ Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga 2*, 1980, стр. 157, 158. Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 186. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 279.

¹⁶⁷ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2013, стр. 229.

Сведок очевидац пружа сазнања из „прве руке“,¹⁶⁸ а исказ оваквог сведока је поузданији од исказа других сведока. Орган поступка увек тежи да се сазнања црпе са извора, а не посредним путем,¹⁶⁹ због чега се овим сведоцима у поступку утврђивања придаје посебан значај.

Приликом дефинисања појма „сведок очевидац“, у теорији се углавном истиче да је то сведок који је до чињеница о којима сведочи дошао непосредним чулним опажањем.¹⁷⁰ Међутим, проблем је што и сведок по чувењу у кривичном поступку сведочи о својим непосредним чулним опажањима, због чега наведени елемент дефиниције појма „сведок очевидац“ не може имати карактер битног својства погодног да ову категорију сведока јасно разграничи од других сведока.

Водинелић због тога сматра да решење (*диференцирајући критеријум*) треба тражити у другачијем односу сведока према спорној чињеници и у прецизнијем одређењу предмета сведочења. Прецизирајући предмет сведочења, односно одређујући круг околности које треба сведочењем разјаснити, цитирани аутор сведоке очевице дели у две групе сведока: сведоке очевице који опажају правно релевантне чињенице и сведоке неочевице који такође, непосредно опажају чињенице, али не правно релевантне чињенице, већ друге чињенице које се утврђују у кривичном поступку. У прилог своје тврдње полази од Rehbergove¹⁷¹ поделе стадијума кривичног дела, наводећи да само сведок који опажа сам чин извршења кривичног дела (правно релевантне чињенице) може имати својство сведока очевица, односно само он својим исказом може пружити одговор на питање шта се у конкретном случају десило. Сведок који непосредно опажа ситуацију пре или после извршења кривичног дела може сведочити о чињеницама индицијама, али не може рећи да ли у конкретном случају има елемената кривичног дела, независно од тога да ли је у својој свести опажено повезао са кривичним делом.

¹⁶⁸ Dictionary.com, на: [http://dictionary.reference.com/browse/eyewitness.](http://dictionary.reference.com/browse/eyewitness), доступно 7.06.2015.

¹⁶⁹ Plaut, P.: *Der Zeuge und seine Aussage im Strafprozess*, G. Thieme, Leipzig, 1931. У: Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 478.

¹⁷⁰ Тако, на пример: Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 289. Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 186. Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 384.

¹⁷¹ Више о томе: *Kriminalistik*, Stade, 1966 (необјављени рукопис). У: Vodinić, V.: *Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici*, стр. 19. и 20.

Према томе, када је реч о сведоку очевицу у правом смислу речи, предмет његовог сведочења могу бити само кривично правно релевантне чињенице које непосредно чине биће кривичног дела (нпр. место и време извршења и трајање кривичног дела, природа, средства и начин радње извршења, идентитет учиниоца, предмети кривичног дела, последица кривичног дела под условом да наступа у истом комплексу са радњом извршења, предмети кривичног дела и друга обележја бића кривичног дела), за разлику од сведока (не)очевица који може да сведочи о чињеницама индицијама, тј. обавештењима до којих је дошао, такође непосредним опажањем - али не самог извршења кривичног дела, већ других појава и чињеница, како пре, тако и после извршења кривичног дела и које су са кривичним делом посредно повезане. На пример, такав сведок може сведочити о криминогеним и виктимогеним факторима који су деловали пре извршења кривичног дела, настанку одлуке о извршењу кривичног дела, планирању дела, извиђању прилике на лицу места, прибављању оруђа извршења, долажењу на лице места, приближавању нападом објекту, отклањању препрека, мерама осигурања за несметано извршење кривичног дела или о ситуацији после извршења кривичног дела, напуштању лица места, бежању, осигурању плена, реализовању добити од дела, мерама прикривања дела и учиниоца. Сведоци који врше опажање осумњиченог у близини места извршења или на самом месту извршења, пре или непосредно после извршеног кривичног дела, пружају индицијалне доказе исто тако као што то чине и други сведоци који сведоче о карактеру учиниоца, понашању сведока у средини у којој учинилац живи и сл.¹⁷²

Неки аутори решавају проблем поделе сведока очевица према уже одређеном предмету сведочења, па говоре и о тзв. сведоку очевицу у правом смислу речи (како смо га и ми одредили, јер опажа само правно релевантне чињенице), о сведоку¹⁷³ (према Водинелићу - сведок (не)очевица), или о посебној врсти исказа сведока који може садржавати чињенице на основу којих се утврђују друге у вези са кривичном ствари, али које не чине саму кривичну ствар (исказ судских сведока).¹⁷⁴

¹⁷² Vodinelić, V.: Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici, стр. 18 - 20.

¹⁷³ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 93. и 94.

¹⁷⁴ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 293.

Када орган поступка располаже сведоком очевицем, веома брзо и лако може утврдити објективно чињенично стање, јер квалитет и количина обавештења са којима ова врста сведока располаже у знатној мери преовлађује над квалитетом и количином обавештења које може да пружи сведок по чувењу. Многа кривична дела су остала неоткривена и недоказана, без обзира на прикупљене материјалне доказе, управо зато што их нико није посматрао. Тамо где постоје сведоци очевици лакше је разјаснити и доказати кривично дело и кривицу учиниоца.¹⁷⁵

Законодавац Србије не дели сведоке на сведоке очевице и сведоке по чувењу, али с обзиром на то да садржи одредбу према којој ће се сведок увек питати откуд му је познато оно о чему сведочи, констатујемо да је органу поступка изузетно важно из ког извора сведок црпи своја сазнања (чл. 98. ст. 4. ЗКП).

Посебну врсту сведока очевица чини тзв. судски сведок и жртва кривичног дела. Судски сведок је лице које присуствује извођењу појединих доказних радњи (нпр. претресању стана и других просторија или лица) и које, у случају приговора окривљеног или другог лица, сведочи о законитом поступању органа поступка који је радњу предузео.¹⁷⁶ За разлику од сведока очевица који у поступку сведочи о својим опажањима кривичног дела и учиниоца, судски сведок даје исказ о правилном поступању органа поступка током предузимања доказне радње. О жртви као сведоку више ћемо говорити у делу у ком обрађујемо оштећеног као сведока и посебно осетљиве сведоке.

3.2. Сведок по чувењу

Сведок по чувењу је врста сведока који је на посредан начин сазнао нешто о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку,¹⁷⁷ тј. који је о кривичном догађају сазнао преко контакта са другим лицем или неком исправом, која је након тога уништена или је недоступна органу поступка.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 78.

¹⁷⁶ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 293.

¹⁷⁷ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 279.

¹⁷⁸ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2013, стр. 229.

У односу на исказ сведока очевица, исказ сведока по чувењу има мању доказну вредност.¹⁷⁹ Ипак, исказ сведока по чувењу не можемо у потпуности занемарити и одрећи га се, јер нам омогућује проналажење сведока очевица,¹⁸⁰ оног сведока који је својим чулима опажао и био у непосредном контакту са чињеницама које се утврђују у кривичном поступку, а о којима сведок по чувењу зна само из приче других лица.

Исказ сведока по чувењу може бити непоуздан из више разлога, на пример зато што је лице о чијој изјави сведок сведочи погрешно опажало спорни кривични догађај, или код тог другог лица које је саопштило своја сазнања сведоку могуће је да је у моменту давања исказа дошло до грешке у сећању или у репродукцији; затим, можда је лице које саопштава сведоку своја сазнања о кривичном догађају свесно лажно саопштило сведоку, и на крају, можда је сведок погрешно разумео оно што му је то друго лице саопштило.¹⁸¹

У начелу, на темељу исказа сведока по чувењу не могу се утврдити и проверити чињенице о којима тај сведок сведочи. У крајњем случају може се утврдити да оно што изјављује сведок по чувењу одговара по садржају ономе што је чуо од лица које му је тако нешто саопштило, али не и да ли је то што је чуо истинито, јер није присуствовао радњи извршења кривичног дела, нити је властитим чулима опажао и био у непосредном контакту са чињеницама о којима сведочи. Његова изјава је само изјава о ономе што је чуо од другог лица, у најбољем случају од сведока очевица, али не и да ли то о чему сведочи одговара објективној стварности. Ситуација се додатно компликује када се између сведока по чувењу и сведока очевица уметне више посредника (сведока по чувењу) који онда сваки додатно „обогате“ или „осиромаше“ првобитну изјаву сведока очевица. Истину је тада веома тешко утврдити. Најбоље је стрпљивим истраживањем настојати да се пронађе сведок очевидац.

¹⁷⁹ Đurđić, V.: *Krivični postupak Srbije*, Centar za publikacije, Niš, 2006, стр. 69, 70, у даљем тексту - Đurđić, V.: *Krivični postupak Srbije*, 2006.

¹⁸⁰ Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 186.

¹⁸¹ Крапас, D.: *Engleski kazneni postupak*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1995, стр. 86, у даљем тексту - Крапас, D.: *Engleski kazneni postupak*.

Већина теоретичара и практичара сматра да су сведоци по чувењу непоуздани сведоци, и да без обзира што наш *Законик о кривичном поступку* (као и страни процесни законици који припадају континенталном правном систему), не садржи одредбу којом изричито забрањује да се на темељу исказа сведока по чувењу утврђују чињенице у кривичном поступку, то ништа не мења у погледу веродостојности њихових исказа, јер они својим чулима нису непосредно опажали чињенице о којима сведоче, о чему орган поступка, нарочито суд мора водити рачуна приликом оцене исказа таквих сведока.¹⁸² Због несигурности сведока по чувењу и немогућности да се он подвргне унакрсном испитивању о садржају обавештења која је добио од сведока очевица и на тај начин утврди и провери његова веродостојност, нека законодавства су се начелно одрекла овог извора сазнања. Забрана испитивања сведока по чувењу је једно од основних правила англосаксонског права којим се негира доказни значај ових сведока.¹⁸³ Кажемо начелно, јер и у англосаксонском праву које изричито забрањује испитивање сведока по чувењу и коришћење исказа оваквих сведока у поступку, предвиђена су бројна одступања од стриктног правила.¹⁸⁴ У Енглеској је дозвољено испитивање сведока по чувењу, а може бити дозвољено и читање исказа сведока из претходног поступка на главном претресу - ако је сведок мртав или због нарушеног телесног или душевног здравља није способан да сведочи, или зато што није доступан, или се налази ван Уједињеног Краљевства и није могуће обезбедити његово присуство, затим ако сведок услед страха не жели да усмено сведочи.¹⁸⁵ Страх треба тумачити екстензивно, нпр. да ли је реч о страху од смрти, или повреде друге особе, или финансијског губитка.¹⁸⁶

¹⁸² Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 158. Исто, Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 186. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 279. Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2013, стр. 229.

¹⁸³ Кгарас, D.: *Engleski kazneni postupak*, стр. 85. и 86. Правилем 802. *Федералног закона о доказима САД* забрањује се испитивање сведока по чувењу и коришћење његовог исказа у поступку.

¹⁸⁴ На пример, изјаве *in extremis*. У: Damaška, M.: *Krivično procesno pravo S.A.D. (skripta)*, III Pregled toka krivičnog postupka SAD, стр. 60. и 61.

¹⁸⁵ Слични изузетци предвиђени су и у кривичном поступку Израела. Видети више: Eser, A.: *Collection and Evaluation of Evidence in Comparative Perspective, Israel Law Review*, Vol. 31. No. 1–3, Faculty of Law, Hebrew University, Jerusalem, 1997, стр. 432, 433.

¹⁸⁶ Члан 116. *Criminal Justice Act*, 2003, на: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/section/114>, доступно 08.09.2015.

Правило 803. *Федералног закона о доказима САД* предвиђа укупно 23 дозвољена изузетка од наведене забране (тзв. *hearsay* правила). У појединим земљама континентално-европског правног система, судста пракса такође одређује поједине услове у оквиру начела слободне оцене доказа који су неопходни да би се могао у поступку користити исказ сведока по чувењу. Нпр. у Аустрији није дозвољено коришћење исказа ових сведока као изузетак од начела непосредног извођења доказа, док у већини других држава постоји оваква могућност, али као изузетак.¹⁸⁷ У Немачкој суд не сме посегнути за коришћењем исказа сведока по чувењу све до момента док постоји шанса да се прибави непосредан доказ. С тим у вези, пресуда може бити заснована на таквом доказу само ако непосредан доказ није доступан, а и тада суд је дужан да у писменом образложењу пресуде објасни зашто се ослањао на кредибилитет оваквог сведока, тзв. доказа из друге руке.¹⁸⁸ Слична правила вреде и у Републици Српској, Шпанији, Холандији, Белгији, Грчкој, Мађарској.¹⁸⁹ Када сведок по чувењу сведочи, од њега треба захтевати да исказује не само о садржају обавештења која је добио од другог лица, већ и о идентитету лица од кога је сазнао оно о чему сведочи, о начину сазнања и временском моменту или периоду када је за наведени садржај сазнао.¹⁹⁰ Сведок по чувењу може пружити само сазнања индицијалног карактера.

3.3. Оштећени као сведок

Извршењем кривичног дела и повређивањем или угрожавањем личних или имовинских права неког лица, то лице стиче својство *оштећеног* лица (чл. 2. ст. 1. т. 11. ЗКП). Оштећени је лице које у кривичном поступку може имати више различитих својстава, која свако понаособ није инкопатибилно са сведочком функцијом.

¹⁸⁷ Члан 252. *ЗКП Аустрије*. У: Лукић, Т.: *Посебности кривичног поступка за организовани криминал, тероризам и корупцију*, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2008, стр. 248, у даљем тексту - Лукић, Т.: *Посебности кривичног поступка за организовани криминал, тероризам и корупцију*.

¹⁸⁸ Esep, A.: Collection and Evaluation of Evidence in Comparative Perspective, *Israel Law Review*, Vol. 31. No. 1 – 3, Faculty of Law, Hebrew University, Jerusalem, 1997, стр. 435. и 436.

¹⁸⁹ Видети више: Лукић, Т.: *Посебности кривичног поступка за организовани криминал, тероризам и корупцију*, стр. 247. и 248.

¹⁹⁰ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 80.

У зависности да ли се извршењем кривичног дела вређа или угрожава друштвени и/или приватни интерес, оштећени може имати својство: овлашћеног тужиоца (оштећеног као тужиоца или приватног тужиоца), оштећеног од чијег предлога зависи покретање кривичног поступка,¹⁹¹ оштећеног који подноси предлог и доказе како би остварио имовинскоправни захтев, оштећеног који приговором присиљава јавног тужиоца на предузимање, односно настављање кривичног гоњења и својство сведока.¹⁹²

Да је оштећени важан чинилац у проналажењу истине и доказивању кривице извршиоца кривичног дела, закључујемо на основу тога што *Законик* изричито прописује могућност сведочења оштећеног, приватног тужиоца и оштећеног као тужиоца у кривичном поступку, а да ли ће наведени субјекти сведочити, то ће зависити од тога да ли је оштећеном из властитог искуства нешто познато о чињеницама које се утврђују у кривичном поступку, или је о њима накнадно сазнао.¹⁹³

По правилу, сазнања о извршиоцу и кривичном делу имаће онај оштећени, оно физичко лице на коме је остварена радња кривичног дела¹⁹⁴ које познаје извршиоца кривичног дела или је знало за припремне радње и слично.¹⁹⁵

Генерално посматрано појављивање оштећеног у кривичном поступку зависиће од његове воље, што није случај када је реч о оштећеном као сведоку. Оштећени као сведок има одређене дужности (нпр. дужан је да се одазове позиву органа поступка и сведочи, ако у *ЗКП* није другачије одређено),¹⁹⁶ али и шири круг права него што их има оштећени који нема својство сведока.

¹⁹¹ Кривичним делом је повређен друштвени интерес, али би вођење кривичног поступка за оштећеног имало теже последице од извршеног кривичног дела, због чега је за кривично гоњење неопходно прибавити његову сагласност, односно захтева се његов предлог.

¹⁹² Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2014, стр. 171.

¹⁹³ Глушчић, С. и др.: *Procesne mere zaštite svedoka*, стр. 185. и 186.

¹⁹⁴ Стојановић, З.: *Кривично право, општи део*, Правна књига Београд, Београд, 2009, стр. 116. и 117.

¹⁹⁵ Јекић, З.; Данић, Р.: *Кривично процесно право*, Димитрије Давидовић, Београд, 2005, стр. 111.

¹⁹⁶ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 319, 321 - 325.

Премда наш законодавац не говори изричито о жртви кривичног дела, као нпр. поједини међународни документи,¹⁹⁷ приметно је да нека процесна решења у домаћем законодавству управо полазе од тога да ли је неко лице било непосредно оштећено извршеним кривичним делом (у кривичноправном смислу то је пасивни субјект кривичног дела) или је за извршење дела сазнало од других и накнадно када су већ наступиле последице извршеног кривичног дела. Подела на непосредно оштећене, односно на оне који су задобили тешке телесне повреде, или им је нарушено здравље као директна последица намерног насилног злочина (лица која су била објект радње кривичног дела) и на оне који су на посредан начин оштећени кривичним делом, од значаја је због коришћења права која припадају оштећеном - непосредној жртви кривичног дела.¹⁹⁸ Нарочито када се жртва–оштећени нађе у улози сведока, круг права која припадају таквом сведоку је знатно шири од оних која припадају оштећеном, јер се кроз давање посебног статуса таквим сведоцима, посебан начин испитивања и примену посебних механизма заштите оштећеног сведока настоји спречити секундарна виктимизација.¹⁹⁹

3.4. Посебно осетљив сведок

У теорији и упоредном кривично процесном законодавству посебно осетљиве сведоке називају још и рањивим сведоцима,²⁰⁰ угроженим сведоцима,²⁰¹ ненормално осетљивим сведоцима,²⁰² а као разлоге њихове осетљивости истичу се различити критеријуми, како објективног, тако и субјективног карактера.

¹⁹⁷ Видети више: чл. А. ст. 1. и 2. и чл. В. ст. 18. *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, GA A/RES/40/34, Annex 1985, на: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>, доступан 30.11.2012.

¹⁹⁸ Видети: чл. 2. *Evropske konvencije o davanju nadoknade žrtvama nasilnih zločina*, Strazbur, 24.XI 1983. У: Удружење туžilaca и заменика јавних туžilaca, Друштво судија Србије и OEBS-Mисија у Србији: *Pravo žrtve na kompenzaciju*, стр. 49.

¹⁹⁹ Илић, П. Г.: О положају оштећеног у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, број 1, Правни факултет у Београду, Београд, 2012, стр. 151. и 152.

²⁰⁰ Крапас, Д.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, 2012, стр. 247. и 481.

²⁰¹ Члан 3. став 3. Закона о заштити свједока у кривичном поступку, *Службени гласник Републике Српске*, број 48, од 24.јуна 2003. године, у даљем тексту - *Закона о заштити свједока у кривичном поступку Републике Српске*.

²⁰² Дамашка, М.: *Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija*, Правни факултет у Загребу, Послиједијипломски студиј из казнено-правних знаности, Загреб, 2001, стр. 70. У: Крапас, Д.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, 2012, стр. 479.

Посебно осетљиви су они сведоци који су услед личних својстава и/или доживљеног кривичног дела посебно трауматизовани.²⁰³ Реч је о сведоцима којима објективно не прети опасност од окривљеног или његових сарадника, али без обзира на непостојање ризика од угрожавања, посебно осетљиви сведоци имају субјективан осећај опасности. Због тога код ових сведока постоји осећај да неће моћи самостално да заштите своја лична права у поступку, као и осећај несигурности и друге врсте тешкоћа приликом њиховог сведочења.²⁰⁴

Према одредби члана 103. став 1. *ЗКП* посебно осетљиви су они сведоци који су посебно трауматизовани кривичним делом услед узраста, пола, здравственог стања, начина живота, животног искуства или услед природе кривичног дела, начина или последица извршеног кривичног дела, као и других околности случаја.²⁰⁵

Законодавац Србије не даје дефиницију посебно осетљивих сведока, нити поименично наводи категорије, али према наведеним критеријумима закључујемо да су то: деца, малолетници, стара лица, тешко оболели, душевно болесни, они са когнитивним оштећењима,²⁰⁶ са проблемима у социјалној интеракцији и комуникацији,²⁰⁷ оштећени кривичним делом, сведоци са тешким телесним недостацима или посебним потребама, сведоци који пате од озбиљних психичких поремећаја или су под изразитим стресом услед врсте и последица извршеног кривичног дела и др.²⁰⁸ Када је трауматизација сведока последица објективних околности, обично се мисли на тешка кривична дела, она са елементима насиља (нпр. силовања, трговине људима и др.), где су сведоци истовремено и жртве.²⁰⁹

²⁰³ Крапас, D.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, 2012, стр. 479.

²⁰⁴ Gluščić, S.; и др.: *Procesne mere zaštite svedoka*, Savet Evrope, Strazbur, 2006, стр. 190. и 194.

²⁰⁵ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 401.

²⁰⁶ Видети више: Ziv, N.: Witnesses with Mental Disabilities: Accommodations and the Search for Truth, *Disability Studies Quarterly*, Vol. 27, No. 4, 2007, на: <http://dsq-sds.org/article/view/51>, доступно 03.04.2015.

²⁰⁷ Maras, L. K.; Bowler, M. D.: Eyewitness Testimony in Autism Spectrum Disorder: A Review, *Journal of Autism & Developmental Disorders*, Vol. 44, November 1, 2014, стр. 2682.

²⁰⁸ Grubač, M.: *Krivično procesno pravo sa tekstem Zakonika o krivičnom postupku*, 2013, стр. 109.

²⁰⁹ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 401.

Друге околности случаја које могу условити осетљивост сведока могу бити чињенице да су сведок и окривљени чланови исте породице, или припадници уже социјалне групе засноване на субординацији или зависности.²¹⁰ Навођењем околности које могу утицати на појачану осетљивост сведока и груписањем сведока по одређеним критеријумима, законодавац скреће пажњу органу поступка и другим учесницима у поступку на осетљивост тих сведока и на опрезност у поступању са њима. Непрепознавање осетљивости код ове категорије сведока, по правилу изазива њихову додатну (секундарну) виктимизацију (нпр. неадекватно су испитивани, одн. на главном претресу могу им се непосредно постављати сугестивна питања или се од њих може захтевати да супротно способностима врше заштиту својих интереса), што све за последицу може имати исказ слабог квалитета или довести чак до неуспеха целокупног кривичног поступка када су такви сведоци једини извор доказа против учиниоца кривичног дела.

У теорији и упоредном процесном законодавству ови се сведоци по различитим критеријумима деле на: децу, малолетнике и на старе сведоке, на оне са нарушеним здравственим стањем, с тешким телесним манама, на оне посебног душевног стања, на жртве кривичног дела,²¹¹ на сведоке који су у стању изразитог стреса (који је последица доживљеног кривичног дела), на оне чија је осетљивост узрокована различитим тешкоћама, оштећењем или болешћу релевантном за сведочење, на оне са израженим интелектуалним тешкоћама, тешкоћама у социјалном функционисању или душевним поремећајима или болестима,²¹² који су озбиљно телесно или душевно поремећени учињеним кривичним делом,²¹³ и др., све у циљу њихове категоризације која има за циљ прилагођавање начина испитивања, пружања подршке и помоћи, планирања и предузимања других мера заштите таквим сведоцима у току кривичног поступка и након његовог окончања.²¹⁴

²¹⁰ Reeves, H. I.: Novi pravci promena u vezi sa brigom za žrtve – svedoke i njihovom zaštitom u Ujedinjenom Kraljevstvu, *Temida*, broj 3-4, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2000, стр. 44. У: Бркић, С.: Посебно осетљиви сведоци, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 2, Правни факултет, Нови Сад, 2014, стр. 213.

²¹¹ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Dušević i Kršovnik, Rijeka, 2011, стр. 589.

²¹² Gluščić. S.; и др.: *Procesne mere zaštite svedoka*, Savet Evrope, Strazbur, 2006, стр. 216.

²¹³ Члан 3. став 3. *Закон о заштити свједока у кривичном поступку Републике Српске*.

²¹⁴ Gluščić. S.; и др.: *Procesne mere zaštite svedoka*, Savet Evrope, Strazbur, 2006, стр. 216.

3.5. Заштићени сведок

За разлику од посебно осетљивог сведока који има само субјективан осећај да му је угрожена безбедност, заштићеном сведоку или њему блиским лицима прети стварна опасност од учиниоца кривичног дела, његових сарадника или чланова његове породице.

Заштићени сведок је лице које у поступку већ има статус сведока према општим процесним правилима, али коме због постојања одређених околности (опасности по живот, здравље, слободу или имовину веће вредности) суд својом одлуком додељује статус заштићеног сведока.²¹⁵ Значи, заштићени сведок не представља посебну категорију сведока, већ је то сведок коме је његова лична безбедност и безбедност његове породице доведена у опасност услед његовог јавног сведочења у поступку.²¹⁶ Најчешће је ту реч о сведочењу у вези кривичних дела из области организованог или корупцијског криминалитета, али у обзир могу доћи и друга изузетно тешка кривична дела (нпр. кривично дело тероризма, тешког убиства, отмице, разбојништва, прања новца, насиља у породици и сл.), јер законодавац Србије за додељивање статуса заштићеног сведока, осим претходно наведеног услова који се тиче угрожавања безбедности сведока или њему блиских лица, не поставља друге услове. То значи да за примену мера посебне заштите према заштићеном сведоку није меродавна врста, тежина или запрећена казна одређеног кривичног дела, али сама чињеница да се ради о тешким кривичним делима по правилу појачава вероватноћу да може доћи до застрашивања сведока и других облика угрожавања безбедности сведока и њему блиских лица.²¹⁷

Према томе, сваки сведок који јавно сведочи у поступку под условом да постоје околности које указују на одређене безбедоносне ризике по његову безбедност или безбедност њему блиских лица може добити статус заштићеног сведока. У пракси највећи број сведока који добијају статус заштићеног сведока долази из криминалних средина (њих отприлике око 95%).

²¹⁵ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2009, стр. 231.

²¹⁶ Ракочевић, В.: *Zaštita svjedoka u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore i međunarodni standardi*, *Pravni život*, Vol. 55, broj 9, Beograd, 2006, стр. 1120.

²¹⁷ Грубаћ, М.: *Krivično procesno pravo sa tekstom Zakonika o krivičnom postupku*, 2013, стр. 111.

Само мањи број сведока који нису имали криминалну прошлост и ранији контакт са правосудним системом (око 5 %) траже примену мера посебне заштите да би несметано и слободно сведочили.²¹⁸ Заstraшивање сведока може бити непосредно (директно) и посредно (индиректно).²¹⁹

Непосредно заstraшивање сведока и чланова његове породице подразумева сваку претњу или примену насиља да би сведок одустао од сведочења, изменио свој раније дати исказ у поступку или да би лажно сведочио. Заstraшивање сведока може вршити извршилац кривичног дела, његови сарадници или сродници, а може се манифестовати претњом физичким насиљем, уништавањем имовине, претњом отмице детета, депортацијом, ускраћивањем наркотика, одређеним формама економских притисака и сл.²²⁰ Нарочито су ефикасне претње смрћу, пуцање на кућу, постављање бомбе испод аутомобила, паљење куће или имовине, слање претећих порука сведоку или породици.²²¹ Претње могу бити упућене сведоку пре почетка кривичног поступка, када се зна које лице може бити позвано да сведочи (реч је о потенцијалном сведоку или је одређено лице добило позив за сведочење), у току поступка или по правоснажном окончању кривичног поступка. Претње могу бити реализоване ван службене просторије органа поступка, и у њима: у ходнику испред суднице, у чекаоници, у судници, чак и током испитивања. Тако у судници, оптужени, сарадници или сродници оптуженог без престанка гледају у сведока, гестикулирају у његовом правцу, или шаљу неке претеће сигнале.

²¹⁸ Лукић, Т.: *Посебности кривичног поступка за организовани криминал, тероризам и корупцију*, стр. 223.

²¹⁹ Према *Препоруци Р (97) 13 о заstraшивању сведока и правима одбране* заstraшивање сведока је било која непосредна, посредна или могућа претња која може довести до ометања дужности сведока да слободно исказује од било каквог утицаја. Заstraшивање може бити резултат самог сазнања да постоји криминална организација која има изразиту репутацију у погледу примене насиља и освете, или може проистећи из чињенице да је сведок припадник затворене друштвене групе, због чега је у лошој позицији. Слично појам заstraшивања одређен је и у *Препоруци Реџ (2005) 9 о заштити сведока и особа које сарађују с правосуђем*. Према овој препоруци под заstraшивањем се сматра свака директна / индиректна претња која је извршена или ће вероватно бити извршена према лицима која сарађују са правосудним органима, која може водити ометању њихове спремности да сведоче независно од ометања или која је последица њиховог сведочења.

²²⁰ Лукић, Т.: *Посебности кривичног поступка за организовани криминал, тероризам и корупцију*, стр. 222–224.

²²¹ Finn, P.; Healey, M.K.: *U.S. Dep't of justice, preventing Gang- and drug-related witness intimidation*, 1996, стр. 1,2. У: *Comparet-Cassani, J.*: Balancing the Anonymity of Threatened Witnesses Versus a Defendant's Right of Confrontation: The Waiver Doctrine After Alvarado, *San Diego Law Review*, Vol. 39, 2002, стр. 1198.

Један од посебно ефикасних начина застрашивања сведока у судници је када више чланова криминалне групе у знак солидарности са оптуженим дођу у судницу обучени у црно симболизујући тако смрт сведоку. Могућност да се сведок унакрсно испита на главном претресу може бити такође прилика да се одређеним формулацијама питања стави до знања сведоку шта се од њега очекује током давања исказа. Исто тако, сама чињеница да се окривљени налази на издржавању казне затвора или у притвору још увек не значи да је сведок сигуран од застрашивања, јер окривљени преко својих адвоката могу сазнати информације о сведоку и преко својих сарадника који су на слободи организовати застрашивање сведока. У случају посредног (индиректног) застрашивања, сведок своје понашање коригује услед страха за своју безбедност и безбедност породице, чак и ако застрашивање није усмерено непосредно њему. На понашање сведока може утицати јавно понижавање других сведока и чланова њихових породица, напади и убиства (потенцијалних) сведока, бруталност приликом извршења кривичног дела од стране појединих извршиоца, услед репутације криминалне организације којој извршилац кривичног дела припада, убеђења сведока да органи власти не могу да га заштите од освете учиниоца и слично.

Пошто су ниске казне за застрашивање, подстицање на лажно сведочење и уопште за ометање рада правосуђа (у односу на казне за дела за која се поступак води), учиниоци сматрају застрашивање исплативим. Казна за основно кривично дело и застрашивање била би незнатно виша од оне коју би учинилац кривичног дела добио за основно кривично дело. Овоме погодује и то што је застрашивање веома тешко доказати и што о природи и обиму застрашивања има веома мало емпиријских података, иако је феномен вероватно познат свим државама.²²² У упоредном законодавству овог сведока још називају угроженим сведоком²²³ и сведоком под претњом.²²⁴

²²² Видети више: Finn, P.; Healey, M.K.: *нав. дело*, стр. 7. У: *Compartet-Cassani, J.: нав. дело*, стр. 1195, 1196 и 1199. Такође, *Report on Witness Protection*, Committee of Experts on Criminal law and criminological aspects of organised crime, Strasbourg, 24 March 1999, стр. 10.

²²³ Члан 294. ст. 1. *ЗКП Хрватске*.

²²⁴ Члан 3. ст. 1. *Закона о заштити свједока у кривичном поступку Републике Српске*.

ГЛАВА III

ПОЛОЖАЈ СВЕДОКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Правни и процесни положај сведока у кривичном поступку одређен је скупом права и дужности којима сведок располаже. Основна сврха прописивања права и дужности сведока у поступку огледа се у настојању законодавца да обезбеди реалан и што квалитетнији исказ сведока, као и да пружи адекватну заштиту сведоку и третман достојан човека. Дужности сведока односе се на сва лица која се у поступку појављују у својству сведока, док поједина права уживају само нека од тих лица (нпр. привилеговани сведоци, посебно осетљиви сведоци).

1. ПРАВА СВЕДОКА

Сведоку у поступку припадају две врсте права: права која су резултат ослобођења сведока од одређених дужности (право на изузеће) и права која се поистовећују са општим правима свих кривичнопроцесних субјеката.²²⁵ Нека од права, својствених само сведоцима ближе ћемо објаснити.

1.1. Право сведока на накнаду трошкова

Сведок има право на накнаду трошкова због доласка пред орган поступка (чл. 261. ст. 2. т. 1. ЗКП), али нема право на награду за сведочење јер давање исказа ради утврђивања чињеница важних за поступак представља општу грађанску дужност сваког сведока.²²⁶ Орган поступка је у обавези да, уколико су испуњени одређени услови, надокнади сведоку све ефективне трошкове који су том приликом настали у стварном износу. То значи да ће орган поступка надокнадити сведоку трошкове превоза средствима јавног саобраћаја, трошкове исхране или преноћишта уколико је путовао у друго место да сведочи, као и трошкове изгубљене зараде (тзв. дангубе).²²⁷

²²⁵ Јекић, З.; Данић, Р.: *Кривично процесно право*, 2005, стр. 252.

²²⁶ Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002, стр. 221.

²²⁷ Ђурђић, В.: *Кривични поступак Србије*, 2006, стр. 72.

Орган поступка није дужан да сведоку исплаћује трошкове по службеној дужности, али је у обавези да сведока поучи на то његово право и да му објасни у чему се право на накнаду трошкова састоји, као и које трошкове сведок може надокнадити. Услов да би сведоку били исплаћени трошкови јесте да је истакао свој захтев пред органом поступка и да је прецизирао врсту трошкова. Орган поступка ће сведоку надокнадити трошкове у стварном износу, а сведок је дужан да као доказ приложи карту за превоз јавним превозним средством и друге рачуне којима потврђује своје трошкове.²²⁸

Накнаду за изгубљену зараду оствариће сведок чак и када је сведочио у месту пребивалишта или боравишта под условом да је изгубио зараду и да је приложио органу поступка потврду послодавца из које се јасно види колика му је зарада у току једног часа или једног дана, односно колико је оштећен због доласка на суд.²²⁹ Када је реч о сведоку који је домаћи држављанин, послодавац има право на рефундирање исплаћене накнаде зараде у случају одсуствовања запосленог са рада због одазивања на позив државног органа.²³⁰

Трошкови сведока спадају у трошкове поступка (чл. 261. ст. 2. т. 1. ЗКП) и они се у поступку за кривична дела за која се гони по службеној дужности исплаћују унапред од стране органа поступка, а наплаћују касније од субјеката који су по закону дужни да их надокнаде.²³¹

То значи да уколико окривљени буде осуђен трошкови падају на његов терет, а у супротном, ако буде ослобођен оптужбе, терет трошкова пада на буџет органа поступка. Уколико се кривични поступак води за дела за која се гони по приватној тужби, по правилу, приватни тужилац унапред исплаћује трошкове сведоку.²³²

²²⁸ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 147.

²²⁹ Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 25.

²³⁰ Члан 114. ст. 2. Закона о раду, *Службени гласник РС*, број 24/2005 и 61/2005.

²³¹ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*. Правни факултет Универзитета у Београду - Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2009, стр. 215, у даљем тексту - Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2009.

²³² Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 623.; Видети више: члан 34. Правилника о накнади трошкова у судским поступцима, *Службени гласник РС*, број 57/2003 и 69/2011.

1.2. Право сведока да буде ослобођен од дужности сведочења

Дужност сведочења је законска обавеза сваког сведока. Међутим, учињен је неопходан изузетак у односу на одређен круг лица којима је препуштено на вољу да одлуче да ли хоће да сведоче у поступку против окривљеног.²³³

За лица која су ослобођена од дужности сведочења и која су при томе одлучила да користе законску привилегију да одбију да сведоче, дужност сведочења не постоји. Њихово право да не сведоче не може бити дерогирано, чак и када би то од њих захтевао окривљени.²³⁴ Према томе, окривљени нема право да се противи сведочењу уколико би ова лица одлучила да сведоче, односно како још ово право називају поједини теоретичари - не користе благодет несведочења, супротно.²³⁵

Често се у теорији и пракси ови сведоци називају још и привилегованим сведоцима.²³⁶ Институт *ослобађања од сведочења* настао је као резултат обзира законодавца према одређеним лицима која би због извесних сродничких односа и односа сличних сродничким била у моралној дилеми како да сведоче.²³⁷ Не говорећи истину та би лица била изложена кривичном гоњењу од стране јавног тужиоца због извршеног кривичног дела давања лажног исказа, а ако би говорили истину пореметили би односе са окривљеним.

У прописивању овог института законодавац је пошао од логичне претпоставке да захтевајући од ових лица да сведоче, иста би најчешће сведочила у корист окривљеног, па би штета за поступак била много већа од користи и доказне вредности исказа таквих лица.²³⁸

²³³ Бејатовоћ, С.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 323.

²³⁴ Grubač, М.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 273.

²³⁵ Тако, Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 389.

²³⁶ Damaška, М.: *Obavještenja građana dana Organima unutrašnjih poslova i dokazivanje u krivičnom postupku*, *JRKK*, broj 2, Savez udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Institut za kriminološka istraživanja u Beogradu, Beograd, 1969, стр. 201. – 205.

²³⁷ Сродство се у праву дефинише као правом призната веза између два или више лица између којих постоје одређена права и обавезе. С обзиром на основу из које потиче, у нашем праву је уобичајена правна подела сродства на: крвно сродство које проистиче из самог чина рађања, тазбинско сродство које настаје закључењем брака и сродство по усвојењу коме је основ постојање правног акта. У: Комар-Јањић, М.; Кораћ, Р.; Поњавић, З.: *Породично право*, Номос, Београд, 1999, стр. 50.

²³⁸ Grubač, М.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 273 и 274.

Сведок своје право да не сведочи може користи само у односу на целокупан исказ. То значи да законско право да одбије да сведочи сведок не може користити делимично или непотпуно, односно да своју благодет несведочења користи само у односу на део свог исказа.²³⁹ Сходно законским одредбама, од дужности сведочења ослобођено је неколико категорија лица: лице са којим окривљени живи у браку,²⁴⁰ ванбрачној²⁴¹ или другој трајној заједници²⁴²; сродник окривљеног по крви у правој линији,²⁴³ у побочној линији до трећег степена закључно,²⁴⁴ као и сродник по тазбини до другог степена закључно.²⁴⁵

²³⁹ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 392.

²⁴⁰ Према члану 3. ставу 1. Породићног закона (*Службени гласник РС*, бр. 18/2005 и 72/2011 - др. закон - у даљем тексту - *Породични закон РС*) брак се дефинише као законом уређена заједница живота жене и мушкарца. У теорији под браком се подразумева „свечани правни акт којим жена и мушкарац стварају заједницу живота уређену законом, раскидиву само у случајевима предвиђеним законом.“ У: Комар-Јањић, М.; Кораћ, Р.; Поњавић, З.: *нав. дело*, стр. 79.

²⁴¹ Под ванбрачном заједницом сматра се „заједница живота једног мушкарца и једне жене која је дуже трајала и чије је постојање познато трећим лицима, која настаје њиховим саживљавањем и престаје престанком намере остваривања те заједнице.“ У: Комар-Јањић, М.; Кораћ, Р.; Поњавић, З.: *нав. дело*, стр. 129.; Исто, члан 4. став 1. *Породичног закона РС* ванбрачну заједницу одређује као трајнију заједницу живота жене и мушкарца, између којих нема брачних сметњи.; Ванбрачна заједница се изједначава са браком, у складу са законом (чл. 62. ст. 5. *Устава Србије*).

²⁴² Према одредби члана 2. став 1. тачка 25. ЗКП, под другом трајном заједницом сматра се заједница два лица која по трајању и узајамним обавезама има одлике породичног живота. Постојање ове заједнице је нужно у сваком конкретном случају посебно утврдити (нпр. заједницу лица истог пола који живе у стабилном *de facto* партнерству или другу заједницу сродника који нису обухваћени чланом 94. став 1. тачка 2. ЗКП).

²⁴³ Ради се о низу сродника који проистичу један од другог и чине замишљену праву линију (*linea recta*) која може бити усходна и нисходна. То су у ствари сви сродници без обзира на степен сродства, односно сви преци и сви потомци: родитељи (отац, мајка), деда, баба, прадеда, прабаба, чукундеда, чукумбаба или деца (син, ћерка), унук, унука, праунук, прауника. У: Комар-Јањић, М.; Кораћ, Р.; Поњавић, З.: *нав. дело*, стр. 50.

²⁴⁴ Сродници у побочној линији нису повезани директно, тј. не проистичу један од другог, већ преко најближег заједничког претка (родоначелника). Крвни сродници до трећег степена закључно су: брат или сестра окривљеног - други степен, деца брата или сестре окривљеног (братанци, братанице, сестричи, сестричне), брат или сестра родитеља окривљеног (стриц, тетка, ујак) - трећи степен. У: Комар-Јањић, М.; Кораћ, Р.; Поњавић, З.: *нав. дело*, стр. 53. и 54.

²⁴⁵ Тазбинско сродство настаје закључењем брака. То је врста сродства која постоји између једног брачног друга и крвних сродника другог брачног друга. Тазбинско сродство постоји како са крвним сродницима, тако и са адоптивним сродницима брачног друга. У погледу израчунавања ово сродство је верна слика крвног сродства, због чега, ако су мајка и кћи у првом степену крвног сродства, онда је и ћеркин супруг са таштом у првом степену тазбинског односа. У: Комар-Јањић, М.; Кораћ, Р.; Поњавић, З.: *нав. дело*, стр. 55.

Затим, усвојеник и усвојитељ окривљеног²⁴⁶ (чл. 94. ст. 1. т. 1–3. ЗКП), малолетно лице које, с обзиром на узраст и душевну развијеност, није способно да схвати значај права да је ослобођено од дужности сведочења, осим ако то сам окривљени захтева (чл. 94. ст. 2. ЗКП), као и лице које има основа да ускрати сведочење према једном од окривљених, ослобођено је од дужности сведочења и према осталим окривљенима, ако се његов исказ према природи ствари не може ограничити само на те друге окривљене (чл. 94. ст. 4. ЗКП). Наведена лица уколико су у блиском односу са оштећеним²⁴⁷ или тужиоцем нису ослобођена од дужности сведочења.²⁴⁸

Сроднички односи и односи слични сродничким морају постојати у моменту сведочења, због чега на пример бивши супружник окривљеног не може бити ослобођен од дужности сведочења у поступку који се води против окривљеног,²⁴⁹ као што ни малолетно лице (оштећена кривичним делом) не може добити статус привилегованог сведока, јер је ванбрачна заједница живота између мајке оштећене и окривљеног прекинута пре седам година и никада после тога није поново успостављена.²⁵⁰ Премда органу поступка тада остаје могућност да цени веродостојност исказа таквих сведока, мишљења смо да законодавац није требало да одузме поменуто право бившем супружнику и тазбини окривљеног, јер и када сведоче, од њихових исказа има мало користи.

²⁴⁶ У овом случају се ради о сродству по усвојењу (адоптивно сродство) које се заснива правним актом. Усвојење се заснива одлуком органа старатељства (чл. 88. *Породични закон РС*). У односу на крвно сародство које настаје природним путем (рађањем), ово сродство се понекад назива и вештачким сродством. Усвојеник заузима идентично место као и природни потомак у породици, па се и степен сродства утврђује и израчунава као и код крвног сродства (у правој и побочној линији). У: Комар-Јањић, М.; Кораћ, Р.; Поњавић, З.: *нав. дело*, стр. 54.

²⁴⁷ Првостепени суд није учинио битну поверду одредаба кривичног поступка из члана 368. став 1. тачка ЗКП из 2001. године, зато што није ослободио дужности сведочења оца оштећене, јер он није привилеговани сведок. У круг привилегованих сведока спадају само лица која су у браку или сродству са окривљеним. Видети више: *Presudu Osnovnog suda u Užicu K 282/10 od 28. septembra 2010. i rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu Kž 5310/10 od 18. januara 2011.* У: Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, број 12, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад, 2011, стр. 668. Идентично законско решење садржано је и у члану 94. актуелног *Законика*.

²⁴⁸ Vasiljević, T.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1957, стр. 230.

²⁴⁹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 295.

²⁵⁰ Пресуда Вишег суда у Новом Саду посл. бр. К. 282/11 од 18.04.2012. године која је потврђена пресудом Апелационог суда у Новом Саду посл. бр. Кж. 1 1940/12), *Bilten Višeg suda u Novom Sadu*, број 4, Intermex, Beograd, 2013, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/39801>, доступно 19.02.2015.

По правилу, ова категорија сведока не репродукује чињенично стање адекватно реалности, настојећи тако да помогну или да одмогну окривљеном. Тим пре, дискутабилан биће кредибилитет исказа сведока, на пример бившег супружника који је разводом брака емотивно повређен.

Сведок који се послужио правом на изузеће није у обавези да образлаже свој став (може га саопштити усмено или у кратком писменом поднеску),²⁵¹ а органу поступка није дозвољено да на основу тога извлачи закључке о вредности одбране окривљеног лица. С тим у вези, орган поступка не сме ценити да је одбијање сведока да сведочи у поступку који се води против окривљеног лица, у ствари доказ кривице окривљеног, јер би у супротном такво поступање органа поступка за последицу имало устручавање сведока да користи своје право. У таквим ситуацијама сведок би се одлучио да сведочи процењујући да је то у интересу окривљеног и лажно би сведочио, чиме би био изневерен циљ одредбе формулисана превасходно у интересу сведока.²⁵²

За разлику од решења садржаног на пример у *Законику о судском кривичном поступку за Краљевину Југославију* из 1929. године, када је сведок могао доставити суду само писмену изјаву да ће користити своје право на ослобађање од дужности сведочења и то без личног појављивања на суду,²⁵³ актуелни *Законик* такву могућност не дозвољава. Уколико би упоредили наведена решења, мишљења смо да је садашњи законодавац добро поступио када је инсистирао на личном појављивању сведока пред органом поступка, јер се сроднички односи и односи слични сродничким првенствено утврђују моментом одазивања на позив органа поступка и одговорима на тзв. општа питања.

Пре сваког испитивања, као и у току испитивања, када орган поступка сазна за правне, фактичке и сродничке односе између сведока и окривљеног, дужан је одмах да упозори сведока на благодет несведочења (чл. 94. ст. 3. ЗКП).²⁵⁴

²⁵¹ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011, стр. 400, у даљем тексту - Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011.

²⁵² Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1987, стр. 404, у даљем тексту - Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*. 1987.

²⁵³ Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 389.

²⁵⁴ Без обзира на благовремено констатовање ванбрачне везе између сведока и окривљеног, првостепени суд није уважио поменути чињеницу и није обавестио сведока о његовом праву да буде ослобођен од дужности сведочења, због чега је Апелациони суд првостепену пресуду укинуо. Видети

Орган поступка је тада дужан да сведоку објасни у чему се то његово право састоји, као и да га обавести да због коришћења овог права неће сносити апсолутно никакве последице. Поука мора бити усмено изречена, на сведоку примерен начин, како би сведок видео да само од његове воље зависи да ли хоће да сведочи у поступку.²⁵⁵ Упозорење сведоку и његов одговор, орган поступка је дужан да записнички констатује.

Повластицу несведочења сведок може користити током целог поступка, што значи да уколико је пристао да сведочи, и поред упозорења да може користити право да буде ослобођен од дужности сведочења, па је започео са давањем исказа, своју одлуку може накнадно променити, и супротно. Уколико је у току истраге сведок користио право да ускрати свој исказ, на главном претресу може се одрећи наведене повластице и сведочити, из чега произлази да одлука о коришћењу овог права није неопозива.²⁵⁶ Сведок који и поред обавештења о поменутој повластици пристаје да сведочи, а потом лажно сведочи, одговараће за кривично дело давања лажног исказа као и сваки други сведок.²⁵⁷ Међутим, уколико сведок који има право да буде ослобођен од дужности сведочења на то своје право није упозорен, или је упозорен али се тог права није изричито одрекао, не чини кривично дело давања лажног исказа, јер се такав исказ и иначе не користи као доказ у кривичном поступку.²⁵⁸ Исто тако, уколико упозорење и одрицање нису записнички констатовани, на таквом се исказу не може заснивати судска одлука, нити се такав исказ може користити у кривичном поступку (чл. 95. ст. 4. и чл. 84. ст. 1. ЗКП). Констатовањем присуства незаконитих доказа у кривичном спису, исти ће одмах бити издвојени и чувани у посебном и запечаћеном омоту код судије за претходни поступак, све до правоснажног окончања кривичног поступка, након чега ће бити уништени, о њему ће бити састављен записник.²⁵⁹

више: Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, KŽI-4822/10, od 14.12.2010 - *Bilten Apelacionog suda u Novom Sadu*, broj 2, Intermex, Beograd, 2011, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/34044>, доступно 12.12.2014.

²⁵⁵ Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 388.

²⁵⁶ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 393.

²⁵⁷ Члан 335. Кривичног законика, *Службени гласник РС*, број 85/05, 88/05, 107/05 и 72/09.

²⁵⁸ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 400.

²⁵⁹ С тим у вези, треба видети: члан 84. став 2, члан 237. став 1. и 2, члан 337. став 6. и 7, члан 346. став 5. и 6, члан 358. став 1. и 2, члан 407. став 1. и 2, члан 445. став 2. *ЗКП-а*.

На главном претресу неће бити изведени записници о ранијем испитивању сведока који су ослобођени од дужности сведочења, уколико ти сведоци нису уредно позвани на главни претрес или су на главном претресу изјавили да неће да сведоче (чл. 406. ст. 2. ЗКП), због чега ће и такви записници бити издвојени из кривичног списка.²⁶⁰ Наиме, записник о испитивању сведока не сме бити прочитан на главном претресу чак и ако постоји сагласност странака да се такав исказ сведока прочита, с обзиром на то да привилеговани сведок није уредно позван на главни претрес и на то да је реч о доказу на коме се по одредбама *Законика* не може заснивати судска пресуда.²⁶¹ Међутим, уколико је сведок претходно сведочио, а на уредно достављен позив за главни претрес није се одазвао, претпоставља се да не жели да користи повластицу којом би био ослобођен од дужности сведочења и његов исказ ће се прочитати на главном претресу.²⁶² То наравно не значи да такав сведок не може бити поново позван и испитан уз поштовање законских одредби, и то након што је правилно поучен о својим правима.²⁶³

Иако је законодавац изричит у погледу издвајања записника о испитивању сведока који је сачињен пре главног претреса, јер је сведок на главном претресу одлучио да користи благодет несведочења, мишљења смо да је законско решење могло бити и нешто другачије. Наиме, ако су претходно, пре главног претреса приликом испитивања сведока били испуњени сви *Закоником* тражени услови за предузимање наведене доказне радње (сведок је од стране органа поступка изричито поучен о свом праву да може ускратити одговор, односно бити ослобођен од дужности сведочења без икаквих последица, па је и поред тога сведочио), сматрамо да би такав исказ сведока требало користити на главном претресу. Како би била избегнута забуна и како се сведок не би накнадно могао позивати да није знао да ће се његов исказ користити у даљем току кривичног поступка, сматрамо да би поука

²⁶⁰ Presuda Opštinskog suda u Nišu – Odeljenje u Beloj Palanci K. Br. 4/03 i Presuda Okružnog suda u Nišu Kž. Br. 297/04 – *Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu*, br. 22, Intermex, Beograd, 2006., на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/26419>, доступно 18.01.2014.

²⁶¹ На овај начин првостепени суд је учинио битну повреду одредаба кривичног поступка из члана 438. став 2. тачка 1. ЗКП с обзиром да нису испуњени услови из члана 406. став 2. ЗКП. Више: Presuda Višeg suda u Kragujevcu K-293/10 od 26.01.2011. i rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu Kž.1-1268/11 od 15.06.2011 - *Bilten Višeg suda u Kragujevcu*, broj 3, Intermex, Beograd, 2012, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/35123>, доступно 18.01.2014.

²⁶² Grubač, M.: *Krivično procesno pravo sa tekstom Zakonika o krivičnom postupku*, 2013, стр. 178.

²⁶³ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 565 и 862.

сведоку требало да обухвати и упозорење да ће се његов исказ моћи користити у даљем току кривичног поступка, чак и ако га се накнадно одрекне.²⁶⁴ Овако суд долази у ситуацију да исказ сведока не сме да користи, ни поред очигледних доказа садржаних у њему и претходно испуњених законских услова. Када је привилеговани сведок дао исказ у истрази, а у међувремену, пре главног претреса је умро или је душевно оболео, не постоје законске препреке да се овакав доказ изведе читањем на главном претресу.²⁶⁵

Као незаконит доказ из списка биће издвојени искази других сведока о ономе што су чули од привилегованог сведока који, када је испитиван од стране органа поступка, није упозорен да не мора да сведочи.²⁶⁶ Али зато, исказ од стране других лица – тзв. сведока по чувењу, којима је привилеговани сведок причао изван поступка о својим чулним опажањима, може се користити за утврђивање правно релевантних чињеница у поступку.²⁶⁷

Када је у питању поступак који се води према малолетнику, ниједно лице не може бити ослобођено од дужности сведочења о околностима које су од значаја за оцењивање зрелости малолетника, упознавање његове личности и прилика у којима живи,²⁶⁸ док о другим околностима које се односе на кривично дело привилеговани сведоци се могу се позивати на своје право изузећа.²⁶⁹ У Црној Гори, чији законодавац на идентичан начин као и законодавац Србије одређује круг привилегованих сведока, ови сведоци су без изузетка обавезни на сведочење, уколико се поступак води због одређених кривичних дела којим је оштећено лице

²⁶⁴ Видети више: члан 56. став 4. тачка 1. *ЗКП Русије*.

²⁶⁵ Шкулић, М.: Нацрт Законика о кривичном поступку Србије као израз лоше концепције и погрешних нормативних решења, *Бранич*, број 3-4, Адвокатска комора Србије, Београд, 2010, стр. 37.

²⁶⁶ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 271.

²⁶⁷ Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка за Краљевину Југославију (Систематско приказивање)*, стр. 165. и 166. Видети више: VSS Kž J 949/83, VS Slovenije Kž. 45/63, VS Hrvatske Kž. 1693/57. Исто, Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Dušević i Kršovnik, Rijeka, 2011, стр. 579. Супротно становиште изражено је у одлукама: VSS Kž. 3993/56, Vs BiH Kž. 54/70.

²⁶⁸ Члан 50. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, број 85/2005.

²⁶⁹ Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 274.

малолетно лице (кривичног дела запуштања и злостављања малолетног лица, насиља у породици или породичној заједници и родоскрвњења).²⁷⁰

Уколико погледамо нека страна решења овог права видимо да швајцарски законодавац, у односу на круг лица која могу уживати повластицу несведочења, предвиђа и неке категорије лица којима наш законодавац не даје ово право. Према члану 168. ст. 1. т. а – г, законодавац Швајцарске таксативно набраја више лица која по основу личних односа имају право да одбију сведочење. То су: супруга или супруг окривљене особе,²⁷¹ или неко ко је са окривљеним у фактичкој заједници (а); затим, ко има заједничку децу са окривљеним (б); ко је у директној линији рођак са окривљеним особом (ц); браћа и сестре и браћа и сестре очуха или маћехе окривљене особе, као и супруга или супруг браће и сестара (д); браћа и сестре и браћа и сестре по очуху или маћехи, који су у вези браком са окривљеном особом, као и њихове супруге или супрузи (е), хранитељи, усвојена деца и браћа и сестре усвојене деце окривљене особе (ф) и особа која је одређена за старатељство окривљене особе (г). Истим чланом прописано је да право несведочења по овом основу не престаје ни чином развода, односно престанком брака или престанком хранитељског односа.²⁷² Према *ЗКП Немачке* право да буду ослобођени од дужности сведочења имају: лице са којим је осумњичени верен, односно особа са којом је разменио обећање о заснивању животне заједнице; брачни друг осумњиченог, чак и након престанка брака; ванбрачни друг осумњиченог, чак и након престанка ванбрачне заједнице; потом, сродник осумњиченог по крви у правој линији до било којег степена, у побочној линији до трећег степена, а по тазбини до другог степена.²⁷³

²⁷⁰ Члан 109. став 2. *ЗКП ЦГ*.

²⁷¹ Исто тако у канадском законодавству - муж или жена окривљеног нису дужни да одговарају на питања којима би се од њих захтевало да износе оно што је речено током брака (чл. 4 (3)), *Canada Evidence Act*, 1985, стање на дан 30.08.2015, на: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-5/>, доступно 10.09.2015, у даљем тексту – *Закон о доказима Канаде*.

²⁷² Члан 168. став 2. и 3. *Swiss Criminal Procedure Code*, *Swiss CPC 2007_am2013_en.pdf*, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 12. 7. 2013, у даљем тексту - *ЗКП Швајцарске*. Исто, члан 182. § 2. *Criminal Procedure Code of the Republic Poland* (Act of 6 June 1997, amended 2012), на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 07.07.2013, у даљем тексту – *ЗКП Пољске*.

²⁷³ Немачки законодавац не говори о праву на ослобађање од дужности сведочења, већ о праву сведока да *одбије да сведочи*, при томе, наводећи знатно шири круг лица која могу користити ово

Слично швајцарском и немачком законском решењу, и италијански²⁷⁴ законодавац регулише питање коришћења права на несведочење од стране бивших супружника или лица која нису била у брачној вези са оптуженим, али су са оптуженим живела,²⁷⁵ и то о чињеницама које су утврђене или сазнате током брачног живота са оптуженим. Према *ЗКП Италије* ово право могу користити и лица против којих је изречена пресуда о поништењу, раскиду брака или су ослобођена цивилних последица брака склопљеног са оптуженим.²⁷⁶

За разлику од поменутих страних законских решења, наш законодавац не предвиђа могућност ослобађања ових категорија лица од сведочења, што значи да су бивши супружници, а тим пре бивши партнери из ванбрачне заједнице или друге трајне заједнице - дужни да сведоче.

Према члану 198. ст. 1. *ЗКП Италије*, без обзира што је реч о блиским сродницима (не наводи се таксативно о којим је сродницима реч), а који иначе нису обавезни да дају исказ, мораће да сведоче уколико су поднели кривичну пријаву, тужбу, жалбу или су они или њихови ближи сродници оштећени тим кривичним делом. У односу на решење садржано у домаћем *Законику* у погледу оштећеног лица које може увек да ускрати сведочење, ако постоји неки од претходно наведених основа, видимо да италијански законодавац нуди знатно рестриктивније решење.

Када се у улози привилегованог сведока нађе малолетно лице, законодавац Србије оваквом сведоку посвећује посебну пажњу. Наиме, без обзира на исказану жељу малолетног лица да сведочи и његову способност да реално и потпуно пренесе своја опажања током сведочења, законодавац захтева од органа поступка да, ценећи узраст и душевну развијеност малолетног сведока у сваком конкретном случају, што је *quaestio facti*, утврди првенствено способност малолетног сведока да схвати значај свог права да није дужан да сведочи, а тек потом његову способност да реално пренесе своја опажања из прошлости. Ако орган поступка констатује да таква способност не постоји код малолетног сведока, односно да малолетно лице није способно да схвати последице које могу произаћи из његове одлуке да сведочи и да

право: § 52 - 54. *Strafprozeßordnung* (StPO), на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 23.08.2014, у даљем тексту – *ЗКП Немачке*.

²⁷⁴ Члан 198. став 3. тачка а - ц. *ЗКП Италије*.

²⁷⁵ Ради се у ствари о ванбраћној заједници и другој трајној заједници живота, како то прецизира наш законодавац у члану 94. ставу 1. *Законика*.

²⁷⁶ Члан 198. став 3. тачка а - ц. *ЗКП Италије*.

потом донесе правилан закључак, орган поступка не сме испитати таквог сведока, нити дозволити другима да га испитују.²⁷⁷ Једини изузетак постоји када то сам окривљени захтева, у ком случају орган поступка не може одбити да испита сведока, без обзира на свој претходно изражени негативан став (чл. 94. ст. 2. ЗКП).²⁷⁸ Ради доношења одлуке о способности малолетног лица да схвати значај права да не мора да сведочи, орган поступка може консултовати стручна лица различитог профила (нпр. психолога, психијатра).²⁷⁹ Такође, сведок који је ослобођен од дужности сведочења према једном од окривљених, има право да ускрати сведочење и према другим окривљенима, односно саокривљенима, ако се његов исказ према природи ствари не може ограничити само на те друге окривљене (чл. 94. ст. 4. ЗКП).

Најзад, уважавајући претходно наведено, треба напоменути да право на ослобађање од дужности сведочења у домаћем законодавству није било увек тако широко предвиђено, што је видљиво из одредбе члана 165. *Закона о кривичном поступку ФНРЈ* из 1948. године, када је у потпуности било онемогућено било коме да буде изузет од сведочења, уколико се поступак водио за кривична дела против народа и државе.²⁸⁰

1.2.1. Право сведока да буде ослобођен од дужности сведочења према међународном праву

У круг лица која такође имају право да буду ослобођена од дужности сведочења, убрајају се и лица која према прописима међународног права уживају међународно-правни имунитет и у односу на која је искључена или у низу случајева ограничена примена националног кривичног процесног права.²⁸¹ Таква лица су

²⁷⁷ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 404. и 405.

²⁷⁸ Супротно домаћем законском решењу, немачки законодавац онемогућава законског заступника да одлучује о праву малолетне особе да одбије да сведочи, ако је и сам осумњичени. У суротном, ако законски заступник није осумњичен, осим спремности малолетног сведока да сведочи, захтева се и сагласност законског заступника да би малолетно лице могло да сведочи у поступку против окривљеног (чл. 52. ст. 2. *ЗКП Немачке*).

²⁷⁹ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 405. Видети више: *Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž2 br. 4020/11 od 08. decembra 2011 – rešenje Višeg suda u Beogradu K. br. 1283/10 od 09. Septembra 2011. godine*, *Bilten suda u Beogradu*, broj 4/2011, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/37307>, доступно 10.07.2014.

²⁸⁰ *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, broj 97. од 6. 11. 1948.

²⁸¹ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, Informator, Zagreb, 1980, стр. 84, у даљем тексту - Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, 1980.

ослобођена од јурисдикције државе у којој су акредитовани,²⁸² односно поседују судски имунитет у држави пријема.²⁸³ Реч је, у ствари, о шефовима страних држава, дипломатским и конзуларним представницима страних држава и представницима међународних организација и тела у Републици Србији, припадницима страних војних мисија и другима којима је због неометаног вршења њихових функција обезбеђен кривичнопроцесни имунитет од кривичног гоњења, али и неке друге врсте кривичнопроцесног имунитета.²⁸⁴ У зависности о којој је категорији лица реч, тј. који имунитет по међународном праву наведена лица уживају, регулисана је и њихова обавеза сведочења у кривичном поступку Републике Србије. Статус лица која уживају имунитет у складу с међународним правом регулисан је низом међународних уговора и бројним конвенцијама,²⁸⁵ међу којима су *најважније Бечка конвенција о дипломатским односима* (1961),²⁸⁶ *Бечка конвенција о конзуларним односима* (1963),²⁸⁷ *Конвенција о специјалним мисијама* (1969),²⁸⁸ *Конвенција о привилегијама и имунитетима Уједињених Нација* (1946)²⁸⁹ и др.

У наредном делу рада више пажње посветићемо управо лицима којима ове конвенције обезбеђују право да буду ослобођени од дужности сведочења у кривичном поступку покренутом пред органима поступка Републике Србије.

Дипломатски представници су лица која су овлашћена да заступају своју државу пред другим државама, сходно утврђеним међународним правилима и обавезама, и која због тога уживају одређене личне привилегије и имунитет у држави пријема.²⁹⁰

²⁸² Аврамов, С.: *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 341, у даљем текст - Аврамов, С.: *Међународно јавно право*, 2011.

²⁸³ Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Правни факултет центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010, стр. 276, у даљем текст - Крећа, М.: *Међународно јавно право*, 2010.

²⁸⁴ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno право, knjiga prva*, 1980, стр. 84.

²⁸⁵ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 590.

²⁸⁶ *Službeni list SFRJ - dodatak*, број 2/64, у даљем тексту – БКДО.

²⁸⁷ *Službeni list SFRJ – dodatak*, број 5/66, у даљем тексту – БККО.

²⁸⁸ *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, број 19/75, у даљем тексту – КСМ.

²⁸⁹ *Službeni list FNRJ*, број 20/50, у даљем тексту – КППВН.

²⁹⁰ Крећа, М.: *Међународно јавно право*, 2010, стр. 261.

Према *Бечкој конвенцији о дипломатским односима* (1961) дипломатски агенти су изричито ослобођени од дужности сведочења.²⁹¹ Својство дипломатског агента у дипломатској мисији имају шеф дипломатске мисије, као лице које је држава која акредитује овластила да делује у том својству и чланови дипломатског особља мисије, у које спадају саветници мисије, секретари и аташеи.²⁹²

Право ових лица да буду ослобођени од дужности сведочења последица је принципа неприкосновености личности дипломатског агента,²⁹³ што значи да је држава пријема у обавези да оваква лица третира са дужним поштовањем и да предузима све разумне мере како би се спречило наношење увреде њиховој личности, њиховој слободи или њиховом достојанству.²⁹⁴ То наравно не значи да уколико дипломатски агент жели да сведочи, да он то (под условом да је добио сагласност од своје државе), не може да уради, већ само да ако дипломатски агент не жели да сведочи да органи поступка (суд, јавни тужилац или полиција) државе акредитације не могу да га принуде да сведочи, или да према њему предузму било какву принудну меру – хапсити га или притварати.²⁹⁵

Само од воље дипломатског агента зависи да ли ће дати свој исказ као сведок, због чега му орган поступка не може слати позив као што то чини када позива сведоке који не уживају овакав имунитет, већ га може само дипломатским путем замолити да своја сазнања стави на распослагање органу поступка који истражује кривично дело. У том случају молба ће бити достављена дипломатском агенту преко министарства надлежног за спољне послове, под условом да посебним међународним уговором није другачије предвиђено (чл. 248. ст. 3. ЗКП). Сваки други начин позивања дипломатског агента био би сматран повредом његовог имунитета.²⁹⁶

²⁹¹ Члан 31. став 2. *БКДО*.

²⁹² Члан 1. ст. 1. т. а) - ц) и е) *БКДО*. Осим чланова особља мисије који имају дипломатско својство, дипломатску мисију чини и друго особље: административно, техничко и послужно особље (чл. 1. ст. 1. т. ц) *БКДО*).

²⁹³ Крећа, М.: *Међународно јавно право*, 2010, стр. 275.

²⁹⁴ Члан 29. *БКДО*.

²⁹⁵ Члан 31. став 3. *БКДО*.

²⁹⁶ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 590.

Уколико дипломатски агент одлучи да сведочи, након што је дипломатским путем замољен да своја сазнања у вези са кривичним делом које се истражује, стави на располагање органу поступка ради решавања конкретне кривичне ствари,²⁹⁷ он свој исказ може саопштити у писменој или усменој форми. На писмено достављена питања, одговориће у писменој форми, а ако одлучи да наступи пред органом поступка у својству сведока, практикује се тада да испитивање дипломатског агента буде спроведено у дипломатском представништву, а не у службеној просторији органа поступка. Орган поступка ће у том случају отићи у службене просторије дипломатског агента и тамо узети исказ.²⁹⁸ Дипломатска кореспонденција и архива су неповредиви и не могу бити предмет разматрања од стране органа поступка државе пријема,²⁹⁹ па самим тим нити предмет сведочења.

Право да не сведочи дипломатски агент може користити моментом ступања на територију државе код које се акредитује, а ако се већ налази на територији државе пријема, од оног тренутка када је његово наименовање нотификовано министру иностраних послова, или другом министру надлежном према унутрашњим прописима државе пријема.³⁰⁰ Дипломате свој имунитет не губе ни током рата.³⁰¹

Аналогно имунитету дипломатских агената, и чланови специјалне мисије³⁰² и међународни службеници Организације уједињених нација³⁰³ уживају имунитет од кривичног судства државе пријема. Према *Конвенцији о специјалним мисијама* (1969), специјална мисија је привремена мисија која представља државу, коју једна држава упућује у другу државу, уз сагласност ове последње, у циљу преговарања о одређеним питањима или извршења одређеног задатка.³⁰⁴ Представници државе

²⁹⁷ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 397.

²⁹⁸ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, 1980, стр. 86.

²⁹⁹ Аврамов, С.: *Међународно јавно право*, 2011, стр. 344.

³⁰⁰ Аврамов, С.: *Међународно јавно право*, 2011, стр. 345.

³⁰¹ Крећа, М.: *Међународно јавно право*, 2010, стр. 281.

³⁰² Члан 31. став 1. *КСМ*. Специјалну мисију чине: шеф специјалне мисије, представник државе именована у специјалној мисији и чланови особља специјалне мисије (чланови дипломатског особља, административно и техничко особље и чланови послужног особља специјалне мисије (чл. 1 ст. 1. т.ф) и г) *КСМ*).

³⁰³ Конвенција о привилегијама и имунитетима Уједињених Нација, *Службени лист ФНРЈ*, број 20/50.

³⁰⁴ Члан 1. тачка а) *КСМ*.

именовања³⁰⁵ и чланови дипломатског особља,³⁰⁶ уживају судски имунитет због чега нису дужни да сведоче.³⁰⁷ Иста је ситуација и са појединим функционерима организације уједињених нација³⁰⁸ и специјализованих установа те организације који уживају потпуни дипломатски имунитет (генералним секретаром, помоћницима генералног секретара, извршним руководиоцем специјализоване установе *ОУН* и другим особама које раде у његово име за време његове одсутности од дужности), као и дипломатски агенти, због чега им је омогућено да користе право да буду ослобођени од дужности сведочења.³⁰⁹ Имуитет који је дат овим лицима дат им је не ради њихове личне користи, већ у интересу Уједињених нација. Због тога генерални секретар може у свим оним случајевима у којима, по његовом мишљењу, тај имунитет спречава да правда буде задовољена (а то истовремено не би штетило интересима Организације), лишити имунитета таквог функционера.³¹⁰

За разлику од дипломатских агената који су изричито ослобођени од дужности сведочења, чланови конзулата су дужни да сведоче у судском поступку.³¹¹ Наиме, према члану 44. *Бечке конвенције о конзуларним односима* (1963) чланови конзулата³¹² (конзуларни функционери,³¹³ конзуларни службеници³¹⁴ и послужно особље³¹⁵) могу бити позвани да сведоче у судском поступку, с тим да не могу да исказују о чињеницама које се тичу вршења њихових функција.

³⁰⁵ Сматра се свако лице коме је држава именована доделила то својство, члан 1. став 1. тачка е) *КСМ*.

³⁰⁶ Особље специјалне мисије који имају дипломатски статус за сврхе специјалне мисије (чл 1. ст. 1. т. х) *КСМ*.

³⁰⁷ Члан 31. став 3. *КСМ*.

³⁰⁸ У даљем тексту – *ОУН*.

³⁰⁹ Вауер, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, 1980, стр. 92.

³¹⁰ Видети више: одељак 20. *КИПУН* и одељак 14. и 24. *КИПУН*.

³¹¹ Крећа, М.: *Међународно јавно право*, 2010, стр. 293.

³¹² Члан 1. тачка г) *БККО*.

³¹³ Свако лице, подразумевајући и шефа конзулата, које је у том својству овлашћено да врши конзуларне функције (чл. 1. т. д) *БККО*). Постоје две врсте конзуларних функционера: *каријерни* и *почасни конзул* (чл. 1. ст. 2. *БККО*).

³¹⁴ Под конзуларним службеником подразумева се свако лице које врши административе или техничке послове конзулата (чл. 1. т. е) *БККО*).

³¹⁵ Лице које је запослено на послужним дужностима у конзулату (чл. 1. т. ф) *БККО*).

У случају да конзуларни функционер одбије да сведочи, према њему се не могу применити никакве принудне мере или санкције, што га у фактичком смислу изједначава са дипломатским агентом. Орган поступка који позива на сведочење овог функционера не треба непотребно да га омета у вршењу његових функција, али ако функционер пристане да сведочи орган поступка треба да узме исказ у стану конзула, или у конзулату, или да прихвати његову писмену изјаву, кад год је то могуће (чл. 44. *БККО*). Приликом сведочења, конзули нису дужни да показују службену преписку и званична документа која се односе на вршење њихових функција.³¹⁶

1.3. Право сведока да ускрати одговор на поједина питања

За разлику од одређених категорија лица којима искључиво припада право да одустану од сведочења и ускрате свој исказ у целости, право сведока да не одговори на поједина питања припада свим сведоцима. Сведок може ускратити одговор на постављено питање уколико је вероватно да би тиме изложио себе или себи блиска лица (лица која су према чл. 94. ст. 1. ЗКП ослобођена од дужности сведочења) тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу (чл. 95. ст. 2. ЗКП).³¹⁷ На поменуто погодност сведок мора бити претходно упозорен (пре сваког испитивања), а упозорење мора бити записнички констатовано.³¹⁸ Према томе, органу поступка не може бити препуштено на вољу да одлучује о коришћењу сведоковог права тако што ће га, у зависности од конкретне ситуације, понекад поучити о његовом праву, а понекад не.³¹⁹

³¹⁶ Крећа, М.: *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd, 2010, стр. 293.

³¹⁷ Нпр. у Републици Српској (чл. 149. ст.1. ЗКП, *Службени гласник Републике Српске*, број 100/09) сведок може бити ослобођен од одговора на поједино питање само ако би тиме био изложен кривичном гоњењу (и у Бугарској, чл. 121. ст. 1. *ЗКП Бугарске*), али се основ за ослобођење од дужности сведочења може односити и на блиске чланове породице и саизвршиоца, а у Црној Гори (чл. 111. ЗКР СГ, *Službeni list Crne Gore*, број 57/09) и због тешке срамоте, док наш законодавац ову привилегију проширује и на знатну материјалну штету. Исто решење, као код нас заступљено је у Хрватској (чл. 286.ст. 1. ЗКР, *Narodne novine*, број 152/08, 76/09, 80/11). У Канади, сведок може бити ослобођен од одговора на питање ако би тиме довео себе у ситуацију да буде окривљен или да тиме буде успостављена нека његова обавеза у грађанском поступку (чл. 5 (1) *Canada Evidence Act*, 1985).

³¹⁸ Grubač, М.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 275.

³¹⁹ Нпр. током испитивања сведока у кривичном поступку Краљевине Југославије (чл. 170. *Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије*), када суд није био у обавези да поучи сведока о његовом праву да буде ослобођен од дужности сведочења, већ је то суд чинио у зависности од

Супротно поступање органа поступка довело би до издвајања записника о сведочењу из списка и до значајне девалвације установе сведочења, јер би сведок суочен са захтевом да истинито исказује на постављено питање, сматрајући да је то противно његовим интересима, највероватније лажно сведочио.

Сведок своје право да не одговара на поједина питања може користити само у односу на чињенице које се тичу предмета доказивања, док у погледу пружања одговара на тзв. општа питања којима орган поступка утврђује идентитет сведока, као и чињенице на основу којих одлучује да ли су испуњене законске претпоставке сведочења, мора пружити истините одговоре.³²⁰ Евентуално, сведок може ускратити одговор на постављено питање о свом идентитету, па и исказ у целини, ако сматра да би разоткривањем свог идентитета, он или њему блиска лица могла бити изложена опасности по живот, здравље, слободу или имовину већег обима, све до момента док суд не одлучи о оправданости његовог понашања и не одлучи о његовој заштити. Уколико суд сматра његово образложење основаним, позваће га да у року од три дана поднесе захтев за одређивање статуса заштићеног сведока, док ће у супротном од њега захтевати да под претњом новчаног кажњавања пружи одговоре на постављена питања.³²¹

Уважавајући хумане разлоге законодавац је дао предност индивидуалним интересима сведока у односу на друштвене, али не и безусловно. У принципу, сведок нема обавезу да образлаже зашто користи погодност да не одговора на одређено питање, због чега ни лице које испитује сведока не би требало да инсистира на одговору или да на други начин покушава да обезбеди одговор (нпр. постављањем допунских питања, питања у вези са одговором који је одбијен и сл.), јер би тиме кршило сведоково право на наведену бенефицију. Чињенице о којима сведок није сведочио морају се утврђивати другим доказима, а када се утврде орган поступка не може их ставити на терет сведоку што о њима није исказивао.³²²

конкретне ситуације и по своме нахођењу. У: Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, стр. 389.

³²⁰ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 324.

³²¹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 297. и 318.

³²² Petrić, В.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 108 и 210.

У пракси је веома отежано коришћење овог права, пре свега зато што сведок када уверава орган поступка у постојање основа за ускраћивање одговора и могућност наступања штетних поседица за њега или његове ближње, мора бар нешто да наведе од онога на шта је по *Законику* овлашћен да може заштити. Када орган поступка разматра разлоге којима се сведок руководи када је одбио да исказује, може прихватити сведоково образложење, али га може и одбити као неосновано и од сведока захтевати да одговори на постављено питање. Због немогућности да се посебно жали на овакав став органа поступка, сведок може одбити да даље исказује и бити новчано кажњен од стране суда.³²³ Међутим, подношењем жалбе на решење о кажњавању, сведок индиректно иницира поступак расправе о питањима правилности коришћења његовог права на не одговарање, и самим тим на заштиту свог права (чл. 101. ст. 2. и 3. ЗКП). Супротно, уколико би орган поступка неосновано ослободио сведока од давања одговора на поједина питања, незадовољна странка могла би се жалити на такву одлуку због реалативно битне повреде одредаба кривичног поступка (чл. 438. ст. 2. т. 3. ЗКП) или због непотпуно утврђеног чињеничног стања (чл. 440. ст. 1. ЗКП). У том случају жалилац има обавезу да објасни зашто сматра да се није било речи о питању чијим би одговором сведок изложио себе или себи блиска лица штетним последицама.³²⁴

Наведено сведочко право наглашава правило да утврђивање истине у поступку не треба да буде постигнуто по сваку цену. Међутим, оваква могућност може бити злоупотребљена од стране појединих сведока који на овај начин могу покушати да избегну дужност сведочења.³²⁵ Стога су као решење за излазак из поменуте спорне процесне ситуације предлагана различита решења. Од тога да се сведоку дозволи да једноставно саопшти исказ под заклетвом, којим би тврдио да постоје разлози који би вероватно довели до штетних последица за њега и његове ближње,³²⁶ преко тога да сведок прво да исказ, а да потом на његов захтев тај исказ орган поступка записнички не констатује, или на било који други начин користи у

³²³ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 406 и 407.

³²⁴ Шкулић, М.: *Коментар Закона о кривичном поступку*, 2011, стр. 403. и 404.

³²⁵ Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 207.

³²⁶ Тако: Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno право, knjiga druga*, 1980, стр. 166.

кривичном поступку.³²⁷ И док смо за прво решење више него сигурни да би доводило до бројних злоупотреба од стране сведока, поготово у времену растуће социјалне аномије (јер би између осталог онемогућило органу поступка да на било који начин разматра разлоге сведока због којих инсистира на неодговарању), друго решење своју реализацију је добило у процесним одредбама неких прописа. Тако постоји могућност да сведок одговори на питање којим би себе или себи блиска лица изложио кривичном гоњењу, уколико би му претходно био обезбеђен имунитет (нарочито код тежких кривичних дела),³²⁸ а заузврат би сведок сведочио о одређеним информацијама или пристао да на други начин сарађује са јавним тужиоцем.³²⁹ На пример, у Хрватској када јавни тужилац сматра да је одговор сведока (у вези са ким сведок користи своје право да не одговори на одређено питање) од значаја за доказивање тежег кривичног дела за које је прописана казна затвора од десет или више година, дужан је да предложи прекид сведочења како би са сведоком у међувремену склопио договор којим би сведоку или блиском лицу сведока обезбедио имунитет од кривичног гоњења. Изјава која се предаје сведоку је у писменој форми, оверена и потписана од стране вишег јавног тужиоца.³³⁰ Према правилу 90 (Е) *Правилника о поступку и доказима Међународног кривичног суда за бившу Југославију*, сведок може да одбије давање било које изјаве која би га могла инкриминисати, с тим да га судско веће може принудити да одговори на постављено питање, али његов такав исказ (због тога што је на њега принуђен) не може користити као доказ против њега у даљем кривичном поступку за било које кривично дело, осим за давање лажног исказа.³³¹ На идентичан начин ово питање је регулисано и у кривичнопроцесном законодавству Канаде.³³²

³²⁷ Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 108.

³²⁸ Члан 286. став 2 – 4. *Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske, Narodne novine*, број 152/2008, 76/2009, 80/2011. Исто, члан 149. *ЗКП Р.Српске*.

³²⁹ Simović, M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti deo*, 2009, стр. 394.

³³⁰ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Dušević i Kršovnik, Rijeka, 2011, стр. 583.

³³¹ http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/pravilnik_o_postupku_i_dokazima_lat.pdf, доступно 15. 5. 2015, у даљем тексту – *Правилник о поступку и доказима Хашког трибунала*.

³³² Члан 5 (2) *Zakona o dokazima Канаде*.

Чини нам се оправданим мишљење појединих аутора који излаз из постојеће ситуације траже у могућности суда као руководиоца претреса да са главног претреса искључи не само општу јавност, већ и страначку јер би се тиме створили услови за несметано образлагање разлога од стране сведока, због којих сведок одбија да сведочи.³³³ С обзиром на нову улогу суда, мишљења смо да би овакво решење допринело ефикасности поступка и елиминисало бројне покушаје злоупотребе права на несведочење.

Из наведеног видимо да је веома тешко конструисати рационално законско решење које би било примерено практичној потреби ефикасног изласка из поменуте деликатне ситуације. Међутим, ништа мање није захтевно ни када орган поступка треба да оцени постојање других разлога (*тешку срамоту* или *знатну материјалну штету*) који могу омогућити сведоку да користи своје право да не одговора на поједина питања, као и када сведок сам треба да одлучи да ли да своје право уопште реализује током испитивања.

Оваквом стању доприноси појмовна неодређеност основа за ослобађање од дужности одговарања на нека питања и непостојање јасних критеријума за појмове *тешка срамота* и *знатна материјална штета*.³³⁴ Зато неки аутори предлажу да се правни основ ограничи само на „излагање кривичном гоњењу“, како је то учињено и у енглеском,³³⁵ италијанском³³⁶ или немачком праву,³³⁷ јер у погледу других основа орган поступка располаже мерама којима може отклонити штетне последице, или у знатној мери ублажити њихово дејство (нпр. искључењем јавности).³³⁸

³³³ Видети више: Рајчић, М.: *Угрожени свједоци у казненом поступку*, Казненоправно-криминалистичка библиотека „Владимир Бaјер“, Хрватско удружење за казнене знаности и праксу и Министарство унутарњих послова Републике Хрватске, Загреб, 2006, стр. 13.

³³⁴ Дамашка, М.: *Обавјештења грађана дана Органима унутрашњих послова и доказивање у кривичном поступку*, *JРКК*, број 2, *Savez удружења за кривично право и криминологију Југославије*, Институт за криминолошка истраживања у Београду, Београд, 1969, стр. 202.

³³⁵ Zuckerman, A.A.: *The Principles of Criminal Evidence*, Clarendon Press, Oxford, 1989, стр. 297. У: Крапас, Д.: *Engleski kazneni postupak*, Правни факултет у Загребу, Загреб, 1995, стр. 79.

³³⁶ Члан 198. став 2. *ЗКП Италије*.

³³⁷ Параграф 55. став 1. *ЗКП Немачке*.

³³⁸ Sahiti, E.: *нав.дело*, стр. 101. На пример, овакво законско решење егзистира у кривичном поступку Пољске где сведок може захтевати да буде испитан без присутности јавности уколико он или његови рођаци могу бити изложени срамоти (чл. 183. § 2. *ЗКП Пољске*).

С тим у вези, у доктрини је дато схватање појма *тешка срамота* и *знатна материјална штета*. Шкулић сматра да ће срамота бити тешка уколико су подаци које сведок износи (како према уобичајеним објективним схватањима, тако и према схватањима одређене средине) такви да могу изазвати подсмех, гнушање, презир и слична негативна осећања према сведоку, или њему блиским лицима. О знатној материјалној штети биће речи када је она велика, односно знатна како по објективним критеријумима, тако и посебно, то јест када је према критеријумима самог сведока знатна и велика, а нарочито с обзиром на његов животни стандард, као и животни стандард њему блиских лица.³³⁹

Наш законодавац у *Законику о кривичном поступку* није дефинисао поменуте разлоге, због чега сматрамо да ће критеријуми који су изнети бити од значаја у практичном поступању органа поступка. Међутим, мишљења смо да би приликом разматрања појма „тешка срамота“, иако само у изузетним случајевима, требало размотрити могућност давања предности субјективном сведоковом схватању тешке срамоте над устаљеним објективним критеријумима. Понекад оно што се према уобичајеним критеријумима и схватањима средине не сматра тешком срамотом, не мора се поклапати са схватањима конкретног сведока, због чега сваки случај одбијања одговора треба ценити са посебном опрезношћу. Орган поступка не треба ругински да поступа, поготово што поменути повластицу сведоци веома ретко користе и у највећем броју случајева уопште не схватају у чему се њихово право конкретно састоји.

1.4. Право сведока на заштиту

Право сведока на заштиту подразумева да сведок у поступку има право на третман достојан човека и на поштовање његових људских права која су му гарантована уставним нормама и међународним документима.

То значи да се орган поступка (суд, јавни тужилац или полиција, када им радњу испитивања повери јавни тужилац), учесници у поступку и друга лица морају односити према сведоку на хуман и културан начин уважавајући његов телесни и

³³⁹ Шкулић, М.: *Коментар Закона о кривичном поступку*, 2011, стр. 402.

психички интегритет, приватност и лична права, а све са циљем да му се омогући да свој исказ саопшти онако како су њему познате околности о којима сведочи.³⁴⁰

Полазећи од чињенице да истинитом исказу највише доприноси добра воља сведока, законодавац Србије је у складу са савременим решењима садржаним у упоредном кривичном праву³⁴¹ и међународним документима који се баве заштитом људских права и слобода уопште и заштитом жртава и сведока посебно (нпр. *Конвенцији за заштиту људских права и основних слобода*,³⁴² *Кривичноправној конвенцији о корупцији*,³⁴³ *Резолуцији о заштити сведока у борби против међународног организованог криминала*,³⁴⁴ *Конвенцији УН против транснационалног организованог криминала* (чл. 23) и допунским Протоколима (*Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом*, *Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом*),³⁴⁵ *Конвенцији Савета Европе о борби против трговине*

³⁴⁰ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 282. Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 109.

³⁴¹ На пример, у Сједињеним Америчким Државама посебан програм заштите сведока примењује се од 1970. године, од доношења *Закона о контроли организованог криминала* (чл. 501 - 504. Organized Crime Control Act 1970), на: <https://bulk.resource.org/gao.gov/91-452/00004DB3.pdf>, доступно 12.12.2015. До данас, тим програмом је заштићено више од осам хиљада сведока и више од десет хиљада чланова њихових породица. У: Kash, D. A.: *Hiding in Plain Sight A Peek into the Witness Security Program*, *FBI Law Enforcement Bulletin*, Vol. 73, Issue 5, May 2004, стр. 28.

³⁴² Одредбом члана 2. прописује се право на живот сваког лица, па тако и сведока, чланом 3. забрањује се мучење, чланом 5. штити се право на слободу и безбедност, чланом 8. од држава се очекује да штити право на поштовање приватног и породичног живота. У: *Službeni list SCG - Međunarodni ugovori*, број 9/2003, 5/2005, 7/2005.

³⁴³ Захтева се од држава потписница да осигурају примену мера заштите сведока који сведоче за примања или давања мита, прања новца, проневера и других кривичних дела (чл. 22). У: *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, број 2/2002, *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, број 18/2005.

³⁴⁴ Позива државе чланице да заштите сведоке од различитих видова претњи, притисака и застрашивања, да им обезбеде адекватну заштиту пре, током и након окончања суђења, да мере заштите могу бити примењене и према другим сведоку блиским лицима, ако је то неопходно да би се избегао директан притисак на сведока, омогући сведоку и њему блиским лицима да промене идентитет уколико је реч о изузетно опасној претњи итд. У: (A) *Resolution of the Council of 23 November 1995 on the Protection of Witnesses in the Fight Against International Organised Crime* (95/C, 327/04), на: http://contrelatraitte.org/IMG/pdf/council_1995.pdf, доступно 10.04. 2016. Видети више: Vermeulen, G.: *EU standards in witness protection and collaboratio with justice*, Maklu, Antwerp, 2005, стр. 24 – 27.

³⁴⁵ Одредбом члана 23. *Конвенције* прописана је обавеза држава чланица да инкриминишу као кривично дело све оне активности (коришћење физичке силе, претње, застрашивања, давања новца и сл.) којима се омета утврђивање правде у поступку, односно утиче на сведока да лажно сведочи, као и да у оквиру својих могућности заштите сведока (чл. 24). У: *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, број 6/2001.

људима,³⁴⁶ Препоруци Р (97) 13 о застрашивању сведока и правима одбране,³⁴⁷ Препоруци Реџ (2005) 9 о заштити сведока и особа које сарађују са правосуђем,³⁴⁸ Римском статуту Међународног кривичног суда³⁴⁹ и другим), праксом Европског суда за људска права,³⁵⁰ забранио сваки недозвољени утицај на сведока, а који би се могао манифестовати у мучењу сведока, нечовечном или понижавајућем поступању, примени силе или претње, принуде, обмане, медицинских и других средства у сврху да се од сведока изнуди исказ који не би одговарао истини (чл. 9. ЗКП),³⁵¹ и истовремено прописао низ мера заштите којима је створио услове за несметано и безбедно сведочење сведока у кривичном поступку.

Мере којима се сведок штити могу се поделити на оне које се примењују према сведоку у кривичном поступку и на оне које се примењују према сведоку и њему блиским лицима изван поступка. Мере процесне заштите сведока регулисане су *Законом о кривичном поступку*, а мере ванпроцесне заштите сведока и њему блиског лица *Законом о полицији*³⁵² и *Законом о програму заштите учесника у кривичном поступку*.³⁵³

³⁴⁶ Посербно апострофира обавезе држава на осмишљавању ефикасног и свеобухватног програма заштите и помоћи сведоку (чл. 1. и 28). У: *Службени гласник РС – Међународни уговори*, број 19/2009.

³⁴⁷ Државама се сугерише да размотре: могућност примене појединих специфичних начина испитивања са циљем додатне заштите сведока од застрашивања, нпр. могућност коришћења исказа сведока који је дат у предпретресној фази, уколико се сведок не може појавити на главном претресу или би његово појављивање резултовало стварном и великом претњом по сведока и њему блиска лица, могућност снимања исказа сведока у предпретресној фази помоћу аудиовидео средстава, откривања идентитета сведока у што каснијој фази поступка, искључењу медија и/или јавности са дела или целог суђења (чл. 9), могућност анонимизације сведока (чл. 10) и слично.

³⁴⁸ Истиче се важност стварања адекватних мера и програма заштите свеока и међународне сарадње у борби против тешких кривичних дела (чл. 10 – 32).

³⁴⁹ Чланом 68. предвиђене су мере заштите сведока, као и начин њиховог учешћа у поступку. У: *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, број 5/2001.

³⁵⁰ Према одредба члана 6. Конвенције изричито не захтева да се интереси сведока уопштено говорећи увек штите, ни сведока или жртава, посебно. Може се десити да им живот, слобода или лична безбедност, као и права по основу члана 8. Конвенције буду угрожени. Интереси сведока и жртава се у принципу штите другим кључним одредбамаа Конвенције, што државама потписницама налаже обавезу да кривични поступак организују на начин да ти интереси не буду неоправдано угрожени. Посматрано са тог становишта, основни принципи права на правично суђење захтевају да се успостави одговарајућа равнотежа између интереса одбране и интереса сведока или жртава позваних да сведоче. У: *Dorson protiv Holandije* (тачка 70), на: <https://advokat-prnjavogac.com/zakoni/Dorson-protiv-Holandije.pdf>, доступно 14.02.2016.

³⁵¹ Исто тако, члан 25. *Устава Србије*.

³⁵² *Службени гласник РС*, број 101/2005, 63/2009 - одлука УС и 92/2011, у даљем тексту – ЗП.

³⁵³ *Службени гласник РС*, број 85/2005), у даљем тексту – ЗПЗ.

Када је реч о процесним мерама заштите сведока које се примењују у кривичном поступку можемо разликовати три врсте заштитних мера: мере којима се сведоку пружа основна заштита, мере којима се штити посебно осетљив сведок и мере заштите сведока који у поступку има статус заштићеног сведока.

Која ће се конкретно мера применити зависиће првенствено од природе кривичног дела (врсте и тежине кривичног дела), категорије којој сведок припада, облика и степена угрожавања или повреде личности сведока, и правних и стварних могућности за примену одређене мере.³⁵⁴

За разлику од мера које се примењују према посебно осетљивом сведоку или заштићеном сведоку, а о којима више говоримо у делу рада у којем разматрамо процесна правила испитивања ових категорија сведока, мере основне заштите примењују се према свим сведоцима. На овом месту више пажње посветићемо и ванпроцесним мерама заштите сведока на које сведок и њему блиска лица такође имају право ако им је угрожена безбедност и ако су испуњени одређени законом предвиђени услови. Законодавац изричито обавезује орган поступка да сведока заштити од увреде,³⁵⁵ претње³⁵⁶ и сваког другог напада,³⁵⁷ а ако неко од учесника у поступку или друго лице вређа, прети или угрожава безбедност сведока док сведочи, орган поступка ће га опоменути, а суд га може и новчано казнити до стопедесет хиљада динара.³⁵⁸ У случају сазнања о постојању озбиљне претње упућене сведоку или насиља над сведоком, јавни тужилац може предузети кривично гоњење против извршиоца или о томе обавестити надлежног јавног тужиоца.

³⁵⁴ Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 56.

³⁵⁵ Под увредом се сматра изјава којом се негира или потцењује сведок, односно омаловажава нека (нематеријална) сведокова вредност која улази у појам сведокове части. Под чашћу се подразумева скуп свих човекових вредности (нпр. људско достојанство, морална, културна, полна, национална и друга част). Сведок се може увредити вербално (усмено или у писменом облику), симболима (гестовима, знацима) или делом. Начини вређања могу се манифестовати у изговореним погрдним речима сведоку, звиждуцима док сведочи, показивањем непристојних гестова или симбола и слично. У: Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део*, Правна књига, Београд, 2006, стр. 82. и 83.

³⁵⁶ Под претњом треба сматрати стављање у изглед одређеног зла сведоку.

³⁵⁷ ЗКП није одређено о којим радњама може бити реч, али треба узети да то може бити свака радња којом се напада на интегритет сведока.

³⁵⁸ Како не би нарушио равноправност странака у претходном поступку, законодавац је право кажњавања доделио искључиво суду.

Под озбиљном претњом треба сматрати ону којом извршилац прети сведоку убиством, тешком телесном повредом, отмицом или другим злом,³⁵⁹ док о насиљу над сведоком биће речи ако је услед примењене физичке снаге дошло до повреде физичког или психичког интегритета или смрти сведока.³⁶⁰ До обавештења о нападу на интегритет сведока јавни тужилац може доћи сам или о томе може бити обавештен од стране полиције или суда (чл. 102. ЗКП).

Ванпроцесне мере заштите сведока могу се поделити на оне које предузима полиција и оне којима се сведок штити у оквиру посебног програма заштите. Програм заштите састоји се од више мера које се предузимају са циљем да се заштите живот, здравље, физички интегритет, слобода или имовина заштићеног лица.³⁶¹ Ванпроцесне мере могу се примењивати пре почетка кривичног поступка, за време кривичног поступка, истовремено са процесним мерама заштите, али и након правоснажног окончања кривичног поступка. Наиме, у случају да основне мере процесне заштите нису делотворне у тој мери да отклоне опасност која прети сведоку, јавни тужилац или суд могу захтевати од полиције да предузме одговарајуће мере заштите прописане *Законом о полицији*, а које иначе полиција предузима када је неопходно заштитити жртву, сведока и друга лица и њима блиска лица од опасности која им прети од учиниоца кривичног дела или других лица. У ове мере убрајају се такође и оне које полиција предузима ради заштите поверљивих података лица од којих прикупља обавештења (потенцијалних сведока) ако би њихово откривање изложило опасности физички интегритет тог лица. То практично значи да овлашћено службено лице полиције може приликом подношења писаног извештаја о садржају прикупљених обавештења ускратити податке о идентитету лица које му је саопштило обавештења, ако сматра да би откривањем података о идентитету тог лица оно било изложено озбиљној опасности по живот, здравље, физички интегритет или би се тиме угрозила његова слобода или имовина.³⁶²

³⁵⁹ Подразумева се да је реч о неком озбиљном злу, а не неком малом или безначајном.

³⁶⁰ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 309.

³⁶¹ Члан 2. *ЗПЗ*.

³⁶² Члан 73. и 74. *ЗПЗ*.

Законом о програму заштите учесника у кривичном поступку установљено је право сведока на заштиту изван кривичног поступка, односно њиме су уређени услови и поступак пружања заштите и помоћи лицима којима прети опасности због сведочења у кривичном поступку. Право да буду укључени у програм заштите имају и блиска лица сведока, с тим, да под блиским лицем треба сматрати свако лице које заштићени сведок значи као њему блиско.³⁶³ Осим опасности којој може бити изложено било које добро сведока или њему блиског лица, као неопходан услов за укључивање у програм заштите захтева се и да је реч о важном и значајном исказу без кога би доказивање у кривичном поступку било знатно отежано или немогуће за тешка кривична као што су она против уставног уређења и безбедности, против човечности и других добара заштићених међународним правом и организованог криминала.³⁶⁴

Захтев за укључивање у програм заштите може поднети јавни тужилац или председник већа по службеној дужности или сам сведок. Захтев садржи податке о лицу за које се захтева заштита, опис и законски назив кривичног дела поводом кога се захтева заштита, оцену значаја исказа или обавештења за поступак и околности које указују да постоји опасност за лице за које се захтева заштита. Уз захтев за укључење у Програм заштите доставља се и упитник са личним подацима, имовинским приликама, кругу блиских лица и другим подацима који попуњава лице за које се захтева заштита. Одлуку о укључивању у програм заштите сведока и њему блиских лица, или о продужењу, обустави или престанку програма доноси посебна Комисија за спровођење Програма заштите.³⁶⁵ Програм заштите непосредно спроводи Јединица за заштиту - специјализована организациона јединица Министарства унутрашњих послова,³⁶⁶ која поред примене мера посебне заштите у виду:³⁶⁷ физичке заштите личности и имовине,³⁶⁸ промене пребивалишта или

³⁶³ Члан 1. и члан 3. став 1. тачка 2. *ЗПЗ*.

³⁶⁴ Члан 5. *ЗПЗ*.

³⁶⁵ У даљем тексту – Комисија.

³⁶⁶ Члан 25, 26. и члан 7. *ЗПЗ*.

³⁶⁷ Члан 14. *ЗПЗ*.

³⁶⁸ Састоји се у спречавању противправног угрожавања добара заштићеног лица употребом физичко-техничких мера (чл. 16. *ЗПЗ*).

премештања у другу заводску установу,³⁶⁹ прикривања идентитета и података о власништву,³⁷⁰ промене идентитета сведока или њему блиских лица,³⁷¹ обезбеђује и потребну економску,³⁷² психолошку, социјалну и правну помоћ заштићеном лицу.³⁷³ Сведок за кога Комисија утврди да испуњава услове за укључење у Програм заштите закључује са Јединицом за заштиту споразум. Споразумом о укључењу у Програм заштите, поред споразумних страна, изјаве заштићеног лица о добровољном укључењу у Програм заштите, изјаве заштићеног лица да су подаци наведени у упитнику истинити и да у случају њихове неистинитости споразум може бити раскинут, посебно се прецизирају обавезе, како заштићеног лица, тако и Јединице за заштиту, и време трајања Програма, услови раскида споразума, клаузулу да је споразум закључен у једном примерку и да се чува у Јединици за заштиту, датум закључења споразума и потпис споразумних страна.³⁷⁴ Као разлог за раскид споразума о укључивању у Програм заштите не може се узети чињеница да исказ сведока није довео до осуде учиниоца кривичног дела, али зато накнадно мењање исказа и претварање сведока у тзв. непријатељског сведока, сведока који сведочи супротно тези оптужбе и ономе што је претходно исказивао, то може бити. До раскида споразума о заштити може доћи и услед вршења кривичног дела од стране заштићеног сведока и због не придржавања других договорених услова. Услови се могу састојати у обавези придржавања правила којима се обезбеђује заштита сведока, на пример, у вези одржавања контакта са лицима која нису део програма, односно лицима из „прошлости“, чувања у тајности податка да је укључен у

³⁶⁹ У првом случају заштићено лице се привремено или трајно пресељава из места пребивалишта или боравишта у место које одреди посебна полицијска јединица - Јединица за заштиту, а у другом, лице које је лишено слободе из једне установе упућује се у другу заводску установу (чл. 17. *ЗПЗ*)

³⁷⁰ Састоји се од израде и употребе личне исправе или исправе о власништву заштићеног лица у којој су привремено измењени изворни подаци (чл. 18. *ЗПЗ*)

³⁷¹ Заштићеном лицу се потпуно или делимично мењају лични подаци, а у одређеним случајевима може бити одређено да се промене и физичке карактеристике заштићеног лица (чл. 20. *ЗПЗ*)

³⁷² Економска помоћ састоји се у давању одређеног новчаног износа заштићеном сведоку који је на нивоу републичког просека плата у Србији. У: Где су и шта раде заштићени сведоци, *Политика*, 01. 01. 2014, на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=01&dd=01&nav_id=795674, доступно 25.02.2016.

³⁷³ Члан 12. став 1. и 2. *ЗПЗ*.

³⁷⁴ Члан 29. *ЗПЗ*.

Програм заштите, уздржавања од одређених активности и слично.³⁷⁵ Слични критеријуми за улазак у програм заштите сведока постоје и у Италији, Холандији, Немачкој, Канади и САД,³⁷⁶ Аустралији, Јужној Африци, Колумбији.³⁷⁷

Када је сведок укључен у програм заштите њему се пружа помоћ све до момента његовог осамостаљења, све док не изгради нови живот, нарочито нову професију. Саветује се како да се понаша, дају му се нова документа, нови идентитет, ново место становања,³⁷⁸ омогућава му се да заврши факултет, пре одласка помаже му се да научи језик земље у коју иде, упознаје се са културом стране државе. Процес адаптације сведока на мере заштите у новој средини са измењеним идентитетом, према искуству спрске Јединице за заштиту, траје између три и четири године. За период од 2004. до 2014. године ниједан сведок који је укључен у Програм заштите који спроводи Јединица за заштиту није страдао од одмазде.³⁷⁹

Осим процесним одредбама, заштита сведока обезбеђује се и нормама кривичног права.³⁸⁰ Кривичноправна заштита сведока састоји се у инкриминисању насиља и застрашивања сведока. У домаћем законодавству, поред кривичних дела принуде, угрожавања сигурности, тешке телесне повреде, отмице, убиства и других кривичних дела која могу бити извршена на штету сведока, законодавац Србије посебно инкриминише изнуђивање исказа, спречавање и ометање доказивања и одавање података о заштићеном сведоку.

³⁷⁵ *Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime*, United Nations Office on Drugs and Crime Vienna, New York, 2008, стр. 71. и 72, на: <http://www.unodc.org/documents/organized-crime/Witness-protection-manual-Feb08.pdf>, доступно 12. 03. 2016, у даљем тексту - *Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime*, 2008.

³⁷⁶ Видети више: Лукић, Т.: *Посебности кривичног поступка за организовани криминал, тероризам и корупцију*, стр. 254. Kash, D. A.: *нав. дело*, стр. 28. и 29.

³⁷⁷ *Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime*, 2008, стр. 8 – 15.

³⁷⁸ Hilger, W. P. J.: *Organized Crime / Witness Protection in Germany*, стр. 104, на: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no58/58-09.pdf, доступно 23.02.2016.

³⁷⁹ Према наводима Милоша Перовића, начелника Јединице за заштиту. У: *Где су и шта раде заштићени сведоци*, *Политика*, 01.01.2014.

³⁸⁰ Кнежевић, С.: *Кривично процесно право, општи део*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2015, стр. 301.

Кривично дело повреде тајности поступка чини лице које открије податке о идентитету или личне податке лица заштићеног у кривичном поступку или податке у вези са Програмом заштите. Казна за ово кривично дело је затвор од шест месеци до пет година.³⁸¹ Не треба занемарити ни поједине одредбе у *Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, *Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине*,³⁸² *Закону о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела*,³⁸³ и др.

О праву на заштиту, односно о мерама посебне заштите којима се штити истовестност сведока од јавности, изузетно и од одбране, полиција и јавни тужилац дужни су да обавесте грађане (потенцијалне сведоке) већ приликом прикупљања обавештења од њих (чл. 111. ЗКП). Мишљења смо да је реч о добром законском решењу, јер доприноси охрабривању грађана већ приликом првог контакта са органима откривања и гоњења. Поред наведених процесних и ванпроцесних мера заштите, заштити сведока у поступку доприноси и искључење јавности са главног претреса, могућност да оптужени буде удаљен са главног претреса за време сведочења, смањење времена чекања сведока испред суднице, смањење броја испитивања сведока, обезбеђење претходне психолошке припреме за сведочење, присуство лица за подршку, испитивање ван главног претреса и без присуства одбране итд.

При Вишем суду у Београду – Посебном одељењу за ратне злочине, формирана је 2006. године посебна Служба за помоћ и подршку оштећенима и сведоцима која врши послове везане са помоћ и подршку оштећенима и сведоцима. Поред успостављања контакта са службама у региону у вези доласка и одласка сведока, као и у вези организовања видеоконференцијске везе, ако сведок одлучи да на такав начин сведочи, поменута служба обезбеђује логистичку подршку сведоцима (организује превоз и хотелски смештај сведока, обезбеђује практичне информације),

³⁸¹ Члан 337. став 3. *Кривичног законика Србије*. У Хрватској законодавац прописује посебно кривично дело којим инкриминише откривање идентитета угроженог сведока или заштићеног сведока (чл. 308 *Kaznenog zakona Hrvatske*, број 125/11, 144/12, 56/15, 61/15).

³⁸² *Službeni glasnik RS*, број 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009 и 101/2011 - др. закон.

³⁸³ *Službeni glasnik RS*, број 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - др. закон, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 - др. закон и 101/2011 - др. закон.

контактира Јединицу за заштиту ради њеног ангажовања у вези физичке заштите сведока,³⁸⁴ и уколико је то потребно, пружа емоционалну подршку и охрабрује сведоке за сведочење. Мере које пружа Служба за помоћ и подршку оштећенима и сведоцима треба разликовати од мера процесне заштите и других безбедоносних мера којима се настоји обезбедити ефикасно кривично гоњење и избећи секундарна виктимизација. Овде је реч о мерама помоћи сведоку, које уколико се правовремено и адекватно пруже могу у значајној мери допринети убрзању кривичног поступка, повећању капацитета правосуђа и нивоа заштите људских права.³⁸⁵

2. ДУЖНОСТИ СВЕДОКА

2.1. Дужност сведока да се одазове позиву за сведочење

Свако лице које се као сведок позива, дужно је да се одазове позиву за сведочење (чл. 92. ст. 3. *ЗКП*), под условом да му је позив уредно достављен и да је одазивање сведока могуће.³⁸⁶ То значи да и она лица која су ослобођена од дужности сведочења, или која у конкретном случају не могу сведочити, као и она којима није ништа познато о кривичној ствари, дужна су да поступе у складу са упутствима садржаним у позиву, јер тек њиховим одазивањем орган поступка може утврдити постојање неког од разлога који доводи до њиховог изузећа од сведочења.³⁸⁷

У односу на досадашње законско решење, које је једино суду омугућавало да позове сведока пред орган поступка, законодавац је наведено право проширио тако што је дозволио и странкама да врше позивање сведока на претрес. Надлежност за позивање сведока у поступку пре подизања оптужнице законодавац је поверио јавном тужиоцу као органу поступка, а ако он то не учини на захтев одбране, позвати сведока може и судија за претходни поступак (чл. 193. ст. 1. *ЗКП*).

³⁸⁴ Виши суд у Београду, на: <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/articles/o-visem-sudu/uredjenje/sluzba-za-pomoc-i-podrsku-svedocima-i-ostecenima/>, доступно 14.02.2016.

³⁸⁵ *Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime*, 2008, стр. 25, 26. У Енглеској и Велсу први сервиси за помоћ сведоцима почели су 1989, у Шведској 2001, а у Француској 2009. У Шведској подршку сведоцима пружају волонтери и централни орган који је одговоран за регрутовање и обуку волонтера, и за квалитет помоћи која се пружа сведоку.

³⁸⁶ Vasiljević, Т.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1981, стр. 352.

³⁸⁷ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 321. и 322.

То је стога што је могуће да се са захтевом одбране о позивању одређених лица да сведоче у поступку понекад неће сагласити јавни тужилац, због чега је законодавац омогућио окривљеном и његовом браниоцу да се са својим предлогом (именом и презименом једног сведока, или листом више сведока) обратe судији за претходни поступак, који, уколико сматра предлог оправданим, може наложити јавном тужиоцу да те сведоке позове, или их сам може позвати на испитивање код јавног тужиоца. Међутим, код овог решења спорно је то што судија за претходни поступак не може сам позивати и сам испитивати предложене сведоке, у случају када их и после његовог захтева јавни тужилац не позове, или одбије да их позове на испитивање. Једино што тада преостаје судији за претходни поступак јесте да, након што су окривљени и његов бранилац поднели приговор вишем јавном тужиоцу (који је надлежан да оцењује основаност примедбе), наложи јавном тужиоцу који је одбио предлог одбране да поново позове предложена лица и испита их као сведоке (чл. 302. ст. 2. и 3. и чл. 312. ст. 3. *ЗКП*).

Када поступак из тужилачке фактички пређе у судску фазу, односно након што је подигнута оптужница, надлежност за позивање сведока прелази на суд, под условом да је одредио њихово испитивање, или на странке и браниоца, ако су преузели обавезу на суду да то и учине (чл. 193. ст. 2. *ЗКП*). Видимо да је првенство у позивању сведока законодавац дао странкама, јер су најзаинтересованије за исход поступка у коме учествују, и најчешће су у контакту са сведоцима чије испитивање предлажу и чије присуство често могу без већих проблема да обезбеде.³⁸⁸ Дакле, суду је и даље омогућено да позива сведоке, али је то његово право у извесној мери ограничено, јер сведоке овај орган поступка може позивати *ex officio* само када је претходно оценио да су изведени докази противречни или нејасни, а позивање сведока је неопходно ради свестраног расправљања предмета доказивања, или када странка не може самостално да обезбеди присуство сведока у поступку.³⁸⁹ Могуће је да странка није у прилици да изврши позивање сведока, јер је нпр. непозната адреса сведока, или сведок избегава да прими позив од странке или браниоца, или након што је сведок примио позив не жели да се на њега одазове.

³⁸⁸ Илић, Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 452 и 453.

³⁸⁹ Бељански, С.; Илић, П, Г, Мајић, М.: Предговор, *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 47.

Због тога ће се присуство сведока обезбедити у поступку, позивањем од стране суда. Сматрамо да је наведено решење законодавац оправдано задржао, јер окривљени и његов бранилац не располажу ефикасним средствима којима би могли да принуде сведока да се одазове позиву за претрес. Међутим, позивање сведока од стране суда требало би да буде пре изузетак него правило, јер у складу са актуелном страначком концепцијом поступка, према којој суд треба да има крајње неутралну позицију у поступку, свако мешање (па и оно које се састоји у позивању сведока на претрес) може од стране једне странке бити схваћено као пристрасност и подупирање супротне тезе, односно прејудуцирање коначне одлуке суда у интересу једне од странака.

Позивање сведока може бити реализовано усмено или у писменој форми, непосредно или посредно, преко других лица, учесника у поступку или посредством савремених телекомуникационих средстава. Када орган поступка позива сведока он то по правилу чини достављањем писменог позива, у затвореној коверти (омоту). На писменој форми позива инсистира се због навођења последица неодржавања на позив и других саопштења предвиђених другим прописима (нпр. обавештавања о накнади трошкова, могућности предујма и сл.), као и ради спречавања сазнавања разлога позивања од стране других лица.³⁹⁰ Како актуелним *Закоником* није дефинисан садржај писменог позива који се упућује сведоку ради сведочења, већ се само констатује да ће се сведок упозорити на могуће последице услед недоласка на главни претрес (чл. 355. ст. 7. *ЗКП*), то је евидентно да је законодавац остао при ранијем законском решењу у погледу садржине овог писмена. Писмени позив сведоку је унифицирани образац, обавезне садржине, који осим личних података лица које се позива садржи назначење места на које сведок треба да дође, време испитивања (дан, час и годину када треба да дође), кривични предмет по ком се позива, назначење својства у ком се позива и упозорење о последицама неоправданог изостанка, име и презиме јавног тужиоца, односно судије који позива сведока и службени печат органа поступка.³⁹¹

³⁹⁰ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 407.

³⁹¹ Видети: члан 101. ст. 1. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, број 58/2004, 85/2005, 115/2005 – др. закон, 49/2007, 20/2009 – др. закон, 72/2009 и 76/2010.

Правило је да се позив сведоку доставља непосредном предајом, али уколико се сведок не затекне на месту на коме се достављање има извршити (у стану или на радном месту), достављање ће се извршити посредно, преко других лица, односно истицањем позива на огласној табли суда, евентуално на интернет страници органа поступка. Лица преко којих се може извршити позивање сведока могу се категорисати на она која су дужна да приме позив (то су пунолетни чланови домаћинства и лице које је овлашћено за пријем поште у правном лицу у којем је сведок запослен), и на она лица која могу примити позив, али нису обавезна да то и учине, као што су на пример комшије сведока, портир или председник кућног савета, или лица која са сведоком раде у правном лицу. Моментом примања позива од стране ових лица сматра се да је позив уредно достављен сведоку коме је упућен (чл. 243. *ЗКП*). Шкулић упозорава да би приликом предаје позива пунолетном члану домаћинства проблем могао представљати начин утврђивања узраста члана домаћинства, као и да законодавац неоправдано предвиђа достављање позива преко другог лица, с обзиром на могуће процесне консеквенце за сведока након уредно достављеног позива. Исти аутор критикује поделу лица на оне који су обавезни да приме позив за сведока и на оне који то нису, јер с обзиром на то да ниједно од ових лица неће сносити никакве санкције за одбијање пријема позива, не види сврху овакве деобе.³⁹² Уколико ова лица из неког разлога одбију да приме позив, у зависности о којој је категорији лица реч, начин позивања сведока биће различит. Тако, у случају да лице које је дужно да прими позив одбије да га прими, службено лице које врши доставу (достављач) оставиће позив у стану или на радном месту сведока. Потом ће у доставници констатовати разлоге одбијања ових лица да приме позив и дан и час предаје позива, чиме ће се уједно сматрати да је достављање позива сведоку уредно извршено (чл. 243. ст. 5. *ЗКП*). Када лица која нису дужна да приме позив одбију да приме позив за сведока, достављач ће их обавестити да ће позив бити истакнут на огласној табли суда, евентуално на интернет страници органа поступка, где ће сведок моћи да се упозна са разлогом његовог позивања. На истоветан начин поступиће достављач и када на адреси где треба да достави позив сведоку, не пронађе сведока, нити лица која су дужна да приме позив.

³⁹² Шкулић, М.; Илић, Г.: *Нови Законик о кривичном поступку Србије, Реформа у стилу "Један корак напред – два корака назад"*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије-Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу-Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012, стр. 116 и 117.

У тој ситуацији, обавештење да ће позив бити истакнут на огласној табли суда достављач ће оставити на погодном месту, нпр. остављањем у сандучету за пошту сведока, убацивањем у стан кроз прозор и слично (чл. 243. ст. 5. *ЗКП*). Истеком рока од осам дана од момента истицања позива на огласној табли суда, сматраће се да је достављање позива сведоку уредно извршено (чл. 243. ст. 2. *ЗКП*), након чега се према њему могу применити *Законом* прописане санкције. Позив може бити уручен и непосредно код органа поступка који је донео одлуку о позивању сведока, уколико се сведок по неком основу већ налази пред органом поступка (нпр. присутан је на главном претресу који није одржан). Позивање ће се тада сматрати уредним, само под условом да је сведок усмено упозорен на последице неодржавања на позив органа поступка и уколико је потписао записник којим је овакво позивање констатовано. Сведок неће морати да потпише записник, ако је овакво позивање већ забележено у записнику о главном претресу.³⁹³ Развој савремених комуникационих технологија које се заснивају на употреби рачунара, рачунарских мрежа и модерних средстава комуникације, нужно се одразио и на начин позивања сведока у поступку. Законодавац, полазећи од чињенице да не мали број лица располаже рачунарима повезаним са интернетом, као и да велики број лица користи телефон, у интересу економичности и ефикасности поступка омогућио је достављање позива и путем електронске поште и телефона. Услов за овакво позивање јесте да је сведок приликом ранијег испитивања потврдио да располаже потребним техничким средством, као и да се слаже да му позив буде достављен на овакав начин.³⁹⁴ Потписана доставница или аутоматска електронска потврда да је позив послат примаоцу, као и писмени траг (записник или службена белешка о усменом обавештавању сведока путем телефона), дају право органу поступка да у случају неодржавања на позив примени неку од санкција према таквом сведоку (чл. 242. ст. 3. и чл. 245. ст. 2. *ЗКП*). Сведоцима са одређеним статусом (нпр. војним лицима, припадницима полиције, Безбедносно-информативне агенције, службе за обезбеђење завода у којој су смештена лица лишена слободе, запосленима у речном и ваздушном саобраћају и сл.) позиви се достављају преко њихове команде, непосредног старешине или руководиоца, тј. седишта правног лица.

³⁹³ Илић, Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 578.

³⁹⁴ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 404 и 405.

Сведоцима који у Републици Србији уживају имунитет у складу са међународним правом позиви се достављају посредством министарства надлежног за спољне послове, осим ако потврђеним међународним уговором није другачије предвиђено.³⁹⁵ Сведоку који је укључен у програм заштите позив се доставља посредством јединице за заштиту учесника у кривичном поступку, док се лицима која су лишена слободе и која се налазе на издржавању казне позиви достављају посредством завода у којем су смештени (чл. 248. *ЗКП*). Изузетно, сведок може бити позван и преко другог учесника у поступку уколико је исти пристао да преда позив сведоку и ако орган поступка сматра да ће достављање позива на тај начин бити извршено. Позивање преко другог учесника могуће је све до завршетка главног претреса (чл. 245. ст. 1. *ЗКП*). Санкције због неодржавања на позив (принудно довођење и/или новчано кажњавање до 100.000 динара) могу бити изречене не само према сведоку који се није одазвао на уредно достављен позив, већ и према ономе који се без допуштења органа поступка удаљио са места на коме је требао бити испитан, или је закаснио, дошао у време када више није било могуће извршити процесну радњу.³⁹⁶ Суд санкције може изрећи кумулативно или алтернативно што је ствар конкретне оцене. Обе санкције су факултативног карактера, што значи да се могу, али и не морају изрећи. Уместо привођења, сведоку се може послати нови позив, а новчана казна не мора бити изречена, с тим да ће сведок бити у обавези да надокнади трошкове у поступку који су настали његовим недоласком (чл. 263. ст. 1. *ЗКП*).³⁹⁷ О жалби на решење о кажњавању сведока која не задржава извршење, одлучује веће (чл. 101. ст. 1. и 3. и чл. 384. ст. 1. и 3. *ЗКП*).

³⁹⁵ Према одредбама Веће конвенције о дипломатским односима од 18.04.1961. године, *Službeni list SFRJ - dodatak*, 2/64, дипломатски агент није дужан да сведочи (чл. 31. ст. 2), па самим тим, не може сносити санкције уколико се није одазвао позиву органа поступка државе у којој је акредитован. У Шпанији за неодржавања на позив суда прописане су високе новчане казне које се могу кретати од 500 до 6000 евра, а ако се сведок и поред тога не одазове, биће принудно доведен и може и кривично одговарати за ометање правде. Од дужности одазивања на позив за сведочење изузети су: краљ, краљица и њихови супружници, престолонаследник и намесници Краљевства (чл. 369. CÓDIGO PROCESAL PENAL, на: http://www.jucesdemocracia.es/legislacion/CODIGO_PROCESAL_PENAL%5B1%5D.pdf, 13.10.2015, у даљем тексту – *ЗКП Шпаније*). У Немачкој ако се сведок не одазове на позив органа поступка наредиће му се да плати трошкове који су настали услед његовог неодржавања и истовремено му се може изречи новчана казна за прекршај, која му се може поново изречи ако се и поред новог позива поново не одазове на позив. У случају неплаћања казне лишиће се слободе, а дозвољено је и принудно довођење таквог сведока (чл. 51. ст. 1. *ЗКП Немачке*).

³⁹⁶ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 322.

³⁹⁷ Grubač, M.: *Krivično procesno pravo sa tekstom Zakonika o krivičnom postupku*, 2013. стр. 106.

У *Законику* није прецизирано како ће суд поступати у случају када је странка на главном претресу преузела обавезу да ће позвати сведока на главни претрес, потом позвани сведок пристао да сведочи, а онда одустао и није се одазвао на позив, односно није дошао на главни претрес. Странка је усмено обавестила сведока о позивању нема писменог трага, а недолазак сведока за последицу има одлагање предвиђене процесне радње. Поставља се питање ко ће сносити трошкове одлагања такве радње.

Несумњиво је да дужност одазивања постоји само када је позив уредно достављен, али исто тако дужност одазивања постоји и ако је долазак сведока пред орган поступка могућ.³⁹⁸ Сведок неће бити санкционисан уколико су разлози његовог недоласка оправдани, на пример: због прекида саобраћаја услед саобраћајне незгоде, поплаве или пожара у месту у коме живи или на делу пута којим мора да прође, а други алтернативни пут не постоји, земљотреса или друге сличне природне катастрофе, смртног случаја у ужој породици сведока, или изненадне тешке болести сведока, и слично.³⁹⁹ Сведок је у свим случајевима дужан да одмах по престанку сметње свој изостанак на одговарајући начин оправда адекватним доказима (нпр. од лекара здравствене установе мора да прибави уверење о болести, од саобраћајне полиције потврду о прекиду саобраћаја, од општинске администрације потврду о смрти члана породице, и сл.) како би на тај начин избегао санкционисање од стране суда.⁴⁰⁰ Када је у питању малолетно лице које није навршило шеснаест година, позив за сведочење доставља му се преко његових родитеља, односно законских заступника, а од правила посредног позивања може се одступити само уколико то није могуће због потребе да се хитно поступа или због других оправданих разлога (чл. 193. ст. 3. *ЗКП*). На пример, од правила посредног позивања може се одустати због тога што је један од родитеља извршио кривично дело над малолетним лицем (нпр. кривично дело трговине људима, насиља у породици и сл.).

³⁹⁸ Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1981, стр. 352.

³⁹⁹ Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 269.

⁴⁰⁰ Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 109.

Малолетно лице које се није одазвало позиву не може се принудно доводити, нити може бити новчано кажњено.⁴⁰¹ Сведок није дужан да се одазове на позив који је неуредан, и због неодазивања на такав позив не може сносити последице. Неуредан је сваки онај позив који није достављен на *Закоником* предвиђен начин, или који не садржи податке које према *Законику* мора да садржи.⁴⁰²

2.2. Дужност сведока да положи заклетву

У циљу доприношења утврђивања истине у поступку и веродостојности сведочења, законодавац је предвидео дужност заклињања сведока пре сведочења (чл. 96. ст. 1. *ЗКП*). Реч је о формалној дужности сваког сведока, иако за одбијање да се закуне сведок неће сносити никакве процесне санкције, нити орган поступка располаже процесним средствима којима би га на то могао принудити.⁴⁰³ Заклетва представља свечано дато обећање сведока да ће о свему што пред судом буде питан говорити истину и да ништа од онога што му је познато неће прећутати, и то гарантује својом чашћу (чл. 96. ст. 3. *ЗКП*).⁴⁰⁴ Тиме сведок формално прихвата дужност доследног испуњења своје основне процесне, али и грађанске дужности.⁴⁰⁵ Бајер сматра да би за означавање ове радње био примеренији израз „свечана изјава“, с обзиром на то да је „заклетва“ заправо „клетва“, којом се призивају надприродне силе да се освете ономе који се заклиње ако није говорио истину.⁴⁰⁶

⁴⁰¹ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 408.

⁴⁰² Grubač, M.: *Krivično procesno pravo sa tekstom Zakonika o krivičnom postupku*, 2013, стр. 106.

⁴⁰³ За разлику од нашег законодавца, на пример, у Шведској, сведок који одбије да положи заклетву може бити кажњен новчано или затвором до три месеца. У: *The Swedish Code Of Judicial Procedure*, глава 36, члан 21, стање на дан 01.01.1999, у даљем текст – *ЗСП Шведске*, на: http://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf, доступно 15.05. 2013. Исто тако, према § 164. *Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије* из 1929. године, сведок који није хтео да се закуне могао је бити кажњен новчано или затвором до шест недеља уколико се радило о преступу, а код злочинства и дуже, до три месеца. У: Живановић, Т.: *Кривични законик и поступак Краљевине Југославије*, Штампарија „Гундулић“, Београд, 1930, стр. 310. и 311.

⁴⁰⁴ Пре сведочења на главној расправи у италијанском поступку, сведок даје следећу изјаву: „Свестан моралне и правне одговорности коју преузимам својим исказом, трудићу се рећи сву истину и не прикрити ништа о чему имам сазнања“ (чл. 497. ст. 2. *ЗКП Италије*).

⁴⁰⁵ Шкулић, М.: *Кривично процесно право, друго, измењено и допуњено издање*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 217 и 218.

⁴⁰⁶ Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 168.

Наш законодавац се између обавезне и факултативе заклетве која се даје пре (промисорна) или после сведочења (асерторна), одлучио за обавезну и промисорну заклетву, ону која се обавезно полаже пре сведочења на главном претресу, а изузетно и у претходном поступку. Пре главног претреса сведок може положити заклетву само ако постоји бојазан да неће моћи да дође на главни претрес, а као разлог недоласка на главни претрес у обзир може доћи болест (смртоносна или животно опасна повреда) или други разлог, као што су на пример: старост, дужи боравак у иностранству, нестално боравиште и слично (чл. 96 ст. 2. *ЗКП*). У другим случајевима (нпр. када јавни тужилац сматра да може још у истрази да добије истинит исказ, или окривљени и његов бранилац то предлажу) није дозвољено захтевати од сведока да се закуне. Тиме је законодавац хтео да избегне везаност сведока за исказ који је претходно дао пред органом поступка који не пресуђује у конкретном кривичном поступку и не доноси мериторну одлуку о предметној кривичној ствари. Уколико је заклетва ипак положена пре главног претреса, у записнику ће се обавезно навести разлог због чега је тако урађено.⁴⁰⁷ Од сведока који је положио заклетву пре главног претреса, суд неће захтевати да се поново заклиње на главном претресу, јер она вреди у току целог кривичног поступка, него ће га само опоменути на положену заклетву.⁴⁰⁸ Текст заклетве је утврђен *Закоником*, а органу поступка није дозвољено да га мења тако што ће по потреби додавати или одузимати поједине делова текста заклетве.⁴⁰⁹ Сведок заклетву полаже усмено, и то тако што текст заклетве прочита, или након што му је текст заклетве прочитао јавни тужилац или судија, или од стране судије овлашћено лице из суда, потврди својим одговором. Сведоци који су неми, а знају да читају и пишу, текст заклетве потписују, а глуви, слепи или неми сведоци који не знају ни да читају ни да пишу, заклињу се помоћу тумача (чл. 96. ст. 4. *ЗКП*). Сваки сведок заклетву полаже посебно, иако *Законик о кривичном поступку* не садржи одредбу којом забрањује колективно полагање заклетве.

⁴⁰⁷ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 411.

⁴⁰⁸ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, посебни део*, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу, Ниш, 2011, стр. 122, у даљем тексту - Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, посебни део*.

⁴⁰⁹ Vasiljević, T.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1957, стр. 292.

Ипак, став је теорије и праксе да није дозвољено заједничко полагање заклетве.⁴¹⁰ Према законским решењима све до доношења *Законика о кривичном поступку* (2001), заклетва је била по правилу факултативног и накнадног карактера, изнимно промисорна. Уколико је сведок положио заклетву након што је сведочио, он је тада својим заклињањем свечано потврдио да је истинито оно што је исказао пред судом. С обзиром на то да заклетва није била обавезна, то се она полагала у зависности од нахођења судског већа.⁴¹¹ Осим суда, и странке су могле предложити да се сведок зауне. У зависности од околности случаја и оцене суда или предлога странке, судско веће је могло одлучити да заклетва буде дата и пре сведочења, али заклињање у начелу није било обавезно.⁴¹² Сведок се заклиње својом чашћу, својим осећањем које поседује о себи као о људском бићу и члану одређене друштвене заједнице.⁴¹³ Заклетва је по свом карактеру лаичка, у виду свечане изјаве и без религијских обележја, тако да одговара сваком сведоку без обзира да ли припада некој вероисповести.⁴¹⁴ На нашим просторима, све до доношења *Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије* (1929), а и после, све до Другог светског рата, егзистирала је заклетва религијског карактера. Сведок се заклињао својим Богом и свим што му је најсветије и на овом свету најмилије.⁴¹⁵ У зависности којој је вероисповести припадао сведок (хришћанству, јудаизму, исламу) регулисан је био и начин полагања заклетве. Тако су се хришћани у Хрватској и Славонији заклињали пред распећем Исуса Христа са две запаљене свеће, подигнутим палцем, кажипрстом и средњим прстом десне руке.⁴¹⁶

⁴¹⁰ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011, стр. 428.

⁴¹¹ Видети више: чл. 219. и 298. Законика о кривичном поступку, *Службени лист СФРЈ*, број 50/67.

⁴¹² Vasiljević, T.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1957, стр. 292.

⁴¹³ Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део, XI издање*, Правна књига, Београд, 2006, стр. 82.

⁴¹⁴ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 411.

⁴¹⁵ Видети више: §. 177. *Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије*. У: Живановић, Т.: *Кривични законик и поступак Краљевине Југославије*, Штампарија „Гундулић“, Београд, 1930, стр. 317 и 318.

⁴¹⁶ Видети више: §. 162. ал. 2 и 3. *ЗКП Хрватске и Славоније*. У: Ogorelica. N.: *Kazneno procesualno pravo*, Nakladom Kralj. Hrvat.-Slavon.-Dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1899, стр. 341 и 342.

Како тада, тако и данас сведок се заклетвом обавезује да ће говорити истину, међутим у кривичнопроцесној теорији постоје схватања да се сведок суштински посматрано не може обавезати да ће говори истину у њеном објективном смислу, већ само да ће говорити истину на начин на који је доживљава и према стању своје свести, а у складу са својим запажањима и сопственим меморисањем. Према томе, сведок неће прекршити своју обавезу да истинито сведочи ни када изјави нешто што у ствари није истина, под условом да погрешно држи да то јесте истина, што је само последица његовог погрешног опажања и памћења. Због тога Шкулић предлаже да текст заклетве гласи: „*Заклињем се да ћу о свему што пред судом будем питан говорити само оно за шта верујем да је истина и да ништа од онога што ми је познато нећу прећутати*“. Разлог оваквог дефинисања заклетве цитирани аутор образлаже немогућношћу спознаје објективне реалности услед ограничености људских чула и способности сваког људског бића, те због тога предлаже да се сведок заклетвом обавезе да ће говорити у складу са својим сазнањима и свешћу о ономе што сматра истином.⁴¹⁷ Када сведок одбије да положи заклетву орган који води поступак скренуће му пажњу на његову обавезу, међутим ако и даље сведок инсистира на свом становишту, орган поступка не сме га принудити да промени своју одлуку. Органу поступка преостаје тада само да овакав став сведока узме у обзир приликом оцене његовог исказа.⁴¹⁸ Начелно не постоји разлика између исказа сведока који је положио заклетву од исказа оног сведока који то није учинио. Међутим, фактички разлози које је сведок навео као основ због чега је одбио да се закуне биће од великог значаја у доказној оцени таквог исказа.⁴¹⁹ *Закоником* је одређено које категорије лица се не могу заклињати. Таксативно су набројане две категорије лица одређене према старосном критеријуму и с обзиром на њихова психичка обележја (чл. 97. *ЗКП*). У прву категорију убрајају се лица која у часу испитивања нису пунолетна, односно која нису навршила 18 година живота.⁴²⁰

⁴¹⁷ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду - Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2009, стр. 207 и 208.

⁴¹⁸ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982, стр. 216.

⁴¹⁹ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 427.

⁴²⁰ Иста старосна граница прописана је и у Немачкој (§ 60. ст. 1. *ЗКП Немачке*). У Шведској и Норвешкој то су лица која нису навршила 15, односно 14 година (глава 36. чл. 1. ст. 1. *ЗСП Шведске*, § 132. ст. 1. *Criminal Procedure Code of the Kingdom of Norway* (1981, amended 2006), у даљем тексту - *ЗКП Норвешке*.

Иако законодавац одређеним категоријама малолетника омогућава да са шеснаест година живота стичу (у посебним ситуацијама) процесну способност, то јест пунолетност, када је реч о заклињању, *Законик* је изричит, те обавезује орган поступка да по службеној дужности пази и од ових лица не захтева да се заклињу. Орган поступка који инсистира да малолетно лице положи заклетву чини битну повреду одредаба кривичног поступка. *Ratio legis* искључења ових лица од обавезе полагања заклетве јесте начелни став законодавца да ова лица нису способна да схвате прави значај заклињања и важност заклетве (*iudicium in iurante*), као и због чињенице да би то могло штетно да делује на њих, иако су апстрактно посматрано способна за сведочење.⁴²¹ У групу лица која су такође неспособна за заклињање убрајају се и лица чије душевно стање је такво да не могу да схвате значај заклетве (чл. 97. ст. 3. *ЗКП*).⁴²² Када се сведок налази у таквом душевном стању (трајне или привремене душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја и друге теже душевне поремећености) ствар је коју орган поступка цени у сваком конкретном случају.⁴²³ Због стања у коме се налазе и немогућности да обећају да ће говорити истину, полагање заклетве од стране ових лица, било би бесмислено. У италијанском законодавству заклетва није обавезна, као што није ни у хрватском, швајцарском и немачком праву. Међутим, у немачком праву, за разлику од италијанског, хрватског или швајцарског, постоји могућност да због изузетне важности исказа, или зато што је то нужно ради добијања истинитог исказа, суд одлучи да се сведок ипак закуне након што је дао исказ.⁴²⁴ У англоамеричком поступку заклетва је обавезна и сведок је дужан да је положи пре сведочења на

⁴²¹ Simović, M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti deo*, 2009, стр. 387.

⁴²² Осим претходне две категорије сведока, шведски законодавац не тражи заклињање и од сведока који су у сродничким или у односима сличним сродничким са окривљеним (нпр. сродници по крви, сродници по тазбини, брачни друг, али и бивши супружник и др. - глава 36. чл. 13. ст. 2. у вези с чл. 3. *ЗСП Шведске*), док немачки законодавац не забрањује полагање заклетве овим (тзв. привилегованим) сведоцима, већ им даје право да одбију полагање заклетве о чему их мора претходно поучити суд (§ 61. у вези с § 52. ст. 1. т. 1 - 3. *ЗКП Немачке*). Исто такво право даје и законодавац Норвешке лицима која имају право да буду ослобођена од дужности сведочења (§ 131. ст. 3. *ЗКП Норвешке*). Такође, законодавац Немачке предвиђа да се заклињати не могу и лица која су осумњичена или осуђена за дело које је предмет истраге или за учешће, помагање након учињеног кривичног дела, спречавање кривичног гоњења или прикривање (§ 60. ст. 1. т. 2. *ЗКП Немачке*). Од идентичног законског решења, када су у питању лица за која је доказано или за која постоји основана сумња да су извршила или учествовала у кривичном делу због кога се испитују, домаћи законодавац је одустао доношењем новог *Законика* (чл. 97. *ЗКП*). Упоредити са чланом 107. став 2. *ЗКП из 2001*.

⁴²³ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 429.

⁴²⁴ § 59. став 1. *ЗКП Немачке*.

главном претресу,⁴²⁵ с тим да суд може у одређеним случајевима да допусти сведоку да се обавезе и свечаном изјавом, чији текст не мора имати посебан облик као заклетва, ако се тиме, такође, може утицати на сведока да говори истину.⁴²⁶

2.3. Дужност сведока да сведочи

Сваки сведок који се одазвао позиву, под условом да *Закоником о кривичном поступку* није другачије одређено (чл. 93. и чл. 94. *ЗКП*), дужан је да сведочи (чл. 92. ст. 3. *ЗКП*). Дужност сведочења је општа грађанска дужност сваког сведока, и њено неиспуњење може условити кажњавањем сведока (чл. 101. ст. 2. *ЗКП*). Сведок је дужан да сведочи, јер се на основу чињеничних података садржаних у његовом исказу доказује постојање или непостојање правно релевантних и других чињеница које се утврђују у поступку. Дужност сведочења подразумева и обавезу сведока да се суочи са другим лицем, као и да врши препознавање лица или предмета, када то од њега захтева орган поступка. Сведок је испунио своју дужност сведочења и када изјави да му о ономе о чему је питан, није ништа познато.⁴²⁷ Другачијим решењем овог процесног института била би обесмишљена улога сведока у поступку, а орган поступка био би лишен драгоцених сазнања о ономе што је сведок непосредно опажао, или на други начин сазнао о конкретном предмету доказивања.

Пре сваког испитивања, орган поступка је дужан да упозори сведока на његову обавезу да сведочи и на могуће последице, али и на права која му том приликом припадају. Како би могао да буде упозорен на права која може користити у кривичном поступку, сведок је дужан да одговори на сва питања којима се утврђује његов идентитет и однос са окривљеним, односно утврђују разлози због којих може бити ослобођен од дужности сведочења, или разлози због којих, чак и

⁴²⁵ Правило 603. *Федералног закон о доказима САД-а*.

⁴²⁶ Видети више: случај *Fagbemi v. State*. У: Schlueter, A. D.; Schlueter, D. J.: *Texas Rules of Evidence Manuel, Tenth Edition*, Texas Law and Practice, Juris, New Yourk, USA, 2015, стр. 527. и 528, на: https://books.google.rs/books?id=C0vwCQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, доступно 01.07.2015. Такође, *ЗКП Немачке* прописује § 65. ст. 1. да сведок може уместо заклетве (која може бити религијског или нерелигијског карактера) дати изјаву (ако из верских разлога или због приговора савести не жели положити заклетву) којом потврђује истинитост свог исказа. Потврда истинитости исказа истоветна је заклетви. Исто тако, сведок може користи текст заклетве одређене верске заједнице или друге заједнице верског опредељења којој припада и такав текст може додати својој заклетви (§ 64. ст. 1 – 3. *ЗКП Немачке*).

⁴²⁷ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 322. и 324.

када би желео да сведочи, не може бити испитан. Сведок је дужан да се суочи са другим лицем (другим сведоком или окривљеним), ако се једино на тај начин могу отклонити суштинске противречности у већ датим исказима у вези са важним чињеницама које се утврђују у поступку,⁴²⁸ као што је дужан и да врши препознавање лица или предмета када је то у интересу утврђивања истоветности предоченог лица или предмета, са претходно опаженим лицем или предметом, или ако се на тај начин може проверити исказ сведока.⁴²⁹

Да дужност сведочења није само морална обавеза сваког сведока, већ и законска обавеза којој законодавац придаје изузетан значај, може се закључити по томе што за безразложно невршење сведочке функције сведок може бити санкционисан. Суд, не и јавни тужилац, може сведока казнити новчаном казном до сто педесет хиљада динара, а ако то првобитно кажњавање не доведе до промене одлуке којом сведок одбија да сведочи (чл. 101. ст. 2. *ЗКП*), сведок може бити кажњен још једном идентичном новчаном казном до истог максималног износа (150.000 динара). Шкулић сматра да је законодавац неоправдано благ према сведоку који без законског основа одбија да сведочи и да ако већ није имао намеру да повећа максимални износ новчане казне приликом примарног кажњавања, или да предвиди знатно виши износ новчане казне приликом поновљеног кажњавања, онда је требало да остане при претходном законском решењу које је предвиђало кажњавање сведока казном затвора у трајању до месец дана. Таква могућност суда била би више у функцији сведоковог преиспитивања првобитно изражене воље у правцу одбијања сведочења, сматра овај аутор.⁴³⁰

Наиме, затвор који је егзистирао као санкција за невршење сведочке дужности у процесном законодавству Републике Србије све до 2001. године, како у *ЗКП* из 2001, тако и у актуелном *Законику о кривичном поступку*, није нашао своје место.

⁴²⁸ У зависности од фазе и врсте поступка у улози органа поступка може се јавити јавни тужилац, председник већа или судија појединац.

⁴²⁹ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 237.

⁴³⁰ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 219.

Према том ранијем решењу, због неоснованог одбијања да сведочи сведок је могао бити кажњен затвором до месец дана, ако је и након претходног новчаног кажњавања и даље истрајавао у својој одлуци да не сведочи. Затвор је могао трајати краће, само уколико се сведок у међувремену предомислио и пристао да сведочи, или је његово сведочење постало непотребно, или се кривични поступак у коме је сведок требао сведочити завршио.⁴³¹

Нека страна законодавства, као нпр. хрватско⁴³² или босанско-херцеговачко⁴³³ и данас су задржала могућност другостепеног изрицања казне затвора до месец дана за некооперативног сведока, с тим да немачко или руско процесно законодавство предвиђају затварање сведока у знатно дужем временском периоду, или предвиђају и неке друге кривичне санкције ради притиска на сведока како би исказивао. Тако, према *ЗКП Немачке* сведок који без законског разлога одбија да сведочи дужан је да надокнади трошкове који су услед таквог његовог понашања настали, а може бити и новчано кажњен. У случају да не постоји могућност да изречена новчана казна буде наплаћена, сведок може бити затворен све док се не предомисли, али не дуже од шест месеци, нити дуже од укупног трајања кривичног поступка.⁴³⁴ Слично законско решење налазимо и у законодавству Русије, које за сведока или жртву који одбију да сведоче прописује осим новчаног кажњавања и затвор са максималним трајањем до три месеца, али и изрицање неких других врста санкција ради додатног притиска на сведока (нпр. обавезан рад у временском трајању од 120 до 180 часова).⁴³⁵

Слично нашем законском решењу, македонски законодавац је одустао од кажњавања сведока затвором у случају да безразложно одбије да сведочи,⁴³⁶

⁴³¹ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982, стр. 214.

⁴³² Члан 291. ст. 2. *ЗКП Хрватске*.

⁴³³ Simović, M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 388.

⁴³⁴ § 70. став 1. и 2. *ЗКП Немачке*.

⁴³⁵ Видети више: члан 56. ст. 8. *ЗКП Русије* и члан 308. *The Criminal Code Of The Russian Federation*, на: *The Criminal Code Of The Russian Federation*, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 23.9.2012, у даљем тексту - *КЗ Руске Федерације*.

⁴³⁶ Матовски, Н.; Лажетић–Бужаровска, Г.; Калајџијев, Г.: *Казнено процесно право*, Академик, Скопје, 2011, стр. 197.

руководећи се максимумом да потпуном и реалном исказу сведока најбоље може допринети само добра воља сведока.

У домаћем позитивном процесном законодавству, од сведочења није нико изузет, уколико то *Закоником о кривичном поступку* није изричито наведено. Сведочење је обавезно за сва лица без обзира да ли је реч о домаћем или о страном држављанину и без обзира на положај или функцију таквог лица у органима власти. Лица као што су: шеф државе, председник владе, министри или посланици који иначе уживају политички имунитет који их под одређеним условима може заштитити и од кривичног гоњења, дужна су да сведоче.⁴³⁷ Ипак, ради обезбеђења непристрасног сведочења законодавац је предвидео одређене изузетке од опште дужности сведочења, у интересу сведока и његових односа са окривљеним лицем.⁴³⁸ Стога, за неке категорије сведока *Законик* прописује изричиту забрану њиховог испитивања, јер се сматрају неспособним за сведочење и од њих се не сме узимати исказ и када би они желели да га дају, док за друге сведоке предвиђа повластицу да одбију сведочење у целости или у погледу давања одговора на поједина питања.⁴³⁹ О неподобности сведока за сведочење одлучује орган поступка, док о разлозима коришћења повластице несведочења одлучује само сведок.⁴⁴⁰ С обзиром на то да смо о сведоцима који имају право да буду ослобођени од дужности сведочења (у целини или на поједина питања) говорили у делу рада у ком смо разматрали права која припадају сведоку, на овом месту говорићемо о сведоцима који су искључени од дужности сведочења, односно о релативно неспособним сведоцима за сведочење, како их иначе називају у процесној теорији.

2.3.1. Сведоци који су искључени од дужности сведочења

Од дужности сведочења искључено је неколико категорија сведока које *Законик о кривичном поступку* децидно набраја. Реч је у ствари о сведоцима који су апстрактно посматрано способни да сведоче у свим другим поступцима, осим у

⁴³⁷ Према члану 368. ст. 1. т. а) – ц) *ЗКП Шпаније* од обавезе сведочења изузети су: краљ, краљица и њихови супружници, престолонаследник и намесници Краљевства.

⁴³⁸ Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 104.

⁴³⁹ Krapac, D.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2003, стр. 366.

⁴⁴⁰ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982, стр. 215.

конкретном поступку и без обзира на сву важност обавештења којима располажу, и могући допринос утврђивању правно релевантних и других чињеница у поступку, не могу сведочити све док постоји потреба очувања каквог другог интереса, јачег од интереса вођења поступка. Тек када престане таква потреба, испитивање сведока је дозвољено.⁴⁴¹ Према одредби члана 93. *Законика о кривичном поступку* од дужности сведочења искључен је: а) сведок који би својим исказом повредио дужност чувања тајног податка, док надлежни орган, односно лице органа јавне власти не опозове тајност податка или га не ослободи те дужности; б) сведок који би својим исказом повредио дужност чувања професионалне тајне (верски исповедник, адвокат, лекар, бабица и др.), осим ако је ослобођен те дужности посебним прописом или изјавом лица у чију је корист установљено чување тајне; и в) бранилац о ономе што му је окривљени као свом браниоцу поверио. Извесну новину у *Законику* представља могућност да се неспособност за сведочење ових сведока отклони предлогом окривљеног и његовог браниоца, након чега суд не мора, али и може да се сагласи са предлогом одбране и донесе одлуку да и ова лица сведоче.

Док у погледу отклањања неподобности за сведочење прве две категорије сведока (под а и б) законско решење не побуђује никакву сумњу, у последњем случају (под в) то се не би могло рећи за браниоца.⁴⁴²

2.3.1.1. Сведок који је корисник тајног податка

Сведок који је корисник тајног податка не сме сведочити све до момента док не буде ослобођен од дужности чувања таквог податка, или док тајност податка не буде опозвана. То значи да уколико се сведок позове на дужност чувања тајне и на искључење од дужности сведочења, јер сматра да постављено питање дира у тајност податка чији је корисник, орган поступка је дужан да уколико се са том констатацијом сведока не слаже, затражи мишљење надлежног органа, односно лица органа јавне власти да реши дилему око тајности податка, односно одлучи да ли је реч о тајном податку који сведок не сме открити неовлашћеном лицу. Дато

⁴⁴¹ Крапас, D.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2003, стр. 366.

⁴⁴² Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, 1982, стр. 214.

мишљење је обавезујуће за орган поступка и за сведока.⁴⁴³ Приликом одлучивања надлежни орган, односно лице органа јавне власти је у обавези да узме у обзир интерес који је претежнији у конкретном кривичном поступку, поготово што орган поступка располаже мерама да спречи даље откривање тајног податка (нпр. искључењем јавности са главног претреса).⁴⁴⁴ Под тајним податком подразумева се податак и страни податак који је одређен у складу са законом који одређује тајност података (чл. 2. ст. 1. т. 38. *ЗКП*). Према *Закону о тајности података* под тајним податком сматра се податак од интереса за Републику Србију који је законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеном у складу са законом, одређен и означен одређеним степеном тајности.⁴⁴⁵ Степен тајности података може бити различит и може носити ознаку: *државна тајна*, *строго поверљиво*, *поверљиво* и *интерно*. У зависности од степена тајности одређен је и законски рок до када је сваки корисник тајног податка дужан да чува његову тајност (нпр. за „државну тајну“ рок је тридесет година, за податак са ознаком „строго поверљиво“ је петнаест година). У начелу, као тајни податак одређује се онај податак који је од интереса за Републику Србију и чијим би откривањем неовлашћеном лицу настала штета, ако је потреба заштите интереса Републике Србије претежнија од интереса за слободним приступом информацијама од јавног значаја.⁴⁴⁶ Углавном су то подаци који се односе на: националну безбедност Републике Србије, јавну безбедност, одбрамбене, спољнополитичке, безбедносне и обавештајне послове органа јавне власти, односе Републике Србије са другим државама, међународним организацијама и другим међународним субјектима или се тичу система, уређаја, пројеката, планова структура, научних, истраживачких, технолошких, економских и финансијских послова који су у вези са безбедносним, обавештајним и другим претходно наведеним интересима државе.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 2011, стр. 221.

⁴⁴⁴ Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 160. и 161.

⁴⁴⁵ Закон о тајности података, *Службени гласник РС*, број 104/2009, у даљем тексту – *ЗТП*.

⁴⁴⁶ Члан 2. ст. 1. т. 2, члан 6, члан 8. ст. 1. *ЗТП*.

⁴⁴⁷ Члан 8. ст. 2. т. 1 – 4. *ЗТП*.

Под страним податком подразумева се онај који је Републици Србији поверила страна држава или међународна организација уз обавезу да га чува као тајну или је тајни податак настао у сарадњи Републике Србије са другим државама, међународним организацијама и другим међународним субјектима у складу са закљученим међународним споразумом који је са страном државом, међународном организацијом или другим међународним субјектом закључила Република Србија.⁴⁴⁸ Када је реч о страном тајном податку он на подручју наше државе задржава исти степен тајности којим је означен и у страниој држави или међународној организацији.⁴⁴⁹

Сведок је дужан да чува тајност податка и након престанка функције или радног односа, тј. престанка обављања дужности или чланства у органу јавне власти или одговарајућем телу, и то све до момента док не дође до престанка тајности податка који чува. Престанак тајности податка може наступити датумом утврђеним у документу, наступањем одређеног догађаја утврђеног у документу, истеком законског рока, опозивом тајности или ако је податак учињен доступним јавности. Одлука о опозивању тајности податка (значи пре истека рока за престанак његове тајности) може бити донесена услед наступања чињеница и околности због којих податак престаје да буде од интереса за Републику Србију, а самим тим податак престаје да буде тајан. Опозив може бити последица периодичне процене тајности податка, предлога за опозив од стране корисника тајног податка, или на основу одлуке надлежног државног органа.⁴⁵⁰ Од дужности чувања тајности података сведок може бити ослобођен посебном одлуком руководиоца органа јавне власти и то само за намене и у обиму који садржи захтев надлежног органа за ослобађање сведока од дужности чувања тајности података, док у погледу другог тајног податка истом одлуком биће предвиђене мере заштите тајности. Руководиоца органа власти од дужности чувања тајности података може ослободити само орган који га је именовано, изабрао или поставио на ту функцију.⁴⁵¹

⁴⁴⁸ Члан 2. ст. 1. т. 3. *ЗПП*.

⁴⁴⁹ Видети више одредбе члана 15. ст. 1. и 2. т. 1-4. *ЗПП*, где се „државна тајна“ означава као Top secret, „строго поверљиво“ као Secret, „поверљиво“ као Confidential и „интерно“ као Restricted.

⁴⁵⁰ Члан 6. ст. 3, члан 16, члан 21. *ЗПП*.

⁴⁵¹ Члан 44. ст. 2. и 3. *ЗПП*.

У случају да сведок неовлашћено непозваном лицу саопшти или преда податке или документе који су му поверени, или до којих је на други начин дошао, а који представљају тајни податак са различитим степеном тајности, може кривично одговорати за одавање државне, службене или војне тајне.⁴⁵² Сведок ће бити кривично одговоран и ако прекрши законске одредбе о чувању тајног податка из нехата. Тајним податком неће се сматрати податак који је означен као тајна ради прикривања кривичног дела, прекорачења овлашћења или злоупотребе службеног положаја или другог незаконитог акта или поступања органа јавне власти.⁴⁵³ У вези са службеном и државном тајном, италијански законодавац намеће јавним службеницима, и другим лицима која су запослена у јавним службама, дужност да ускрате исказ о чињеницама које су сазнали вршењем своје службе, ако те чињенице морају остати тајна.⁴⁵⁴ Потврду да ли је реч о државној тајни или не, овлашћен је дати само председник владе Италије, на захтев поступајућег судије, у периоду од шездесет дана. Након истека максималног рока, судија одређује да сведок сведочи.⁴⁵⁵

2.3.1.2. Сведок који је дужан чувати професионалну тајну

Исто тако, сведочити не могу сведоци који су дужни чувати професионалну тајну, све до момента док не буду ослобођени од те дужности посебним прописом или изјавом лица у чију корист је установљено чување тајне (чл. 93. ст. 2. ЗКП), јер у супротном чине кривично дело неовлашћеног откривања тајне за коју могу бити кажњени новчаном казном или казном затвора до једне године. Сведок који открије тајну у општем интересу, или интересу другог лица који је претежнији од интереса чувања тајне, не чини поменуто кривично дело.⁴⁵⁶ Актуелни *ЗКП* не одређује шта се подразумева под професионалном тајном, већ то орган поступка утврђује у зависности од професије којом се сведок бави и прописа којим је регулисана предметна делатност.

⁴⁵² Видети више: члан 316, 362, и 403. Кривичног законика, *Службени гласник РС*, број 85/05, 88/05, 107/05 и 72/09, у даљем тексту *КЗ РС*.

⁴⁵³ Члан 98. *ЗТП*, члан 3. *ЗТП*.

⁴⁵⁴ Члан 201. став 1. *ЗКП Италије*.

⁴⁵⁵ Члан 202. став 1. 2. и 4. *ЗКП Италије*.

⁴⁵⁶ Члан 141. *Кривичног законика Србије*.

У суштини, под професионалном тајном сматрају се сва она сазнања до којих је сведок дошао вршењем свог занимања.⁴⁵⁷ Када *ЗКП* говори о лицима која су искључена од дужности сведочења по основи професионалне тајне, тада изричито говори о верском исповеднику, адвокату, лекару и бабици, али оставља могућност да то буду и друге професије, као на пример: новинари, јавни бележници, порески саветници, зубари, психолози, педагози, социјални радници, апотекари и други. Сврха забране сведочења док сведок не буде ослобођен чувања професионалне тајне јесте да се обезбеди несметано бављење одређеним професијама, јер би се у супротном довело у питање само обављање те професије од стране њихових носиоца.⁴⁵⁸ Посебним прописом одређен је основ по коме је сведок ослобођен од дужности чувања професионалне тајне. Тако, према *Закону о адвокатури* предмет адвокатске тајне може бити све оно што је странка или његов овлашћени представник поверио адвокату, или оно што је у предмету (у коме пружа правну помоћ) адвокат на други начин сазнао или прибавио, како у току припреме, тако и током и по престанку заступања. Обавеза чувања адвокатске тајне није временски ограничена,⁴⁵⁹ Али адвокат у одређеним и изузетним случајевима који су прописани *Законом о адвокатури*, статутом адвокатске коморе и *Кодексом професионалне етике адвоката* може да одустане од прокламоване поверљивости.⁴⁶⁰ Адвокат има право да открије адвокатску тајну у случају када му то клијент, лице чијег се заступања није прихватио или супротна странка на несумњив начин то дозволи, или када је то неопходно ради спречавања извршења најављеног кривичног дела са знатном друштвеном опасношћу, или када је то неопходно ради одбране самог адвоката, његових блиских сродника или сарадника, ако су ти интереси и права објективно значајнији од садржаја тајне. Када адвокат открива поверена сазнања он то чини на начин који у највећој мери штеди личност и интересе клијента, или лица чијег се заступања није прихватио, или супротне странке, односно том приликом

⁴⁵⁷ *ЗКП Републике Србије* из 2006. године је давао дефиницију професионалне тајне у одредби члана 103. ставу 2.

⁴⁵⁸ Кгарас, D.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2012, стр. 478.

⁴⁵⁹ Члан 20. став 1. и 2. и члан 15. став 1. тачка 3. У: *Службени гласник РС*, број 31/2011 и 24/2012 – одлука УС.

⁴⁶⁰ Видети више: правило 9.3. *Кодекса професионалне етике адвоката*, Адвокатска комора Србије – у даљем тексту *Кодекс адвоката*.

настоји да избегне непотребни публицитет. Када је реч о потреби спречавања најављеног кривичног дела, адвокат износи само оне околности које су довољне да се криминална радња спречи или прекине.⁴⁶¹ Према *Закону о јавном информисању*, новинар није дужан да открије податке у вези са извором информације, осим ако се подаци односе на кривично дело, односно учиниоца кривичног дела за које је забрањена казна затвора најмање пет година.⁴⁶² Такође, свештеник не може бити позван да сведочи о чињеницама и околностима које је сазнао приликом исповести,⁴⁶³ итд.

Уколико размотримо нека страна решења, видимо да егзистирају слична законска решења. На пример, италијански законодавац предвиђа изузеће од дужности сведочења у случају да је реч о могућности да сведок својим исказом открије нешто од онога што је сазнао у вршењу своје службе или занимања, осим ако је реч о случајевима у којима је дужан да то саопштити судској власти. Као сведоке који нису дужни да сведоче посебно наводи: свештенике (чији се статут не противе италијанском уставном поретку), адвокате, овлашћене приватне истражитеље, техничке саветнике и јавне бележнике, затим лекаре и хирурге, фармацеуте и друге здравствене раднике, односно раднике других служби или занимања којима закон признаје право да се суздрже од исказивања због постојања позивне тајне.⁴⁶⁴ Немачки ЗКП не спомиње изричито професионалну тајну, већ уместо тога набраја више лица која могу одбити да сведоче. Према параграфу 53. ставу 1. одбити сведочење могу: верски службеник о ономе што му је поверено или је сазнао у својству исповедника; бранилац осумњиченог о ономе што му је поверено или је сазнао у обављању свог занимања; адвокати, адвокати за патенте, нотари, независни ревизори, овлаштене рачуновође, порески саветници и пуномоћници, лекари, стоматолози, психотерапеути, дечји психотерапеути, фармацеути и бабице о чињеницама које су им поверене или су сазнале у обављању свог занимања; чланови адвокатске коморе који имају исти ранг као адвокати;

⁴⁶¹ Правило 16. *Кодекса адвоката*.

⁴⁶² Члан 32. У: *Службени гласник РС*, број 43/2003, 61/2005, 71/2009 и 89/2010 - одлука УС и 41/2011 - одлука УС.

⁴⁶³ Члан 8. став 7. Правни положај цркава и верских заједница, *Закон о црквама и верским заједницама*, *Службени гласник РС*, број 36/2006.

⁴⁶⁴ Члан 200. ст. 1. т. а – д *ЗКП Италије*.

чланови или овлашћени представници лиценцираног саветовалишта о ономе што им је поверено или су сазнали у обављању свог занимања; саветници за питања зависности о наркотика у саветовалишту које је лиценцирано или основано од стране државног органа или правног лица, установе или фондације, о ономе што им је поверено или су сазнали у обављању свог занимања; чланови Парламента Савезне Републике Немачке, Савезне скупштине, Европског парламента из Савезне Републике Немачке или покрајинског парламента о особама које су им у својству чланова тих органа повериле чињенице, или којима су оне поверили чињенице, као и о самим тим чињеницама; особе које професионално учествују или су учествовале у припреми, изради или ширењу штампаних материјала у радио и ТВ емисијама, филмским извештајима или информативним или комуникацијским службама које служе информисању или стварању мњења. Основ за ослобађање од дужности сведочења лица која су запослена у средствима јавног информисања (медијима), а у погледу садржаја материјала који су сами израдили и о предмету својих опажања, понекад може бити дерогиран, ако њихово сведочење треба да допринесе расветљењу кривичног дела или ако је предмет истраге неко од таксативно набројених тешких кривичних дела: кривично дело издаје мира, или угрожавања демократске правне државе, или издаје земље и угрожавање спољње безбедности, кривично дело против полне слободе, или прање новца, или прикривање незаконито стечене имовине.⁴⁶⁵ Насупрот наведеним правима, енглеско право не познаје привилегију којом би свештеник, лекар или пословни партнер били искључени од сведочења у вези са чињеницама и околности које су у поверењу сазнали од верника, пацијената или партнера.⁴⁶⁶

2.3.1.3. Сведок који је дужан чувати бранилачку тајну

У ред релативно неспособних сведока убраја се и бранилац који не може сведочити о ономе што му је окривљени као свом браниоцу поверио. Ово из разлога што апсолутно поверење које мора постојати између ова два процесна субјекта представља темељ једне важне друштвене функције каква је бранилачка.⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ § 53. став 1. и 2. *ЗКП Немачке*.

⁴⁶⁶ Према *Zuckerman. У: Крапас, D.: Engleski kazneni postupak*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1995, стр. 79.

⁴⁶⁷ Група аутора: *Zakonik o krivičnom postupku (komentari i objašnjenja zakona)*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1953, стр. 215.

Када би бранилац могао сведочити о околностима које је сазнао од окривљеног лица, окривљени би због страха да бранилац не саопшти нешто од онога што му је поверио, многе чињенице прећутао, што би онда онемогућило његову одбрану.⁴⁶⁸ Такво поступање браниоца било би противно његовој природи и смислу његове бранилачке улоге и противно интересу окривљеног, што би све за последицу имало отежан положај окривљеног лица у поступку.⁴⁶⁹ Ограничење испитивања браниоца вреди како у време када бранилац заступа окривљеног, тако и када је однос заступања престао. У супротном, законска одредба би могла бити изиграна, јер би бранилац, након што је отказао услугу окривљеном лицу, могао сведочити у поступку.⁴⁷⁰ Поверавање окривљеног браниоцу треба да је учињено ради његове одбране, а не ради неког другог односа. Према томе, није од значаја да ли је поверавање учињено у кривичној ствари која се суди или у некој другој ствари.⁴⁷¹ *Законик* апострофира да бранилац никако не сме сведочити о ономе што му је окривљени као свом браниоцу поверио. Међутим, како браниоца могу ангажовати и друга за то овлашћена лица (лица која су са окривљеним у одређеном блиском односу: фактичком, правном или сродничком, под условом да се окривљени томе изричито не противи (чл. 75. ст. 1. *ЗКП*)) и како та лица том приликом могу саопштити одређене чињенице које терете окривљеног, сматрамо да би предмет заштите требало проширити и на оно што су браниоцу том приликом саопштила ова друга, за ангажовање браниоца овлашћена лица која су се браниоцу обратила за правну помоћ.⁴⁷² Одредба о забрани сведочења браниоца је у интересу окривљеног, због чега бранилац, не би требало да сведочи о чињеницама које на било који начин терете окривљеног и када би суд прихватио предлог окривљеног и браниоца јер би таквим поступањем бранилац у потпуности разорио њихово поверење.⁴⁷³ Треба истаћи да је знање браниоца креирано углавном под утицајем окривљеног.

⁴⁶⁸ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 320.

⁴⁶⁹ Група аутора: *Законик о кривичном поступку (коментари и објашњења закона)*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1953, стр. 216.

⁴⁷⁰ Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno право, knjiga druga*, 1980, стр. 161.

⁴⁷¹ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona о кривичном поступку*, 1987, стр. 400.

⁴⁷² Строгович, М.: *Кривични судски поступак*, Научна књига, Београд, 1948, стр. 150.

⁴⁷³ Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno право, knjiga druga*, 1980, стр. 161.

Због тога такав исказ објективно не може бити ослонац веродостојности, нити му се због тога може претерано веровати.⁴⁷⁴ Законска могућност која дозвољава браниоцу да се појави у поступку и сведочи није добра, из разлога што ако је окривљени не искористи у свести суда може створити уверење да то не чини, јер бранилац нема ништа добро да саопшти у његову корист,⁴⁷⁵ што индиректно може утицати на судску одлуку. Мишљења смо да опција којом је окривљеном дозвољено да предложи браниоца за сведока треба да буде крајња могућност која ће бити сведена на минимум и коришћена у стварно изузетним случајевима. Прво, зато што постоји могућност исказивања самог окривљеног (његово признање и порицање), и друго, зато што бранилац уколико сведочи, под претњом санкционисања мора говорити истину и саопштити све што му је познато о ономе о чему буде питан, због чега би морао сведочити и о околностима које не иду у прилог одбране окривљеног.⁴⁷⁶ У случају да бранилац сведочи, окривљени ће изабрати другог браниоца, или ће му други бити додељен.⁴⁷⁷ Забраном сведочења браниоца обезбеђена је поверљивост у односу између браниоца и окривљеног, створена је битна претпоставка стручног и савесног заступања и формиран незаменљив услов независности и самосталности бранилачке професије, која би у супротном била доведена у питање.⁴⁷⁸ Енглеско право познаје привилегију браниоца која му омогућава да не сведочи о ономе што му је клијент поверио као свом правном заступнику, с тим да тај привилегија може бити ускраћена ако бранилац и клијент злоупотребљавају своју комуникацију ради вршења кривичних дела. Окривљени се може одрећи ове привилегије ако је то потребно, ради доказивања његове невиности.⁴⁷⁹ Према *Законику о кривичном поступку Русије* бранилац окривљеног и оптуженог не може сведочити ни под којим условима о околностима које је сазнао у вези са вршењем дужности браниоца или давањем правних савета,⁴⁸⁰ за разлику од

⁴⁷⁴ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982, стр. 214.

⁴⁷⁵ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 400 и 401.

⁴⁷⁶ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982, стр. 214.

⁴⁷⁷ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 391.

⁴⁷⁸ Члан 9. Kodeksa advokata, *Službeni glasnik RS*, broj 27/2012.

⁴⁷⁹ Према Zuckerman. У: Крапас, D.: *Engleski kazneni postupak*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1995, стр. 79.

⁴⁸⁰ Члан 56. ст. 3. т. 2. *ЗКП Русије*.

италијанског браниоца коме судија, ако посумња у наводе браниоца да се неосновано уздржава од давања исказа, може наредити да сведочи.⁴⁸¹ Такође, према *ЗКП Шпаније*, ако је адвокат ослобођен обавезе чувања информација, или је ослобођен чувања упутстава и објашњења која је сазнао од тог клијента, од стране лица у чију је корист установљено чување тајне, такав адвокат је дужан да сведочи.⁴⁸²

2.4. Дужност сведока да говори истину и да ништа од онога што му је познато не прећути

Сведок је дужан да реално и целовито исказује о ономе о чему има сазнања, јер би у супротном његово појављивање пред органом поступка који га позива ради утврђивања чињеница у поступку било бесмислено. Наиме, наведена дужност сведока да истинито и потпуно исказује током сведочења о кривичном делу и учиниоцу је законска обавеза којом законодавац настоји да од сведока добије исказ неопходно потребног квалитета, како би орган поступка своју одлуку могао да заснује на правилно утврђеном чињеничном стању, што не би било могуће уколико сведок не би говорио истину.⁴⁸³

Због тога, сваки пут пре него што сведок саопшти свој исказ орган поступка ће га упозорити на дужност говорења истине, чиме ће фактички додатно утицати на сведока да говори истину. Орган поступка је дужан да сведока о тој његовој обавези обавести, као и о могућим последицама у случају да неистинито исказује, независно од тога да ли се пред органом поступка сведок налази први пут или сведочи поново. Не придржавање наведене обавезе сведока може изложити кривичном гоњењу за извршено кривично дело давања лажног исказа, а ако орган поступка записнички не констатује упозорење и одговор у вези са примљеним упозорењем, процесна радња неће бити правоваљана и судска се одлука неће моћи заснивати на тако добијеном исказу.

⁴⁸¹ Члан 200. ст. 1. т. б) *ЗКП Италије*.

⁴⁸² Према члану 371. *ЗКП Шпаније* обавезу сведочења по истом основу имају и друга лица која се иначе не могу приморати на испитивање: верски службеници, новинари у односу на изворе информација, преводиоци и тумачи о ономе што су сазнали приликом комуникације окривљеног и лица која не могу да сведоче, те подређени и сарадници адвоката.

⁴⁸³ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду - Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2009, стр. 211.

Такође, сведок се неће моћи накнадно позивати на правну заблуду и у својој одбрани тврдити да му околности у вези са давањем лажног исказа нису правремено биле познате и адекватно предочене.⁴⁸⁴

Давање лажног исказа од стране сведока инкриминисано је као кривично дело. Законодавац је тиме желео да сузбије понашања којим би сведок могао угрозити правилно утврђивање чињеница у поступку, нарочито у кривичном поступку, где последице лажног сведочења могу бити изузетно тешке за окривљеног. Да би исказ сведока могао да допринесе утврђивању правно релевантних чињеница у поступку, он мора бити истинит, тачније не сме бити лажан, јер истовремено може бити и ненамерно погрешан.⁴⁸⁵ У вези са утврђивањем појма лажног исказа у теорији постоји више схватања, а од тога шта се сматра истином, односно од тога које је схватање претежније зависиће и квалификација исказа, тј. да ли у конкретном случају сведок исказује истину или лаже.⁴⁸⁶ Уопштено посматрано, две су доминантне теорије или схватања појма лажног исказа. На једној страни су они аутори који појам неистинитог исказа дефинишу као исказ који по свој садржини није веран објективној стварности и који је у супротности са чињеничним стањем (објективна теорија), а на другој они аутори који сматрају да исказ није истинит уколико није дат у складу са представом лица које сведочи, односно када исказ није у сагласност са оним што је обухваћено свешћу сведока (субјективна теорија).⁴⁸⁷ Према заговорницима субјективне теорије, сведок не говори истину ако не исказује у складу са својим сазнањем о догађају и ако исказ није у сагласности са начином на који је он лично доживео догађај о коме сведочи.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011, стр. 408.

⁴⁸⁵ Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 269.

⁴⁸⁶ Наведена схватања треба тумачити у вези са схватањем истине у поступку, тј. у вези са тзв. *теоријом кореспонденције* и тзв. *теоријом кохеренције*. Видети више: Weigend, T.: Should We Search for the Truth, and Who Should Do it?, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, Vol. 2, 2011, стр. 395.

⁴⁸⁷ Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део, XI издање*, Правна књига, Београд, 2006, стр. 324. – у даљем тексту - Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део*, 2006.

⁴⁸⁸ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду - Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2009, стр. 211. Такође, Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Београд, 1977, стр. 111.

Међутим, заговорници објективног схватања појма лажног исказа сматрају да то што сведок погрешно држи да је његов исказ лажан не значи да ће тиме истовремено бити угрожен и објект кривично правне заштите, а што је у ствари и меродавно за постојање кривичног дела давања лажног исказа. На пример, сведок неће извршити кривично дело давања лажног исказа ако у намери да помогне окривљеном тврди да је неко друго лице извршилац кривичног дела, па се накнадно у поступку утврди да је управо то друго лице стварни извршилац кривичног дела.⁴⁸⁹ Стога, угроженост објекта кривично правне заштите неће зависити од представе сведока који сведочи, већ пре свега од тога да ли је исказ објективно лажан, тј. да ли одговара чињеничном стању онога на шта се исказ односи.⁴⁹⁰

Кривично дело давања лажног исказа биће извршено уколико су испуњени одређени услови. Пре свега, сведок свој исказ мора дати пред судом у прекршајном, дисциплинском или управном поступку, или у другом законом прописаном поступку, осим у кривичном поступку који представља тежи облик овог кривичног дела и за који законодавац прописује тежу казну. За разлику од основног облика кривичног дела за који је законодавац прописао могућност изрицања казне затвора до три године, за лажно сведочење у кривичном поступку или ако је лажни исказ дат под заклетвом, законодавац је предвидео знатно строже кажњавање и то казном затвора од три месеца до пет година, а што је само последица могућности да у овом поступку, за разлику од других поступака, могу за окривљеног наступити знатно теже последице. Такође, ако су извршеним кривичним делом давања лажног исказа у кривичном поступку за окривљеног наступиле нарочито тешке последице (нпр. окривљени је невин осуђен, остао је без посла, развео се, тешко се разболео и слично), сведок - извршилац овог дела може се казнити затвором од једне до осам година. Радња извршења кривичног дела састоји се у давању лажног исказа.⁴⁹¹ Лажни исказ може бити дат тако што ће сведок потврђивати постојање нечега што реално не постоји, или тако што ће негирати нешто што постоји,⁴⁹² односно тако

⁴⁸⁹ Лазаревић, Љ.: *Кривично право Југославије, посебни део*, Савремена администрација, Београд, 1995, стр. 696. - у дљем тексту - Лазаревић, Љ.: *Кривично право Југославије, посебни део*, 1995.

⁴⁹⁰ Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део*, 2006, стр. 324.

⁴⁹¹ Члан 335. *Кривичног законика Републике Србије*.

⁴⁹² Лазаревић, Љ.: *Кривично право Југославије, посебни део*, 1995, стр. 696.

што ће потврђивати неистините чињенице, или негирати истините. Давање лажног исказа не може се учинити ћутањем (у погледу одбијања сведока да да исказ у поступку предвиђене су друге кривичне санкције), али може прећуткивањем појединих релевантних чињеница када, као што је то према домаћем законском решењу регулисано, постоји обавеза на саопштавање свих чињеница које су сведоку познате, а чијим се прећуткивањем догађаји и предмети у стварности приказују онаквим каквим то објективно нису.⁴⁹³ По степену опасности понекад прећуткивање одређених чињеница може бити знатно теже од неистинитог исказивања.⁴⁹⁴ За постојање кривичног дела није од значаја на који је начин сведок дао лажан исказ, да ли тако што га је саопштио усмено, у писменој форми, конкluentним радњама или преко преводиоца или тумача.⁴⁹⁵ Дело је довршено давањем исказа, односно моментом окончања процесне радње испитивања сведока, што значи да све док траје процесна радња испитивања могуће је да сведок мења и добровољно опозове свој лажан исказ, те након тога исказује истинито, и на тај начин избегне одговорност за лажно сведочење. Према томе, када је процесна радња испитивања завршена тек на основу крајњег резултата који је произашао из радње испитивања биће цењено да ли је исказ лажан или истинит.⁴⁹⁶ Исказ може бити лажан у потпуности или у одређеним деловима и мора се односити на чињенице које могу бити од значаја за доношење одлуке у предмету у коме се исказ даје,⁴⁹⁷ које могу послужити као доказ у кривичном поступку. Извршилац кривичног дела давања лажног исказа не може бити сведок који се не може испитивати у поступку, као и у случају када би одговор на постављено питање сведока и њему блиска лица изложио тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу. Када је реч о сведоцима који су ослобођени од дужности сведочења, ако после упозорења да не морају да сведоче ипак одлуче да сведоче, могу учинити ово кривично дело као и сваки други сведок.

⁴⁹³ Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део*, 2006, стр. 324.

⁴⁹⁴ На пример, у једном кривичном предмету пред Вишим судом у Краљеву, сведок је тврдио да није видео окривљеног када је ударио више пута оштећеног по глави, иако је био удаљен само неколико метара од места где је дошло до напада окривљеног на оштећеног. Сведок се правдао да се није окренуо да види шта се дешава иза његових леђа, иако се оштећени бранио и гласно дозивао у помоћ.

⁴⁹⁵ Лазаревић, Љ.: *Кривично право Југославије, посебни део*, 1995, стр. 696.

⁴⁹⁶ Mrčela, M.: *Kaznena djela protiv pravosuđa, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 10, broj 2, Zagreb, 2003, стр. 609.

⁴⁹⁷ ВСС, Кж. бр. 72/63. У: Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део*, 2006, стр. 324.

Кривично дело се може извршити само са умишљајем који обухвата свест сведока о томе да је исказ који даје лажан и да даје исказ у кривичном поступку, с тим да у односу на нарочито тешку последицу која може погодити окривљеног против кога се води кривични поступак, извршилац може поступати и из нехата или са умишљајем, ако тежа последица не представља теже кривично дело.⁴⁹⁸

У случају да се посумња у истинитост исказа, непосредно након што је сведок дао свој исказ, коначна одлука о истинитости исказа може се донети тек када поступак буде окончан и када буде правоснажно утврђено шта се сматра истином у поступку у коме је сведок сведочио и дао исказ. Евентуално, раније инсистирање у погледу истинитости исказа сведока значило би да орган поступка прејудицира о ствари о којој сведок сведочи, или да одлучује о истинитости исказа без довољно основа. Ако се сумња у истинитост исказа сведока појави на главном претресу, од сведока ће се захтевати да потпише посебан записник, што иначе није пракса на главном претресу (јер записник са главног претреса потписују само судија и записничар), који ће се онда доставити јавном тужиоцу (сматра се кривичном пријавом *sui generis*) ради покретања поступка због давања лажног исказа.⁴⁹⁹

Такође, и у упоредном законодавству инсистира се на дужности сведока да истинито сведочи, с тим да се негде истиче само његова дужност истинитог исказивања,⁵⁰⁰ а негде и начин на који то сведок мора да чини.⁵⁰¹ На пример, у Шпанији се сведок упозорава да је дужан да говори истину и да његови одговори на постављено питање мотају бити прецизни и јасни без оклевања и да несмеју бити лажни.⁵⁰² За извршено кривично дело лажног сведочења предвиђају се како новчане казне (нпр. у Русији извршилац може бити кажњен до осамдесет хиљада рубаља или у висини зараде, тј. плате, или у висини било којег другог прихода за период до шест

⁴⁹⁸ Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део*, 2006, стр. 326. Лазаревић, Љ.: *Кривично право Југославије, посебни део*, 1995, стр. 698.

⁴⁹⁹ Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 111.

⁵⁰⁰ На пример, у Немачкој, у Америци или у Русији.

⁵⁰¹ На пример, у Црној Гори (чл. 113. ст. 1. *ЗКП Црне Горе*), у Хрватској (чл. 288. ст. 3. *ЗКП Хрватске*)

⁵⁰² Члан 375. став 1. *ЗКП Шпаније*.

месеци),⁵⁰³ тако и казне затвора (нпр. у Немачкој, осуђено лице може се казнити казном затвора од три месеца до пет година, или ако дело учини из нехата казна затвора може му се изрећи до једне године),⁵⁰⁴ затим неке друге врсте санкција (нпр. у Русији осуђеном лицу може бити одређен обавезан или тзв. корективни рад у трајању до две године).⁵⁰⁵

2.5. Дужност сведока да обавести орган поступка о промени адресе

Сведок је дужан да о промени адресе пребивалишта или боравишта обавести орган поступка. Предвиђањем наведене обавезе, законодавац је настојао да обезбеди фактичку доступност сведока у сваком моменту и да на тај начин створи услове за ефикасно одвијање кривичног поступка у ком је сведок неопходан учесник. Наиме, могуће је да се у светлу новонасталих околности током откривања и доказивања кривичног дела појави потреба за поновним испитивањем сведока, или за провером његовог исказа, због чега је неопходно да орган поступка зна где се сведок налази, како би правовременим и уредним достављањем позива сведоку обезбедио његово присуство у кривичном поступку. При томе, сведок није дужан да саопштава органу поступка своју намеру да планира да промени адресу становања, као што је то дужан окривљени, али немогућност да му се позив достави може бити окарактерисан као покушај избегавања дужности одазивања позиву за сведочење, због чега сведок може бити санкционисан.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Члан 307. став 1. *Кривичног законика Русије*.

⁵⁰⁴ Члан 153. и 161. став 1. *German Criminal Code*, у даљем тексту - *Кривични законик Немачке*.

⁵⁰⁵ Члан 307. став 1. *Кривичног законика Русије*.

⁵⁰⁶ Жекић, З.; Данић, Р.; *Кривично процесно право*, Димитрије Давидовић, Београд, 2005, стр. 254.

ГЛАВА IV

ФАЗЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА У КОЈИМА СЕ ИСПИТУЈЕ СВЕДОК

1. ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА У ИСТРАЗИ

Сведока у истрази, сходно промењеној концепцији истраге испитује надлежни јавни тужилац, а други јавни тужилац (ненадлежни) или полиција само онда и изузетно када им ту доказну радњу повери надлежни јавни тужилац.⁵⁰⁷ Наиме, надлежни јавни тужилац, као *dominus litis* истраге (прве могуће фазе претходног стадијума опште кривично-процесне форме)⁵⁰⁸ након доношења наредбе о спровођењу истраге и формалног почетка истраге против конкретно одређеног лица или непознатог учиниоца кривичног дела, када постоје основи сумње да је учињено кривично дело за које се гони по службеној дужности, на подручју своје надлежности која се одређује на основу стварне и месне надлежности суда пред којим поступа (у зависности од тактике вођења истраге, што је *quaestio facti*), овлашћен је да предузме одређеним редоследом доказне радње како би остварио циљ истраге, односно том приликом прикупио довољно доказа и података на основу којих би могао да одлучи да ли ће подићи оптужницу или ће обуставити поступак, како би прикупио доказе који су потребни да би могао утврдити идентитет учиниоца кривичног дела, затим доказе за које постоји опасност да се неће моћи поновити на главном претресу или би њихово извођење било отежано, као и друге доказе који могу бити од користи за поступак, а чије се извођење, с обзиром на околности случаја, показује целисходним (чл. 295. и 296. ЗКП).

⁵⁰⁷ Реформом кривичнопроцесног законодавства Србије, од 2011. године промењена је структура кривичног поступка, и уместо судског концепта истраге, који је све до недавно био доминантан, не само у домаћем кривично процесном законодавству, већ и у већини држава са континентално-европском процесном традицијом, прихваћен је нови концепт јавно тужилачке истраге. Прва држава у Европи која је прихватила тужилачку истрагу, односно тужилачко-полицијски концепт истраге била је Немачка 1974. године. Након тога, тужилачки концепт истраге заживео је и у другим европским државама, као што су, на пример: Италија, Португал, Швајцарска, а од недавно и у нашем окружењу у Републици Српској, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Македонији и Хрватској.

⁵⁰⁸ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет у Новом Саду-Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2013, стр. 86.

Пракса показује да је испитивање сведока једна од најчешћих доказних радњи коју јавни тужилац предузима у истрази ради остваривања поменутих циљева. Опште је правило да надлежни јавни тужилац предузима испитивање сведока првенствено на подручју стварне и месне надлежности суда пред којим поступа, али ако то интереси истраге захтевају, он ту доказну радњу може предузети и ван подручја своје надлежности, на целој територији Републике Србије. У том случају, јавни тужилац цениће да ли је, због сложености кривичног предмета у вези са којим води истрагу, целисходније да сам испита сведока који се због болести или других оправданих разлога није могао одазвати позиву за сведочење, када је само обавезан да о томе обавести јавног тужиоца који поступа пред судом на чијем подручју овај предузима испитивање сведока (чл. 298. ст. 3. ЗКП), или да испитивање таквог сведока повери другом јавном тужиоцу, односно оном који поступа пред судом на чијем подручју се сведок налази и на ком треба предузети испитивање сведока, или ако је за подручје више судова одређен један суд за пружање правне помоћи да повери ову доказну радњу јавном тужиоцу који поступа пред тим судом (чл. 299. ст. 1. ЗКП).⁵⁰⁹

Надлежни јавни тужилац испитивање сведока у истрази може поверити и полицији (чл. 299. ст. 4. ЗКП). Потреба за поверавањем испитивања сведока замолним путем најчешће се јавља у фази истраге и то обично због знатних материјалних трошкова који би настали предузимањем ове доказне радње, али се таква потреба може појавити и у наставку кривичног поступка. Према томе, уколико је реч о важном сведоку, сведоку очевицу, материјални издаци не би требало да представљају искључиви повод да се одустане од начела непосредности и да се због тога радња испитивања сведоку повери другом јавном тужиоцу.⁵¹⁰

Надлежни јавни тужилац поверава испитивање сведока другом јавном тужиоцу у форми писане молбе, тзв. замолнице, а полицији у форми наредбе. У молби надлежни јавни тужилац назначује податке о кривичном делу и осумњиченом у вези кога се води истрага и податке о лицима која треба да присуствују извођењу

⁵⁰⁹ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011, стр. 777.

⁵¹⁰ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, neobjavljena doktorska disertacija, Kraljevo, 1979, стр. 118.

доказа сведоком, као и чињенице и околности које замољени јавни тужилац треба да разјасни испитивањем конкретно одређеног сведока.⁵¹¹ Веома је важно да у молби јавни тужилац који поверава испитивање сведока прецизно одреди у вези са којим чињеницама и околностима треба предузети испитивање сведока.

То из разлога што сведок који сведочи редовно не зна које су чињенице од интереса за истрагу, због чега може да пропусти да се изјасни о некој важној чињеници, а јавни тужилац коме је опет поверено испитивање, ако сведока испитује уопштено не знајући да управо конкретно одређени сведок може о таквој чињеници да сведочи, може да пропусти да о тим важним чињеницама постави питање сведоку, што све, по правилу доводи до неуспешног испитивања и одуговлачења истраге.⁵¹²

Премда надлежни јавни тужилац који врши поверавање испитивања сведока другом јавном тужиоцу нема формалну обавезу да назначи шта је све потребно да се уради приликом предузимања радње испитивања сведока, односно нема обавезу да прецизно означи на које је све околности неопходно испитати сведока, детаљно навођење чињеница и околности које представљају предмет сведочења у пракси се појављује као кључни услов успешне реализације поверене радње.⁵¹³

Јавни тужилац коме је поверено испитивање сведока није овлашћен да одбије поступање по молби надлежног јавног тужиоца, нити му је дозвољено да цени целисходност предузимања поверене му доказне радње, већ је дужан да у складу са законским одредбама, што је пре могуће предузме испитивање сведока.⁵¹⁴ Уколико јавни тужилац коме је поверено испитивање сведока сматра да није надлежан за ту доказну радњу, не може се огласити ненадлежним, већ је у обавези да одмах достави предмет јавном тужиоцу који је надлежан и да о томе обавести јавног тужиоца који му је предмет доставио (чл. 299. ст. 3. ЗКП).

⁵¹¹ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 412.

⁵¹² Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 198.

⁵¹³ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011, стр. 779.

⁵¹⁴ Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 141.

Јавни тужилац коме је поверено испитивање сведока овлашћен је да, по потреби, самоиницијативно предузме и друге доказне радње које су са повереним испитивањем сведока непосредно повезане, или логично из ње проистичу (чл. 299. ст. 2. ЗКП). Према томе, јавни тужилац може испитати још неког сведока, у случају да је то у конкретном случају оправдано и целисходно, не чекајући нову молбу надлежног јавног тужиоца којом ће му испитивање тог другог сведока ионако бити поверено.⁵¹⁵ На пример, јавни тужилац приликом испитивања сведока сазна да постоји други сведок који вероватно може да пружи важна обавештења о кривичном делу и учиниоцу, а веома је стар или тешко болестан, па би свако одлагање могло довести до штетних последица, односно немогућности каснијег испитивања сведока.⁵¹⁶ Када је реч о радњи која не трпи одлагање, оцениће јавни тужилац у свакој конкретној ситуацији, а као критеријум за одређивање опасности од одлагања може послужити - *извесност наступања очекиваних резултата*. То значи, ако се према процени јавног тужиоца може очекивати да се каснијим испитивањем сведока неће моћи обезбедити потпун и реалан исказ сведока, сматраће се да је реч о радњи која не трпи одлагање.⁵¹⁷ О потреби за хитним поступањем реч је и када припадници полиције на месту извршења кривичног дела задрже лица која могу да дају податке важне за поступак, и ако је вероватно да се њихово испитивање касније не би могло обавити, или би било скопчано са знатним одуговлачењем или другим тешкоћама. Задржавање ових лица може трајати до доласка јавног тужиоца, али не дуже од шест часова, па и када би то било потребно. Због тога, уколико се не очекује скори долазак јавног тужиоца на место извршења кривичног дела, полиција ће ова лица упутити јавном тужиоцу ради давања исказа. Најчешће је реч о лицима која су из разних крајева Србије, или из иностранства (странци у транзиту), па их је касније тешко пронаћи ради сведочења.⁵¹⁸

Као што смо претходно већ напоменули, истрага започиње доношењем наредбе о спровођењу истраге коју је надлежни јавни тужилац обавезан да донесе пре или непосредно после предузимања прве доказне радње коју су предузели јавни

⁵¹⁵ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, посебни део*, 2011, стр. 53.

⁵¹⁶ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 780.

⁵¹⁷ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, посебни део*, 2011, стр. 39.

⁵¹⁸ Grubač, М.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 362. и 363.

тузилац или полиција у предистражном поступку, а најкасније у року од тридесет дана од дана када је јавни тужилац обавештен о првој доказној радњи полиције (чл. 296. ст. 1. и 2. ЗКП).⁵¹⁹ С обзиром на то да је испитивање сведока доказна радња којој осумњичени и његов бранилац и оштећени могу присуствовати, и којима позив за присуство извођењу таквог доказа мора бити благовремено и правилно достављен,⁵²⁰ јавни тужилац је дужан да наредбу о спровођењу истраге донесе пре него што одлучи да предузме испитивање сведока.⁵²¹ Заједно са наредбом о спровођењу истраге, када се она води против познатог осумњиченог, одбрани се доставља и позив, односно оштећеном обавештење о могућности присуствовања испитивању сведока, с тим ако су о месту и времену предузимања доказне радње поменуто лица обавештена на уредан начин, њихово одсуство неће спречити предузимање доказне радње од стране јавног тужиоца (чл. 300. ст. 1. и 7. ЗКП). Водећи рачуна о претходно наведеном, неправилно достављање позива осумњиченом и његовом браниоцу (супротно одредбама *ЗКП*) за последицу има немогућност предузимања радње испитивања сведока од стране јавног тужиоца, односно ако јавни тужилац жели да испита сведока без присуства лица која по закону имају право да присуствују испитивању сведока, мора претходно да прибави сагласност судије за претходни поступак. Постоји мишљење да овакво законско решење омогућава ограничавање права одбране, јер би тужилац уз одобрење судије за претходни поступак могао да испита све сведоке, а тек потом да достави наредбу о спровођењу истраге осумњиченом заједно са позивом за његово саслушање.⁵²²

⁵¹⁹ Позивајући се на разлоге хитности, у предистражном поступку полиција не може грађане испитивати у својству сведока, јер *Законик* такву могућност изричито искључује (чл. 288. ст. 2. ЗКП). *ЗКП* омогућује да полиција самостално одлучи и предузме одређене доказне радње у предистражном поступку, на пример, доказну радњу привременог одузимања предмета (чл. 147 – 151. ЗКП) или саслушавање осумњиченог (чл. 289. ЗКП), али се међу тим радњама не налази и радња испитивања сведока. Наиме, испитивање сведока од стране полиције могуће је једино, ако им ту доказну радњу повери јавни тужилац (чл. 299. ст. 4. ЗКП). Докази које је полиција прибавила у предистражном поступку предузимањем одређених доказних радњи, могу бити коришћени у даљем току кривичног поступка, под условом да су доказне радње спроведене у складу са одредбама *ЗКП* (чл. 287. ст. 2. ЗКП).

⁵²⁰ Такође, и у односу на радњу испитивања вештака и предузимање увиђаја важе иста правила о позивању и присуствовању одбране и оштећеног.

⁵²¹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 685.

⁵²² Јавном тужиоцу за овакво поступање је довољна само потврда да је позив уредно послао, а не и повратна информација да су бранилац и окривљени позив примили. У: Tintor, J.: *Odbrana kao strana u postupku u tužilačkoj istrazi (analiza novog ZKP Srbije), Tužilačka istraga - regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni (zbornik)*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2014, стр. 250.

На наведени начин ће јавни тужилац бити дужан да поступи (тражи одобрење од судије за претходни поступак) и када истрагу води против непознатог учиниоца кривичног дела (чл. 300. ст. 6. ЗКП). Од правила обавезног позивања осумњиченог и његовог браниоца (ако га има), јавни тужилац може одустати у поступцима за кривична дела за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, уколико јавни тужилац оцени да њихово присуство (присуство одбране) може утицати на сведока, с тим да се у том случају судска одлука не може заснивати искључиво или у одлучујућој мери на таквом исказу сведока (чл. 300. ст. 2. ЗКП). Премда у теорији можемо наћи објашњење ових термина,⁵²³ остаје и даље спорно шта је законодавац подразумевао под формулацијом да се судска одлука не може заснивати у „одлучујућој мери“ на таквом исказу, јер је у суштини реч о „каучук“ норми која је подложна веома екстензивном тумачењу.⁵²⁴ Без обзира на изражену сумњу, мишљења смо да ће ова мера у значајној мери отклонити у пракси изражене негативне утицаје осумњиченог на сведока, најчешће жртву тешког кривичног дела, односно спречити секундарну виктимизацију сведока, чиме ће се допринети одлуци сведока да учествује у кривичном поступку и истинито и целовито сведочи. Међутим, с обзиром на лимитирану могућности коришћења таквог исказа у кривичном поступку, и то што се на овај начин у значајној мери одступа од права одбране, јавни тужилац мораће оцењивати у сваком конкретном случају да ли се применом неких других мера заштите сведока могла постићи идентична сврха.⁵²⁵ О овоме је нарочито важно водити рачуна како не би дошло до кршења права окривљеног на правично суђење у складу са одредбама члана 6. став 1. и 3. (д) *Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода*.⁵²⁶ То значи да ако се, на пример ради о малолетном лицу - жртви која је једини сведок кривичног дела, а која због трауматичних искустава услед доживљеног кривичног дела неће моћи да сведочи на главном претресу, или неће у каснијем поступку бити доступна органу поступка,

⁵²³ Видети више: Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 695.

⁵²⁴ Шкулић, М.: *Основне новине у кривичном процесном праву Србије, Нови Законик о кривичном поступку из 2011. године*, Правни факултет Универзитета у Београду-Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2013, стр. 96. и 97.

⁵²⁵ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 694.

⁵²⁶ *Službeni list SCG - Međunarodni ugovori*, број 9/2003.

орган поступка мора предузети све мере како би заштитио сведока, али истовремено мора размотрити и све расположиве начине како би окривљеном омогућио да испита сведока, користећи неки од алтернативно прописаних и индиректних начина испитивања сведока. Нпр. такав сведок могао би да буде испитан уз помоћ стручног лица у присуству родитеља, у посебној просторији, без присуства окривљеног, његовог браниоца, и других учесника у поступку, посредством техничких средстава за пренос слике и звука који омогућавају одбрани да поставља питања сведоку и истиче приговоре у вези са датим исказом сведока. Европски суд за људска права посебно води рачуна да ли је у истрази, или у каснијој фази поступка одбрани дато право да испитује сведока.⁵²⁷ Када окривљени није имао прилику да поставља питања сведоку, у истрази или на суђењу, а пресуда је заснована искључиво или у одлучујућој мери на исказу сведока, тада су прекршена права одбране на фер суђење, загарантована одредбом члана 6. став 1. и 3. (д) *Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода*.⁵²⁸

Такође, право на правично суђење окривљеног може бити делимично нарушено и када јавни тужилац позове само браниоца, а не и осумњиченог да присуствује испитивању сведока, јер је осумњичени и када има браниоца изворно у функцији одбране, због чега би без обзира на могућност коју законодавац даје јавном тужиоцу (да позива само браниоца), то пре требало да буде изузетак, а не правило које би у пракси преовлађивало. Уколико је осумњичени у притвору, а испитивање сведока је нужно предузети ван седишта суда, јавни тужилац ће одлучити да ли је потребно присуство осумњиченог.⁵²⁹

Лица која присуствују радњи испитивања сведока у истрази могу активно учествовати у његовом испитивању, а њихова улога није само контролна.

⁵²⁷ Видети више: Предмете *Lüdi v. Switzerland*, 12433/86 од 15. јуна 1992. године, *Luca v. Italy*, 33354/96, од 27. фебруара 2001. године, *P S v. Germany*, 33900/96, од 20. децембра 2001. године. У: Мекбрајд, Дž.: *Људска права у кривичном поступку, Практика Европског суда за људска права*, Савет Европе, Канцеларија у Београду, Београд, 2009, стр. 175, 177. и 178.

⁵²⁸ Видети више: Предмет *А.Г. против Шведске* број 1315/09 и *Вронченко против Естоније* број 59632/09. У: Синановић, Б.: *Посебно осетљиви сведок у кривичном поступку, Билтен Врховног касационог суда*, број 3, Intermex, Београд, 2014, стр. 37. и 38.

⁵²⁹ Шкулић, М.: *Основне новине у кривичном процесном праву Србије, Нови Законик о кривичном поступку из 2011. године*, Правни факултет Универзитета у Београду - Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2013, стр. 97.

Они могу да предложe јавном тужиоцу да, ради разјашњења ствари, постави одређена питања сведоку, а уколико јавни тужилац то дозволи, питања сведоку могу постављати и непосредно. Присутна лица имају право да захтевају да се у записник унесу њихове примедбе у вези са начином извођења доказа, као и да предложe прикупљање појединих доказа (чл. 300. ст. 8. и чл. 302. ст. 1. ЗКП).

Одбрана може самостално да прикупља доказни материјал у своју корист (писане изјаве потенцијалних сведока и обавештења која су без доказног значаја), као и да предузима више других активности неформалног карактера,⁵³⁰ чији се резултати могу користити од стране одбране једино приликом испитивања сведока, ради провере веродостојности исказа сведока и као основ за доношење одлуке о испитивању одређеног лица као сведока од стране јавног тужиоца или суда.⁵³¹ Насупрот претходним овлашћењима одбране, браниоцу није дозвољено да разговара са оштећеним и са лицима која су већ испитана од стране полиције или јавног тужиоца (чл. 301. ЗКП), чиме се на неки начин фаворизује оптужба у односу на одбрану и вређа принцип једнакости оружја.⁵³²

Одбрани је дозвољено да предлаже извођење доказа у истрази, али јој истовремено није дозвољено да изводи доказе, односно да врши испитивање сведока у процесној форми, јер је то у надлежности јавног тужиоца који спроводи истрагу. Ово законско решење представља компромис у односу на тзв. *паралелну истрагу* која као концепт истраге није преовладала у домаћем законодавству.

⁵³⁰ Улази у приватне просторије или просторе који нису отворени за јавност, у стан или просторе повезане са станом, уз пристанак њиховог држаоца; да од физичког или правног лица преузму предмета и исправе и прибави обавештења којима оно располаже, уз његову сагласност, и уз обавезу да том лицу изда потврду са пописом преузетих предмета и исправа.

⁵³¹ Такође, могућност одбране да прикупља доказе могла би се схватити као својеврсна дужност окривљеног да *истражује своју невиност* што би могло довести до повреде пресумције невиности окривљеног. У: Шкулић, М.; Илић, Г.: *Нови Законик о кривичном поступку Србије, Реформа у стилу "Један корак напред – два корака назад"*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије - Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу - Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012, стр. 58. и 59.

⁵³² Beljanski, S.: *Tužilačka istraga u Srbiji i prikupljanje dokaza i materijala u korist odbrane, Tužilačka istraga – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2014, стр. 269.

Наиме, концепт *паралелне истраге* подразумева да одбрана има право да самостално води своју истрагу и изводи доказе исто тако као што то чини и јавни тужилац, чиме би у пуном облику био обезбеђен принцип „једнакости оружја“ између странка које поступају пред судом као неутралним кривичнопроцесним субјектом који пресуђује у конкретном кривичном предмету.⁵³³ У нашем случају у Србији, *паралелна истрага* се могла лако претворити у своју супротност због слабог материјалног стања већине грађана, јер би најчешће само они богати осумњичени могли себи да приуште ангажовање приватних детектива који би истраживали и прикупљали доказе у корист окривљеног, због чега се одустало од оваквог типа истраге.⁵³⁴ Такође, насупрот доказној активности одбране, јавни тужилац свестан да одбрана паралелно истражује кривично дело и прикупља доказе које ће искористи на главном претресу и да га његово објективно и неутрално понашање може довести до слабљења тезе коју заступа у поступку, постаје му тешко одупрети се страначкој оријентацији и задржати неопходну непристрасност. Стога, без обзира на аргументе заговорника страначки обликованог поступка, још ни једно истраживање није успело да поуздано докаже преимућство страначки конципиране истраге у односу на ону коју води један државни орган.⁵³⁵ На једној страни формално-правна једнакост, могла би на другој страни да доведе до стварне неједнакости, због чега се остало и даље на старом стајалишту да истрага треба да буде поверена једном државном органу, у нашем случају јавном тужиоцу, који када истражује кривично дело предузима све доказне радње тако што са једнаком пажњом испитује чињенице које терете окривљеног и оне које му иду у корист.⁵³⁶

⁵³³ Овакав концепт истраге егзистира у Италији, а пракса ангажовања приватних детектива нарочито је развијена у англо-америчком поступку.

⁵³⁴ Видети више: Шкулић, М.; Илић, Г.: *Нови Законик о кривичном поступку Србије, Реформа у стилу „Један корак напред – два корака назад“*, стр. 57 – 59.

⁵³⁵ У прилог паралелне истраге истичу се следећи аргументи: код државних службеника долази до психолошког преоптерећења услед настојања да непристрасно истражују кривично дело, што је штетно за интерес сазнања истине, истовремено егзистирају две опрећне тезе, због чега ће расправни суд дуже времена бити у неизвесности, па самим тим је и мања вероватност да ће се пребрзо приклонити једној од супростављених теза, страначки обликована истрага која се одвија у условима супростављених теза најбољи је начин да се утврди истина. У: Дамашка, М.: *О неким učincima stranački oblikovanog pripremnog postupka*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 14, broj 1, Zagreb, 2007, стр. 7. и 10.

⁵³⁶ Дамашка, М.: *О неким učincima stranački oblikovanog pripremnog postupka*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 14, broj 1, Zagreb, 2007, стр. 11.

Одбрани је дозвољено само да прикупља доказе и материјал и да својом активношћу утиче на делатност јавног тужиоца у правцу извођења оних доказа који иду у прилог одбране осумњиченог. Прикупљање доказа и материјала у корист одбране (чл. 301. ЗКП) треба разликовати од предузимања доказних радњи у корист одбране (чл. 302. ЗКП). Због тога, уколико лице које може пружити корисне податке за одбрану не жели да сарађује са одбраном једина могућност која тада одбрани стоји на располагању јесте да се својим предлогом обрати јавном тужиоцу да то лице испита у својству сведока.⁵³⁷

Међутим, могуће је претпоставити да се јавни тужилац понекад неће сложити са предлогом одбране (тј. одбије предлог или о предлогу одбране не одлучи у року од осам дана), због чега се осумњичени и његов бранилац могу приговором обратити судији за претходни поступак, који онда може уколико сматра предлог одбране оправданим (дужан је да о захтеву одбране одлучи у року од осам дана), наложити јавном тужиоцу да предузме захтевану радњу у одређеном року, односно испита сведока. Међутим, у случају да јавни тужилац и даље не жели да поступи по захтеву судије за претходни поступак, одбрани преостаје само да се жали непосредно вишем јавном тужиоцу, што не значи да приговор уопште може произвести предузимање тражене радње од стране надлежног јавног тужиоца. Наиме, ако се виши јавни тужилац сложи са одлуком нижег јавног тужиоца да не уважи захтев одбране, не постоји процесни механизам којим би одбрана могла утицати на предузимање захтеване радње, па чак и у оним случајевима када би било речи, по мишљењу одбране, о сведоку који вероватно неће моћи сведочити на главном претресу. У упоредном законодавству, овај проблем је решен тако што је судији за претходни поступак дозвољено да предузме доказне радње и изведе доказе чији резултати имају доказни значај и могу се користити на главном претресу као основ судске одлуке.⁵³⁸

⁵³⁷ Шкулић, М.: *Основне новине у кривичном процесном праву Србије, Нови Законик о кривичном поступку из 2011. године*, Правни факултет Универзитета у Београду-Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2013, стр. 99.

⁵³⁸ Đurđić, V.: *Pokretanje i kontrola javnotužilačke istrage (sa posebnim osvrtom na krivični postupka u Srbiji), Tužilačka istraga – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2014, стр. 150.

Руководећи се првенствено разлогом целисходности, надлежни јавни тужилац у појединим случајевима може поверити испитивање сведока и полицији.⁵³⁹ Резултат предузете радње – исказ сведока имаће доказни значај и моћи ће се користити у даљем поступку под условом да је испитивање предузето на начин предвиђен *Закоником о кривичном поступку*. Премда у теорији постоји мишљење по којем полицији треба поверавати само оне радње које она и иначе може самоиницијативно да предузима у предистражном поступку,⁵⁴⁰ законодавац поменуто поверавање није условио претходним испуњењем одређених услова, као што је то на пример учинио *ЗКП* из 1977. године.

Узимајући у обзир природу и повећану друштвену опасности кривичних дела због којих се истрага водила (нпр. ако се водила за кривична дела усмерена на подривање или рушење уставног поретка или за кривична дела чији су учиниоци повезани са иностранством, за друга кривична дела која је извршила група или организација), истражни судија је могао полицији поверити извршење било које истражне радње, па тако и испитивање сведока, под условом да је такав предлог истражном судији дао јавни тужилац.⁵⁴¹ *Закоником* из 2001. године истражни судија ни под којим условима није могао поверити полицији предузимање радње испитивања сведока.⁵⁴² Остаје спорно зашто законодавац није овластио јавног тужиоца да може поверити прикупљање доказа који се неће моћи поновити на главном претресу, или би њихово извођење било отежано судији за претходни поступак, ако већ није хтео да да ексклузивно право судији за претходни поступак да може да предузме испитивање сведока, бар у оним ситуацијама када јавни тужилац не предузме испитивање сведока по предлогу одбране, тим пре што те исте радње може поверити полицији.

⁵³⁹ Исто тако је и у Немачкој. Такође, и у Француској, где истражни судија може поверити испитивање сведока полицијским службеницима.

⁵⁴⁰ Илић, Г.; Бановић, Б.: Полиција и нова решења у Закоником о кривичном поступку *Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена* (зборник), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2013, стр. 99 – 116. У: Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2014, стр. 394.

⁵⁴¹ Видети више: члан 162. ст. 4. *Закон о кривичном поступку*, *Службени лист СФРЈ*, број 4/77.

⁵⁴² Видети више: члан 246. ст. 3. *Законика о кривичном поступку СРЈ*, *Службени лист СРЈ*, број 70/2001, 68/2002 и *Службени гласник РС*, број 58/2004, 85/2005, 115/2005, 49/2007, 20/2009, 72/2009, 76/2010.

У упоредном законодавству (нпр. хрватском, црногорском или босанскохерцеговачком) када је вероватно да због одређених тешкоћа неће моћи да се испита сведок на главном претресу, а реч је о важном сведоку чији се исказ жели обезбедити од пропадања, могуће је да судија за претходни поступак или судија за истрагу⁵⁴³ предузме посебно испитивање сведока на захтев странака или браниоца, по правилима која важе за испитивање сведока на главном претресу и на тај начин обезбеди коришћење исказа на главном претресу. На пример, у хрватском поступку могуће је у истрази предузети тзв. *доказно рочиште*. Реч је о новој процесној установи у хрватском поступку којом се антецедентно прикупља и осигурава доказ изведен сведоцима, сходно правилима која важе за главни претрес, како би се исказ сведока могао користити као доказ на главном претресу. Судија за истрагу не може самоиницијативно да предузима доказно рочиште, већ то може учинити само на предлог странака.⁵⁴⁴ Доказно рочиште може бити обавезног карактера (када је неопходно испитати посебно осетљивог или заштићеног сведока) и факултативног карактера. Доказно рочиште је обавезно предузети када је реч о одређеним категоријама сведока: деци; малолетницима; старим сведоцима, који се због старости, здравственог стања, тешких телесних мана или душевног стања не могу одазвати позиву за сведочење; жртвама кривичног дела против полне слободе, или жртвама кривичног дела које је учињено у породици; ако је реч о сведоку који се треба испитати под условима и на начин одређен међународним уговором; ако је реч о заштићеном сведоку. Такође, доказно рочиште је обавезно предузети када су у питању одређени разлози: сведок неће моћи бити испитан на главном претресу, сведок је изложен утицају који доводи у питање истинитост исказа или се сведок неће моћи касније испитати.⁵⁴⁵

Идентична могућност судског обезбеђења доказа предузимањем посебног испитивања сведока пре главног претреса постоји и у црногорском⁵⁴⁶ и босанскохерцеговачком процесном законодавству.⁵⁴⁷

⁵⁴³ Како га још називају у Хрватској, Црној Гори, Француској и другим државама које су прихватиле јавнотужилачки концепт истраге.

⁵⁴⁴ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Dušević i Kršovnik, Rijeka, 2011, стр. 482. - 485.

⁵⁴⁵ Члан 236. став 1. тачка 1-4, члан 292. став 1-4, члан 293, члан 295. став 8. *ЗКП Хрватске*.

⁵⁴⁶ Члан 276. *ЗКП Црне Цоре*.

Само што се у поступку БиХ, за разлику од хрватског и црногорског процесног решења, исказ сведока који је узет пре главног претреса не може користити као доказ на главном претресу по аутоматизму, већ је нужно да странка или бранилац пре тога докажу суду да су уложили напор да обезбеде присуство сведока, а да је он и поред тога остао недоступан. Изјава коју је сведок дао пре главног претреса суд не може користити, ако је сведок присутан на главном претресу.⁵⁴⁸

У црногорском и босанскохерцеговачком поступку посебно испитивање сведока није везано за поједине категорије сведока, што значи да се може применити у односу на било коју категорију сведока. У суштини је реч о сведоцима који су тешко болесни, животно угрожени због чега се очекује да ће ускоро умрети, или је сведок странац који се неће одазвати позиву за сведочење, а дипломатским путем биће тешко обезбедити његово присуство на главном претресу.⁵⁴⁹ Оваква законска могућност омогућава странкама и браниоцу да пре главног претреса предложе предузимање једног сегмента суђења од стране суда, али не оног суда који руководи главним претресом. Резултат свих радњи које су предузете у фази истраге исти је као да је изведен на главном претресу, јер се примењују исти принципи као да је испитивање предузето на главном претресу.⁵⁵⁰ У Америци се на исказима сведока који су дати јавном тужиоцу и полицији, ако нису изведени на главном претресу, не може заснивати судска одлука.

Уколико је сведок испитан у истрази, по правилу не постоји потреба да се поново испитује у овој фази поступка, осим у случају да за тим постоје посебни разлози и да је понављање могуће.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Члан 223. став 1. ЗКП БиХ.

⁵⁴⁸ Члан 223. став 2. ЗКП БиХ.

⁵⁴⁹ Radulović, D.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore*, Pravni fakultet Podgorica, Podgorica, 2009, стр. 330.

⁵⁵⁰ Simović, N. M.; Simović, M. V.: *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio)*, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, 2011, стр. 57, у даљем тексту - Simović, N. M.; Simović, M. V.: *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio)*.

⁵⁵¹ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, посебни део*, 2011, стр. 51.

Јавни тужилац може позвати сведока по други пут на испитивање, уколико је прво испитивање извршено непотпуно и површно, као и у случају да су у току истраге, а после првог сведочења откривене нове околности, непознате у моменту претходног испитивања сведока.⁵⁵²

2. ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА НА ГЛАВНОМ ПРЕТРЕСУ

Главни претрес представља централни део првостепеног кривичног поступка у оквиру ког се непосредно, контрадикторно, усмено и јавно расправља о основаности кривичноправног захтева овлашћеног тужиоца садржаног у оптужном акту. То је стадијум кривичног поступка у ком се утврђују чињенице и изводе докази од значаја за доношење одговарајуће судске одлуке о предмету доказивања.⁵⁵³ Испитивање сведока на главном претресу реализује се у оквиру доказног поступка, сходно општим законским правилима која важе за сведочење сведока у истрази (чл. 98. ЗКП) и у складу са посебним правилима која произлазе из специфичности предузимања ове радње на главном претресу (чл. 400 – 403. ЗКП). Постојање одређених ситуација које се не могу појавити у истрази, а које су карактеристичне за нови модел главног претреса који је сада чисто адверзијалан, довели су до потребе формулисања допунских одредби којима је регулисана материја испитивања сведока на главном претресу.⁵⁵⁴ Овим је тренд увођења елемената англо-саксонског права који је започео новелом *Законика о кривичном поступку* из септембра 2009. године, а који је био на линији ојачавања улоге странака у извођењу доказа на главном претресу, са новим *Закоником* из 2011. године у потпуности преовладао.

Генерално посматрано, после саслушања оптуженог најпре се изводе докази које је предложио тужилац, након тога докази које је предложила одбрана, потом докази чије је извођење одредило веће по службеној дужности и по предлогу оштећеног, и на крају докази о чињеницама од којих зависи одлука о врсти и мери кривичне санкције.

⁵⁵² Строгович, М.: *Кривично судски поступак*, Научна књига, Београд, 1948, стр. 152.

⁵⁵³ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, посебни део*, 2011, стр. 105.

⁵⁵⁴ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет у Новом Саду-Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2013, стр. 137.

Председник већа одређује време у којем се изводе докази, а ако постоје оправдани разлози може продужити време и одредити другачији редослед извођења доказа (чл. 396. ст. 1. ЗКП).

Испитивање сведока на главном претресу је примарно процесна радња странака, а изузетно и радња суда.⁵⁵⁵ Сведок се на главном претресу испитује, више се не саслушава и не даје слободан исказ, због чега му се одмах након пружених обавештања о његовим правима и дужностима у поступку утврђивања идентитета и полагања заклетве, постављају питања о предмету доказивања по правилима о основном, унакрсном и додатном испитивању.⁵⁵⁶ Редослед постављања питања сведоку одређен је *Закоником* (чл. 402. ст. 6. ЗКП), а зависи од тога која је од странака предложила конкретно одређеног сведока, или уколико су обе странке предложили истог сведока првенство у испитивању имаће она странка чији је предлог први заведен у суду (чл. 402. ст. 3. ЗКП). Од редоследа којим су стављени предлози суду зависиће и врста и начин испитивања,⁵⁵⁷ односно која ће од странака прва испитивати сведока, тј. која ће вршити основно, а која унакрсно испитивање.⁵⁵⁸

Радња испитивања сведока на главном претресу реализује се кроз неколико фаза: фазу основног и унакрсног испитивања, и по одобрењу председника већа, фазу додатног испитивања сведока (чл. 402. ст. 6. ЗКП). Основно испитивање је увек прво испитивање и обавезног је карактера, предузима га странка, бранилац или оштећени који је предложио сведока за испитивање (чл. 2. ст. 1. т. 21. ЗКП). Следи унакрсно испитивање, које је факултативног карактера, које предузима супротна странка, она која није предложила сведока као „свог“, или га је предложила након странке којој припада право на основно испитивање.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Škulić, M.; Ilić, G.: *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije, kako je propala reforma: šta da se radi?*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012, стр. 23.

⁵⁵⁶ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2011, стр. 118.

⁵⁵⁷ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 854.

⁵⁵⁸ Шкулић, М.: *Основне новине у кривичном процесном праву Србије, Нови Законик о кривичном поступку из 2011. године*, Правни факултет Универзитета у Београду-Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2013, стр. 155.

⁵⁵⁹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 58.

Након одобрења преседника већа може бити дозвољено и додатно постављање питања сведоку од стране странке, браниоца и оштећеног који су први испитивали сведока. Основно и додатно испитивање врши се на идентичан начин (по истим процесним правилима), док за унакрсно испитивање сведока важе посебна правила.⁵⁶⁰ Најбитније обележје фазе унакрсног испитивања јесте оно које испитивачу дозвољава постављање сугестивних питања (чл. 98. ст. 3. ЗКП) којима проверава веродостојност исказа сведока и самог сведока (чл. 402. ст. 7. у вези са чл. 398. ст. 3. ЗКП). Сведоку се током основног испитивања постављају питања о сазнањима због којих је и позван да сведочи, док се за време унакрсног испитивања најчешће контролише његов исказ.

У погледу онога на шта се могу односити питања унакрсног испитивача, односно шта чини предмет унакрсног испитивања, наш законодавац није дао одговоре. Наиме, према правном схватању Вишег суда у Београду – Посебног одељења за организовани криминал од 27. јануара 2012. године, уколико се сведок не би испитивао само о ономе о чему је претходно исказивао, то би се „претворило у ново основно или допунско испитивање на унакрсан начин, што би било недопустиво.“⁵⁶¹ Према наведеном схватању Вишег суда у Београду произлази да је законодавац Србије прихватио тзв. *везану варијанту* технике унакрсног испитивања, која своје порекло вуче из англо-америчког права и која преовладава у америчком правосуђу, иако смо мишљења да је због њене крутости било примереније да је прихваћена једна од две друге варијанте унакрсног испитивања (тзв. *невезана* или тзв. *компромисна* варијанта о чијим карактеристикама више говоримо у делу рада који говори о правилима испитивања сведока на главном претресу у фази унакрсног испитивања), а које су због своје флексибилности у погледу околности о којима испитивач може постављати питања током унакрсног испитивања примереније нашој правној традицији и увреженој улози суда на главном претресу.⁵⁶²

⁵⁶⁰ Kaurinović, D.: *Direktno i unakrsno ispitivanje*, стр. 1, на: http://pravosudje.ba/vstv/faces/pdfServlet.jsessionid=2f368bacfd04a4d8ec32f0a4a6164ea1631994b2636ef01a07076a53c2e1e6b3.e34TbxyRbNiRb40LchiNbxyRa34Oe0?p_id_doc=20104, доступно 27.10.2013.

⁵⁶¹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 58.

⁵⁶² Damaška, M.: *Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 17, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2010, стр. 827 – 829.

Уколико странке нису ставиле предлог за испитивање одређеног сведока, већ је то учинио суд (чл. 15. ст. 4. ЗКП), питања сведоку прво постављају председник и чланови већа, по правилима која важе за основно испитивање, потом тужилац, оштећени или његов законски заступник и пуномоћник, оптужени и његов бранилац (ако га има), вештак или стручни саветник (чл. 402. ст. 4. и ст. 5. ЗКП), по правилима унакрсног испитивања.⁵⁶³ Законодавац је омогућио оштећеном или његовом законском заступнику и пуномоћнику да увек постављају питања сведоку након тужиоца, као и онда када тужилац има право да испитује сведока, али то своје право не користи (чл. 402. ст. 5. ЗКП), с тим да је вид испитивања у том случају исти као и онај који припада тужиоцу.⁵⁶⁴ На право оштећеног да се укључи у испитивање сведока на главном претресу, у упоредном праву гледа се са скепсом. Нарочито због тога што оштећени, који нема пуномоћника и који је често правни лаик, својим питањима може да разводни концепцију главног испитивача, или да чак поставља питања супротна стратегији тужиоца. Ситуације у којима тужилац заступа једну тезу, а оштећени или његов законски заступник и пуномоћник другу, биле су видљиве и у поступку који је био заснован на класичним истражним принципима са доминантном улогом суда у утврђивању материјалне истине на главном претресу и где је оштећени имао мање-више помоћну и допунску улогу у односу на тужиоца и суд.⁵⁶⁵ Тим пре, сада када *ЗКП* изричито даје право оштећеном да поставља питања сведоку, то његово право може представљати проблем за антагонистички настројене странке које заступајући своју тезу у поступку (нпр. странке желе неке околности да докажу касније или другим сведоцима или другим доказним средствима)⁵⁶⁶ не желе

⁵⁶³ У ситуацији, када је суд наредио извођење доказа сведоцима, не само председник већа и чланови већа, већ и странке и бранилац испитују сведока по правилима која важе за основно испитивања. Тек по одобрењу председника већа странкама и браниоцу може бити дозвољено да постављају сугестивна питања сведоку ако је то у неопходно ради разјашњења изјаве сведока или ако сведок показује одбојан став или не жели да сарађује са испитивачем (чл. 268. ст. 2. т. д) *ЗКП Републике Српске*, чл. 276. ст. 2. т. е) *ЗКП ФБиХ*). У: *Modul 2, Krivična oblast, Postupak optuženja i glavna rasprava*, Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine, Javna ustanova centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u RSSarajevo, januar/siječanj 2006.godine, стр. 181, у даљем тексту – *Modul 2*.

⁵⁶⁴ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр, 854.

⁵⁶⁵ Видети више: кривични предмет *К. 41/08 Окружног суда у Краљеву*. Јавни тужилац је на главном претресу заступао оптужницу којом је настојао да докаже кривицу оптуженог за кривично дело тешке телесне повреде из члана 121. став 3. у вези става 1. *Кривичног законика Републике Србије*, док је пуномоћник оштећеног настојао да докаже кривично дело убиства из члана 113. *Кривичног законика, Службени гласник РС, број 85/2005*.

⁵⁶⁶ Тужилац жели да касније постави одређено питање сведоку, а не одмах, на самом почетку испитивања.

да их други учесници главног претреса у томе ометају, поготово што на неким од њих лежи терет доказивања (овлашћеном тужиоцу). Ангажовање оштећеног може доводити до ометања динамике двостраног извођења доказа на главном претресу, до међусобних спорења између странака и оштећеног што све за последицу може имати често прекидање доказног поступка и одуговлачење главног претреса. Исте последице за поступак може имати и укључивање оптуженог (без браниоца) у испитивање сведока, који као и оштећени, због непознавања процесних правила може на неправилан начин користити своје право да учествује у реализацији ове доказне радње.⁵⁶⁷ Не само када је суд одредио извођење доказа сведоцима, већ независно од фазе испитивања сведока *Законик* дозвољава председнику већа да поставља питања сведоку, којима доприноси потпунијем или јаснијем одговору сведока на већ постављено питање од стране других учесника у поступку (чл. 402. ст. 7. у вези чл. 398. ст. 5. ЗКП).

Међутим, већ на први поглед видљиво је да је овом одредбом законодавац у знатној мери ограничио доказну иницијативу суда и да је суду намењена допунска и пасивнија улога у испитивању сведока, што је супротно досадашњој судској пракси. Без обзира на то што законодавац омогућује председнику већа одређену доказну иницијативу, тј. да поставља питања којима се допуњава исказ сведока или отклањају нејасноће у исказу сведока кога су учесници главног претреса већ испитали, остаје спорно зашто није дозвољено да председник већа поставља питања и у другим ситуацијама, односно сваки пут када за тако нечим сматра да има потребе, поготово зато што на суду лежи одговорност за доношење правилне одлуке о предмету доказивања. Пасивизацијом суда у фази предлагања и фази извођења доказа сведоцима, а што је све последица укидања начела материјалне истине, оптужени је изгубио ослонац у суду, тим и могућност да његови интереси буду на адекватан начин заштићени у поступку.⁵⁶⁸ Ако окривљени нема стручну помоћ, то је најчешће јер је обавезна одбрана предвиђена само за тежа кривична дела, она за која је прописана казна затвора преко 8 година.

⁵⁶⁷ Damaška, M.: Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 17, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2010, стр. 833. и 834. Такође, видети више: члан 498. *ЗКП Италије*.

⁵⁶⁸ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет у Новом Саду - Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2013, стр. 136 и 137.

Остаје спорно како ће оптужени да се супростави јавном тужиоцу који је стручно оспособљен за извођење овог доказа на главном претресу.⁵⁶⁹ Такође, спорно може бити како ће и суд реаговати, ако је неопходно да се утврде чињенице од значаја за доношење правилне одлуке, а доказну иницијативу у том правцу није испољила нити једна од странака.

Примера ради, у односу на америчког судију који као и наш има право да позива сведоке и који може када год сматра да је неопходно да постави питање сведоку којег испитију странке,⁵⁷⁰ али то не чини, јер не располаже опширним судским списом и не познаје предмет у довољној мери да би знао које су празнине у доказном материјалу, српски судија је детаљно упознат са судским списом, због чега му је тешко да остане пасиван и немо посматра надметање странака, тим пре ако би, због непотпуног доказног материјала који су странке извеле на главном претресу, могло доћи до неправилне судске одлуке.⁵⁷¹ У упоредном законодавству тзв. „осиромашење“ кривичног списка који се користи на главном претресу врши се са циљем елиминације могућег утицаја претходног поступка на судско веће.⁵⁷² Тако и у Македонији, након што је веће за оцену оптужнице донело решење о основаности оптужнице, странкама ће бити враћени сви поднети докази на основу којих је донета одлука о основаности оптужбе, док ће председнику већа који води главни претрес бити достављени само оптужница, решење о одобравању оптужнице, материјални докази и листа доказа коју су странке доставиле већу за оцену оптужнице.⁵⁷³

⁵⁶⁹ Škulić, M.; Ilić, G.: *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije, kako je propala reforma: šta da se radi?*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012, стр. 23.

⁵⁷⁰ Правило 614. (а) и (б), *Федерални закон о доказима САД-а*.

⁵⁷¹ Damaška, M.: *Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 17, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2010, стр. 824.

⁵⁷² На пример, италијански судија на главном претресу располаже са списом кривичног предмета који садржи само оптужницу, документе у вези са имовинскоправним захтевом оштећеног, евентуално записнике о предузетим радњама које се не могу извести на главном претресу (записник о испитивању сведока који је недоступан судском већу). У: Damaška, M.: *Sudbina anglo-američkih procesnih ideja u Italiji, HLJKPP*, vol.13, broj 1, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2006, стр. 6.

⁵⁷³ Bužarovska-Lazetić, G.; Kalajđijev, G.: *Glavna rasprava prema ZKP Makedonije (teorija i praksa), Glavni pretres i suđenje u razumnom roku, Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstava i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, стр. 15, на: <http://www.osce.org/sr/serbia/167806?download=true>, доступно 07.11.2015.

Очигледно је да се законодавац Србије повео жељом да максимално ограничи активност суда у фази извођења доказа сведоцима на главном претресу у складу са решењима садржаним у англосаксонском праву, али смо мишљења да за тако нечим није било потребе, бар за сада, док странке не овладају у пуној мери вештином испитивања сведока на главном претресу и због тога што пропустима у раду странака може бити изневерена максима прокламована у члану 1. *ЗКП*: да нико невин не буде осуђен, а да се учиниоцу кривичног дела изрекне кривична санкција под условима које прописује кривични законик и на основу законито и правично спроведеног поступка.

За разлику од адверзијаног концепта главне расправе који је преовладао у српском кривичном поступку и изражене пасивизације суда, у Немачкој, држави која је и даље остала привржена класичној континентално-европској концепцији, суд је задржао потпуну контролу и доказну иницијативу на главном претресу. Стога, суд као неприкосновени *dominus litis* главног претреса, у складу са тзв. *инквизиционом максимумом* по службеној дужности и без предлога странака, може да изводи све доказе који су неопходни за утврђивање истине у поступку и правилно пресуђење.⁵⁷⁴ Странке на главном претресу имају право да постављају питања сведоку након што је са испитивањем сведока завршио председник већа. Извесни елементи унакрсног испитивања сведока у поступку ове државе нису никада заживели.⁵⁷⁵ Слична ситуација је и у Француској, где председник већа непосредно испитује сведока на главном претресу, док други учесници поступка то могу чинити само по његовом одобрењу, с том разликом што тужилац и бранилац питања могу постављати непосредно сведоку, а оптужени само преко председника већа. Поротници који постављају питања сведоку дужни су да се том приликом уздрже од давања свог мишљења о исказу сведока.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ Члан 244. став 2. *ЗКП Немачке*. Такође, видети више: Roxin, С.; Schünemann, В.: *нав. дело*, стр. 78.

⁵⁷⁵ Члан 240. *ЗКП Немачке*. Наиме, параграфом 239. установљен је редослед испитивања сведока на главном претресу у зависности од доказних иницијатива странака. Прво, сведока испитује странка која је предложила сведока за испитивање, потом, супротна странка, односно бранилац, ако је сведока предложио оптужени, и на крају, председник већа ако сматра да је потребно да се исказ сведока додатно разјасни. Међутим, ово тзв. *унакрсно испитивање*, у пракси, није никада заживело у правом смислу речи. Видети више: Roxin, С.; Schünemann, В.: *нав. дело*, стр. 88.

⁵⁷⁶ Члан 311. и 312. *ЗКП Француске*.

3. ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА НА ПРЕТРЕСУ ПРЕД ДРУГОСТЕПЕНИМ СУДОМ

Сведок се може испитати и на претресу пред другостепеним судом, који може бити отворен поводом жалбе на пресуду првостепеног суда. Претрес пред другостепеним судом држи се уколико је због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања потребно да се изведу или понове докази који су изведени или одбијени од стране првостепеног суда, и уколико истовремено постоје оправдани разлози да се предмет не врати првостепеном суду на поновни главни претрес (чл. 449. ст. 1. ЗКП).⁵⁷⁷ Такође, претрес пред другостепеним судом може бити одржан и уколико другостепени суд утврди постојање неког од разлога због којег пресуда која је једном већ била укинута, може бити поново укинута (чл. 455. ст. 2. ЗКП).⁵⁷⁸ С обзиром на наведени услов према коме је другостепени суд дужан да сам мериторно пресуди, ако је у истом кривичном предмету пресуда првостепеног суда већ једном укинута, може се очекивати да ће се другостепени суд знатно чешће него до сада одлучивати за предузимање претреса. Одлуку о одржавању претреса пред другостепеним судом, доноси веће другостепеног суда на претходно одржаној седници већа, којом приликом одлучује и о томе које ће нове доказе извести, а које од већ раније изведених доказе поновити на претресу, односно које ће сведоке позвати на претрес. То значи да другостепени суд није обавезан да позове и испита све сведоке које су предложили странке у жалби или у одговору на жалбу, а још мање да поново изводи све доказе сведоцима који су испитани на главном претресу који је одржан пред првостепеним судом.⁵⁷⁹ Суд позива само оне сведоке за које одлучи да их треба испитати (чл. 449. ст. 2. ЗКП). То из разлога што се претрес пред другостепеним судом може одржати у погледу само одређених делова првостепене пресуде, под условом да се ти делови пресуде могу издвојити без штете за правилно пресуђење.

⁵⁷⁷ О оправданом разлогу ће се радити ако је у питању врло сложен предмет или другостепени суд има утисак да ће првостепени суд упорно истрајавати на свом претходно израженом погрешном ставу и сл. У: Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011, стр. 1080.

⁵⁷⁸ Када је другостепени суд дужан да мериторно реши предмет, пресуду може донети у седници већа или након одржаног претреса. У: Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 987.

⁵⁷⁹ Цветковић, Б.: Нека спорна питања и дилеме у судској пракси у вези претреса пред другостепеним судом (чл. 377-379. ЗКП), *Билтен Врховног касационог суда*, број 2, Intermex, Београд, 2011, стр.14, 15.

У односу на друге делове пресуде, судска одлука о жалби биће донета у седници већа. На претрес пред другостепеним судом, примењиваће се одредбе о главном претресу пред првостепеним судом, ако *Закоником* није другачије одређено, што значи да ће се сведок испитивати у складу са правилима о основном, унакрсном и додатном испитивању (чл. 450. ст. 6. ЗКП). Тако ће сведока који се први пут испитује орган поступка поучити о његовим правима и дужностима. Сведок ће бити дужан да одговори на општа питања, да изјави да ли жели да користи своје право да не сведочи, ако је у сродству са оптуженим, да одговара на питања присутних странака или оштећеног и др. Претрес пред другостепеним судом има одређене специфичности због тога што се на претресу пред другостепеним судом расправља о основаности жалбе, а не о основаности оптужбе и предмету кривичног поступка.⁵⁸⁰ Према томе, предмет расправљања на претресу пред другостепеним судом биће само онај основ и део пресуде у погледу којег је изјављена жалба, и у вези с тим првостепена пресуда, односно поље дискусије. Предлагање доказа и само суђење у другостепеном поступку биће ограничени садржином жалбе и обавезом суда да преиспита пресуду у погледу повреда закона по службеној дужности.⁵⁸¹

4. ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА ВАН ГЛАВНОГ ПРЕТРЕСА

Сведок се по правилу испитује на главном претресу, а само изузетно и у одређеним *Закоником* предвиђеним случајевима - и ван њега. Таква ситуација може се појавити после завршене истраге и подигнуте оптужнице, пре почетка главног претреса, односно у фази припремања главног претреса, али и у току одвијања главног претреса.⁵⁸²

У фази припремања главног претреса (која започиње моментом потврђивања оптужнице, а окончава се почетком главног претреса), председник већа пред којим ће бити одржан главни претрес предузима више радњи којима настоји да створи услове за несметано вођење главног претреса, односно предузима радње без којих

⁵⁸⁰ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет у Новом Саду - Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2013, стр. 198. и 199.

⁵⁸¹ Цветковић, Б.: Нека спорна питања и дилеме у судској пракси у вези претреса пред другостепеним судом (чл. 377 – 379. ЗКП), *Билтен Врховног касационог суда*, број 2, Intermex, Београд, 2011, стр. 14.

⁵⁸² Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 404.

главни претрес не би могао започети, нити се даље водити (нпр. заказује главни претрес, позива лица чије је присуство неопходно на главном претресу),⁵⁸³ а изузетно и то само онда када је неопходно да се спречи пропадање доказа, изводи и доказе.⁵⁸⁴ Према томе, ако су странке предложили да се на главном претресу испита одређени сведок, а у међувремену се сазна да због болести или других оправданих разлога сведок не може да дође на главни претрес и сведочи, председник већа може одлучити да се такав сведок испита и пре почетка главног претреса, у фази његове припреме (чл. 357. ст. 1. ЗКП).⁵⁸⁵ Који ће од судија испитивати сведока у овој фази главног поступка, одлучиће председник већа. Председник већа може одлучити да сведока испита сам, или да његово испитивање повери судији члану већа, или судији за претходни поступак на чијем подручју се сведок налази, с тим да они то могу учинити непосредно или путем техничких средстава за пренос слике или звука (чл. 357. ст. 1. и 2. ЗКП). О месту где ће сведок сведочити, времену када ће бити предузето испитивање и начину на који ће се испитивати сведок, судија који предузима испитивање сведока благовремено ће обавестити странке, браниоца и оштећеног (чл. 357. ст. 2. и 4. ЗКП). Када странке, бранилац и оштећени присуствују испитивању сведока имају иста права као и у истрази (чл. 300. ст. 8. ЗКП),⁵⁸⁶ а када председник већа одлучи да није неопходно да оптужени који се налази у притвору присуствује испитивању сведока, његова права, односно права одбране заступаће бранилац оптуженог (чл. 357. ст. 3. ЗКП).

Када престану тешкоће које су проузроковале немогућност долажења сведока на главни претрес, сведок може поново бити позвати да сведочи на главном претресу.

⁵⁸³ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2013, стр. 113.

⁵⁸⁴ Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 298.

⁵⁸⁵ Разлози који се најчешће истичу су: болест, тешка инвалидност или друге непремостиве препреке (нпр. чл. 177. ст. 2. *ЗКП Пољске*) или сведок није у стању да се појави (нпр. 112. *ЗКП Француске*) или због неспособности или друге непремостиве препреке која може спречити сведока на дужи или непредвидиви временски период да се појави на главном претресу или због велике удаљености која спречава сведока да присуствује главном претресу (§ 223. *ЗКП Немачке*), због потпуне немогућности доласка или због оправдане спречености (чл. 502. ст. 1. *ЗКП Италије*) и других оправданих разлога (нпр. чл. 34а. ст. 1. т. 1. *Finland Criminal Procedure Act (as amended 2002)*), у даљем тексту - *ЗКП Финске*) и сл.

⁵⁸⁶ Жекић, З.: *Кривично процесно право, посебни део*, Newpress Smederevo, Београд, 2006, стр. 58.

У супротном се његов исказ може прочитати на главном претресу.⁵⁸⁷ У односу на ранија законска решења (нпр. оно садржано у чл. 288. ст. 1. *ЗКП* из 2001. године⁵⁸⁸ и оно из чл. 284. ст. 1 *ЗКП* из 1977. године⁵⁸⁹) одредба члана 357. *Законика* из 2011. године се разликује у погледу неколико услова за испитивање сведока у фази припремања главног претреса. Тако, као услов за испитивање више се не захтева да сведок није испитан, што значи да може сведочити и онај сведок који је претходно већ дао свој исказ у истрази.⁵⁹⁰ Затим, као разлог због ког се сведок не може одазвати позиву суда да сведочи на главном претресу, не захтева се да је реч о *дуготрајној болести*, што би према томе значило да то може бити свака болест, па и она лакшег и краткотрајнијег карактера. Ипак смо склонили мишљењу да под „болешћу“ која онемогућава сведока да дође на главни претрес треба сматрати ону која је по свом карактеру таква да спречава или отежава кретање сведока, или сведок мора бити под непрекидним медицинским надзором здравственог или другог особља због чега не сме да напусти место на којем се налази. У *друге оправдане разлоге* можемо убројити на пример све оне факторе који не спадају у старост или болест самог сведока, већ се могу тицати таквих околности њему блиских лица о којима сведок због њихове старости или тешке болести мора бринути и водити рачуна, и због чега не може да напусти место на коме се налази.⁵⁹¹

Судија који предузима радњу испитивања сведока пре него што је главни претрес почео, дужан је да обавести о месту и времену испитивања лица која по закону имају право да присуствују извођењу доказа сведоцима. За разлику од законског решења садржаног у *ЗКП* из 2001. године које није предвиђало овакву обавезу судије, актуелни *Законик* изричито прописује ову дужност судије.

⁵⁸⁷ Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1987, стр. 481.

⁵⁸⁸ Видети више: члан 288. ст. 1. *Законика* о кривичном поступку, *Службени лист СРЈ*, бр. 70/2001, 68/2002 и *Службени гласник РС*, бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005 – др. закон, 49/2007, 20/2009 – др. закон, 72/2009, 76/2010. Члан 284. став 1. *Законика* о кривичном поступку, *Службени лист СФРЈ*, бр. 4/77, 36/77, 60/77, 14/77.

⁵⁸⁹ Видети више: члан 284. ст. 1. *Законика* о кривичном поступку, *Службени лист СФРЈ*, бр. 4/77, 36/77, 60/77 и 14/77.

⁵⁹⁰ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 798.

⁵⁹¹ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011, стр. 899.

Као основ за необавештавање странака и оштећеног према *ЗКП* из 2001. године истицани су разлози хитности поступка. То значи, ако је с обзиром на хитност поступка било могуће да се странке и оштећени обавесте о предузимању радње испитивања сведока којој су могли да присуствују, судија их је обавештавао, а у супротном таква је обавеза изостајала, што је за последицу имало да се сведок испитивао без њиховог присуства.⁵⁹²

Испитивање сведока ван главног претреса могуће је и након што је главни претрес почео, тј. када се у току одвијања главног претреса сазна да сведок не може да дође пред суд, или је његов долазак знатно отежан. Да ли ће сведок бити испитан ван главног претреса одлуку доноси расправно веће, руководећи се тиме да ли је реч о сведоку чији је исказ важан. Када веће одлучи да сведока испита ван главног претреса, у својој одлуци одређује који судија ће испитати сведока и начин на који ће сведок бити испитан, да ли непосредно или коришћењем техничких средстава за пренос слике и звука. Судија који може бити само судија по позиву (тј. председник већа или судија члан већа), а који испитује сведока ван главног претреса, испитаће сведока по правилима о основном, унакрсном и допунском испитивању, за разлику од испитивања сведока у фази припремања главног претреса, када се сведок испитује по правилима која важе за испитивање сведока у истрази. Обавештавање странака, браниоца и оштећеног о месту и времену испитивања сведока је обавезно, а биће поучени и о правима која могу користити током испитивања сведока, односно о начину испитивања сведока (чл. 404. ст. 1. и 3. ЗКП). Записник о испитивању сведока ван главног претреса може се прочитати на главном претресу (чл. 406. ст. 1. т. 3. ЗКП).

⁵⁹² Видети више: чл. 288. ст. 3. Законик о кривичном поступку, *Службени лист СРЈ*, бр. 70/2001, 68/2002 и *Службени гласник РС*, бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005 – др. закон, 49/2007, 20/2009 – др. закон, 72/2009 и 76/2010.

ГЛАВА V

ПРОЦЕСНИ ТОК ДОКАЗИВАЊА СВЕДОЦИМА

Процесни ток доказивања сведоцима представља законом регулисану делатност кривичнопроцесних субјеката, током које исти настоје утврдити правнорелевантне и друге чињенице које се утврђују у поступку и на тај начин остварити кривичнопроцесни задатак који се састоји у расветљењу и решењу кривичне ствари.

Сам процес доказивања сведоцима карактерише се поступним предузимањем више сложених и разноврсних, логички повезаних и законом регулисаних радњи кривичнопроцесних субјеката, пре свега странака и суда, током целог поступка, које се синтезом могу класификовати на: фазу откривања доказа, односно откривања сведока, фазу извођења доказа предузимањем радње испитивања сведока, фазу провере доказа, тј. контроле сведока и његовог исказа, и фазу оцене доказа, односно оцене исказа сведока.⁵⁹³

Све наведене фазе нису строго раздвојене, неке од њих се могу истовремено одвијати и нису све обавезне.⁵⁹⁴

1. ОТКРИВАЊЕ СВЕДОКА

Откривање сведока је сложена делатност кривичнопроцесних субјеката која се састоји у проналажењу извора доказа, односно лица за која је вероватно да ће моћи да дају обавештења о кривичном делу, учиниоцу или другим чињеницама које се утврђују у поступку (чл. 91. и чл. 92. ст. 2. ЗКП), а затим и у њиховом предлагању да се као сведоци испитају у поступку.

⁵⁹³ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, 1982, стр. 185. Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002, стр. 165. Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2011, стр. 169. Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2014, стр. 279. и 280. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 257.

⁵⁹⁴ Процесни ток доказивања сведоцима према *Грубачу* реализује се кроз фазе: наступања сведока, испитивања сведока и оцене исказа сведока. У: Грубаћ, М.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 275.

То је првенствено делатност кривичнопроцесних странака, пре свега овлашћеног тужиоца на којем лежи терет пружања доказа, а у извесној мери и кривичног суда на главном претресу, али и других субјеката који током вршења своје делатности проналазе лица у чијим су исказима чињенични подаци који се могу употребити као доказ спорних чињеница у конкретној кривичној ствари.⁵⁹⁵

Посматрано са аспекта појединих кривичнопроцесних странака, овлашћени тужилац има право и дужност да проналази сведоке и предлаже њихово испитивање у поступку, док окривљени, ради побијања навода оптужбе има само право, не и дужност да открива сведоке.⁵⁹⁶

Откривање сведока може се вршити у току целог поступка (у току претходног поступка, главног поступка до његовог завршетка, нарочито на припремном рочишту када се оно одржава пре почетка главног претреса, или на почетку главног претреса ако припремно рочиште није одржано, и у поступку по правним лековима),⁵⁹⁷ с тим да се на изворе информација може указивати и у предистражном поступку. По правилу, највећи број лица која имају сазнања о кривичном делу или о учиниоцу (тј. потенцијалне сведоке) проналази полиција у поступку откривања кривичног дела и припремања кривичне пријаве против познатог или непознатог учиниоца (чл. 280. ЗКП). Наиме, у оквиру истраживања кривичног дела које се не завршава моментом подношења кривичне пријаве,⁵⁹⁸ полиција предузимајући различите оперативно-тактичке и доказне радње константно прикупља обавештења о кривичном делу и учиниоцу.

⁵⁹⁵ Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2011, стр. 169.

⁵⁹⁶ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 292 - 295. Изузетно терет пружања доказа може бити пребачен са јавног тужиоца на окривљеног уколико се поступак води или је правоснажно окончан за кривична дела организованог криминала, приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију и друга тешка кривична дела, а финансијском истрагом је утврђено да окривљени, сведок сарадник или оставилац поседује имовину која је у очигледној несразмери са његовим законитим приходима. Ако је јавни тужилац затражио одузимање имовине која је проистекла из вршења кривичног дела, осуђени, односно, сведок сарадник мора доказати порекло своје имовине како иста не би била трајно одузета (чл. 2. и 3. ст. 1. т. 2. и 33. Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, *Службени гласник РС*, број 97/2008).

⁵⁹⁷ Према новој структури поступка, осим истраге и поступка оптужења, претходни поступак обухвата и предистражни поступак.

⁵⁹⁸ Уколико полиција после подношења кривичне пријаве дође до сазнања о новим чињеницама или у међувремену обезбеди нове изворе доказа може у виду посебног извештаја да допуни претходно поднету кривичну пријаву (чл. 288. ст. 10. ЗКП).

Такође, указује јавном тужиоцу на изворе доказа, односно на лица за која постоји вероватноћа да имају сазнања о кривичном делу, учиниоцу или другим важним чињеницама, због чега нека од тих лица или све које је полиција интервјуисала, тј. од којих је прикупљала обавештења, јавни тужилац може испитати у својству сведока (нпр. у истрази) или предложити њихово испитивање на главном претесу.⁵⁹⁹ У откривању потенцијалних сведока јавном тужиоцу могу помоћи правна и физичка лица, различити државни и други органи (територијалне аутономије, локалне самоуправе) који у највећем броју случајева имају само моралну обавезу, а у другим, ређим, законску дужност да пријаве кривично дело за које се гони по службеној дужности и да у оквиру те обавезе укажу на доказе који су им познати, као и да предузму друге мере и радње на обезбеђењу откривених доказа (чл. 280. ЗКП).⁶⁰⁰

Када су у питању кривичнопроцесни субјекти који су учесници конкретног кривичног поступка, тј. странке, бранилац и оштећени, они сведоке најинтензивније откривају и предлажу њихово испитивање током кривичног поступка.⁶⁰¹ Они то могу чинити како у усменој, тако и у писменој форми. Усмено: када присуствују предузимању одређене доказне радње у истрази (нпр. окривљени приликом претресања његовог стана може јавном тужиоцу предложити да се испита одређено лице као сведок са циљем да то лице сведочи у његову корист, чл. 300. ст. 8. ЗКП),⁶⁰² у фази припремања главног претреса на припремном рочишту које се предузима ради концентрације доказа који ће се извести на главном претресу (чл. 345. ст. 1. и

⁵⁹⁹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 666.

⁶⁰⁰ Осим полиције, различитих инспекцијских и других служби којима је професионална дужност да откривају кривична дела за која се гони по службеној дужности, законска обавеза у погледу других наведених субјеката постоји само у погледу тежих кривичних дела, тј. оних за која је прописана казна затвора од тридесет до четрдесет година (чл. 332. КЗ). Изузетак се чини у односу на лица која су са учиниоцем у сродничким односима или односима који су слични сродничким (нпр. брачни друг, отац, дете, брат, сестра), затим, појединих категорија лица која су дужна да чувају тајну коју су сазнали приликом вршења своје професије (нпр. бранилац, верски исповедник). У: Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 644. и 645.

⁶⁰¹ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 288.

⁶⁰² Такође, осумњичени може предложити јавном тужиоцу да пре његовог оптужења испита још неког сведока у случају да се ради о кривичном делу за које се не води истрага. Као и када је истрагу водио истражни судија, доказна активност јавног тужиоца који сада води истрагу не зависи од доказних предлога одбране и оштећеног, већ од његове оцене да ће предузетим доказним радњама остварити циљ истраге.

350. ЗКП), или на главном претресу⁶⁰³ (нпр. оптужени може износити чињенице и доказе у своју корист у складу са правима која му припадају у поступку, а о којима ће га поучити председник већа пре него што се изјасни о оптужби, чл. 349. ст. 3. и чл. 68. ст. 1. т. 10. ЗКП), односно током поступка пред другостепеним судом (нпр. на претресу⁶⁰⁴). У писменој форми, странке, бранилац и оштећени могу предлагати нове сведоке приликом подношења одговарајућег оптужног акта (у оптужници, оптужном предлогу или у приватној тужби),⁶⁰⁵ или у оквиру одговарајућег писменог поднеска (нпр. у истрази или након што је одређен главни претрес, уколико није одржано припремно рочиште,⁶⁰⁶ или приликом подношења, на пример, жалбе против првостепене пресуде⁶⁰⁷).

У суштини, у складу са установом *beneficium novorum* предлагање сведока може се вршити током целог кривичног поступка, с тим да законодавац предвиђа извесна ограничења у вези са тзв. *закаснелим предлогом*.⁶⁰⁸

⁶⁰³ Ако није одржано припремно рочиште, а странке, бранилац или оштећени сазнају након одређивања главног претреса за постојање нових сведока, они могу на главном претресу предложити суду да се позову ти сведоци и испитају на главном претресу. Као и у случају када се предлагање сведока врши на припремном рочишту, странке, бранилац и оштећени морају извршити потребну конкретизацију чињеница које желе доказивати на главном претресу и навести којим од конкретно предложених сведока (чл. 356. ст. 1. ЗКП). Такође, предлагање сведока може се вршити после извођења последњег доказа на главном претресу ради допуне доказног поступка (чл. 408. ст. 1. ЗКП), после измене или подношења нове оптужнице или проширене оптужнице (чл. 411. ст. 1. ЗКП).

⁶⁰⁴ Странке и бранилац могу на претресу пред другостепеним судом износити чињенице и предложити доказе који су наведени у жалби или су у вези са тим доказима (чл. 450. ст. 4. ЗКП).

⁶⁰⁵ Тужилац је обавезан да наведе доказе којима подупире тврдње наведене у оптужном акту и да у образложењу, уместо досадашњег само уопштеног набрајања прикупљених доказа који према његовом мишљењу указују на постојање оправдане сумње, наведе којим од предложених доказа има намеру да докажује чињенице које помиње у диспозитиву. У: Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 760. и 761.

⁶⁰⁶ Потписани писмени поднесак може се доставити органу поступка и у електронском облику, у виду електронског документа који је снабдевен електронским потписом (електронски поднесак). Електронски поднесак доставља се органу поступка путем електронске поште на адресу електронске поште коју је орган поступка одредио за пријем електронских поднесака. У: Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2014, стр. 259.

⁶⁰⁷ У жалби против првостепене пресуду жалилац може предложити испитивање нових сведока, као и оних чије је испитивање првостепени суд одбио (чл. 395. ст. 4. ЗКП), с тим да је дужан да наведе разлоге због којих није раније предложио њихово испитивање и које чињенице жели тим сведоком да докажује (чл. 436. ст. 4. ЗКП). Под истим претходно наведеним условима у одговору на жалбу могуће је предложити испитивање сведока који раније нису били испитани и нису били познати суду. У: Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije*, Beograd, 1971, стр. 586.

⁶⁰⁸ Крапас, D.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2012, стр. 113.

Тако у истрази окривљени и његов бранилац могу стављати предлоге јавном тужиоцу да се одређено лице испита као сведок, с тим да јавни тужилац није дужан да прихвати предлог наведених процесних субјеката, због чега се они могу својим захтевом обратити судији за претходни поступак, који уколико се сложи са предлогом одбране може наложити јавном тужиоцу да у одређеном року предузме захтевану радњу, тј. испита сведока (чл. 302. ст. 1. ЗКП). Након завршене истраге, у оквиру одговора на оптужницу у којој је јавни тужилац предложио испитивање одређених лица (наводећи имена и презимена и адресе ових лица уколико је зна), окривљени може да назначи лица која могу дати исказ у његову корист (корист окривљеног), затим може указати на одређене пропусте у истрази и на незаконите доказе, што може бити основ за допуну истраге и испитивање сведока које је предложио, а јавни тужилац предлог није прихватио. Ако ванрасправно веће (чл. 21. ст. 4. ЗКП) потврди оптужницу, одбрана и оштећени могу своје предлоге за извођење доказа сведоцима истицати у наставку кривичног поступка. Прва инстанца је припремно рочиште, уколико председник већа сматра да је његово одржавање потребно.

Реч је о новини коју у кривични поступак уводи актуелни *Законик о кривичном поступку* 2011. године по узору на амерички модел „претходног судског рочишта“ на коме странке размењују прикупљена обавештења и тиме доприносе несметаном одвијању главног претреса. Сврха одржавања припремног рочишта је да се „рашчисти“ доказни материјал од непотребних доказних предлога који могу утицати на одуговлачења главног претреса, да се одреди обим предмета расправљања на главном претресу, а самим тим убрза ток кривичног поступка.⁶⁰⁹ Припремно рочиште није обавезно за сва кривична дела, односно обавезно се одржава за кривична дела за која је прописана казна затвора преко дванаест година, док за остала кривична дела његово одржавање зависи од оцене председника већа.⁶¹⁰ На припремном рочишту које се одржава само пред председником већа и без присутности јавности не изводе се докази о кривици оптуженог, већ се странке, бранилац и оштећени изјашњавају о предмету оптужбе, образлажу предложене

⁶⁰⁹ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, 2013, стр. 114-117. Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 787.

⁶¹⁰ Председник већа одређује припремно рочиште у периоду од тридесет до шездесет дана од момента када му је достављена потврђена оптужнице, а у зависности да ли се оптужени налази у притвору или на слободи (чл. 346. ст. 1. ЗКП).

доказе и врше предлагање нових доказа,⁶¹¹ одлучује се о споразуму о признању кривичног дела и о другим питањима са циљем да се утврде спорна чињенична и правна питања која ће бити предмет расправљања на главном претресу (чл. 345. ст. 1. ЗКП). Према томе како се оптужени изјаснио о наводима садржаним у оптужби (да је крив или да није крив, или ако негира само неке делове оптужбе) зависиће даљи ток кривичног поступка и стратегија предлагања доказа на припремном рочишту, јер само спорне чињенице у вези са којима не постоји сагласност странака могу бити предмет разматрања на главном претресу.⁶¹² Наравно, прецизно изјашњавање оптуженог о томе које тачке оптужнице негира и из којих разлога, као и које доказе има намеру да изведе на главном претресу и са којим циљем биће могуће само ако оптужени има браниоца. У супротном, оптужени који је правни лаик биће у неравноправном положају у односу на јавног тужиоца који располаже неопходним стручним знањем.⁶¹³ Наведено изјашњавање оптуженог нема карактер изношења његове одбране, већ конкретнијег одређивања предмета расправљања.⁶¹⁴

Странке, бранилац и оштећени такође су дужни да означе које би се чињенице имале доказивати којим од предложених сведока, што даје могућност супротној страни да може предложити друге доказе ради утврђивања истих чињеница (чл. 350. ст. 4. ЗКП).⁶¹⁵

⁶¹¹ Како би створио услове за економично и ефикасно одвијање главног претреса председник већа обавештава странке већ у позиву за припремно рочиште на могућност предлагања нових сведока, ако су за њих сазнале након потврђивања оптужнице (чл. 347. ст. 2. ЗКП).

⁶¹² Наведено решење може бити спорно са аспекта пресумпције невиности оптуженог, јер се полази од претпоставке да је оптужница тачна уколико је оптужени не побија у свом изјашњавању, што може бити посебно проблематично у случајевима у којима се оптужени сам брани, без браниоца. У: Шкулић, М.; Илић, Г.: *Нови Законик о кривичном поступку Србије, Реформа у стилу "Један корак напред – два корака назад"*, Београд, 2012, стр. 122.

⁶¹³ Tripalo, D.; Đurđević, Z.: Predlaganje dokaza, *HLJKPP*, Vol. 18, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2011, стр. 482. Ivičević-Karas, E.: Načelo jednakosti oružja kao konstitutivni element prava na pravični kazneni postupak iz članka 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Zbornik PFZ*, broj 4 - 5, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2007, стр. 778.

⁶¹⁴ Tripalo, D.: Tijek kaznenog postupka – kontrola optužnice, rasprava, pravni lijekovi, *HLJKPP*, Vol. 15, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2008, стр. 741.

⁶¹⁵ Правило о разоткривању доказа будуће одбране оптуженог на припремном рочишту преузето је из америчког судског поступка у који је уведено ради обезбеђења „фер спора“ и изједначавања положаја странака у поступку, јер с обзиром да је јавни тужилац дужан да презентује своје доказе, а да се оптужени може бранити тако што ће своје доказе изнети тек на главном претресу, сматрало се да јавни тужилац може доћи у слабији положај, због чега се наведеним правилом захтева да одбрана изложити бар неке од праваца своје будуће одбране. У: Damaška, M.: *Krivično procesno pravo S.A.D. (skripta)*, за upotrebu polaznika Nastave III stupnja iz krivičnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Pregled toka krivičnog postupka SAD, Zagreb, 1963, стр. 50.

Могуће је да у том међусобном изјашњавању о стављеним предлозима, изостане потреба за испитивањем одређеног сведока на главном претресу. Приликом образлагања доказних предлога свака од странака мора бити посебно концентрисана и водити рачуна које околности којим од предложених сведока странка жели да доказује. То из разлога што сведок током унакрсног испитивања неће моћи сведочити о околностима о којима није било помена на припремном рочишту. Наиме, ако јавни тужилац предложи испитивање сведока на околности које су од значаја за оптужбу, онда одбрана ако сматра да сведока треба испитати и о неким другим чињеницама које иду у прилог оптуженом, треба одмах да реагује и да предложи да се сведок испита и о тим околностима, јер у супротном губи могућност да користи тај део исказа сведока у кривичном поступку.

После одређивања главног претреса, ако није одржано припремно рочиште, странке, бранилац и оштећени могу предложити нове сведоке за сведочење на главном претреса, све до његовог завршетка, а могу поновити и оне предлоге који су раније одбијени.

У односу на раније законско решење, новину у поступку предлагања нових сведока представља правило о преклузији права на извођење доказа на главном претресу за ону странку која и поред одржаног припремног рочишта, или након што је одређено одржавање главног претреса, није предложила сведоке за испитивање на главном претресу, иако је знала за њихово постојање. Председник већа такве предлоге може одбити, ако утврди да за такво пропуштање, странке, бранилац или оштећени нису имали оправдане разлоге. Под оправданим разлозима може се сматрати околност да је дошло до сазнања нових чињеница о којима супротна странка није ништа знала све до њиховог обелодањивања на главном претресу. На пример сведок током свог исказивања укаже на нове околности које је неопходно додатним доказима проверити, или да тужилац измени, прошири или поднесе нову оптужницу, па неке чињенице које до сада нису биле од значаја добију на важности, самим тим се појави потреба за предлагањем нових сведока за које су странке иначе знале и пре, али нису имале потребу да их предлажу.⁶¹⁶

⁶¹⁶ Tripalo, D.; Đurđević, Z.: Predlaganje dokaza, *HLJKPP*, Vol. 18, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2011, стр. 485. и 486.

На главном претресу председник већа може одбити сваки предлог о извођењу доказа сведоцима који је очигледно усмерен на одуговлачење поступка, а за који су странке, бранилац и оштећени знали у току припремног рочишта или након одређивања главног претреса, али га без оправданог разлога нису предложили, или ако је реч о предлогу који је усмерен на доказивање чињеница које нису предмет доказивања, или се односи на чињенице које се не доказују у поступку (чл. 395. ст. 4. т. 1-3. ЗКП). Исто тако, ако је предложено извођење доказа који је незаконит председник већа ће одбити такав доказни предлог (нпр. исказ сведока који је прибављен тако што је према сведоку примењена принуда да би дао исказ). Председник већа у току поступка може да опозове донето решење којим одбија предложени доказ, а веће поводом приговора може преиначити наведено решење и донети одлуку да се предложени доказ изведе (чл. 395. ст. 5. ЗКП). Изузетно, председник већа може и без предлога странака (чл. 15. ст. 4. ЗКП) наредити да се за главни претрес прибаве нови докази (чл. 356. ст. 3. ЗКП), односно да позове странке да предложе доказе, јер нема овлашћење да по службеној дужности изводи доказе.⁶¹⁷ Овакву могућност суд ће користити само у оним случајевима када су изведени докази противречни или нејасни и ако је то неопходно за свестрано расправљање предмета доказивања.⁶¹⁸

Најзад, треба поменути да је циљ наведеног правила о преклузији права на предлагање сведока да дисциплинује предлагаче (странке, браниоца и оштећеног) и да их примора да на самом почетку кривичног поступка процене могући ток и исход поступка, и да потом, у складу са том проценом започну са спровођењем стратегије која према њиховом мишљењу има највеће шансе за остваривање њиховог интереса у кривичном поступку.⁶¹⁹ На овај начин доказна иницијатива странака, браниоца и оштећеног померена је са главног претреса на ранију фазу поступка (на припремно рочиште), односно ако није одржано припремно рочиште - на почетак главног претреса.

⁶¹⁷ Jovančević, N.: *Novo krivično procesno pravo (Shodno Zakoniku o krivičnom postupku od 2011)*, Dosije studio, Beograd, 2015, стр. 126.

⁶¹⁸ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, 2013, стр. 117.

⁶¹⁹ Tripalo, D.; Đurđević, Z.: *Predlaganje dokaza, HLJKPP*, Vol. 18, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2011, стр. 472.

Ипак, наведена преклузија може бити спорна, јер приморава оптуженог да разоткрије своју концепцију одбране и зато што ограничава предлагање нових доказа и изношење нових чињеница, које могу бити од значаја за разјашњавање спорних питања и доношење правилне судске одлуке.⁶²⁰

2. ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА

Сведочење представља радњу доказивања, чији је општи процесни оквир одређен *Закоником о кривичном поступку*. Наиме, *Закоником* је утврђен формално-нормативни оквир начина испитивања сведока, у оквиру кога су прописана правила чија законита примена доприноси ефикасности сведочења и доказној снази исказа сведока у кривичном поступку.⁶²¹ Општа правила испитивања сведока регулишу питања као што су: испитивање сведока без присуства других сведока, испитивање сведока са одређеним телесним недостацима, суочење сведока, испитивање посебно осетљивих или заштићених сведока и др., с тим да се приликом испитивања сведока на главном претресу, поред општих правила, примењују и посебна правила којима се допуњује или одступа од опште форме испитивања.⁶²²

Орган поступка који испитује сведока или контролише радњу испитивања сведока коју предузимају странке, бранилац или оштећени, дужан је да увек, и под претњом ништавости исказа сведока, води рачуна о примени поменутих правила, тј. да пази не само на понашање сведока који сведочи, већ и на своју активност и делатност других кривичнопроцесних субјеката који учествују у реализацији испитивања сведока, а све ради обезбеђења законитости доказне радње и веродостојности исказа сведока.⁶²³ У суштини, сам поступак испитивања сведока с аспекта његовог одвијања можемо поделити на два дела.

⁶²⁰ Кгарас, Д.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, 2012, стр. 112. и 113.

⁶²¹ Видети више: Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 227 – 248.

⁶²² Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2014, стр. 311.

⁶²³ Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, 2011, стр. 208.

У првом или уводном делу, орган поступка предузима више радњи којима ствара услове за правилно понашање сведока током испитивања (нпр. орган поступка обавештава сведока о обавезама и правима која има током испитивања).⁶²⁴

У другом делу, сведок се испитује о кривичном делу, учиниоцу и другим чињеницама које се утврђују у поступку, односно о предмету доказивања, када у ствари говоримо о испитивању сведока у правом смислу речи.⁶²⁵ У зависности од тога да ли се сведок испитује у поступку који претходи главном претресу (нпр. у истрази) или сведок даје свој исказ на главном претресу, односно након његовог почетка, биће одређен и начин испитивања сведока. Наиме, уколико се сведок испитује на главном претресу, при чему није од значаја да ли је реч о редовном или скраћеном поступку,⁶²⁶ сходно промењеном концепту главног претреса који је постао потпуно адверзијалан,⁶²⁷ од сведока се добија исказ искључиво питањима, а не слободним излагањем као што је то било регулисано претходним *ЗКП*, односно не на начин како се исказ и даље добија у поступку који претходи главном претресу.⁶²⁸ По правилу, сведоку се више не допушта да на главном претресу у форми слободног излагања исприча све што му је о предмету доказивања познато, већ након дате поуке о правима и дужностима, утврђеног идентитета сведока и положене заклетве, тј. уводне фазе, одговара на питања која му постављају странке, бранилац и оштећени, као и други учесници главног претреса, по правилима која важе за основно, унакрсно и допунско испитивање (реч је о трима фазама нове структуре испитивања сведока на главном претресу).⁶²⁹

⁶²⁴ *Димитријевић* назива ову фазу још и *припремном фазом*. У: Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982, стр. 217.

⁶²⁵ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2014, стр. 310.

⁶²⁶ Доношењем решења да се главни претрес одржи почиње главни претрес у редовном кривичном поступку (чл. 385. ст. 1. ЗКП), док у скраћеном поступку, започиње објављивањем главне садржине оптужног предлога или приватне тужбе (чл. 507. ст. 1. ЗКП).

⁶²⁷ Engl. *adversary* - супротан, противник.

⁶²⁸ Pavišić, В.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, 2011, стр. 761, у даљем тексту - Pavišić, В.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, 2011.

⁶²⁹ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет у Новом Саду-Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2013, стр. 143.

Испитивање сведока на главном претресу специфично је по томе што је током унакрсног постављања питања сведоку дозвољено постављање сугестивних питања, која су иначе током целог поступка забрањена. Редослед којим се сведок обавештава о његовим дужностима и правима у поступку испитивања, односно број и врста питања која се постављају сведоку када се утврђује његов идентитет, одређени су *Законом*.

2.1. Поучавање сведока о његовим правима и дужностима током сведочења

Испитивању сведока о самој кривичној ствари претходи давање поуке о основним дужностима којих се сведок мора придржавати и правима која може користити током испитивања. На првом месту, орган поступка упозорава сведока да је дужан да говори истину, да не сме ништа да прећути и да дајући лажан исказ чини кривично дело (чл. 95. ст. 1. ЗКП). Када се сведок испитује на главном претресу, редослед којим се саопштавају упозорења сведоку је делимично измењен (иако нам није јасан разлог за тако нешто), због чега се сведок најпре упозорава да је лажно сведочење кривично дело, да је положио заклетву пре главног претреса и на друге поменуте дужности, односно ако није положио заклетву, да то учини непосредно пре испитивања на главном претресу (чл. 401. ЗКП). Нарочито наглашавање дужности од стране органа поступка (јавног тужиоца, судије) има снажно психолошко дејство на сведока, због чега ова упозорења не треба давати рутински и једноличним тоном, само да би се задовољила законска форма, већ их треба посебно истаћи, како би се онај сведок који није знао за могуће санкције опоменуо, а онај коме је тако нешто познато, подсетио на последице лажног сведочења. Наглашавајући упозорења приликом њиховог саопштавања, орган поступка (јавни тужилац, судија) мотивише сведока да говори истину, а на оне колебљиве додатно утиче да се у последњем тренутку предомисле и истинито искажу о свему што им је познато о предмету доказивања.⁶³⁰

Осим упозорења, орган поступка је дужан да сведока поучи и о правима која може користити у поступку испитивања, односно да сведоку саопшти да није дужан да одговара на одређено питање, ако је вероватно да би тиме изложио себе или себи

⁶³⁰ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, neobjavljena doktorska disertacija, Kraljevo, 1979, стр. 100.

блиска лица тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу (чл. 95. ст. 2. ЗКП), као и да може бити ослобођен од дужности сведочења у целини, уколико се из одговора на општа питања види да припада категорији сведока који могу користити привилегију несведочења (чл. 94. ст. 1. т. 1-3. ЗКП).

Законик не забрањује постављање питања којима се *компромитује* сведок или њему блиска лица, што значи да таква *неугодна* питања могу бити постављена сведоку током његовог сведочења, уз истовремено законско право сведока да на такво питање не саопшти свој одговор. О оправданости разлога због којих сведок одбија да одговори на постављено питање одлучује орган поступка (у истрази - јавни тужилац, на главном претресу - суд).⁶³¹ Орган поступка је дужан да сведока опомене и на обавезу да о свакој промени адресе пребивалишта или боравишта обавести орган поступка (чл. 95. ст. 3. ЗКП). Сва упозорења и обавештења орган поступка може давати сведоцима скупно, јер не спадају у испитивање сведока о самој кривичној ствари.⁶³²

2.2. Утврђивање идентитета сведока и његовог односа са окривљеним

Након дате поуке сведоку, орган поступка је дужан да од сваког сведока којег први пут испитује, било у истрази или на главном претресу, узме тачно одређене личне податке (име и презиме, јединствени матични број грађана, име оца или мајке, пребивалиште, боравиште, место и годину рођења) и утврди природу и врсту сведоковог односа са окривљеним и оштећеним (чл. 95. ст. 3. ЗКП), јер близак однос са окривљеним може представљати основ коришћења права сведока на несведочење, на шта орган поступка мора упозорити сведока (чл. 94. ст. 3. ЗКП). Број и редослед општих питања одређен је *Закоником* тако да органу поступка није дозвољено, нити му је препуштено на вољу да повећава или смањује њихов број, нити да на нека од тих питања не захтева одговор. Одбијање сведока да пружи одговор на неко од општих питања за последицу може имати новчано кажњавање сведока (чл. 101. ст. 2. ЗКП), али може представљати и основ за покретање поступка за одређивање статуса заштићеног сведока (чл. 107. ст. 4. и 5. ЗКП).

⁶³¹ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 393.

⁶³² Vasiljević, T.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1957, стр. 231.

Наиме, сведок може сматрати да ће разоткривањем свог идентитета изложити себе и себи блиска лица животної опасности или опасности по здравље, слободу или имовину већег обима, због чега ускраћује одговор на поједино питање или одбија да сведочи све док не буде донета одлука о заштити. Уколико суд сматра његово образложење основаним, позваће га да у року од три дана поднесе захтев за одређивање статуса заштићеног сведока.⁶³³ Евентуално, ако лични односи имају везе са конкретним кривичним предметом, питања се тада могу постављати током испитивања сведока о самој кривичној ствари.⁶³⁴

Када се сведок испитује на главном претресу, а претходно је у поступку већ сведочио и на записник саопштио своје личне податке, суд од оваквог сведока неће захтевати да поново саопшти исте идентификационе податке, већ ће само у записнику о главном претресу констатовати да се пред судом налази сведок са личним подацима као на записнику о испитивању од одређеног дана.

Законодавац је прихватио решење којим се уместо година старости (нпр. сведок је стар 23, 49 или 65 година, што се тражило претходним *ЗКП* из 2001. године) од сведока захтева да на записник саопшти само годину свог рођења, што је иначе у судској пракси и преовлађивало као решење. Наиме, од сведока су узимани подаци о дану, месецу и години рођења.⁶³⁵ Од других података, и даље се узима број телефона (фиксног и/или мобилног), што сматрамо не представља одступање од претходно наведеног правила о узимању тачно одређених личних података, већ само актуелном времену прилагођен модалитет који је у функцији ефикасности и економичности кривичног поступка.⁶³⁶

⁶³³ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 297. и 318. У упоредном законодавству, овакви се сведоци називају још и *сведоци под претњом* (чл. 3. ст. 1. Закон о заштити свједока у кривичном поступку, *Службени гласник Републике Српске*, број 48, од 24. јуна 2003. године).

⁶³⁴ Vasiljević, T.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1957, стр. 232.

⁶³⁵ Након прегледа више десетина Записника о испитивању сведока.

⁶³⁶ Према члану 171. *Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије*, у преко потребним случајевима сведок је могао бити упитан и да ли је и када, и зашто осуђиван. У: Живановић, Т.: *Кривични законик и поступак Краљевине Југославије*, штампарија „Гундулић“, Београд, 1930, стр. 315.

У теорији постоји схватање да осим имена и презимена, године рођења и односа сведока са окривљеним не треба захтевати друге генералије од сведока, јер нису од значаја за оцену исказа сведока.⁶³⁷ Поређењем са подацима који се узимају од сведока пре испитивања, видимо да је законодавац на тој линији размишљања и да се од сведока у суштини и узимају само две врсте података: идентификациони подаци и они који се тичу односа са окривљеним и оштећеним лицем. Податак о занимању сведока је изостављен, иако сматрамо да за тако нечим није било оправданих разлога. Напротив, сазнање о сведоковом занимању је од значаја за формирање закључка о његовим способностима за сведочење и оцену исказа сведока. Немачки, француски, црногорски,⁶³⁸ македонски,⁶³⁹ али и други законици нису одустали од тражења овог податка од сведока пре његовог сведочења, иако од сведока захтевају мањи број личних података.

Свако лице које је позвано пред орган поступка, дужно је да одговори на *општа питања*. То из разлога што се поменути лични подаци узимају како би се утврдио идентитет сведока и евентуално постојање законских разлога због којих сведок може бити ослобођен од дужности сведочења (чл. 94. ЗКП), и због тога што тај однос може бити од значаја за оцену веродостојности исказа. Исказ сведока о односу према окривљеном и оштећеном лицу треба да обухвати све могуће релације, и то не само сродничке и блиске односе, већ и пријатељске и непријатељске, пословне односе,⁶⁴⁰ односе надређености и подређености и др. Тачније, све оне односе чије познавање може бити од значаја за правилно испитивање и оцену исказа таквог сведока.⁶⁴¹

⁶³⁷ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, neobjavljena doktorska disertacija, Kraljevo, 1979, стр. 105.

⁶³⁸ Параграф 68. *ЗКП Немачке*, члан 103. *ЗКП Француске*, члан 113. *ЗКП Црне Горе*.

⁶³⁹ Матовски, Н.; Лажетић–Бужаровска, Г.; Калајџијев, Г.: *Казнено процесно право*, Академик, Скопје, 2011, стр. 202.

⁶⁴⁰ Живановић, Т.: *Кривични законик и поступак Краљевине Југославије*, штампарија „Гундулић“, Београд, 1930, стр. 315.

⁶⁴¹ Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno право, knjiga druga*, 1980, стр. 172.

2.3. Правила испитивања сведока

Сваки сведок који се испитује, испитује се појединачно и без присуства других сведока (чл. 98. ст. 1. ЗКП), односно не у присуству сведока који још нису испитани (чл. 400. ст. 1. ЗКП). Сврха оваког начина испитивања сведока јесте да се избегну намерни или ненамерни утицаји на сведока који још није сведочио, и евентуално подешавање његовог исказа,⁶⁴² односно обезбеди оригиналност исказа и елиминишу могући штетни утицаји на сведока који тек треба да сведочи.⁶⁴³ Искуство је више пута показало да сведок који није сведочио, а који је присуствовао испитивању другог сведока, не само свесно, већ и несвесно, може доћи под утицај сведока чији је исказ чуо, па када дође ред на њега да сведочи исказује на другачији начин него што би исказивао да није био подвргнут таквом утицају. Посебно сведоку који има намеру да лажно сведочи, исказ ранијег сведока може помоћи у свесном кориговању његовог исказа. Ипак, од овог правила може се одустати када сведоци различито сведоче о истим чињеницама, због чега их је потребно довести у међусобну везу, односно суочити, како би у непосредном контакту разјаснили неслагања о важним чињеницама (чл. 99. ЗКП).⁶⁴⁴

Одговоре на постављена питања сведок је дужан превасходно да даје усмено (чл. 98. ст. 1. ЗКП), а само изузетно у *Закоником* предвиђеним случајевима и писмено, или на други начин. Уколико сведок припада категорији лица која имају одређене телесне недостатке, начин испитивања биће прилагођен његовим комуникативним способностима. Тако, ако је сведок глув, не и нем, питања ће му бити постављена писмено, а он ће одговарати усмено, или ако је сведок нем, не и глув, на усмено постављено питање, одговараће писмено. У оба случаја подразумева се да су сведоци писмени и да се са њима може остварити одговарајућа комуникација.⁶⁴⁵

⁶⁴² Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 275.

⁶⁴³ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Досије студио, Београд, 2014, стр. 205, у даљем тексту - Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2014.

⁶⁴⁴ Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, 1980, стр. 171. и 172.

⁶⁴⁵ Глува особа која користи знаковни језик, односно глува особа која није у могућности да на основу другог облика комуникације, читањем са усана, писањем или на други начин, оствари неко право, на закону заснован интерес или изврши обавезу, има право на употребу услуге тумача за знаковни језик (чл. 6. ст. 1. *Закон о употреби знаковног језика*), на:

У супротном, позваће се тумач за језик знакова који ће се споразумети са таквим сведоком.⁶⁴⁶ Тумач је лице које познаје знаковни језик глувих или немих сведока, поседује компетентност за споразумевање са сведоком који је глувонем, или има неку другу врсту сметњи које онемогућавају давање исказа.⁶⁴⁷ Сведоку који не разуме језик на коме се води кривични поступак, питања ће бити постављена преко преводиоца (чл. 98. ст. 6. у вези са чл. 87. ст. 2. ЗКП).⁶⁴⁸

Сведок се током сведочења може служити својим белешкама, али не може да прочита писмени исказ који је претходно саставио.⁶⁴⁹ Практично је питање колики ће опсег коришћења оваквим белешкама бити дозвољен сведоку од стране органа поступка,⁶⁵⁰ с обзиром на то да је некада довољан и летимичан поглед на претходно састављен исказ да би сведок могао репродуковати све што је претходно написао. На другој страни, у сложенијим случајевима коришћење бележака биће нужно, због чега је овакву могућност немогуће у потпуности искључити.⁶⁵¹ На пример, судија може дозволити коришћење писмене изјаве коју је сведок саставио пре испитивања у циљу подсећања. Нарочито би то било сврсисходно када су сведоку за сведочење потребни бројни списи, пословне књиге или друга обимна документација.⁶⁵²

<http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2015/673-15%20LAT.pdf>, доступно 05.09.2015.

⁶⁴⁶ Знаковни језик је природни облик комуникације глувих особа који има своја језичка својства, укључујући граматичке функције, фонологију, морфологију и синтаксу (чл. 3. ст. 2. *Закона о употреби знаковног језика*).

⁶⁴⁷ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 283.

⁶⁴⁸ Преводац је лице које има високо образовање и испуњава друге опште и посебне законом утврђене услове за запослење: има одговарајуће високо образовање за одређени страни језик или да поседује потпуно знање језика са кога преводи и на који преводи усмени говор или писани текст; познаје правну терминологију која се користи у језику са кога се преводи или на који се преводи; има најмање пет година искуства на преводачким пословима (чл. 3. ст. 1. т. 1-3. Правилника о сталним судским тумачима, *Службени гласник РС*, број 35/2010).

⁶⁴⁹ Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, 2002, стр. 223.

⁶⁵⁰ ВСС, Ц, К. бр. 235/86 од 8. октобра 1986.

⁶⁵¹ Pavišić, В.: *Коментар Закона о казненом поступку*, 2011, стр. 584. Видети више: ВСС, К. бр. II, 235/86, од 08. 10. 1986. године.

⁶⁵² Члан 499. став 5. *ЗКП Италије*. Видети више: Упутство 67. (1) *Uputstvo za krivični postupak i postupak kažnjavanja novčanom kaznom (RiStBV)*, Nemačka fondacija za međunarodnu pravnu saradnju, Beograd, 2013, стр. 62., на: <http://www.harmonius.org/wp-content/uploads/2014/10/Uputstva-za-krivichni-postupak.pdf>, доступно 15.08.2015.

Ради обезбеђења веродостојности исказа, сведоку се може дозволити да свој исказ диктира директно у записник, али у случају злоупотребе, ово право биће му ускраћено.⁶⁵³ *Закоником* је изричито забрањено да се орган поступка, странке, оштећени или друга лица која учествују у испитивању сведока, служе обманом⁶⁵⁴ или да постављају питања која се заснивају на претпоставци да је сведок изјавио нешто што није изјавио (*капциозна питања*), као и да постављају питања у којима је већ садржано како на њих треба одговорити (*сугестивна питања*), осим уколико је реч о унакрсном испитивању на главном претресу (чл. 98. ст. 3. ЗКП).⁶⁵⁵ Исто тако, према сведоку је забрањено примењивати силу, претњу, принуду, медицинска и друга средства којима се утиче на слободу воље сведока или изнуђује његова изјава (чл. 9. ЗКП). Наведена забрана произлази из *Устава Републике Србије* и већег броја домаћих прописа и међународних докумената о којима смо претходно говорили у делу у коме разматрамо право сведока на хумани однос и заштиту у поступку.

Када се из самог исказа сведока не види извор сазнања, сведоку ће увек бити постављено питање откуд му је познато оно о чему сведочи, то јест на који је начин сазнао о чињеницама о којима исказује (чл. 98. ст. 4. ЗКП). Основна сврха постављања оваквог питања јесте да се утврди какве је природе сведоково сазнање, да ли сведок сведочи о чињеницама које се утврђују у поступку, или износи своје мишљење, закључке, вредносне судове и слично, односно какав је његов однос са извором сазнања. У противном исказ таквог сведока је неупотребљив као доказ.⁶⁵⁶ Тачније, треба утврдити да ли се пред органом поступка налази оригинарни сведок, сведок који је са извором сазнања био у директном контакту (сведок очевидац), или је реч о дериватном сведоку, сведоку који је посредним путем сазнао нешто о предмету доказивања (сведок по чувењу),⁶⁵⁷ или о лажном сведоку.

⁶⁵³ Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 109.

⁶⁵⁴ Начини обмањивања могу бити толико различити да их није могуће ни приближно набројати.

⁶⁵⁵ Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, 1977, стр. 110.

⁶⁵⁶ Bayer, V.: *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, стр. 111.

⁶⁵⁷ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 414.

Сведока који је истовремено и оштећен кривичним делом, орган поступка питаће да ли жели да у кривичном поступку остварује имовинскоправни захтев (чл. 98. ст. 5. ЗКП), а уколико се појављује на главном претресу у својству сведока, биће испитан непосредно после оптуженог, пре других сведока (чл. 396. ст. 3. ЗКП).

2.3.1. Испитивање сведока пре главног претреса (у истрази, у фази припремања главног претреса)

Након одговора на општа питања и констатовања да нема законских препрека да сведок сведочи, орган поступка наставља са испитивањем сведока о самој кривичној ствари. Испитивање сведока о кривичној ствари започиње тако што орган поступка позива сведока да несметано изложи све што му је познато о кривичној ствари, а потом му поставља једно или више контролних, допунских и разјашњавајућих питања ради отклањања могућих противречности и нејасноћа у исказу и добијања јаснијих и тачнијих обавештења од сведока (чл. 98. ст. 3. ЗКП).⁶⁵⁸ Присутни окривљени, бранилац и оштећени, питања могу постављати сведоку само преко органа поступка, с тим да им може бити дозвољено да постављају питања и непосредно. Приликом сведоковог слободног излагања сведока не треба непотребно прекидати, али се мора интервенисати када се сведок непотребно и претерано удаљи од предмета доказивања и спретним постављањем једног или више питања вратити га на предмет сведочења.⁶⁵⁹ За ова два начина испитивања карактеристично је да се међусобно допуњују и чине целину, с тим да је слободно излагање обично тачније, док је начин испитивања помоћу питања потпунији.⁶⁶⁰

2.3.2. Испитивања сведока на главном претресу и на претресу пред другостепеним судом

Сведок се на главном претресу испитује сходно општим правилима испитивања сведока (чл. 98. ЗКП) и правилима која важе за основно, унакрсно и додатно испитивање сведока.

⁶⁵⁸ Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, 2009, стр. 395. У кривичном поступку Немачке сведок се не само у истрази, већ и на главном претресу испитује на идентичан начин тј. на класичан начин, који не подразумева унакрсно испитивање (§ 69. ст. 1. и 2. *ЗКП Немачке*).

⁶⁵⁹ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 327.

⁶⁶⁰ Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, Правни факултет у Подгорици, Подгорица, 2002, стр. 223.

Свака од фаза испитивања има свог испитивача и посебан циљ који се жели постићи испитивањем,⁶⁶¹ односно има своје специфичности и правила која је неопходно познавати и на адекватан начин примењивати како би добијени исказ био потребног квалитета.

2.3.2.1. Основно испитивање сведока

Основно испитивање представља *прву фазу нове структуре испитивања* сведока са којом започиње испитивање сведока на главном претресу.⁶⁶² Основно испитивање предузима странка, бранилац или оштећени који је предложио сведока за испитивање (чл. 2. ст. 1. т. 21. ЗКП), односно странка чији је предлог први заведен у суду (чл. 402. ст. 3. ЗКП). Изузетно, првенство у испитивању може имати и суд, под условом да је без предлога странака предложио испитивање конкретно одређеног сведока (чл. 402. ст. 4. у вези са чл. 15. ст. 4. ЗКП).⁶⁶³

Основно испитивање на главном претресу реализује се у виду дијалога између испитивача који је предложио сведока и самог сведока о темама које је унапред одредио испитивач.⁶⁶⁴ У зависности од тога о чијем је сведоку реч (која је странка предложила сведока), биће конципирана и питања испитивача. Тако, ако је реч о сведоку оптужбе, питања ће бити постављена на тај начин да одговори сведока поткрепљују оптужбу и иду за тим да увере суд у кривицу оптуженог, а ако је реч о сведоку одбране, испитивач ће настојати да добије одговоре којима ће оспорити основаност оптужбе. У сваком случају, конкретан циљ основног испитивања биће увек условљен корисношћу садржаја исказа сведока за тезу коју испитивач заступа у поступку.⁶⁶⁵

⁶⁶¹ Бугарски, Т.: Испитивање сведока, *Зборник радова*, број 4, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2013, стр. 136.

⁶⁶² Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 57.

⁶⁶³ На идентичан начин активност суда регулисана је и у САД, правилом 614. (а) и (б), *Федералног закона о доказима*.

⁶⁶⁴ Sijerčić-Čolić, Н. и др.: *Komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*, Vjeće Evrope, Evropska komisija, Sarajevo, 2005, стр. 675. У: Simović, N. M.; Simović, M. V.: *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio)*, 2011, стр. 122.

⁶⁶⁵ Kaurinović, D.: *Direktno i unakrsno ispitivanje*, стр. 1, на: <http://pravosudje.ba/vstv/faces/pdfservlet>;

Код основног испитивања у центру пажње је сведок, за разлику од унакрсног испитивања где је централна фигура испитивач.⁶⁶⁶ Битна карактеристика основног испитивања јесте да није дозвољено постављање сугестивних питања, као што је то случај током унакрсног испитивања, и да сведок свој исказ даје тако што одговара на постављена питања испитивача. Међутим, у *Законику* није одређено на који начин сведок саопштава свој исказ током основног испитивања, да ли у виду интегралног исказа или на неки други начин, због чега преостаје судској пракси да реши ово питање.

Уколико претпоставимо да сведок током основног испитивања може на неко од постављених питања испитивача да *слободно исказује* о свему што му је познато о предмету доказивања, онда се тај начин исказивања не разликује ни по чему од начина испитивања сведока у претходном поступку, што смо сигурни није била интенција законодавца, поготово с обзиром на страначко расправни модел главног претреса, где сваки испитивач заступа своју тезу и где сведок током слободног исказивања може саопштити и неке чињенице које не иду у корист основног испитивача, и напротив, штете му.⁶⁶⁷ Због тога смо склонији мишљењу да ће слободно исказивање, као начин испитивања сведока, бити присутно све до момента док испитивачи не овладају новом техником испитивања,⁶⁶⁸ тзв. *методом контролисаног испитивања*, код које сведок саопштава „своје виђење догађаја, али кроз смернице испитивача“. У пракси постоје две варијанте ове контролисане методе. Код прве, испитивач низом кратких питања усмерава и у потпуности контролише исказ сведока, не дозволљавајући сведоку да каже нешто више од онога што се тражи од њега.

jsessionid=2f368bacfd04a4d8ec32f0a4a6164ea1631994b2636ef01a07076a53c2e1e6b3.e34TbxyRbNiRb40LchiNbxyRa34Oe0?p_id_doc=20104, доступно 27.10.2013, у даљем тексту - Kaurinović, D.: *Direktno i unakrsno ispitivanje*.

⁶⁶⁶ Simović, N. M.; Simović, M. V.: *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio)*, 2011, стр. 122.

⁶⁶⁷ Bubalović, T.; Dajčić, A.: Novi modeli ispitivanja svjedoka na raspravi, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 10, god. 5, Zenica, стр. 229., на: http://www.prf.unze.ba/anali_tekst.html, доступно 05.05.2015. у даљем тексту - Bubalović, T.; Dajčić, A.: *Novi modeli ispitivanja svjedoka na raspravi*.

⁶⁶⁸ Damaška, M.: Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 17, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2010, стр. 827.

Код друге, испитивач омогућава сведоку да слободно исказује, не сугеришући му никакве одговоре, с тим да може, када то сматра неопходним, да својим питањима усмерава сведока, па чак и коригује исказ сведока. Предност оваквог начина испитивања огледа се у томе што онемогућава сведока да саопшти нешто на штету основног испитивача.⁶⁶⁹ Запажамо да је код другог начина испитивања присутан одређени степен спонтаности, односно испитивање се одвија у виду разговора између испитивача и сведока са минималним интервенцијама испитивача, док код првог начина испитивања је очигледан већи степен формалности. Међутим, што је више постављених питања сведоку и његово константно вођење кроз исказ, то може код судије, односно судског већа изазвати сумњу да је реч о унапред наученом исказу. Течан исказ је добар, али сведочење које изгледа као да је у свим својим деловима унапред одређено, није добро.⁶⁷⁰

Да је реч о другачијем начину испитивања сведока на главном претресу закључујемо и на основу тога што се у *ЗКП*-у изричито наводи да само окривљени може неометано да се изјасни о свим околностима које га терете и да изнесе све чињенице које му служе за одбрану (чл. 86. ст. 2. *ЗКП*), за разлику од сведока, у погледу чијег начина испитивања на главном претресу не постоји слична одредба. Осим *слободног* и *контролисаног* начина изношења исказа сведока, постоји и *комбиновани начин* који представља мешавину правила претходна два начина узимања исказа.⁶⁷¹ Када се суд нађе у улози основног испитивача, испитиваће сведока по правилима која важе за ову фазу испитивања сведока.⁶⁷²

С обзиром на напред изнето, чини нам се оправданим постављање питања о карактеру упозорења која се дају сведоку пре сведочења. Наиме, из претходно наведеног произлази да сведок може новим контролисаном начином испитивања да саопшти само део онога што му је познато о кривичном делу, учиниоцу и другим чињеницама које се утврђују у поступку и да на тај начин не изврши једну од својих

⁶⁶⁹ Bubalović, T.; Dajčić, A.: Novi modeli ispitivanja svjedoka na raspravi, стр. 229.

⁶⁷⁰ Twiss, M. R.: A View from the Bench Keys to a Successful Direct Examination, *The Army Lawyer*, April 1, 2007, стр. 31., на: <http://eds.b.ebscohost.com.proxy.kobson.nb.rs:2048/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=9fccd263-37ce-4812-bdad-8822def792ac%40sessionmgr110&hid=112>, доступно 20.01.2016.

⁶⁷¹ Bubalović, T.; Dajčić, A.: Novi modeli ispitivanja svjedoka na raspravi, стр. 229.

⁶⁷² Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 854.

основних дужности, а то је да каже све што му је познато о предмету доказивања, јер питања испитивача нису била постављена у том правцу. Тачно је да сведок говори истину о околностима за које испитивач сматра да су битне за потврду његове тезе, али због тога сведок не саопштава целовиту истину, тј. све оно што му је познато о предмету доказивања, већ само део својих сазнања, због чега смо мишљења да би у догледно време требало размислити о оправданости постојања таквог упозорења и исто брисати или преформулисати у обавезу да сведок говори истину о ономе о чему буде питан, а не као до сада да се од сведока тражи да саопшти све што му је познато о предмету доказивања.

Као што смо претходно већ истакли, током основног испитивања забрањено је постављање сугестивних питања, што значи да ће свако такво питање или одговор на такво питање суд забранити. Због тога се поставља питање шта може да уради странка која је позвала сведока као „свог“, а који током основног испитивања измени свој исказ у толикој мери да садржај исказа постане неповољан за тезу коју заступа испитивач. Наш законодавац о томе не говори ништа, а ситуацију додатно компликује и то што испитивач не може да унакрсно испитује таквог сведока и што сугестивна питања не може да постави ни током додатног испитивања, када би у ствари требало да санира само негативне последице унакрсног испитивања, а не целог испитивања. У упоредном законодавству, овакве ситуације решавају се тако што суд изузетно, када сматра да за таквим начином испитивања постоје оправдани разлози, дозвољава основном испитивачу да поставља питања којима сведока наводи на одређени одговор, под условом да су испуњени одређени таксативно набројани случајеви.

На пример, према члану 611 (ц) *Федералног закона о доказима САД* могуће је да основни испитивач поставља сугестивна питања, уколико суд цени да је тако нешто неопходно ради „развијања“ сведочења, ако је реч о непријатељском сведоку, тј. сведоку противничке странке, или је сведок као такав идентификован.⁶⁷³ Наведено правило англо-америчког правосуђа, као прототип за решавање неоправданог одуговлачења поступка у овој фази испитивања, преузимају и додатно разрађују и друга законодавства, нека и у нашем окружењу.

⁶⁷³ *Federal Rules of Evidence*, U.S. Government printing office, Washington, December 1, 2014.

Тако у Републици Српској⁶⁷⁴ и БиХ⁶⁷⁵ дозвољено је постављање сугестивних питања у три случаја: када сведок показује одбојан став према испитивачу, када не жели да сарађује са испитивачем и када испитивач позове сведока супротне стране да сведочи. У Хрватској, изменама и допунама *ЗКП* из 2011. право странака да постављају сугестивна питања током основног испитивања је додатно проширено. Не само када је реч о тзв. *непријатељском сведоку*, или када је потребно да се разјасни исказ који је сведок дао,⁶⁷⁶ већ је сугестивна питања могуће усмерети и на личне или опште податке у вези са сведоком, уколико нису спорни, као и на околности које служе „освежавању“ памћења сведока, с тим да се њима не утиче на веродостојност исказа сведока.⁶⁷⁷

Неспорно је да сугестивна питања могу довести до искривљења исказа сведока и да су због тога забрањена, како током испитивања сведока на тзв. класичан или традиционалан начин, који се примењује пре главног претреса, тако и током основног испитивања сведока на главном претресу. Међутим, у антагонистички устројеној расправи, та забрана добија сасвим другачији смисао. Наиме, забрана постављања сугестивних питања на главном претресу током основног испитивања, установљена је због страха да би услед „поларизације доказних средстава коју тај режим ствара“, сведоци могли под утицајем сугестивних питања, која поставља основни испитивач, не само да нетачно и непотпуно исказују, већ и да се идентификују са испитивачем и тако постану део оптужног или одбрамбеног тима. Другим речима, уколико не постоји такав страх, то јест уколико се сведок не поводи за сугестивним питањима и нема бојазни да може да потпадне под утицај испитивача, треба дозволити постављање и таквих питања. У пракси ће се сигурно појавити и други разлози без којих се неће моћи „убрзати пут до критичних делова исказа“, па није искључено да суд дозоволи постављање сугестивних питања не само *ad personam*, већ и *ad rem*, ако се њима „тек припрема исказ сведока о важним чињеницама“ или се „уклања блок у памћењу сведока“ (тј. освежава меморија), а при томе се „не доводи у питање поузданост исказа сведока“,

⁶⁷⁴ Члан 269. ст. 2 - 4. *ЗКП Републике Српске*.

⁶⁷⁵ Члан 262. ст. 2 – 4. *ЗКП БиХ*.

⁶⁷⁶ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Dušević i Kršovnik, Rijeka, 2011, стр. 762.

⁶⁷⁷ Члан 420. ст. 4. *ЗКП Хрватске*.

и доприноси се ефикасности кривичног поступка.⁶⁷⁸ Због свега наведеног, законодавац би у наредном периоду требало да формално направи разлику између дозвољених (усмеравајућих) и недозвољених (наводећих) сугестивних питања. Наиме, дозвољеним сугестивним питањима само се убрзава сведочење и штеди време, јер се сведок усмерава до оног момента када је потребно да се концентрише и сведочи о предмету доказивања.⁶⁷⁹ Реч је у ствари о питањима у вези са којима не постоји ништа спорно (на пример, чињеница да је сведок 1. марта био на послу у Фабрици вагона у Краљеву и да је посао завршио у 15. часова је неспорна чињеница, због чега питање које би у себи садржавало ове податке не би представљало питање којим се сведок наводи на одговор).

2.3.2.2. Унакрсно испитивање сведока

Унакрсно испитивање представља *другу фазу нове структуре испитивања* сведока на главном претресу, коју предузима странка или оштећени⁶⁸⁰ који нису предложили сведока за сведочење, или су га предложили, али после странке која је вршила основно испитивање.⁶⁸¹ У центру ове фазе испитивања је испитивач, за разлику од фазе основног испитивања у чијем центру је сведок.⁶⁸²

Унакрсно испитивање сведока је факултативног карактера, што значи ако се постављањем питања сведоку не може постићи повољан циљ за странку или оштећеног, односно ако се њиме не може отклонити негативан ефекат основног испитивања за тезу коју заступа унакрсни испитивач,⁶⁸³ а може се поновити штета

⁶⁷⁸ Damaška, M.: Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 17, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2010, стр. 825 - 827.

⁶⁷⁹ Twiss, M. R.: *нав. дело*, стр. 33.

⁶⁸⁰ Упоредјујући дефиницију унакрсног испитивања (чл. 2. ст. 1. т. 22. ЗКП) са дефиницијом основног испитивања (чл. 2. ст. 1. т. 21. ЗКП) очигледно је да је законодавац пропустио да браниоца и пуномоћника оштећеног предвиди као једног од испитивача сведока на главном претресу. Видети више: Delibašić, V.: Unakrsno ispitivanje u krivično procesnom pravu Srbije, *Glavni pretres i suđenje u razumnom roku, Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, стр. 219. и 220., на: <http://www.osce.org/sr/serbia/167806?download=true>, доступно 07.11.2015.

⁶⁸¹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 57.

⁶⁸² Simović, N. M.; Simović, M. V.: *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio)*, 2011, стр. 122.

⁶⁸³ Бугарски Т.: Испитивање сведока, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 4, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2013, стр. 137.

која је учињена основним испитивањем, унакрсно испитивање не треба предузимати.⁶⁸⁴ Ако се странка или оштећени не упусте у унакрсно испитивање, сматра се да су сагласни са исказом сведока, тј. да признају његову тачност.⁶⁸⁵

На пример, ако је странка која је вршила основно испитивање пропустила да постави неко прецизирајуће питање сведоку о одређеној чињеници која би могла да иде на штету концепције вођења поступка унакрсног испитивача, постављање питања у том правцу дало би могућност сведоку да додатно појасни свој претходно дати одговор, или да га измени, или чак да одустане од њега, тврдећи да није добро разумео постављено питање од стране претходног (основног) испитивача, или да се није најјасније изразио о свему што му је познато, што би од једне повољне ситуације, довело унакрсног испитивача у неповољнији положај у поступку доказивања своје тезе, од оног у ком је био пре постављања питања. Због тога је потребно, да пре доношења одлуке да ли да се упусте у унакрсно испитивање, да испитивач размотри неколико питања.⁶⁸⁶ Пре свега, да ли је сведок својим исказом у фази основног испитивања нанео штету тези коју унакрсни испитивач заступа у поступку. Ако јесте, да ли би постављањем питања сведоку побољшао свој положај у поступку, или би га додатно погоршао, односно да ли је током основног испитивања сведок исказивао мање од оног што се очекивало од њега, а те околности о којима није сведочио важно је да се расправе, да ли би постављањем питања о околностима о којима основни испитивач није расправљао са сведоком, премда је могао, унакрсни испитивач нанео штету тези коју заступа у поступку, јер тај „пропуст“ може бити замка основног испитивача. Затим колико је сведок важан за случај испитивача, јер сви сведоци немају исту важност за случај. Да ли сведок може бити дискредитован.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Marqueritte, T.: Teorija i razvoj unakrsnog ispitivanja, *OKO RRZ*, broj 5, Sarajevo, Proljeće/ljeto 2007, стр. 13., на: http://www.okobih.ba/files/Reporter_5.pdf, доступно 15.03.2014, у даљем тексту - Marqueritte, T.: *Teorija i razvoj unakrsnog ispitivanja*.

⁶⁸⁵ Крпач, D.: *Engleski kazneni postupak*, стр. 82.

⁶⁸⁶ Lochary, R.: *Veštine zastupanja u krivičnim postupcima*, *Priručnik za advokate*, American Bar Association Rule of Law Initiative, Partneri za demokratske promene Srbija, Oktobar 2013, стр. 30. и 31.

⁶⁸⁷ Clark, F. S.: The Art of Cross-Examination, *Quarterly*, Federation of Defense & Corporate Counsel, Vol. 61, No. 2, Winter, 2011, стр. 105, на: http://www.thefederation.org/documents/V61N2_CoverToCover1.pdf, доступно 16.10.2014.

Разматрајући одлуку, испитивач треба бити реалан у процени важности исказа сведока за тезу, односно предмет који заступа у поступку, јер у супротном од унакрсног испитивања може имати више штете него користи.

По правилу, унакрсно испитивање се предузима када је исказ који је сведок дао током основног испитивања нанео штету тези унакрсног испитивача, због чега је потребно да се постављањем питања ублажи или у потпуности елиминише чињенични и правни значај таквог исказа,⁶⁸⁸ тако што ће се довести у питање веродостојност исказа и кредибилитет сведока.⁶⁸⁹ Међугим, без обзира што се унакрсно испитивање назива још и „непријатељским“ испитивањем, а сведок који руши концепцију испитивача „деструктивним“ сведоком,⁶⁹⁰ било би погрешно сматрати да се унакрсно испитивање предузима само када је потребно да се оспори доказна вредност постигнутих резултата током основног испитивања и ради дискредитовања сведока супротне странке.⁶⁹¹

Наиме, циљ унакрсног испитивања може бити и конструктивног карактера. Деструкција исказа сведока, која по правилу подразумева дискредитацију, суочавање и побијање исказа сведока, не мора бити увек приоритетан циљ унакрсног испитивања. Унакрсно испитивање треба посматрати са конструктивне стране, као део испитивања случаја, нешто чиме се може допунити исказ који је сведок дао у претходној фази испитивања,⁶⁹² за отклањање нејасноћа садржаних у исказу сведока,⁶⁹³ или уопште, као начин оснаживања аргументације тезе коју испитивач заступа у поступку. Успешно унакрсно испитивање оставља једну од странака без доказа.⁶⁹⁴

⁶⁸⁸ Simović, N. M.; Simović, M. V.: *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio)*, 2011, стр. 122.

⁶⁸⁹ Kevin W. Holt, *Tips for Effective Cross-Examination*, Litig. News, Winter 2006, на: <http://www.gentrylocke.com/tips-for-effective-cross-examination/>, доступно 10.05.2015.

⁶⁹⁰ Simović, N. M.; Simović, M. V.: *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio)*, 2011, стр. 122.

⁶⁹¹ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, стр. 762.

⁶⁹² Marqueritte, T.: *Teorija i razvoj unakrsnog ispitivanja*, стр. 11.

⁶⁹³ Damaška, M.: *Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu*, стр. 830.

⁶⁹⁴ Kaurinović, D.: *Direktno i unakrsno ispitivanje*, стр. 2. и 3.

Специфичност фазе унакрсног испитивања огледа се у томе да је током унакрсног испитивања сведоку дозвољено постављати сугестивна питања и да сведок може бити испитиван само о ономе о чему је претходно сведочио током фазе основног испитивања. С обзиром на то да из законских одредби није јасно на шта се могу односити питања унакрсног испитивача, односно да је очигледно да је законодавац пропустио да одреди предмет унакрсног испитивања, као оријентир шта чини предмет унакрсног испитивања послужило нам је *Правно схватање Посебног одељења за организовани криминал Вишег суда у Београду*,⁶⁹⁵ о коме смо већ говорили, а које у поступак испитивања сведока на главном претресу на унакрсан начин уводи тзв. америчко правило,⁶⁹⁶ или у теорији још познато као „везана“ техника унакрсног испитивања сведока. „Везана“ техника унакрсног испитивања има својих предности, али и одређених недостатака, у односу на друге технике унакрсног испитивања, које су такође стајале на располагању домаћем законодавству. Реч је о тзв. „невезаној“ и тзв. „компромисној“ техници унакрсног испитивања сведока на главном претресу. Пре свега „везана“ техника унакрсног испитивања на главном претресу омогућује основном испитивачу да врши контролу над чињеницама и подацима који се презентују суду. Одређујући теме о којима ће сведок сведочити у фази основног испитивања, основни испитивач одређује опсег унакрсног испитивања, односно онемогућава унакрсног испитивача да прошири испитивање и на друге чињенице које је основни испитивач имао намеру да доказује касније у току главног претреса, можда другим сведоком или коришћењем неког другог доказног средства. Недостатак ове технике огледа се у непостојању јасне границе између онога што улази у опсег основног испитивања и оних чињеница и података који ту границу прелазе, због чега често долази до непотребних расправа између оптужбе и одбране. Због немогућности да се унакрсним испитивањем прошири претходно одређен опсег испитивања и сазнају чињенице и подаци које иду у прилог унакрсног испитивача, јер се сматра да се иде на нова питања, биће потребно да се исти сведок позива више пута на суд, што ће додатно продужити трајање поступка и повећати његове трошкове.⁶⁹⁷

⁶⁹⁵ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 58.

⁶⁹⁶ Marqueritte, T.: *Teorija i razvoj unakrsnog ispitivanja*, стр.

⁶⁹⁷ Damaška, M.: *Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu*, стр. 827. и 828.

Када је реч о „невезаној“ техници унакрсног испитивања може се рећи да је њена предност у томе што омогућава унакрсном испитивачу да може сведоку постављати питања о свим правно релевантним чињеницама, независно од онога о чему је сведок сведочио током основног испитивања, а што сведоку омогућује да без већих прекида саопштити своја сазнања о свему што му је познато у вези са чињеницама које се утврђују у поступку. У односу на важне околности о којима сведок није исказивао током основног испитивања, а о којима га унакрсни испитивач пита, важе правила о забрани постављања сугестивних питања.⁶⁹⁸ Према „невезаној“ техници која је владајућа у енглеском праву, унакрсни испитивач није везан предметом основног испитивања, већ само правилима о релеванцији.⁶⁹⁹ То значи да ће се изводити само они докази који су у непосредној логичкој вези са предметом доказивања, односно они који се односе на објективне и субјективне елементе бића кривичног дела (нпр. на радњу и последицу кривичног дела, мотиве учиниоца и др.), као и на оне који се тичу чињеница о веродостојности сведока и слично. Понекад, без обзира на логичку везу доказа са предметом расправљања може се десити да их странке неће моћи извести на главном претресу, јер нису „правно релевантни“ (нпр. када исказ сведока садржи мишљење сведока, а није реч о вештаку, и др.).⁷⁰⁰

Уколико упоредимо ову технику испитивања са „везаном“ техником, видимо да „невезана“ техника испитивања омогућава да се одједном изведу сви докази, тј. сведок се позива на суд само једном, за разлику од „везане“ технике код које је предмет унакрсног испитивања органичен на оне теме које је претходно одабрала странка која је позвала сведока на испитивање. Унакрсном испитивачу у тој ситуацији, због тога што не може да постави питања изван унапред одређеног предмета испитивања, преостаје једино да поново позове тог истог сведока на суд, али овог пута као „непријатељског“ сведока, ако сматра да сведок има још нешто да изнесе корисно за његову тезу.

⁶⁹⁸ Исто, стр. 827. и 829.

⁶⁹⁹ Ради се о правилима која штите пороту од заблуде у закључивању на основу непоузданих и правно недозвољених доказа. О релеванцији и допустивости доказа води рачуна судија који руководи главним претресом и то тако, што пре него што доказ буде изведен, издваја оне који нису релевантни за спор странака. У: Кгарас, D.: *Engleski kazneni postupak*, стр. 84.

⁷⁰⁰ Кгарас, D.: *Engleski kazneni postupak*, стр. 84.

У оним правним системима који прихватају ову технику унакрсног испитивања када се овакав сведок поново позове да сведочи, испитивачу је дозвољено да му већ у фази основног испитивања поставља сугестивна питања. Код нас, о овоме домаћи законодавац не говори ништа, тако да ће поновно позивање сведока супротне странке имати ограничени домет за тезу оног испитивача који позива оваквог сведока.

Као недостатак „невезане“ технике истиче се могућност да дође до мешања аргумената супростављених странака и губљења јасноће у извођењу доказа услед истовременог разматрања више важних тема у поступку.⁷⁰¹ Када је у питању предмет унакрсног испитивања, да кажемо још нешто и о тзв. „компромисној“ техници унакрсног испитивања сведока на главном претресу, која представља средње и умерено решење у односу на претходне две технике, а која отклања негативне стране „везане“ технике и уважава предности „невезане“ технике унакрсног испитивања. Према „компромисној“ техници „везана“ техника представља пресумптивно правило, чију крутост судија може ублажити тако што ће дозволити унакрсном испитивачу да постави питање које прелази границе основног испитивања, под условом да је реч о околностима које су уско повезане са околностима на које се односило основно испитивање. Ову технику унакрсног испитивања налазимо у *Федералном закону о доказима* и у доказном праву неколико држава чланица САД.⁷⁰²

Увођењем адверзијалности у главни претрес настоји се убрзати поступак. Главна примедба „старом“ начину испитивања сведока била је да је реч о недовољно ефикасном поступку у коме је запажена слаба активност странака, а присутна доминантна улога суда. Ипак, разматрајући наведене карактеристике актуелне технике испитивања сведока на главном претресу и могуће варијанте, мишљења смо да би било примереније, с обзиром на досадашњу континентално-европску традицију у извођењу доказа, да се домаћи законодавац одлучио за „невезану“ или за „компромисну“ варијанту технике унакрсног испитивања.

⁷⁰¹ Marqueritte, T.: *Teorija i razvoj unakrsnog ispitivanja*, стр. 11.

⁷⁰² Правило 611. примењује се у савезним судовима. У: Данашка, М.: *Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu*, стр. 827.

Овако, узимајући превелику кругост „везане“ технике унакрсног испитивања, без обзира на изражену тежњу да се поступак убрза, долазиће до честог позивања једног те истог сведока од стране различитих странака како би се сазнало шта све сведок зна о предмету доказивања, а што ће опет доводити до расцепканости и одуговлачења поступка доказивања сведоцима.

Као могући излазак из постојеће ситуације, можда би сведоку требало допустити да оцени контекст питања странке која га унакрсно испитује и да у вези са противречним верзијама догађаја, тј. својом верзијом и верзијом унакрсног испитивача, изнесе свој коментар. На овај начин сведок се не би морао поново позивати на главни претрес, јер би се одмах отклониле противречности у његовом исказу, одмах би се сазнало са којим сазнањима сведок располаже и којег су квалитета, суду би се дала могућност да тачније процени веродостојност исказа сведока управо на основу сведоковог објашњења.⁷⁰³

Сматра се да се циљ унакрсног испитивања може најбоље постићи постављањем сугестивних питања која су тако формулисана да се од сведока добије одговор који ће још више истаћи нејасноће и нелогичности у исказу који је сведок дао у фази основног испитивања.⁷⁰⁴ Међутим, треба знати да постављање сугестивних питања сведоку на главном претресу представља само процесну могућност, не и обавезу за странку, браниоца или оштећеног који врше унакрсно испитивање сведока. То из разлога што сведок када сведочи у свом исказу може дати чињенице од користи како за странку која је позвала сведока да сведочи, тако и за ону странку која сведока унакрсно испитује. Сведок који сведочи је пре свега - сведок о чињеницама, а не искључиво сведок странке у поступку, због чега није нужно увек проверавати његов исказ који је дао у фази основног испитивања.⁷⁰⁵ Сугестивна питања представљају снажно средство којима се унакрсном испитивачу обезбеђује равноправан положај са странком која је предложила сведока (основним испитивачем), а што је у складу са начелом „једнакости оружја“, јер се претпоставља да је основни испитивач у одређеној мери већ упознат са садржајем исказа сведока

⁷⁰³ Kisić, N.: Unakrsno ispitivanje: pitanja u korist vlastitih tvrdnji, *OKO RRZ*, broj 15, Sarajevo, 2012, стр. 33., на: http://www.okobih.ba/files/Reporter_15.pdf, доступно 15.03.2014.

⁷⁰⁴ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, 2013, стр. 145.

⁷⁰⁵ Kisić, N.: *нав. дело*, стр. 33.

који сведочи и да је на одређен начин учествовао у његовој припреми.⁷⁰⁶ Постављање сугестивних питања сматра се најефикаснијим правилом унакрсног испитивања, јер омогућава ономе ко предузима унакрсно испитивање да исприча своју причу, односно да сведочи, а да сведок који се испитује потврђује наводе унакрсног испитивача.⁷⁰⁷

У теорији и пракси као спорно појавило се питање: да ли је суду, односно председнику и члановима већа, када имају право да постављају питања сведоку, дозвољено да постављају сугестивних питања сведоку, јер и о томе не постоје јасне инструкције у *Законику*. Међутим, без обзира на непрецизност *ЗКП*, како наведени субјекти морају бити апсолутно објективни и како не смеју ни на који начин да учествују у „фабриковању“ исказа, то би постављање сугестивних питања сведоку од стране суда изазвало сумњу у његову непристрасност, што би био разлог за њихово изузеће из поступања у конкретном поступку.⁷⁰⁸ Као и у случају предмета унакрсног испитивања, законодавац Србије пропушта да законским одредбама предвиди право унакрсног испитивача да својим питањима проверава веродостојност сведока током унакрсног испитивања, без обзира што питање веродостојности није спомињано у фази основног испитивања.

У зависности од процене о каквом је сведоку реч, да ли о ономе који свесно лаже или несвесно греша о чињеницама о којима сведочи, биће одређен и конкретан начин унакрсног испитивања. С тим у вези, треба правити разлику између дискредитације исказа сведока, од дискредитације самог сведока.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ Бељански, С.; Илић, Г.; Мајић, М.: *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 53.

⁷⁰⁷ Pratt, A, T.: The Ten Commandments of Cross-examination, *Quarterly*, Federation of Defense & Corporate Counsel, Vol. 61, No. 2, Winter, 2011, стр. 183, на: http://www.thefederation.org/documents/V61N2_CoverToCover1.pdf, доступно 16.10.2014. За ефикасно унакрсно испитивање сведока неопходно је добро познавање те установе и велико практично искуство. У: Јованчевић, Н.: *нав. дело*, стр. 149. У САД унакрсно испитивање се изучава на правним факултетима у оквиру права доказивања. У: Вајовић, В.: *Amerikanizacija dokaznog postupka*, *Pravni život*, број 9, Београд, 2012, стр. 837.

⁷⁰⁸ Delibašić, V.: Unakrsno ispitivanje – pravila i izazovi, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, број 1, Kriminalističko-policijska akademija, Београд, 2014, стр. 72.

⁷⁰⁹ Wellman, L. F.: *The Art of Cross-Examination*, New York, 1904, стр. 26. и 27, на: <http://www.gutenberg.org/files/40781/40781-h/40781-h.htm>, доступно 23.02.2013.

За постизање циља унакрсног испитивања нужно је овладати методом унакрсног испитивања, која захтева познавање више правила и темељну припрему,⁷¹⁰ не само испитивача, већ и сведока.⁷¹¹ Под припремом сведока подразумева се она која за циљ има да се сведок упозна са амбијентом и начином испитивања у поступку, а не ради модификације исказа сведока или учења како треба да одговори на постављено питање.

2.3.2.3. Додатно испитивање

Додатно испитивање следи након унакрсног испитивања, под условом да то дозволи председник већа (чл. 402. ст. 6. ЗКП), и као и унакрсно испитивање - факултативног је карактера. Тек по одобрењу председника већа основни испитивач, односно странка која је позвала сведока као „свог“ може поново да испитује сведока. То значи да се додатно испитивање предузима само када је потребно да се санира (ублажи или отклони) штета која је настала унакрсним испитивањем за тезу основног испитивача,⁷¹² односно када је сведок тако испитиван током унакрсног испитивања да није имао прилику да објасни своје одговоре, већ је на питања унакрсног испитивача одговарао само са „да“ или „не“.⁷¹³ Додатним испитивањем омогућује се сведоку да објасни претходно дате одговоре и да поврати кредибилитет који му је претходно нарушен. Додатно испитивање треба предузети само ако се њиме може постићи унапред одређени циљ, тј. ако се њиме могу добити одговори којима се јача теза странке која је испитивала сведока у фази основног испитивања. Питања која се постављају сведоку током додатног испитивања могу се односити само на чињенице о којима је сведок сведочио током унакрсног испитивања, јер би се у супротном увођењем нових чињеница унакрсни испитивач онемогућио у намери да се супростави испитивачу који је вршио додатно испитивање, с обзиром на то да унакрсном испитивачу није дозвољено додатно унакрсно испитивање сведока.

⁷¹⁰ Valdespino, M. J.: Cross-Examination: The Rules of the Game, *American Journal of Family Law*, стр. 87, на: <http://eds.b.ebscohost.com.proxy.kobson.nb.rs:2048/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=81096f76-edbb-4aa1-9f3f-ee3e6c4ce24f%40sessionmgr113&hid=104>, доступно 15.10.2014.

⁷¹¹ Видети више: Twiss, M. R.: *нав. дело*, стр. 28 – 32.

⁷¹² Kaurinović, D.: *Direktno i unakrsno ispitivanje*, стр. 4.

⁷¹³ Damaška, M.: *Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu*, стр. 830.

За чињенице које нису биле део предмета унакрсног испитивања сматра се да нису спорне, због чега веће неће показивати претерано интересовања за њих, а испитивач који непотребно инсистира на њиховом утврђивању само ће ризиковати да таквим поступањем иритира судско веће.⁷¹⁴ Током додатног испитивања забрањено је постављање сугестивних питања.

2.3.3. Правила суочења сведока

Суочење сведока је процесна радња факултативног карактера коју орган поступка предузима када је неопходно да се отклоне утврђене несагласности, разлике и знатне противречности у раније датим исказима лица која се суочавају, а у погледу чињеница које су важне за расветљење кривичне ствари (чл. 99. ст. 1. ЗКП).⁷¹⁵ То је радња која има за циљ да се њоме обезбеди материјал за проверу веродостојност и поузданости претходно датих исказа,⁷¹⁶ као и да се у односу на сведока који лаже, или непотпуно исказује, изврши одређени психички притисак да коригује свој исказ и почне истинито да сведочи.⁷¹⁷ Када ће орган поступка сматрати да је контрадикторно конфронтирање нужно, зависиће од постојећих околности које ће бити предмет процене у сваком конкретном кривичном предмету, што је *quaestio facti*.⁷¹⁸ Свако одступање и неслагање у исказима сведока није разлог за суочење, већ је то само оно одступање у исказима које је суштинског карактера и које се тиче примене кривичноправних и кривичнопроцесних одредаба у кривичном поступку. Неслагања се могу односити како на цео исказ, тако и на само неке околности.⁷¹⁹

⁷¹⁴ Lochary, R.: *Veštine zastupanja u krivičnim postupcima, Priručnik za advokate*, American Bar Association Rule of Law Initiative, Partneri za demokratske promene Srbija, Oktobar 2013, стр. 41. и 42.

⁷¹⁵ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, 1982, стр. 220. Атанасов, С.: Техника суочење сведока у кривичном поступку, тематски зборник – научно истраживачки пројекат „Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој“ за период 2013 – 2015, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2015, стр. 243 – 247.

⁷¹⁶ Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 104.

⁷¹⁷ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2014, стр. 207.

⁷¹⁸ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Dušević i Kršovnik, Rijeka, 2011, стр. 587. и 563.

⁷¹⁹ Vodinečić, V.: *Kriminalistika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996, стр. 236, у даљем тексту - Vodinečić, V.: *Kriminalistika*, 1996.

Предмет оцене органа поступка, који предузима радњу суочења и њоме руководи, може бити не само логички садржај исказа суочених, већ истовремено и психолошки садржај, превасходно, несвесне реакције суочених, „говор тела“ и др.⁷²⁰ За разлику од окривљеног, сведок не може одбити да се суочи без последица (чл. 101. ЗКП),⁷²¹ осим уколико припада категорији сведока која је ослобођена од дужности сведочења, па се тим својим правом и послужи.⁷²² Сведок који користи своје право да не сведочи може одбити да се суочи, без страха од санкционисања, чак и ако је претходно у поступку сведочио и дао свој исказ.⁷²³ Законодавац регулише поступак суочења тако што одређује максималан број лица која се могу суочити и положај у коме суочени морају бити током суочења. Истовремено се могу суочити само два лица, тј. два сведока или сведок са окривљеним, и то тако што се поставе један наспрам другог (*лицем у лице*) и на постављено питање органа поступка, сваки понаособ, наизменично, саопштавају своје исказе (чл. 99. ст. 2 у вези са чл. 89. ст. 2. ЗКП). Суочење се наставља све до момента док не буду исцрпљена сва спорна питања која је одредио орган поступка.⁷²⁴

По правилу, посебно осетљиви сведоци се не могу суочити са окривљеним, односно изузетно је то могуће када окривљени инсистира да се суочи са сведоком, а орган поступка, ценећи степен осетљивости сведока и права одбране, одлучи да се суочење предузме (чл. 104. ст. 4. ЗКП). Непрепознавање осетљивости код категорије посебно осетљивих сведока има за последицу, по правилу, њихову додатну (секундарну) виктимизацију, а у погледу исхода суочења доводи до потпуног неуспеха.

⁷²⁰ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, 2011, стр. 587. и 563.

⁷²¹ У случају да сведок, након што је упозорен на последице, одбије да без законског разлога сведочи, односно суочи се са другим лицем, суд га може новчано казнити до 150.000 динара, а ако и после тога одбије да сведочи, може га још једном казнити истом казном. Супротно сматрају Васиљевић и Грубач, према којима сведок када одбије да се суочи не може да сноси никакве санкције. У: Васиљевић, Т.; Грубач, М.: *Коментар Закона о кривичном поступку*, 2010, стр. 235.

⁷²² Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977, стр. 111. и 112.

⁷²³ Васиљевић, Т.; Грубач, М.: *Коментар Закона о кривичном поступку*, 2010, стр. 235.

⁷²⁴ Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, 1982, стр. 221.

Орган поступка, током суочења, мора настојати да очува ред и дисциплину и спречи да се испитивање сведока претвори у свађу, вређење⁷²⁵ или у физички сукоб.⁷²⁶ Доказни резултат суочења може се манифестовати у томе да су суочени остали код својих раније датих изказа, што значи да није дошло до разјашњења спорних чињеница, затим да су суочени разјаснили неслагања у вези са спорним чињеницама, јер је један или су обојица изменили своје исказе, увидели да су погрешили, и да су суочени делимично разјаснили спорне чињенице у вези са којима су конфронтирани, што је довело до сазнања о новим чињеницама које нису раније биле познате и које захтевају даље истраживање у циљу утврђивања истине.⁷²⁷ У случају када суочена лица остану при својим исказима, односно када након међусобне конфронтације није дошло до отклањања неслагања у њиховим исказима, резултат суочења може се манифестовати и у формирању убеђења органа поступка о истинитости исказа суочених лица.⁷²⁸

О току и садржини изјава код којих су суочени сведоци, односно окривљени остали, орган поступка саставља записник (чл. 89. ст. 2. ЗКП). Записником о суочењу мора бити верно забележен ток суочења, прецизно констатована сва постављена питања и одговори на њих. Ради прегледности, записник о суочењу може бити тако сачињен да се на једној страни папира, који је подељен уздужном линијом, налазе питања и одговори једног од суочених, а на другој страни, другог.⁷²⁹ Законик не предвиђа обавезно снимање радње суочења аудио-видео уређајем, већ то препушта оцени органа поступка. У Хрватској, уколико радња суочења није снимљена уређајем за аудио-видео снимање и снимак није прикључен записнику, записник се не може користити као доказ у кривичном поступку.⁷³⁰ Такође, *ЗКП Црне Горе* наглашава да се радња суочења може аудио или аудио-визуелно снимити,

⁷²⁵ Сведок који вређа друго суочено лице може одговарати за кривично дело увреде. Видети више: *ВСС, Кзз. број 21/02*, од 14.06.2002.

⁷²⁶ Илић, П. Г.; Мајић, М.; Бељански, С.; Трешњев, А.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 286.

⁷²⁷ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу Крагујевац, 2004, стр. 254.

⁷²⁸ Vodinec, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 236.

⁷²⁹ Vodinec, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 240.

⁷³⁰ Члан 289. ст. 5. *ЗКП Хрватске*.

о чему ће се сачинити препис аудио записа, али за разлику од решења садржаног у *ЗКП Хрватске*, црногорско законско решење је факултативног карактера, као што је то случај и са решењем садржаним у домаћем процесном законодавству.⁷³¹ Не само законодавац Србије, већ и многи други предвиђају радњу суочења сведока са другим лицима, уколико у погледу њихових претходно датих исказа постоје неслагања. Тако, италијански законодавац прописује претпоставке за суочење и начин суочења, наводећи да је суочење допуштено искључиво између више саслушаних и испитаних особа, уколико међу њима постоји несагласност о важним чињеницама и околностима, при томе наводећи да ће орган поступка поновити претходне изјаве лицима која се суочавају, а потом од њих захтевати да их потврде или мењају, или да их према потреби обострано оповргавају.⁷³² Немачки законодавац истиче да је радњу суочења могуће предузети само у претходном поступку, када то даљи ток поступка захтева.⁷³³ Бугарски законодавац суочење дозвољава када између исказа окривљених и сведока постоје значајне противречности, с тим да искључује суочење када је то у интересу заштите сведока.⁷³⁴ Суочење у америчком законодавству има карактер уставног начела које омогућава окривљеном да непосредно контактира са сведоком који га окривљује.⁷³⁵ У случају италијанског законског решења законодавац не ограничава број лица која се истовремено могу суочавати, из чега можемо претпоставити да то може бити и више лица.⁷³⁶ Хрватски,⁷³⁷ немачки,⁷³⁸ и црногорски⁷³⁹ законодавац, као и законодавци Републике Српске⁷⁴⁰ и Србије,⁷⁴¹ не

⁷³¹ Члан 102. став 3. *ЗКП Црне Горе*.

⁷³² Члан 211. став 1. *ЗКП Италије*.

⁷³³ Члан 58. став 2. *ЗКП Немачке*.

⁷³⁴ Члан 143. *ЗКП Бугарске*.

⁷³⁵ Видети више: VI Амандман на Устав САД-а, Right to confront witness, *Legal Information Institute*, на: https://www.law.cornell.edu/wex/Right_to_confront_witness., доступно 8.10.2015.

⁷³⁶ Члан 211. став 1. *ЗКП Италије*.

⁷³⁷ Члан 289. став 4. и 5. *ЗКП Хрватске*.

⁷³⁸ Члан 58. став 2. *ЗКП Немачке*.

⁷³⁹ Члан 102. *ЗКП Црне Горе*.

⁷⁴⁰ Члан 151. став 9. *ЗКП Р. Српске*

⁷⁴¹ Члан 99. став 1. и 2. и 89. став 2. *ЗКП Србије*.

прецизирају начин суочења, већ то препуштају судској и криминалистичкој пракси.⁷⁴²

2.3.4. Правила која се односе на вршење препознавања лица или предмета од стране сведока

Радња препознавање лица или предмета је сложен идентификациони поступак који служи утврђивању истоветности предоченог лица и предмета са већ раније виђеним лицем или предметом, и проверавању исказа сведока.⁷⁴³ То је доказна радња којом се сведоку, као субјекту који врши идентификацију, предочава више међусобно сличних лица или предмета како би међу њима препознао извршиоца кривичног дела или предмет који је претходно опажао и чији је изглед запамтио.⁷⁴⁴ У погледу доказног значаја препознавања присутна су различита схватања: од оног да препознавање није доказно средство, већ само служи провери веродостојности раније стечених доказа,⁷⁴⁵ односно да има само индицијални карактер, због чега не може бити једини доказ против окривљеног,⁷⁴⁶ до оног да је резултат радње препознавања доказ на коме се може заснивати судска одлука.⁷⁴⁷

Премда значајан број страних кривичнопроцесних законодавстава не регулишу детаљно начин вршења радње препознавања лица или предмета, законодавац Србије одређује и објекат и поступак препознавања,⁷⁴⁸ настојећи да обезбеди веродостојност радње препознавања и елиминише сваки сугестиван утицај

⁷⁴² Атанасов, С.: *Техника суочење сведока у кривичном поступку*, стр. 244. и 245.

⁷⁴³ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 237. Атанасов, С.: *Препознавање лица од стране сведока*, тематски зборник – научно истраживачки пројекат „*Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој*“ за период 2013 – 2015, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2014, стр. 225 – 228.

⁷⁴⁴ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 254. и 255.

⁷⁴⁵ Grubač, М.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 228.

⁷⁴⁶ Према Houts-у и Borel-у. У: Marković, Т.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 439.

⁷⁴⁷ У кривично процесном праву и позитивном законодавству Хрватске, радња препознавања је посебна доказна радња. У: Pavišić, В.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, 2011, стр. 598.

⁷⁴⁸ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 423.

на сведока који врши ову доказну радњу.⁷⁴⁹ С обзиром да је законодавац прецизирао тактику, односно начин предузимања радње препознавања (*заједно са другим њему непознатим лицима или предметима*), изборно препознавање (а не оно појединачно) је неспорно са формалне стране за орган који предузима радњу препознавања. Према томе, када је потребно утврдити да ли сведок препознаје одређено лице или предмет, односно њихове специфичне особине које је претходно описао (по правилу, непосредно после извршеног кривичног дела), законодавац је омогућио органу поступка да у зависности од околности конкретног кривичног предмета, што је *quaestio facti*, предузме радњу препознавања лица или предмета (чл. 100. ст. 1. ЗКП). Сведок врши препознавање лица тако што му се истовремено предочава осумњичени,⁷⁵⁰ односно окривљени,⁷⁵¹ заједно са више других њему непознатих лица чије су основне особине сличне онима какве је сведок пре почетка препознавања навео у свом опису, или ако врши препознавање предмета - заједно са више истоврсних и сличних, сведоку непознатих предмета (чл. 90. ст. 1. ЗКП). За законито и професионално вршење радње препознавања, нарочито је важно да услов сличности буде у потпуности испуњен.⁷⁵² Након тога од сведока се захтева да саопшти да ли је препознао одређено лице или предмет, а ако јесте да на препознато лице или предмет укаже. Од сведока ће се увек захтевати да каже да ли лице или предмет препознаје са сигурношћу или са одређеним степеном вероватноће (чл. 90. ст. 2. ЗКП). Степен вероватноће сведоци изражавају у процентима (нпр. 10%, 30%, 50%). У ствари, они то чине тако што настоје да што прецизније изразе степен уверења у своје могућности да тачно препознају лице (извршиоца кривичног дела⁷⁵³) или предмет који су претходно опажали, при томе водећи рачуна о претежности

⁷⁴⁹ Васиљевић, Т.; Грубач, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2010, стр. 236.

⁷⁵⁰ Према члану 2. ст. 1. т. 1. *ЗКП*-а, под осумњиченим се подразумева лице према коме је због постојања основа сумње да је учинило кривично дело надлежни државни орган у предистражном поступку предузео радњу прописану *ЗКП*, као и лице против кога се води истрага.

⁷⁵¹ Окривљени је лице против кога је подигнута оптужница која још није потврђена, или против кога је поднет оптужни предлог, приватна тужба или предлог за изрицање мере безбедности обавезног психијатријског лечења, а главни претрес или рочиште за изрицање кривичне санкције још није одређено, односно израз који служи као општи назив за осумњиченог, окривљеног, оптуженог и осуђеног (чл. 2. ст. 1. т. 2. *ЗКП*).

⁷⁵² Видети више: Пресуда Окружног суда у Нишу, К.164/04 и Пресуда ВСС Кж. I 1079/05, *Билтен судске праксе Окружног суда у Нишу*, број 23, Intermex, Београд, 2006.

⁷⁵³ Извршилац је лице које предузима радњу извршења кривичног дела.

основа који говоре у прилог препознавања лица или предмета, у односу на оне основе који то доводе у питање.⁷⁵⁴ Премда законодавац искључиво говори о позитивном резултату (када сведок између више предочених лица или предмета тачно препозна извршиоца кривичног дела или предмет), резултат препознавања може бити и негативан. О негативном резултату биће речи када сведок изјави да није способан да препозна било које лице или предмет који су предочени, или када погрешно препозна неко лице или предмет.⁷⁵⁵ Погрешно препознавање може бити такво да сведок показује на једно од предочених лица или предмет за који је несумњиво утврђено да немају никакве везе са учињеним кривичним делом, или када сведок покаже на окривљеног као на извршиоца кривичног дела, а каснији докази потврде супротно, односно докажу да препознато лице није лице које је сведок преходно опажао и за које је тврдио да је извршилац кривичног дела.

Последња грешка је веома опасна, нарочито ако је реч о осумњиченом лицу које нема добар алиби.⁷⁵⁶ Пракса бележи случајеве погрешних препознавања,⁷⁵⁷ због чега су појединци осуђени и због чега су одслужили вишегодишње затворске казне, док није утврђено другим доказима да нису извршили конкретно кривично дело због којег су оптужени. Тако је у Сједињеним Америчким Државама ДНК анализом утврђено да је у случају више невиних осуђених лица, у чак 75% случајева погрешно препознавање представљало једини доказ њихове кривице.⁷⁵⁸

Према *Законику о кривичном поступку* сведок може вршити препознавање лица и предмета и посредством фотографије, односно лице може бити препознато и на основу гласа. У случају недоступности лица или предмета који се препознају, препознавање помоћу фотографије вршиће се на идентичан начин као и у случају

⁷⁵⁴ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 288.

⁷⁵⁵ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2010, стр. 328.

⁷⁵⁶ Kožar, D.; Vukosav, J.; Zarevski, P.: *Психолошки и организацијски аспекти препознавања особа у линији за препознавање*, *Полцијска сигурност*, број 2, МУП РН-Полцијска академија, Загреб, 2013, стр. 251.

⁷⁵⁷ Brack, J.; Thomas, N.: *Kriminaltaktik, Grundriß kriminaltaktischer Erkenntnisse und Prüfungsaufgaben mit Lösungen*, стр. 144.

⁷⁵⁸ *Mistaken Eyewitness Identifications*, Benjamin N. Cardozo School of Law, Yeshiva University, на: http://www.innocenceproject.org/docs/Mistaken_ID_FactSheet.pdf, доступно 12.5.2014.

препознавања физичких лица или предмета, тј. између више фотографија.⁷⁵⁹ Сведоку ће бити показана фотографија лица или предмета који је објект препознавања заједно са више фотографија њему непознатих лица или предмета чије су особине сличне онима какве је претходно сведок описао (чл. 90. ст. 3. ЗКП).⁷⁶⁰ Законодавац детаљно не регулише начин препознавања лица путем гласа, али упућује на сходну примену одредаба којима је регулисано препознавање физичких лица (чл. 90. ст. 4. ЗКП). Препознавање које се предузима у предистражном поступку и у истрази биће извршено на начин да сведок не може да види или чује лице које је објект препознавања пре него што поступак препознавања почне, као што ни лице које је предочено не може да види или чује сведока (чл. 100. ст. 2. ЗКП). Када препознавање окривљеног врши оштећено малолетно лице, орган поступка ће поступити посебно обазриво, а такво препознавање ће се у свим фазама поступка вршити на начин који у потпуности онемогућава да окривљени види ово лице. Присуство психолога, педагога или другог стручног лица током препознавања од стране малолетних оштећених сведока биће обавезно.⁷⁶¹ Законска могућност да се сведоку који је посебно осетљив постави пуномоћник као додатни вид заштите, представља такође добро законско решење које би се овде могло успешно применити (чл. 103. ст. 3. ЗКП).

⁷⁵⁹ И пре него је ЗКП из 2011. године изричито прописао могућност препознавања лица на основу фотографије, судска пракса је сматрала да није реч о недозвољеном доказу, посебно ако је сведоку који врши препознавање приказано више фотографија различитих особа, а потом се у својству сведока о извршеном препознавању службено лице које је предузело радњу препознавања изјаснило у исказу пред истражним судијом. Видети више: *Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu* posl. br. Kž. I 3879/12 od 06.02.2013. godine којом је преиначена *presuda Višeg suda u Novom Sadu* posl. br. K. 1942/10 od 10.09.2012. godine, *Bilten Višeg suda u Novom Sadu*, broj 4/2013, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/7720>, доступно 09.07.2014.

⁷⁶⁰ Жалба браниоца окривљеног заснивала се на тврдњи да се резултат препознавања не може користити као доказ, с обзиром да су сведоку пре препознавања показане фотографије оптужених. Врховни суд Црне Горе је сматрао жалбени навод неоснованим наводећи да за ваљаност радње препознавања није од значаја што је сведок В.В. претходно у месту С. показао оштећеном фотографије оптужених. Наиме, сама та чињеница не може учинити да се више, по одредбама ЗКП, не може предузети препознавање. Та чињеница само може бити предмет оцене од стране суда као и све друге чињенице које се у поступку утврђују. Видети више: *Presuda Vrhovnog suda Crne Gore* Kž. 86/99 od 2. juna 1999, Intermex, Beograd. Такође, *Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu* posl. br. Kž. I 4505/11 od 12.01.2012. godine, којом је укинута *presuda Višeg suda u Novom Sadu* posl. br. K. 2152/10 od 09.09.2011. godine, *Bilten Višeg suda u Novom Sadu*, broj 3, Intermex, Beograd, 2012, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/7812>, доступно 09.07.2014.

⁷⁶¹ Члан 155. И 152. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, број 85/2005, у даљем тексту – *ЗМ*.

На овај начин је обезбеђена заштита сведока независно од тога да ли је сведоку у том моменту угрожена безбедност и да ли је му је потребна заштита.⁷⁶² Радња препознавања лица у предистражном поступку или у истрази обавља се у присуству јавног тужиоца (чл. 100. ст. 3. ЗКП). Међутим, сматрамо да чак и када јавни тужилац није присутан приликом предузимања препознавања лица, резултат препознавања имаће доказни карактер и моћи ће да се користи у даљем току кривичног поступка, под условом да је у истрази јавни тужилац ову радњу поверио полицији (чл. 299. ст. 4. ЗКП) и да ју је тај орган спровео у складу са одредбама *Законика о кривичном поступку* (чл. 287. ст. 2. ЗКП).⁷⁶³ Када се сведок приликом давања исказа на главном претресу окрене и покаже на окривљеног као лице које је било присутно предметном догађају, тиме сведок није извршио радњу препознавања у смислу одредаба *ЗКП*, већ је та радња сведока део његовог исказа који је дао на главном претресу.⁷⁶⁴ Сведок који врши препознавање лица или предмета је најчешће оштећени, односно жртва кривичног дела.⁷⁶⁵ Поступак и резултати препознавања бележе се записником, односно записником се фиксирају обележја на основу којих је сведок извршио препознавање (карактеристичне црте лица, мимички израз, тетоважа, боја гласа, ожиљак - опис једног ожиљка има вредност индивидуалне карактеристике и слично).⁷⁶⁶ Саставни део *Записника о препознавању* чине прилози (фотографије,⁷⁶⁷ аудио и видео снимци) у зависности на који је начин предузето препознавање, а који заједно са садржајем фиксираним у записнику треба да представљају јединство и да аутентично представе целокупан поступак радње препознавања (нпр. које кривично дело је било повод за вршење радње препознавања, ко врши препознавање, лични подаци о свим лицима која се

⁷⁶² Више о томе: Brkić, S.: *Zaštita сведока u кривичном поступку*, Autor, Novi Sad, 2005, стр. 105.

⁷⁶³ Видети више: Илић, П. Г. и др.: *нав. дело*, стр. 304.

⁷⁶⁴ Видети више: Presuda Apelacionog suda u Beogradu Kž. I br. 5922/11 od 29. marta 2012. godine i presuda Višeg suda u Beogradu K. br. 51/11 od 11. oktobra 2011. godine, *Bilten Višeg suda u Beogradu*, broj 83, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/6525>., доступно 09.07.2014.

⁷⁶⁵ Кривокапић, В.; Жарковић, М.; Симоновић, Б.: *Криминалистичка тактика*, ВШУП, Београд, 2005, стр. 350.

⁷⁶⁶ Modly, D.: *Neki aspekti identifikacije osoba neposrednim izbornim prepoznavanjem u postupku kriminalističke obrade*, 13. Maj, broj 1, SSUP Jugoslavije, Beograd, 1985, стр. 35, даље - Modly, D.: *Neki aspekti identifikacije osoba neposrednim izbornim prepoznavanjem u postupku kriminalističke obrade*.

⁷⁶⁷ Фотографија свих лица која су предочена у положају како их је сведок опажао и посебна фотографија лица на које је сведок показао.

предочавају, име и презиме лица која су присуствовала препознавању и у ком својству, како се тачно одвијала радња препознавања, у смислу где је сведок стајао док је вршио препознавање, како су опремљене просторију у којим се врши препознавање, шта је сведок изјавио након што је опажао предочена лица, које су мере предузете ради обезбеђења заштите сведока и др.).⁷⁶⁸

Разматрајући поједина страна кривичнопроцесна законодавства која посебно прописују радњу препознавања, могу се уочити одређене сличности, али и разлике у односу на радњу препознавања како је регулише домаћи законодавац. У начелу сва та законодавства радњу препознавања конструишу као процес који се састоји из две основне фазе, и у том погледу не постоје битнија одступања. Анализирана законодавства прихватају изборно симултано препознавање објеката као основни начин препознавања. Поступак препознавања увек подразумева сукцесивно смењивање две фазе: прве, у којој сведок описује објект препознавања наводећи што је могуће више индивидуалних обележја по којима може препознати објект препознавања, и друге у којој врши препознавање. Одређене разлике настају када се утврђују поједина правила непосредне реализације радње препознавања, у погледу врсте и броја објеката који се истовремено могу и морају предочавати сведоку, коришћења техничких уређаја и програма који обезбеђују повећану заштиту сведока током препознавања, могућности снимања радње препознавања, прецизирања вишеструког препознавања и другог. Тако, према једнима објекти препознавања могу бити само лица или предмети,⁷⁶⁹ док према другима, уз претходно наведене то могу бити и фотографија,⁷⁷⁰ глас,⁷⁷¹ звук,⁷⁷² простор, начин кретања или друга

⁷⁶⁸ Атанасов, С.: Препознавање лица од стране сведока, тематски зборник – научно истраживачки пројекат „Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој“ за период 2013 – 2015, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2014, стр. 228 – 240.

⁷⁶⁹ Члан 242. став 1. Criminal Procedure Act of the Republic of Slovenia, *Official Gazette of the Republic of Slovenia*, 8/2006, стање на дан 26.01.2006, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 06.07.2015, у даљем тексту - *ЗКП Словеније*. Члан 115. став 1. *ЗКП Црне Горе*.

⁷⁷⁰ Члан 150. став 3. и 4. *ЗКП Р. Српске*. Члан 99. став 3. и 4. *Zakona о кривичном поступку FBiH, Službene novine FBiH*, број 35/03, 37/03, 56/03; 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, у даљем тексту - *ЗКП ФБиХ*. Члан 171. став 2. и 4. *ЗКП Бугарске*.

⁷⁷¹ Члан 216. став 1. *ЗКП Италије*.

⁷⁷² Члан 216. став 1. *ЗКП Италије* и члан 301. став 1. *ЗКП Хрватске*.

обележја,⁷⁷³ односно све оно што може бити објекат чулног опажања.⁷⁷⁴ Затим, једни изричито предвиђају као опцију могућност да радња препознавања буде фиксирана техничким уређајима, док други о томе говоре као о могућности, али у оквиру других одредаба. На пример, *ЗКП Италије* прописујући радњу препознавања предвиђа могућност да орган поступка одлучи да ли ће поступак препознавања забележити помоћу фотографије или филмских извора, или посредством других уређаја или поступања.⁷⁷⁵ Хрватски *Закон о кривичном поступку* омогућава органу поступка да у зависности од околности случаја препознавање сними аудио-видео уређајем, с тим да снимање мора да изврши стручно обучено лице.⁷⁷⁶ Црногорски законодавац, осим аудио-видео снимања, по потреби омогућује да се радња препознавања сними само аудио уређајима.⁷⁷⁷

Поједини законодавци као услов појачане заштите сведока у поступку препознавања захтевају да је сведоку угрожена безбедност од стране лица које се препознаје. Тако, према италијанском *ЗКП* уколико постоји опасност да сведок може да трпи непријатности, или други утицај од стране лица које се препознаје, орган поступка ће одредити да се препознавање изврши на начин да окривљени не може да види сведока.⁷⁷⁸ Овакве услове предвиђа и хрватски законодавац, с тим што за организовање посебног начина препознавања захтева постојање оправдане бојазни за безбедност живота или тела, и то не само сведока који врши препознавање, већ и њему блиских лица.⁷⁷⁹ Упоредујући наведена законска решења са решењем у домаћем законодавству, видимо да законодавац Србије не условљава вршења радње препознавања на поменути начин додатним разлозима како би адекватно заштитио сведока, а то не чине ни законодавац Бугарске,⁷⁸⁰ Црне Горе⁷⁸¹ и Словеније.⁷⁸²

⁷⁷³ Члан 301. став 1. *ЗКП Хрватске*.

⁷⁷⁴ Члан 216. став 1. *ЗКП Италије*.

⁷⁷⁵ Члан 214. став 3. *ЗКП Италије*.

⁷⁷⁶ Члан 301. став 5. и 7. *ЗКП Хрватске*.

⁷⁷⁷ Члан 115. став 4. *ЗКП Црне Горе*.

⁷⁷⁸ Члан 214. став 2. *ЗКП Италије*.

⁷⁷⁹ Члан 303. став 1. *ЗКП Хрватске*.

⁷⁸⁰ Члан 171. став 2. *ЗКП Бугарске*.

Поједини ЗКП садрже правило о броју објеката који истовремено треба да буду предочени сведоку, док други ово питање препуштају теорији и пракси. *ЗКП Италије* истиче да ће се сведоку предочити окривљени заједно са још најмање две особе,⁷⁸³ док у *ЗКП Бугарске* налазимо да тај број не треба да буде мањи од три, али да може бити и већи.⁷⁸⁴ Такође, *ЗКП Србије* из 2006. године који је престао са важењем и пре његове практичне примене 2009. године, инсистирао је на броју лица која треба истовремено предочити сведоку, напомињући да тај број, по правилу, не би требало да буде мањи од пет, нити већи од осам.⁷⁸⁵ У *Коментару ЗКП Црне Горе* проналазимо мишљење аутора *Коментара* да је оптимални број лица која се предочавају између пет и осам.⁷⁸⁶

Италијански ЗКП прописује правила којима се одређује начин вршења радње препознавања када има више сведока који врше препознавање једног објекта или када један сведок врши препознавање више објеката који су му предочени. У првом случају истиче се да ће орган поступка сваки пут предузети одвојене радње како би онемоћио сваку комуникацију између оних који су извршили препознавање и оних који то тек треба да ураде. У другом случају, напомиње се да ће сваки објекат препознавања бити предочен са различитим лицима или предметима.⁷⁸⁷ Слично поступа и бугарски законодавац.⁷⁸⁸ Даље, законодавац Италије обавезује орган поступка да дозволи окривљеном да сам изабере место у линији за препознавање,⁷⁸⁹ док други о томе не говоре ништа.

⁷⁸¹ Члан 115. став 3. *ЗКП Црне Горе*.

⁷⁸² Члан 242. став 3. *ЗКП Словеније*.

⁷⁸³ Члан 214. став 1. *ЗКП Италије*.

⁷⁸⁴ Члан 171. став 2. *ЗКП Бугарске*.

⁷⁸⁵ Члан 111. став 1. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, број 46/06 од 02.06. 2006.

⁷⁸⁶ Radulović, D.: *Komentar Zakonika o krivčnom postupku Crne Gore*, Pravni fakultet Podgorica, Podgorica, 2009, стр. 156.

⁷⁸⁷ Члан 217. став 1. и 2. *ЗКП Италије*.

⁷⁸⁸ Члан 171. став 6. *ЗКП Бугарске*.

⁷⁸⁹ Члан 214. став 1. *ЗКП Италије*.

Хрватски законодавац предвиђа могућност коришћења техничких уређаја и програма који омогућавају истовремено приказивање фотографија или аудио-видео снимака,⁷⁹⁰ односно предвиђа могућност коришћења телевизије затвореног типа где би сведок из једне просторије посматрао предочена лица у другој просторији, чиме би се додатно спречио страх сведока и отклонили други негативни фактори који могу утицати на веродостојност исказа сведока. *ЗКП Италије* обавезује орган поступка да пре него што сведок започне са препознавањем, од њега захтева да саопшти да ли је у међувремену, од момента опажања а пре препознавања, био позван да врши препознавање, односно да ли је пре или после дела због којег се поступа, видео макар фотографију или друго, лица које треба препознати, да ли му је иста већ била показана или описана и да ли зна још какве околности које могу утицати на поузданост препознавања.⁷⁹¹ Готово идентично законско решење познаје и *ЗКП Хрватске*.⁷⁹² На овај начин законодавци ових држава признају да је на сведока могуће сугестивно утицати непосредно или посредно, свесно или несвесно, и да се о томе мора водити рачуна сваки пут када сведок врши препознавање. Бројне грешке приликом препознавања иду у прилог оваквом схватању.⁷⁹³

Бугарски законодавац предвиђа обавезно присуство процедуралног сведока (тзв. *законског сведока*) као гаранта законитости предузете радње препознавања, осим ако се врши на главном претресу.⁷⁹⁴ Последње законско решење, затим оно које захтева да се радња препознавања сними аудио-визуелним средствима, као и да се од сведока добије информација да ли је на њега вршен сугестиван утицај пре препознавања, нарочито су интересантни. Мишљења смо да би уместо тзв. *законског сведока* било адекватније да радњи препознавања присуствује бранилац кога би орган поступка постављао са списка адвоката који суду доставља надлежна адвокатска комора за одређивање бранилаца по службеној дужности.

⁷⁹⁰ Члан 301. став 5. *ЗКП Хрватске*.

⁷⁹¹ Члан 213. став 1. *ЗКП Италије*.

⁷⁹² Члан 301. став 2. *ЗКП Хрватске*.

⁷⁹³ *Mistaken Eyewitness Identifications*, Benjamin N. Cardozo School of Law, Yeshiva University, на: http://www.innocenceproject.org/docs/Mistaken_ID_FactSheet.pdf, доступно 12.5.2014.

⁷⁹⁴ Члан 171. став 1. *ЗКП Бугарске*.

То из разлога што је бранилац правно едуковано лице које може препознати сугестивне утицаје на сведока, не само оне видљиве, већ и оне суптилније, оку лаика невидљиве начине деловања на сведока и спречити друге могуће злоупотребе од стране органа поступка који предузима ову радњу. *Ratio legis* присуства браниоца представља меру чији је циљ да се обезбеди правилно предузимање радње препознавања и обезбеди аутентичан садржај записника о препознавању, због чега би ваљаност радње било теже доводити у питање на главном претресу, као и оригиналност записника о препознавању.⁷⁹⁵ Такође, у функцији обезбеђења кредибилитета радње препознавања било би и аудио-визуелно снимање целокупног тока радње препознавања и обавезно утврђивање одређеног (сугестивног) утицаја на сведока пре вршења радње препознавања (нпр. да ли му је пре препознавања показано лице у природи, на фотографији, на рачунару, евиденцији коју води полиција и сл.). Када препознавање врше посебно осетљиви сведоци (нпр. деца и малолетници) треба обезбедити присуство родитеља или старатеља уз асистенцију стручног лица,⁷⁹⁶ евентуално пуномоћника сведока.

2.3.5. Правила испитивања посебно осетљивог сведока

Опште је позната чињеница да учествовање појединих категорија сведока у кривичном поступку представља веома стресно искуство за њих и да се они том приликом суочавају са многим препрекама.⁷⁹⁷ Због тога, реформе које су предузете последњих година у домаћем процесном законодавству имају за циљ да се у знатној мери смање и отклоне трауматична искуства посебно осетљивих сведока која их спречавају да саопште целовит и реалан исказ у кривичном поступку.⁷⁹⁸

⁷⁹⁵ Видети више: Iskustva u primeni novog Zakonika o krivičnom postupku od strane organa posebne nadležnosti u Srbiji (okrugli sto), Pregled primedbi i predloga za izmenu ZKP iznetih od strane učesnika, *Nezvanični skraćeni zapisnik sa okruglog stola Misije OEBS o iskustvima u primeni novog ZKP*, 14. septembar 2012, стр. 5.

⁷⁹⁶ Jokić, D.: Prepoznavanje lica od strane svjedoka u krivičnom postupku (prijedlog taktičkih pravila za pripremu i vršenje predočavanja radi prepoznavanja), *Suzbijanje kriminala i evropske integracije, (zbornik radova)*, Kriminalističko-policijska akademija, Hans Zajdel Fondacija, Beograd, 2010, стр. 212.

⁷⁹⁷ Powell, B. M.; Bowden, P.; Mattison, M.: Stakeholders' perceptions of the benefit of introducing an Australian intermediary system for vulnerable witnesses, *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, Vol. 48(4), 2015, стр. 498, на: <http://anj.sagepub.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 17.12.2015.

⁷⁹⁸ Стварање нових правила испитивања посебних категорија сведока, пре свега деце као сведока и деце жртава кривичних дела, у неким државама започело је још 80-тих година 20. века. У: Richards, K.: Child complainants and the court process in Australia, *Trends & issues in crime and criminal justice*, No.

Када орган поступка код сведока утврди постојање једне или више околности објективног или субјективног карактера које *Законик о кривичном поступку* алтернативно прописује, а услед којих сведок када сведочи у кривичном поступку може бити додатно (секундарно) виктимизован,⁷⁹⁹ таквом сведоку може по службеној дужности, или на захтев странака, или самог сведока одредити статус посебно осетљивог сведока (чл. 103. ст. 1. и 2. ЗКП).

Против решења којим орган поступка⁸⁰⁰ усваја или одбија захтев којим се тражи да сведоку буде одређен статус посебно осетљивог сведока, није дозвољена посебна жалба (чл 103. ст. 4. ЗКП), односно незадовољна странка одлуку органа поступка може побити само у оквиру жалбе на пресуду. Због могућности улагања жалбе против одлуке органа поступка и због тога што се одређивањем статуса посебно осетљивог сведока ограничавају поједина права окривљеног (нпр. на непосредно испитивање сведока на главном претресу или суочење са сведоком), решење и пресуда треба да садрже образложење у коме ће бити наведени разлози којима се орган поступка руководио када је донео позитивну или негативну одлуку о испуњености законских услова за одређивање статуса посебно осетљивог сведока.⁸⁰¹

Одређујући сведоку статус посебно осетљивог сведока или рањивог сведока, како се ови сведоци још називају у теорији, орган поступка таквом сведоку обезбеђује другачији и повољнији положај у поступку у односу на положај који има „обичан“ сведок.

Другачији положај манифестује се у другачијем начину испитивања таквог сведока и у додатној могућности његове заштите током одвијања кривичног поступка у коме учествује.⁸⁰²

380, Australian Institute of Criminology, July 2009, стр. 1, на:
http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi380.pdf, доступно 12.10.2014.

⁷⁹⁹ Виктимизација (лат. *victima* – жртва) је процес у коме неко лице постаје жртва. У: Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 22.

⁸⁰⁰ У зависности од фазе поступка то може бити јавни тужилац, председник већа или судија појединац.

⁸⁰¹ Синановић, Б.: Посебно осетљиви сведок у кривичном поступку, *Билтен Врховног касационог суда*, број 3, Intermex, Београд, 2014, стр. 28. и 29.

⁸⁰² У страном позитивном процесном законодавству значајна пажња посвећује се заштити деце и малолетника с обзиром на могућност унакрсног испитивања на главном претресу, због чега

Наиме, испитивање посебно осетљивог сведока, односно постављање питања таквом сведоку могуће је само преко органа поступка који ће се према посебно осетљивом сведоку односити са посебном пажњом, настојећи да тако буду избегнуте могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока (чл.104. ст. 1. ЗКП).⁸⁰³ Због тога је орган поступка дужан да води рачуна о заштити личности рањивог сведока и не сме да допусти његово злонамерно и непотребно узнемиравање од стране окривљеног, браниоца, оштећеног или других учесника у поступку (нпр. на главном претресу од стране публике у судници).⁸⁰⁴

С обзиром на руководну улогу органа поступка управо ће његово правилно поступање највише утицати на квалитет исказа посебно осетљивих сведока и на њихову заштиту од секундарне виктимизације.⁸⁰⁵ Колико је важно да орган поступка, односно суд посредује између странака и рањивих сведока, видимо на основу резултата појединих страних истраживања која су се бавила начином

преовлађују правила којима се овим категоријама посебно осетљивих сведока пружа додатна заштита када сведоче у кривичном поступку. Не само у оквиру процесног закона којим се регулише судски поступак, већ и посебним законима оснажује се њихов положај и пружа има се додатна заштита у поступку.

⁸⁰³ На главном претресу у немачком кривичном поступку, испитивање сведока који су млађи од осамнаест година врши се само преко председника већа. Када је реч о другим категоријама сведока под условом да нема бојазни да ће бити угрожена њихова добробит, председник већа може дозволити странкама у поступку да им непосредно постављају питања (§ 241. *ЗКП Немачке*). Домаће законско решење је знатно ригорозније, јер *ЗКП* не дозвољава ни у ком случају могућност непосредног постављања питања посебно осетљивим сведоцима.

⁸⁰⁴ Према члану 8. *Закон о заштити свједока у кривичном поступку Републике Српске*, суд може испитати ужоженог сведока на начин да му директно поставља питања у име странака и браниоца, под условом да су се са таквим начином испитивања претходно сагласиле странке и бранилац. Према томе, то је само процесна могућност коју председник већа може искористити на главном претресу, ако је то у најбољем интересу заштите сведока од узнемиравања и збуњивања, али ако не постоји сагласност странака и браниоца, суду преостаје само да ради заштите угрожених сведока у одговарајућој мери контролише начин испитивања ових сведока. На идентичан начин, ово питање регулисано је и у Босни и Херцеговини (чл. 8. *Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиН, Службени гласник Босне и Херцеговине*, број 3/03, 21/03, 61/04, 55/05).

⁸⁰⁵ И у оним процесним системима код којих је дозвољено унакрсно испитивање сведока на главном претресу, начин испитивања посебно осетљивих сведока прилагођен је њиховој заштити и потреби спречавања додатне трауматизације. Тако, у Аустралији право оптуженог да непосредно поставља питања посебно осетљивом сведоку ограничено је у зависности од узраста сведока и природе кривичног дела које је учињено на штету сведока. На пример, оптужени не може унакрсно испитивати дете које је млађе од шеснаест година или жртву одређеног кривичног дела (*Queensland - Evidence Act 1977*). У: Table 1, Use of CCTV and restrictions on cross-examination by defendants in proceedings involving child complainants, Richards, K.: Child complainants and the court process in Australia, *Trends & issues in crime and criminal justice*, No. 380, Australian Institute of Criminology, July 2009, стр. 1, на: http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi380.pdf, доступно 12.10.2014.

унакрсног испитивања ових сведока од стране адвоката одбране, где је утврђено да је код појединих адвоката присутно мишљење да уколико је потребно ради остварења своје тезе уништити доказ, а тај доказ јесте исказ посебно осетљивог сведока, онда никакве препреке не треба да постоје, чак и ако је тај сведок дете.⁸⁰⁶

Законодавац прописује и друге мере којима спречава штетан утицај кривичног поступка на психо-физичко стање сведока. У начелу, органу поступка додатно су на располагању две групе заштитних мера. Једне, којима се спречава физички сусрет посебно осетљивих сведока са окривљеним и другим учесницима у поступку, тако што се сведок испитује у другој просторији, односно на другом месту од оног на ком се налазе окривљени, бранилац и други учесници поступка, посредством техничких средстава за пренос слике и звука, или се искључује могућност суочења са окривљеним,⁸⁰⁷ и друге, код којих се у испитивање посебно осетљивих сведока укључују посебно едукована и стручно оспособљена (стручна) лица која располажу посебним знањима од значаја за адекватан приступ и испитивање различитих категорија рањивих сведока (нпр. имају способност да успоставе адекватну комуникацију са рањивим сведоком; познају продуктивне стратегије решавања сукоба са сведоком, који је на пример огорчен према органу поступка због непримереног понашања службених лица према њему у претходном поступку; располажу способношћу да правовремено препознају различите облике невербалне комуникације и правилно их оцене и сл.).⁸⁰⁸

⁸⁰⁶ Eastwood, C.; Patton, W.; Stacy, H.: Child Sexual Abuse and the Criminal Justice System, Trends and Issues in Crime and Criminal Justice Series Paper No 99, Australian Institute of Criminology, December 1998, стр. 3. У: Bowden, P.; Henning, T.; Plater, D.: Alancing Fairness to Victims, Society and Defendants in the Cross-Examination of Vulnerable Witnesses: An Impossible Triangulation?, *Melbourne University Law Review*, Vol. 37, No. 3, 2014, стр. 553, на: <http://www.heinonline.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 13.02.2016.

⁸⁰⁷ По правилу, посебно осетљиви сведоци се не могу суочити са окривљеним, односно изузетно је то могуће, ако окривљени инсистира да се суочи са сведоком, а орган поступка у зависности од степена осетљивости сведока и права одбране, одлучи да се суочење предузме (чл. 104. ст. 4. ЗКП). Више о начину суочења говоримо у оквиру посебног поглавља које се бави процесним правилима суочења сведока. Такође, у ову групу мера које доприносе заштити сведока убраја се и начин вршења радње препознавања пре главног претреса којим се окривљеном не дозвољава да види сведока пре него што препознавање буде предузето (чл. 100. ст. 2. ЗКП).

⁸⁰⁸ Елоквенција испитивача не значи сама по себи да испитивач поседује способност комуникације са другим лицима, тим пре, ако се ради о посебно осетљивим сведоцима које њихова биолошка својства чине у тој мери специфичним да идентичан начин испитивања који је примерен за испитивање „обичних“ сведока, може представљати извор трауматичног искустава за рањиве сведоке и довести

У том случају, у улози испитивача могу се појавити психолог, социјални радник или друго стручно лице. Ангажовање стручног лица дозвољено је током целог кривичног поступка, тј. независно од фазе поступка. Стручно лице може бити ангажовано ради припремања конкретне технике испитивања, ради пружања подршке и непосредног испитивања или контроле и оцене исказа посебно осетљивог сведока. У сваком случају, начин на који ће се ови сведоци испитивати биће резултат заједничког договора органа поступка и стручног лица.

У суштини, стручно лице може учествовати у испитивању посебно осетљивих сведока на два начина. У једном случају стручно лице непосредно води разговор са посебно осетљивим сведоком, док за то време орган поступка прати испитивање и у зависности од околности случаја које је неопходно додатно разјаснити, поставља одређена питања посредством стручног лица. Улога стручног лица у том случају јесте да прилагоди питање психофизичким својствима рањивог сведока, како би он разумео питање, и самим тим дао реалан и целовит исказ. У другом случају, орган поступка сам испитује рањивог сведока, а стручно лице само прати да ли је сведоку постављено прикладно питање.⁸⁰⁹ Због тога се детету не може поставити питање: *да ли је лопов крао, већ шта је радио са рукама* итд.⁸¹⁰

Ангажовање стручног лица у поступку испитивања посебно осетљивог сведока може бити неопходно када овакав сведок сведочи непосредно и у присутности окривљеног, браниоца, оштећеног и других учесника у поступку у судници или на другом месту (стану сведока, другој просторији, нпр. болници, затвору, или овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање посебно осетљивих сведока), или када сведочи без присутности одбране и других процесних субјеката посредством техничких средстава за пренос слике и звука (чл. 104. ст. 2 и 3. ЗКП).

до прекида комуникације са испитивачем. У: Brdar, I.: *Psihologija komuniciranja*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2006, стр. 6, 57-61, 77. и 78.

⁸⁰⁹ Бркић, С.: Посебна заштита деце и малолетника као оштећених у сведока у кривичном поступку (упоредноправни приступ), *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 40, број 2, Нови Сад, 2006, стр. 435. Више у: Richards, K.: Child complainants and the court process in Australia, *Trends & issues in crime and criminal justice*, No. 380, Australian Institute of Criminology, July 2009, стр. 3.

⁸¹⁰ Аџимовић, М.: Аџимовић, М.: *Psihologija zločina i suđenja (sudska psihologija)*, Savremena administracija, Beograd, 1987, стр. 256.

Начин испитивања преко органа поступка је обавезан у току целог кривичног поступка, због чега није најјасније да ли је овим сведоцима дозвољено постављање сугестивних питања на главном претресу током унакрсног испитивања. У вези са наведеним у теорији постоје различита схватања, од оног да је постављање сугестивних питања требало у потпуности искључити,⁸¹¹ до схватања које истиче право странака, браниоца и оштећеног да постављају сугестивна питања и овим сведоцима. Заговорници последњег схватања оправдавају постављање сугестивних питања рањивим сведоцима тиме што орган поступка, ценећи степен осетљивости сведока, на једној страни, и права одбране на другој страни, увек има могућности да забрани оваква питања.⁸¹² Узимајући у обзир наведено, слажемо се да суд може када год сматра да је то неопходно да забрани постављање сугестивних питања посебно осетљивом сведоку, али с обзиром на то да законодавац њихово постављање не забрањује, већ напротив изричито дозвољава током фазе унакрсног испитивања (чл. 98. ст. 3. ЗКП), следи да се суд тиме противзаконито уплиће у поступак испитивања рањивог сведока и ремети стратегију унакрсног испитивача на главном претресу. То што суд може забранити постављање сугестивних питања, а *Закоником* њихово постављање није изричито забрањено, значи да их исто тако, суд може и допустити у конкретном случају. Због тога, ако се већ није прихватило решење којим се забрањује постављање сугестивних питања свим категоријама посебно осетљивих сведока, што сматрамо адекватним решењем, онда је бар *Закоником* требало ограничити њихово постављање у односу на одређене категорије рањивих сведока, односно изричито одредити којим категоријама посебно осетљивих сведока је дозвољено, односно забрањено постављање сугестивних питања. Мишљења смо да би то пре свега требало учинити у односу на децу, душевно болесне, жртве тешких кривичних дела са елементима насиља, као што су примера ради: жртве трговине људима, силовања, насиља у породици и друге, које и иначе захтевају изнијансиранији и њиховим индивидуалним карактеристикама прилагођени приступ и заштиту.⁸¹³

⁸¹¹ Шкулић, М.: *Кривично процесно право, друго*, 2014, стр. 216. и 217.

⁸¹² Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 312.

⁸¹³ Жарковић, М.; Илић, А.: *Кривичноправана заштита малолетних жртава трговине људима, Правна ријеч - часопис за правну теорију и праксу*, година VI, број 19, Удружења правника Републике Српске, Бања Лука, 2009, стр. 260.

Такође, сматрамо да би се изричитим прописивањем забране постављања сугестивних питања одређеним категоријама рањивих сведока унапред спречиле могуће злоупотребе, поготово што неадекватно реаговање суда на главном претресу може бити схваћено од стране посебно осетљивог сведока као пристрасност суда и непотребно узнемиравање, што би за последицу могло имати да сведок одбије да сарађује са судом и одрази се на квалитет његовог исказа. Омогућавајући странкама да рањивим сведоцима постављају сугестивна питања на главном претресу преко органа поступка, ништа се суштински не мења у погледу карактера ових питања. Правдајући овакву могућност правом оптуженог на правично суђење у поступку, на супрот појединим категоријама рањивих сведока, нпр. деце или лица која имају одређених интелектуалних недостатака и која због тога нису у могућности да често разумеју постављена питања или да траже да им се појасне збуњујућа, сложена или двосмислена питања,⁸¹⁴ такви сведоци се неоправдано стављају у неравноправан положај у односу на оптуженог коме се на такав начин даје предност у поступку.⁸¹⁵ Не само када је реч о сугестивним питањима, већ и када је реч о питањима која се постављају другим категоријама посебно осетљивих сведока (малолетницима, лицима са интелектуалним недостацима, старијим сведоцима), орган поступка (без обзира што непосредно формулише и поставља питања овим сведоцима) треба да захтева од странака, браниоца и оштећеног да питања која поставља буду кратка, јасна, да не буду сложена, односно да не буду састављена од више питања, да не започињу негацијом и слично, јер збуњују сведока.⁸¹⁶

Као начин додатне заштите посебно осетљивог сведока, законодавац је предвидео могућност да овим сведоцима орган поступка може доделити пуномоћника, којег јавни тужилац или председник суда поставља по редоследу са списка који суду доставља надлежна адвокатска комора за одређивање бранилаца по службеној дужности (чл. 103. ст. 3. ЗКП).

⁸¹⁴ Zajac, R.; Gross, J.; Hayne, H.: Asked and Answered: Questioning Children in the Courtroom, *Psychiatry, Psychology and Law*, No.10, 2003, стр. 199.

⁸¹⁵ Bowden, P.; Henning, T.; Plater, D.: Alancing Fairness to Victims, Society and Defendants in the Cross-Examination of Vulnerable Witnesses: An Impossible Triangulation? *Melbourne University Law Review*, Vol. 37, No. 3, 2014, стр. 542 и 543.

⁸¹⁶ Davies, F.; Seymour, F.: Questioning child complainants of sexual abuse: Analysis of criminal court transcripts in New Zealand, *Psychiaty, Psychology and Law*, Vol. 5, 1998, стр. 59.

Задатак пуномоћника, између осталог, састојао би се и у заштити рањивог сведока од евентуалног непромереног испитивања.⁸¹⁷ Реч је о факултативној мери заштите посебно осетљивих сведока, чија примена зависи од процене органа поступка.⁸¹⁸ У упоредном законодавству, осим могућности да овим категоријама орган поступка ангажује пуномоћника, срећемо законска решења која омогућавају посебно осетљивим сведоцима, пре свега жртвама тешких кривичних дела (на пример, за која је пописана казна затвора од пет или више година, или код кривичних дела против полне слободе, или ако је реч о деци и малолетницима који су жртве кривичног дела) да се пре давања исказа у поступку посаветују са саветником.⁸¹⁹ У Немачком кривичном поступку говори се о лицу од поверења које брине о правима сведока оштећеног кривичним делом, пружа помоћ и присуствује испитивању таквог сведока.⁸²⁰ Наш законодавац не предвиђа могућност присуствовања лица од поверења током испитивања посебно осетљивих сведока, што сматрамо да би требало будућим законским изменама и допунама посебно регулисати, поготово што се на овај начин сведоку пружа додатна емоционална подршка и помоћ, елиминише страх и анксиозност и самим тим утиче на бољи квалитет исказа.

Када се реч о малолетним лицима која су оштећена кривичним делом, а која у својству сведока учествују у поступку који се води против пунолетних лица, треба напоменути да је у односу на њих, као једну од категорија посебно осетљивих сведока законодавац предвидео низ посебних мера које овим сведоцима, у односу на све друге, обезбеђује виши степен заштите. Наиме, ради спречавања могућих штетних утицаја кривичног поступка на личност и развој малолетног сведока, осим мера заштите које смо поменули и које се примењују у односу на све категорије

⁸¹⁷ Исто.

⁸¹⁸ Према § 686. *ЗКП Немачке* сведоци могу самостално ангажовати адвоката који може присуствовати њиховом испитивању. Уколико би се оправдано на основу одређених чињеница посумњало у добронамерност адвоката, јер је, на пример, учествовао у делу које се истражује или у делу помагања након извршеног кривичног дела које се истражује, у спречавању кривичног гоњења или прикривању тог дела, затим сазнања стечена за време испитивања сведока користи за уништавање трагова и друго, таквом адвокату не би било дозвољено да присуствује током испитивања сведока.

⁸¹⁹ Видети више: члан 43. став 2, члан 45. става 1, члан 44. став 1. *ЗКП Хрватске*.

⁸²⁰ Видети више: § 406ф *ЗКП Немачке*.

посебно осетљивих сведока, *Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*⁸²¹ предвиђене су и друге, по својој природи специфичне заштитне мере. На правом месту, конкретан начин на који ће се орган поступка односити према малолетном лицу као оштећеном и сведоку и сам начин његовог испитивања биће резултат разматрања околности везаних за узраст, својства личности, образовање и прилике у којима малолетно лице живи. Испитивање малолетног сведока оштећеног кривичним делом обавиће се увек уз помоћ психолога, педагога или другог стручног лица, за разлику од осталих категорија посебно осетљивих сведока, где ће орган поступка у зависности од околности случаја накнадно о томе одлучивати. Затим, број испитивања малолетног сведока је ограничен. Законодавац наводи да то може бити највише два пута, ако се испитивање предузима у поступку за изричито наведена тешка кривична дела одређена *Законом о малолетницима* (нпр. за кривично дело тешког убиства, тешке телесне повреде, отмице, силовања, обљубе над немоћним лицем, обљубе детета, недозвољених полних радњи, насиља у породици, родосквњења, изнуде, трговине људима и др.). Донекле спорно у наставку законског текста је то, што законодавац релативизује ову забрану тиме што наводи да се изузетно малолетни оштећени може испитати као сведок и више пута, уколико је то неопходно ради остваривања сврхе кривичног поступка,⁸²² уместо да ради доследности заштите интереса малолетног лица од секундарне виктимизације пропише да се испитивање може предузети само изузетно и само још једном. Када се малолетно лице испитује више пута, орган поступка је дужан да посебно брине о заштити и развоју његове личности.⁸²³ Малолетном сведоку, у кривичном поступку који се води против пунолетног окривљеног, у случају да нема пуномоћника, председник суда ће одмах од момента првог саслушања окривљеног поставити пуномоћника. У односу на друге категорије рањивих сведока, постављање пуномоћника малолетном сведоку који је оштећен кривичним делом је обавезно.

⁸²¹ *Службени гласник РС*, број 85/2005, у даљем тексту – *Закон о малолетницима*.

⁸²² Члан 150. ст. 1. и члан 152. ст. 1. и 2. *Закона о малолетницима*.

⁸²³ Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право, материјално, процесно и извршно*, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2010, стр. 327, у даљем тексту - Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право, материјално, процесно и извршно*.

Пуномоћник, као и сва друга службена лица која долазе у контакт са малолетним лицем оштећеним и сведоком морају располагати посебним знањима из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица.⁸²⁴ Малолетне сведоке оштећене кривичним делом је безусловно забрањено суочавати са окривљеним, уколико се они услед природе и последица кривичног дела или других околности налазе у посебно тешком душевном стању.⁸²⁵ Такође, орган поступка је дужан да поступа посебно обазриво када препознавање врши ова категорија сведока и да исту доказну радњу реализује тако што окривљени ни на који начин не може да сазна идентитет малолетног лица, односно да види малолетног сведока који врши препознавање. Овакав начин предузимања радње препознавања обавезан је током целог поступка, односно свих фаза поступка.⁸²⁶ Уместо сведочења на главном претресу, прочитаће се записник о испитивању малолетног сведока оштећеног кривичним делом који је сачињен у претходном поступку, а ако су коришћена техничка средства пустиће се снимак његовог испитивања.⁸²⁷ Има мишљења да законодавац овим законским решењем неоправдано одступа од начела непосредности у извођењу доказа на главном претресу, условљавајући суд да уместо доношења одлуке о самом испитивању оштећеног малолетног сведока на главном претресу, обавезно прочита спис који је сачињен у претходној фази поступка. Међутим, добра страна оваквог законског решења огледа се у спречавању вишеструког испитивања малолетног оштећеног⁸²⁸ и спречавању додатне виктимизације, нарочито када је реч о деци са интелектуалним недостацима.⁸²⁹

Поступак у коме учествује малолетни сведок који је оштећен тактивно набројаним кривичним делима, увек је хитан.⁸³⁰

⁸²⁴Члан 154, ст. 1. и 2. Закона о малолетницима.

⁸²⁵ Члан 153. Закона о малолетницима.

⁸²⁶ Члан 155. Закона о малолетницима.

⁸²⁷ Члан 152. став 5. Закона о малолетницима.

⁸²⁸ Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право, материјално, процесно и извршно*, стр. 327.

⁸²⁹ Bowden, P.; Henning, T.; Plater, D.: *нав. дело*, стр. 543.

⁸³⁰ Члан 157. Закона о малолетницима.

Уз претходно наведене мере заштите, веће може на главном претресу да одлучи да се за време испитивања сведока млађег од четрнаест година искључи јавност, а ако је реч о лицу млађем од шеснаест година које присуствује главном претресу као сведок или оштећени, да га удаљи из суднице чим његово присуство није више потребно (чл. 400. ст. 3. и 4. ЗКП). Сврха оваквог поступања органа поступка јесте да се и на овај начин елиминишу неповољни фактори на личност и развој детета, а који могу бити последица атмосфере у суду, присуства више лица у судници и уопште судске процедуре.

2.3.6. Правила испитивања заштићеног сведока

Прописивањем института заштићеног сведока законодавац настоји да заштити сведока од застрашивања и да створи сигурне услове који ће сведока мотивисати на сарадњу са органима правосуђа.⁸³¹

Према одредби члана 105. став 1. ЗКП да би неки сведок у поступку могао стећи статус заштићеног сведока неопходно је да буду испуњени одређени материјалноправни и процесноправни услови.⁸³² Материјалноправни услов за стицање статуса заштићеног сведока своди се на постојања околности које указују да би сведок јавним сведочењем (давањем исказа или одговором на поједина питања) могао себе или себи блиска лица⁸³³ изложити опасности по живот, здравље, слободу или имовину већег обима.⁸³⁴ У суштини да би материјални услов био испуњен и да би се према сведоку могле применити мере посебне заштите неопходно је да кумулативно буду остварене три групе правних чињеница.

⁸³¹ Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 10.

⁸³² Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2013, стр. 244.

⁸³³ За разлику од ЗКП Србије који не одређује појам блиског лица, у појединим страним процесним законима ближе су одређена лица према којима могу бити примењене мере посебне заштите и која исто као и сведок могу бити изложена опасности. Тако, црногорски законодавац истиче да то може бити брачни друг сведока, блиски сродник или сведоку блиско лице (чл. 120. ст. 1. ЗКП Црне Горе). Бугарски законодавац наводи да то могу бити крвни сродници у правој линији, браћа, сестре или лица која су са наведеним лицима у блиским односима (чл. 124. ст. 1. ЗКП Бугарске).

⁸³⁴ Поред наведених вредности, у упоредном законодавству штите се и добробит сведока (§ 247а. ЗКП Немачке), лична безбедност (чл. 14. Закона о заштити свједока у кривичном поступку Републике Српске), физички интегритет (чл. 120. ст. 1. ЗКП Црне Горе). Када је реч о имовини по правилу се инсистира на имовини веће вредности или већег обима (чл. 120. ст. 1. ЗКП Црне Горе, чл. 294. ст. 1. ЗКП Хрватске), премда има законских решења која говоре само о имовини (чл. 123. ст. 1. ЗКП Бугарске).

Прва група правних чињеница везује се за постојање радње застрашивања сведока од стране неког лица. Друга група правних чињеница претпоставља предузимање радње застрашивања у циљу спречавања сведока да саопшти обавештења која могу бити од значаја за кривични поступак или ако сведок и поред застрашивања одлучи да сведочи - да исказује непотпуно или нетачно.⁸³⁵ Трећа група правних чињеница састоји се у одређеном узрочно-последичном дејству радње застрашивања у односу на сведока и његов исказ: у објективном смислу, то значи да је сведок изложен озбиљној опасности, а у субјективном смислу, да је код сведока створен страх, услед кога одбија да сведочи или лажно сведочи.⁸³⁶ Формалноправни услов за стицање статуса заштићеног сведока манифестује се у донетом решењу суда којим се сведоку даје статус заштићеног сведока и одређују мере његове заштите.

Решење којим се одобрава статус заштићеног сведока суд може донети по службеној дужности или на захтев јавног тужиоца или самог сведока. За разлику од решења које је било садржано у члану 109б став 1. *ЗКП* из 2001. године, законодавац је у актуелном *Законику* одустао од могућности да предлог за заштиту сведока може поднети и окривљени. Мишљења смо да је реч о добром законском решењу, јер је уопште веома тешко претпоставити да би опасност за сведока могла да произађе из поступака јавног тужиоца.⁸³⁷ Захтев јавног тужиоца или сведока којим се од суда тражи да сведоку обезбеди посебне мере заштите подноси се у истрази судији за претходни поступак, а након потврђивања оптужнице претресном већу. Најчешће предлог за доделу статуса заштићеног сведока подноси сам сведок, с обзиром да су њему најбоље познате околности из којих може проистечи опасност по неко његово

⁸³⁵ Нужно је да постоји узрочна веза између онога на шта се сведок принуђава и самог средства које се користи у ту сврху.

⁸³⁶ Brkić, S.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, стр. 40.

⁸³⁷ У Хрватској заштиту сведока може предложити само државни тужилац (чл. 295. ст. 1. *ЗКП Хрватске*), у Републици Српској поред суда (судије, односно председника већа / члана већа) и тужиоца, предлог може ставити и осумњичени, односно оптужени или његов бранилац (чл. 15. ст. 1. *Закон о заштити свједока у кривичном поступку Републике Српске*). У Црној Гори предлог да сведок учествује у кривичном поступку као заштићени сведок и да буде на посебан начин испитан, поред сведока и државног тужиоца, може поднети и бранилац окривљеног (чл. 122. ст. 1. *ЗКП Црне Горе*).

добро, односно у ком облику се манифестује опасност по сведока или њему блиска лица и од ког лица прети опасност.⁸³⁸

Када о захтеву одлучује веће на главном претресу јавност се искључује у потпуности и без изузетка (чл. 363. ЗКП).⁸³⁹

Захтев садржи поред личних података сведока и података о кривичном делу о коме се сведок испитује, и чињенице и доказе који указују да у случају сведочења постоји опасност по живот, тело, здравље, слободу или имовину већег обима сведока или њему блиских лица, као и опис околности на које се сведочење односи. Према законодавац Србије посебно не одређује о каквој опасности мора бити реч, чињеница је да се не може радити о било каквој опасности по добра сведока. Уместо неодређене и апстрактне опасности, опасност која се захтева као услов за додељивање статуса заштићеног сведока по својој природи мора бити конкретна, односно стварна у тој мери да сваког момента може доћи до повреде одређених *Законом* заштићених добара сведока. У упоредном кривично процесном праву инсистира се на томе да опасност мора бити непосредна,⁸⁴⁰ озбиљна,⁸⁴¹ реална⁸⁴² или очигледна.⁸⁴³

Захтев се подноси у запечаћеном омоту на коме је назначено „заштићени сведок – строго поверљиво“. Осим иницираног предлагања, у виду посебног захтева када поменута лица од суда захтевају да одлучи о посебним мерама заштите, *Законик* предвиђа још један посебан „прећуган“ начин на који сведок може испољити своју вољу којом тражи да му се обезбеди статус заштићеног сведока. Наиме, могуће је да сведок приликом предузимања радње испитивања ускрати

⁸³⁸ Radulović, D.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore*, Pravni fakultet Podgorica, Podgorica, 2009, стр. 162.

⁸³⁹ Када то сматра оправданим веће може дозволити да на главном претресу на коме је јавност искључена присуствују поједина службена лица, научни, стручни и јавни радници, а на захтев оптуженог може то дозволити и његовом брачном другу, блиским сродницима и лицу са којим живи у ванбрачној или другој трајној заједници живота (чл. 364. ст. 2. ЗКП).

⁸⁴⁰ § 247a. *ЗКП Немачке*.

⁸⁴¹ Члан 120. став 1. *ЗКП Црне Горе*. Члан 294. став 1. *ЗКП Хрватске*.

⁸⁴² Члан 123. став 1. *ЗКП Бугарске*.

⁸⁴³ Члан 14. *Закона о заштити свједока у кривичном поступку Републике Српске*. Vrkčić, S.: *Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*, стр. 42.

давање података о себи (нпр. име и презиме, ЈМБГ, однос са окривљеним и друге идентификационе податке који се иначе узимају од сведока пре испитивања) или одговор на поједина питања, или исказ у целини, уз образложење да постоје околности које указују на угрожавање његове безбедности или безбедности њему блиских лица.⁸⁴⁴ Уколико суд сматра да је захтев оправдан и да је опасност озбиљна позваће сведока да у року од три дана поднесе захтев да се испита као заштићени сведок. У супротном, ако сматра да је ускраћивање података, појединог одговора или исказа у целини очигледно неосновано, примениће законске одредбе које се односе на могућност кажњавања сведока. На идентичан начин суд ће поступити и када сведок након што је поучен о могућности подношења захтева исти не поднесе у прописаном року.⁸⁴⁵

Заштита сведока подразумева да се заштићени сведок испитује под условима и на начин који обезбеђује да се његова истоветност не открије јавности, а у изузетним (тежим) случајевима ни окривљеном и његовом браниоцу.⁸⁴⁶ У том циљу, суду стоје на располагању две мере посебне заштите: искључење јавности са главног претреса и забране објављивања података о истоветности заштићеног сведока (чл. 106. ст. 1. ЗКП). Међутим, за разлику од опште јавности којој истоветност сведока не мора бити никада откривена, окривљеном и његовом браниоцу ово ускраћивање личних података заштићеног сведока може трајати најдуже до петнаестог дана пре почетка главног претреса. Откривање личних података сведока нужно је због благовремене припреме одбране за испитивање сведока.⁸⁴⁷ Према наведеном законском решењу очигледно је да *Законик о кривичном поступку* не предвиђа потпуну анонимност за заштићеног сведока, осим када се у улози сведока појави прикривени иследник.⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, 2009, стр. 232.

⁸⁴⁵ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 318. и 319.

⁸⁴⁶ Grubač, M.: *Krivično procesno pravo sa tekstom Zakonika o krivičnom postupku*, 2013, стр. 111.

⁸⁴⁷ У кривичном поступку Републике Српске лични подаци заштићеног сведока могу се чувати све до момента када сведок даје свој исказ на главном претресу (чл. 12. ст. 8. *Закона о заштити сведока у кривичном поступку Републике Српске*).

⁸⁴⁸ Ово законско решење произлази из више међународних стандарда који под сведоком сматрају свако лице које поседује одговарајуће информације релевантне за кривични поступак. На пример, *Препорука Р (97) 13 о застрашивању сведока и правима одбране*, *Препорука Рец (2005) 9 о заштити сведока и особа које сарађују с правосуђем* и др. Слично схватање је и у пракси *Европског суда за*

Тежу меру посебне заштите сведока суд може одредити тек након што је претходно саслушао сведока и јавног тужиоца и установио том приликом да су живот, здравље или слобода сведока (не и имовине већег обима) у тој мери угрожени да то оправдава ограничење права на одбрану. Да би тежа мера посебне заштите могла бити примењена није довољно да је реч о „обичној“ угрожености, тј. могућој опасности за сведока или њему блиска лица која се иначе тражи као услов за додељивање статуса заштићеног сведока (чл. 105. ст. 1. ЗКП), већ је неопходно да је реч о постојећој опасности израженој у тој мери да оправдава ограничавање права одбране.⁸⁴⁹ Такође, услов да би тежа мера заштите била одређена нужно је да је сведок веродостојан. Веродостојан је онај сведок који може саопштити исказ коме се верује. Приликом оцене веродостојности сведока треба утврдити на који је начин сведок дошао до сазнања о којима сведочи (да ли на основу властитих опажања или од неког другог лица), односно да ли је способан за сведочење и да ли има намеру да реално и целовито сведочи.⁸⁵⁰

У решењу којим се додељује статус заштићеног сведока наводи се: псеудоним заштићеног сведока, трајање мере заштите и начин спровођења. Мере које суд може одредити да би прикрио идентитет сведока током сведочења су: измена или брисање података о истоветности сведока из списка, прикривање изгледа сведока,⁸⁵¹ испитивање из посебне просторије, уз промену гласа сведока, испитивање путем техничких средстава за пренос и промену звука и слике (чл. 108. ст. 2. ЗКП). За коју ће се конкретну меру суд одлучити зависиће од опасности која прети сведоку и од тога да ли је истоветност сведока позната окривљеном или не. Уколико окривљеном није познат идентитет и изглед сведока могао би бити довољан први степен заштите (анонимизације) који би се спровео прикривањем идентификационих података сведока.

људска права. На пример, у улози сведока може се наћи прикривени иследник (нпр. пресуда *Lüdi против Швајцарске*, 12433/86 од 15. Јуна 1992) или саокривљени (нпр. пресуда *Luca против Италије*, 33354/96, 27. фебруар 2001), али и оштећени и вештак. Видети више: Mekbrajd, Dž.: *Ljudska prava u krivičnom postupku, Praksa Evropskog suda za ljudska prava*, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, Beograd, 2009, стр. 119. и 178.

⁸⁴⁹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 315.

⁸⁵⁰ Pavišić, B.: *Коментар Закона о казненом поступку*, Dušević i Kršovnik, Rijeka, 2011, стр. 572.

⁸⁵¹ На пример, иза непровидног паравана или заштитног зида (нпр. чл. 121. ст. 1. *ЗКП Црне Горе*).

У другом случају, ако окривљени зна идентитет сведока и зна како сведок изгледа, нужно би се требао применити виши степен заштите сведока. Виши степен заштите сведока подразумева прикривање изгледа сведока, испитивање сведока из посебне просторије, уз промену гласа или испитивање сведока помоћу техничких средстава за пренос слике и звука.⁸⁵² У сваком случају, суд би се приликом избора конкретне мере заштите сведока требао придржавати неколико основних принципа:⁸⁵³ принципа индивидуализације, принципа комбинације, принципа сразмерности, принципа компензације и принципа законитости. Поштујући принцип индивидуализације суд би морао да пође од чињенице да је сваки конкретан случај спецификум за себе и да оно што је примерено за заштиту једног сведока може бити штетно за заштиту другог. Стога врста мере која ће се одредити за заштиту сведока првенствено ће бити резултат разматрања неколико елемената: врсте кривичног дела у вези кога сведок сведочи, облика и степена угрожавања сведока, категорије сведока и правних и фактичких могућности за примену конкретно одређене мере заштите. Принцип комбинације подразумева да суд може истовремено одредити примену више мера посебне заштите које се у току поступка могу модификовати у зависности од околности које указују на опасност за сведока и њему блиска лица.⁸⁵⁴ Принцип сразмерност значи да суд не треба да одређује тежу меру уколико сврху заштите може постићи применом блаже мере (чл. 106. ст. 4. ЗКП) и да мере посебне заштите требају бити такве да истовремено на једној страни ефикасно сузбију опасност по сведока и њему блиска лица, а на другој буду најмање рестриктивне за права одбране. Принцип компензације подразумева обавезу суда да приликом избора одговарајуће мере заштите сведока истовремено обезбеди компензационе мере заштите интереса одбране.

⁸⁵² Pajčić, M.: *Zaštita svjedoka u postupcima za kaznena djela organiziranog kriminala*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, broj 4, Pravni fakultet, Split, 2009, стр. 724.

⁸⁵³ Brkić, S.: *Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*, стр. 56. и 57.

⁸⁵⁴ На пример, у предмету *KPo2 26/2010*, сведок је испитан у истрази под псеудонимом, из посебне просторије, уз промену гласа и прикривање изгледа, а на главном претресу тако што му је прикривен изглед од јавности. Затим у предмету *KPo2 30/10* заштићени сведок је испитан под псеудонимом, а била је искључена и јавност са главног претреса. Видети више: *Sudska praksa (priredili Nikolić-Garotić, S. i pravni saradnici Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu), Pravda u tranziciji*, broj 16, на: [http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/\(CASOPIS\)/SRP/SRP16/2496.pdf](http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/(CASOPIS)/SRP/SRP16/2496.pdf) доступно 14.02.2015, у даљем тексту – *Правда у транзицији, број 16*.

Стога, окривљеном се мора обезбедити да буде упознат са садржином исказа сведока, да има прилику да поставља питања сведоку и цени његову веродостојност. У супротном ако није могуће обезбедити наведена права одбране и при томе недостају други докази, на таквом доказу не треба инсистирати, од таквог доказа треба одустати у складу са принципом *in dubio pro reo*. Принцип законитости подразумева да суд може одредити само оне мере које су прописане *Закоником*.

У педесет правоснажно окончаних поступака пред Одељењем за ратне злочине Вишег суда у Београду до 2010. године, суд је доделио статус заштићеног сведока четрдесетосморици сведока, а само у једном предмету као меру заштите одредио је брисање података о идентитету сведока из списка предмета.⁸⁵⁵ Према извештају Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима у периоду од првог јануара 2006. године до другог јула 2013. године меру заштите сведока одређењем псеудонима имало је стопет сведока, јавност је била искључена приликом сведочења четрдесетдевет сведока, глас шеснаесторице сведока је био измењен, а у случају сведочења двојице сведока мењана је слика сведока.⁸⁵⁶

Против решења о додељивању статуса заштићеног сведока дозвољена је жалба. Жалбу могу изјавити странке и сам сведок. Ако је жалба изјављена на решење које је донео судија за претходни поступак о њој одлучује ванпретресно веће, а у свим осталим случајевима ванпретресно веће непосредно вишег суда (чл. 108. ст. 3. и 4. ЗКП). Након правоснажности решења којим се сведоку додељује статус заштићеног сведока, суд доноси посебну наредбу, која је тајна, а којом на поверљив начин обавештава учеснике у поступку (странке, браниоца и сведока) о времену и месту испитивања заштићеног сведока. Пре испитивања, суд је дужан да заштићеног сведока обавести да његов идентитет неће бити никоме откривен осим суду, странкама и браниоцу, а ако постоје одређене околности које то оправдавају (уколико се ради о тежим случајевима), само суду и јавном тужиоцу. Суд је пре испитивања сведока дужан да сведока упозна са начином на који ће бити испитиван, као што је и у односу на лица која присуствују испитивању заштићеног сведока дужан да та лица упозори на дужност чувања тајне.

⁸⁵⁵ Кривични предмет под бројем КР02 10/2010. У: *Правда у транзицији, број 16*.

⁸⁵⁶ Никићевић-Бераха, В.: Заштита сведока: специфичности у поступцима за ратне злочине, *Билтен Врховног касационог суда*, број 2, Intermex, Београд, 2013, стр. 272.

Тајним се сматрају свих подаци о заштићеном сведоку и њему блиским лицима и о другим околностима које могу довести до откривања идентитета сведока. Суд ће забранити свако питање на које би заштићени сведок евентуално својим одговором могао да открије своју истоветност . Упозорења која је суд упутио присутним лицима и њихова имена записнички ће бити констатована. Заштићени сведок записник о испитивању потписује псеудонимом, а ако се испитивање заштићеног сведока обавља путем техничких средстава којима се врши промена звука и слике, таквим средствима рукује стручно лице (чл. 109. ЗКП).

Подаци о идентитету заштићеног сведока и њему блиских лица, као и друге околности које могу довести до откривања истоветности наведених лица чувају се у посебно запечаћеном омоту са назнаком "заштићени сведок – строго поверљиво" код судије за претходни поступак.⁸⁵⁷ Запечаћени омот може отворити само суд који одлучује о правном леку против пресуде, након чега се омот поново печати и враћа на чување судији за претходни поступак. Подаци о заштићеном сведоку и њему блиским лицима представљају тајне податке које, осим службених лица дужна да су чувају и друга лица, ако их у било ком својству сазнају (чл. 110. ЗКП).

Ради мотивисања грађана на сарадњу са органима поступка полиција и јавни тужилац приликом прикупљања обавештења од грађана дужни су да их обавесте о мерама посебне заштите (чл. 111. ЗКП).

3. ОЦЕНА ИСКАЗА СВЕДОКА

Још је Бекон изјавио да се искази сведока не броје, већ мере.⁸⁵⁸ Оцена доказне вредности исказа сведока је веома сложена радња за чију су правилну реализацију потребна знања из области логике, психологије и других научних области. Нарочито када се у својству сведока пред органом поступка појави дете, малолетник, старо лице, лице са одређеним психофизичким недостатком и слично, оцена исказа таквих сведока од судије захтева посебну опрезност.

⁸⁵⁷ У Хрватској, ови подаци се чувају код државног тужиоца.

⁸⁵⁸ Radulović, D.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 191.

Једино на истинитом исказу сведока сме се заснивати судска одлука, због чега оцена доказне вредности исказа сведока не сме да почива на утиску, предрасудама или претпоставкама, већ мора бити резултат научно заснованог приступа и образложеног мишљења.⁸⁵⁹

Проблем у вези оцене исказа сведока додатно компликује чињеница да исказ сведока може бити не само свесно лажан, већ и несвесно нетачан.⁸⁶⁰ Суд цени исказ сведока појединачно и у вези са другим доказима (чл. 16. ст. 2 – 5. и чл. 419. ст. 2. ЗКП). Сваки исказ сведока мора се ценити и критички анализирати применом истих критеријума и тек анализом сваког од њих донети закључак о вредности исказа сведока самог по себи или у односу на друге доказе.⁸⁶¹ Оцена исказа сведока није ограничена никаквим формалним правилима, ипак за правилну оцену исказа сведока важно се придржавати одређених критеријума, како би се избегле могуће грешке. За оцену веродостојности исказа сведока нужно је узети у обзир више елемената који се допуњују и повезано цене: личност сведока (нпр. узраст, пол, психофизичке способности, карактер, темперамент сведока и сл.), предмет исказа и околности формирања исказа (утврдити факторе који доприносе опажању, памћењу и исказивању и др.). Које ће елементе суд у конкретном случају ценити зависиће од тога које сматра одлучујућим за доношење своје коначне одлуке о веродостојности исказа сведока. Веродостојност исказа сведока зависи од више фактора које треба имати у виду и утврдити: да ли је сведок исказ саопштио слободно или га је на тај исказ неко наговорио, да ли је сведок свој исказ дао под приндом, да ли су према сведоку примењивана нека друга законом забрањена средства; да ли сведок располаже психофизичким способностима да опажа, памти и репродукује опажено и запамћено; да ли моралне карактеристике уливају поверење у таквог сведока или изазивају сумњу у њега; каквог је карактера сведок и да ли се од њега може очекивати да ће саопштити истину; да ли је сведок у неком односу са странкама и у каквом (сродничком, пријатељском, непријатељском и сл.); откуд је сведоку познато оно о чему сведочи, односно да ли је исказ сведока резултат непосредног опажања (тзв. сведока очевица) или је исказ настао на основу сазнања која је сведок чуо од

⁸⁵⁹ Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, 2014, стр. 313

⁸⁶⁰ Аџимовић, М.: *Психологија злочина и суђења (судска психологија)*, 1987, стр. 238.

⁸⁶¹ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 876.

других лица (тзв. сведока по чувењу); да ли је исказ дат на главном претресу или је дат само у истрази; да ли је исказ дат под заклетвом; да ли је садржина исказа сведока логична, чврста, постојана, јасна и опредељена; да ли се исказ слаже са другим доказима и познатим околностима случаја, односно са исказима других сведока. Анализом наведених критеријума закључујемо да је за коначну оцену исказа сведока меродавно утврдити да ли сведок може и да ли хоће да каже истину, односно да ли је сведок способан да опази чињенице, јер ако то није, реч је о погрешном исказу, и да ли је сведок искрен, јер у супротном реч је лажном исказу.⁸⁶² Поред наведених фактора за правилну оцену исказа сведока нужно је и искуство, интелигенција и образовање судије.

На крају треба истаћи да је *веродостојан онај исказ или давалац исказа коме се може веровати, који су такви да је исказ вероватно истинит, а давалац вероватно саопштава истину. Вероватноћу не треба посматрати као „стање духа“ него као објективну могућност да се наша претпоставка слаже са стварном чињеницом.*⁸⁶³

О карактеристикама личности и психолошким процесима који посредују у формирању исказа више говоримо у делу рада који се бави основама психологије исказа сведока.

⁸⁶² Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, 2009, стр. 278. и 279.

⁸⁶³ Aćimović, M.: *Psihologija zločina i suđenja (sudska psihologija)*, 1987, стр. 240.

ГЛАВА VI

БЕЛЕЖЕЊЕ ИСКАЗА СВЕДОКА

О испитивању сведока орган поступка сачињава записник. У зависности од фазе поступка у којој сведок сведочи (да ли пре главног претреса или на главном претресу), исказ сведока се фиксира записником о испитивању сведока или записником о главном претресу.⁸⁶⁴

Записничко бележење исказа сведока представља редован начин фиксирања исказа сведока, а када је то *Закоником* изричито одређено,⁸⁶⁵ или када орган поступка сматра да је одређен начин бележења исказа неопходан ради прецизнијег регистровања, исказ сведока може бити снимљен аудио или видео техником (чл. 236. ст. 1. ЗКП), или стенографски забележен на главном претресу (чл. 238. ст. 2. ЗКП).

Сваки од наведених начина бележења исказа сведока има одређених предности, али и неке недостатке, због чега је исте карактеристике неопходно размотрити приликом одлучивања о коначном начину фиксирања исказа, узимајући у обзир при томе чињеницу да је записничко бележење у писменој форми основног карактера, а други начини регистровања исказа, факултативног и допунског карактера.

1. ЗАПИСНИЧКО БЕЛЕЖЕЊЕ ИСКАЗА СВЕДОКА НА „КЛАСИЧАН“ НАЧИН

Записник о испитивању сведока је јавна исправа којом орган поступка официјелно региструје ток и садржину радње испитивања сведока. То је званични документ о делатности свих процесних субјеката који учествују у предузимању радње испитивања сведока, поштовању сведокових права и *Закоником* прописане

⁸⁶⁴ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 290.

⁸⁶⁵ У случају да се поступак води за кривична дела за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, чл. 162. ст. 1. т. 1. ЗКП.

форме поступка.⁸⁶⁶ Писменим озваничењем радње испитивања сведока, орган поступка спречава да исказ сведока буде заборављен и тако омогућава његово коришћење у даљем току кривичног поступка.⁸⁶⁷ На пример, на основу упознавања са садржином записника о испитивању сведока, јавни тужилац доноси одлуку да ли ће да подигне оптужницу, одбрана планира и припрема одбрану, а када не постоји могућност да се сведок одазове позиву за сведочење, једини начин да се оптужени, бранилац, оштећени и суд упознају са оним што је сведок у претходном поступку исказивао, јесте да се на главном претресу прочита записник о његовом испитивању.⁸⁶⁸ Значај записника о испитивању сведока огледа се и у томе што је могуће накнадним увидом у његов садржај контролисати законитост и правилност предузете радње испитивања сведока, и у случају видљивих неправилности записник који садржи незаконите доказе издвојити из кривичног списка.⁸⁶⁹

Записник о испитивању сведока сачињава орган поступка пред којим се одвија фаза поступка у којој се сведок испитује.⁸⁷⁰ Записничар у записник уноси садржај који му орган поступка у виду приповедања (парафразирања) гласно диктира. Који ће садржај бити унет у записник зависиће искључиво од органа поступка и од онога што он сматра да је важно да се унесе у записник, због чега записничару није дозвољено да на било који начин утиче на садржај записника, тако што би самовољно мењао, скраћивао или допуњавао поједине изговорене речи или реченице.⁸⁷¹ Ипак, уколико записничар сматра да унети садржај не одговара стварном стању ствари, дужан је да своје запажање изнесе током потписивања записника.⁸⁷²

⁸⁶⁶ Aleksić, Ž.: *Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1965, стр. 13, у даљем тексту - Aleksić, Ž.: *Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku*.

⁸⁶⁷ Vasiljević, T.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Službeni list SFRJ, Beograd, 1977, стр. 98, у даљем тексту - Vasiljević, T.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1977.

⁸⁶⁸ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 484.

⁸⁶⁹ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, 2011, стр. 233.

⁸⁷⁰ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 290.

⁸⁷¹ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, 2011, стр. 235.

⁸⁷² Vasiljević, T.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, 1977, стр. 99.

Сврха гласног диктирања садржаја који ће се унети у записник је двострука. На првом месту зато да би записничар добро чуо шта орган поступка говори и потом тачно у записнику забележио оно што му је речено, и друго да би сви присутни учесници радње испитивања сведока могли да чују, а самим тим контролишу садржај који се уноси у записник, те својим примедбама да правовремено укажу на уочене недостатке и захтевају допуну, исправке и измену унетог текста.⁸⁷³

У записник се уноси само битна садржина исказа сведока. То значи да се у записник не уноси све оно што сведок каже „од речи до речи“, већ само они делови његовог исказа који су у кривичноправном⁸⁷⁴ и кривичнопроцесном смислу⁸⁷⁵ релевантни.⁸⁷⁶

Није ни мало једноставно унети битну садржину исказа сведока у записник, јер записник не само што мора бити језички, стилски и граматички коректно написан, он мора представљати и верну репродукцију исказа сведока,⁸⁷⁷ тј. мора да садржи управо оно што је сведок саопштио.⁸⁷⁸ То значи да формулације које се користе у записнику треба да буду адекватне индивидуалном начину изражавања сведока и степену његовог образовања.⁸⁷⁹ Према томе, уважавајући претходну потребу за што већом аутентичношћу сведоковог исказа који се записнички бележи и уколико орган поступка сматра да је то нарочито важно, може дозволити сведоку да свој исказ диктира и непосредно у записник, што је *quaestio facti*, с тим да му такву могућност може ускратити у случају да је злоупотребљава (чл. 232. ст. 4. ЗКП). Законодавац не наводи због којих се разлога може ускратити сведоку непосредно диктирање исказа у записник, али се претпоставља да је то оно сведочење које се не односи на предмет доказивања, или зато што је исказ сведока

⁸⁷³ Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, 2011, стр. 235.

⁸⁷⁴ Сведок исказује о чињеницама које се односе на битне елементе кривичног дела.

⁸⁷⁵ Делови исказа сведока тичу се доказа, њихове допуштености или недопуштености и сл.

⁸⁷⁶ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 617.

⁸⁷⁷ Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, 1977, стр. 110.

⁸⁷⁸ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2004, стр. 244.

⁸⁷⁹ Aleksić, Ž.: *Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku*, 1965, стр. 14.

преопширан.⁸⁸⁰ Диктирањем исказа непосредно у записник, исказ сведока се бележи у изворном облику, због чега начин изражавања који је својствен сведоку, као и специфични изрази које у свом говору користи доприносе верности записника и спречавају да се записник преобрази у исказ органа поступка о исказу сведока.⁸⁸¹ Дословно бележење питања која су постављена сведоку и његових одговора на постављено питање јесу додатни начини којим се обезбеђује аутентичност записника.

Наиме, записник мора да буде тако написан да свако ко има овлашћење да изврши увид у њега може читањем да стекне реалну слику о стању ствари током сведочења и да може себи јасно да предочи како се сведок осећао у моменту сведочења, шта је проживљавао и шта је конкретно исказао.⁸⁸² Стога, да би могао остварити овај циљ, записник мора бити уредно написан, у њему није дозвољено ништа мењати, додавати или брисати. Оригинални текст мора остати непромењен, а евентуалне допуне и измене треба да буду извршене на крају записника и оверене од стране лица која потписују записник.⁸⁸³ Делови који се прецртавају руком, или на други начин, морају бити видљиви у том смислу да свако лице које накнадно буде разматрало записник може видети у односу на коју реч (прецртану) је извршена исправка и у чему се исправка састоји (чл. 234. ЗКП). Прецртавање помоћу тзв. коректора или белила, када би у ствари било речи о брисању записника, није дозвољено и изазвало би озбиљну сумњу у погледу аутентичности записника и фалсификовања садржаја записника.⁸⁸⁴

О аутентичности записника брину како службени актери органа поступка, тако и лице које се испитује. Својим потписом ова лица гарантују да битан садржај унет у записник одговара оригиналном исказу сведока.⁸⁸⁵ Када се сведок испитује у

⁸⁸⁰ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 551.

⁸⁸¹ Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 290.

⁸⁸² Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 244.

⁸⁸³ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 554.

⁸⁸⁴ Шкулић, М.: *Коментар законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 619.

⁸⁸⁵ Сведок који је неписмен уместо потписа ставља отисак кажипрста десне руке, а записничар испод отиска уписује његово име и презиме. У случају да сведоку недостаје кажипрст десне руке, оставиће отисак неког другог прста, а у записник ће се навести од ког прста и са које руке је узет отисак (чл.

истрази, он потписује не само записник на крају, већ својим потписом оверава сваку страницу, што није случај када сведочи на главном претресу. Записник са главног претреса потписује председник већа и записничар.⁸⁸⁶ Сведок и друга лица која присуствују испитивању сведока имају право да прочитају записник или да захтевају да им се записник прочита, на шта их је дужан упозорити орган поступка. У записнику ће се обавезно назначити да ли је упозорење учињено и да ли је записник прочитан.

По правилу сведоци не захтевају да им се прочита њихов исказ, због чега лице које предузима радњу испитивања у завршном делу записника констатује изјаву сведока углавном на следећи начин: „Разумео сам шта је унето у записник и не тражим да ми се чита, наводе признајем за своје и без примедби записник потписујем.“⁸⁸⁷ Уколико сведок одбије да потпише записник о испитивању, у записнику ће се констатовати разлози за такво одбијање. Записник који није потписан од стране сведока не губи на доказној снази.⁸⁸⁸ Ако записник није писао записничар, сведоку ће се увек прочитати записник, независно од тога да ли он то захтева или не.⁸⁸⁹

У записнику којим се бележи исказ сведока обавезно се бележе, осим основних формалних елемената које мора да садржи сваки записник (увод, тј. назив државног органа пред којим се испитивање сведока врши, место где се врши, дан и час када је испитивање започето, када је завршено, имена и презимена присутних лица и својство у ком присуствују испитивању сведока, назначење кривичног предмета по ком се испитивање предузима, битну садржину исказа и потпис),⁸⁹⁰ и упозорења која орган поступка даје сведоку пре сваког испитивања, као и одговоре

235. ст. 4. ЗКП). Сведок који нема обе руке прочитаће записник, а ако је неписмен, записник ће му се прочитати и то ће се забележити у записнику (чл. 235. ст. 5. ЗКП).

⁸⁸⁶ Шкулић, М.: *Коментар законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 621.

⁸⁸⁷ Након више прегледаних записника о испитивању сведока само на једном месту сведок је тражио да се прочита исказ који је дао.

⁸⁸⁸ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 557.

⁸⁸⁹ Кнежевић, С.: *Кривично процесно право, општи део*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2015, стр. 214.

⁸⁹⁰ Кнежевић, С.: *Кривично процесно право, општи део*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2015, стр. 214. и 215.

које је том приликом сведок дао, јер уколико је реч о сведоцима који су на пример ослобођени од дужности сведочења, а из записника није видљиво да су та лица упозорена на своје право да буду ослобођени од дужности сведочења или њихов изричит одговор у вези са наведеном поуком није записнички констатован, исказ сведока сматра се незаконитим и на њему се не може заснивати судска одлука (чл. 95. ст. 4. ЗКП).

1.1. Недостаци класичног писаног записника

Најчешћи недостаци писаног записника су: у записник се бележи само битна садржина исказа сведока услед чега постоји могућност да буду испуштене чињенице које у првом моменту и наизглед могу изгледати неважне, а које се у каснијем поступку могу показати од изузетног значаја да даљи ток кривичног поступка,⁸⁹¹ услед парафразирања исказ се мења и поједностављује, због чега представља слободно тумачење онога што је сведок рекао, а што орган поступка сматра да је битно, исказ сведока преводи се у једнообразан правнички и књижевни језик, чиме се губи на верности исказа.⁸⁹²

2. ТОНСКО И/ИЛИ ОПТИЧКО БЕЛЕЖЕЊЕ - СНИМАЊЕ ИСКАЗА СВЕДОКА

Поред поменутог записничког регистровања исказа сведока у писменој форми, органу поступка на располагању стоји могућност бележења исказа сведока и помоћу савремених информационих технологија, односно аудио и видео уређаја. Нарочито са новим начином испитивања на главном претресу и потребом да се обезбеди несметано одвијање страначког двобоја, без прекидања од стране председника већа ради диктирања битне садржине исказа сведока у записник, чини тонски или оптички начин бележања исказа, записником будућности. Ипак, и ови савремени записници имају одређених ограничења која још и данас, без обзира на све предности чине да је ово снимање секундарног карактера и да се недовољно

⁸⁹¹ Aleksić, Ž.: Aleksić, Ž.: *Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku*, стр. 33. и 36.

⁸⁹² Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 245.

користи у пракси.⁸⁹³ Тонско или оптичко снимање радње испитивања сведока, пре главног претреса или на главном претресу, је радња факултативног карактера која зависи од одлуке органа поступка пред којим се испитивање сведока предузима. Ако одлуку треба донети да се одређени делови главног претреса не снимају, одлуку доноси судско веће. Могуће је да коришћење аудио или видео технике деконцетрише сведока због чега је целисходније одлучити се за прекид снимања него на њему непотребно инсистирати. Када се орган поступка одлучи за снимање исказа сведока, непосредно пре почетка снимања обавестиће сведока и друга присутна лица о томе, а ако се неко од присутних лица (која учествују у радњи испитивања) противи снимању, орган поступка је дужан да у записнику констатује тај приговор и разлоге противљења.⁸⁹⁴ Садржај снимка индентичан је садржају писаног записника (нпр. у уводном делу снимка назначује се орган пред којим се предузима радња, место и време испитивања и др.), с тим да снимак мора садржавати и податке неопходне за идентификацију лица чија се изјава снима и у ком својству, податке о трајању снимка, а ако има више лица чије се изјаве снимају мора из снимка бити видљиво ко је и какву изјаву дао. Начин идентификације лица који дају изјаве биће одређен у зависности да ли се доказна радња снима само тонски, или и тонски и оптички.

У првом случају постоје две могућности које обезбеђују јасну идентификацију лица: сва лица која учествују у испитивању сведока, као и сведок пре постављања питања или давања одговора на постављено питање се представљају, или орган поступка пред којим се врши радња испитивања (јавни тужилац, судија или полицајац), записничар или друго лице које помаже органу поступка у раду гласно најављује та лица. Последњи случај је ређи. Међутим, и у једном и другом случају захтева се одређена дисциплина присутних лица: нпр. да не говоре сви истовремено, да говоре јасно и разветно.

Осим наведеног јасног разграничења свих учесника у радњи испитивања, верности записника доприноси и од стране органа поступка бележење одређених психолошких реакција сведока које се не могу тонски регистровати (нпр. сведок

⁸⁹³ Као разлог за не коришћење овог начина бележења исказа наводи се недостатак стручних лица, недостатак аудио – видео технике и сл.

⁸⁹⁴ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 560.

преврће очима, сведок се тресе, сведок одмахује главом, сведок устаје са столице и сл.), чиме се осим онога што је речено и бележења тока радње испитивања доприноси квалитетнијем сагледавању радње испитивања и оцени исказа сведока. Када се исказивање сведока бележи аудио-видео уређајем, избегнути су наведени проблеми у вези са идентификацијом лица која учествују у предузимању радње испитивања и бележења знакова симптоматске слике сведока. *ЗКП* говори о тонском или оптичком снимању, подразумевајући вероватно да, када се орган поступка одлучи за оптичко снимање, да оно обухвата и тонско снимање, јер није јасно чему би служило само оптичко снимање без звука. Иначе, тонско (аудио) снимање је обавезно ако се поступак води за кривична дела за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности (нпр. за кривична дела организованог криминала и друга тешка кривична дела (чл. 162. ст. 1. т. 1. ЗКП). Ако сведок захтева да му се одмах репродукује исказ који је дао, орган поступка је дужан да му то омогући и његове исправке или објашњења снимом (чл. 236. ст. 5. ЗКП). Снимање исказа сведока може се вршити пре почетка главног претреса, или на главном претресу. Прегледани и оверени препис који се прикључује записнику о предузетој радњи испитивања сведока чува се у јавном тужилаштву, или у суду, колико и кривични спис. Уколико јавни тужилац, или суд дозволе учесницима у поступку, који имају оправдани интерес, да помоћу уређаја за тонско или оптичко снимање сниме испитивање сведока, то снимање се врши независно од снимања које одређује орган поступка.

На главном претресу у записнику се бележе само одступања и допуне у односу на претходно дати исказ сведока (чл. 239. ст. 3. ЗКП), а ако је сведочење снимано у записнику ће се констатовати: да је снимање извршено, ко је снимање извршио, да ли је сведок који се испитује претходно обавештен о снимању, да ли је снимак репродукован сведоку и где се снимак чува уколико није приложен списима предмета (чл. 236. ст. 6. ЗКП). На идентичан начин ће се урадити и када се снимање врши у претходном поступку.

2.1. Предности тонског и/или оптичког снимања исказа сведока у односу на писмени записник

Бележи се исказ у његовом оригиналном облику са свим специфичним карактеристикама говора које користи сведок (нпр. дијалект, специфичан начин изражавања, одређени изрази, одређено акцентовање, понављање).⁸⁹⁵ Исказивање сведока се не прекида ради бележења битне садржине исказа у записник, чиме се омогућава континуитет у излагању сведока. Снимак бележи целокупан садржај исказа који је сведок дао, чиме се спречавају евентуалне примедбе сведока да исказ не одговара ономе што је записнички констатовано. Снимак омогућава да се јасно уочи психолошко стање сведока током његовог испитивања (нпр. сигурност или несигурност у исказивању, афективан тон који се манифестује у гласнијем говору, подрхтавању гласа, плакању и сл.), а када се томе додају још и јасно констатоване (од стране органа поступка) различите гестикулације које се тонски не могу регистровати (нпр. различити покрети лица или тела), онда је укупни доживљај о начину испитивања сведока и постигнутим резултатима знатно реалнији и потпунији у односу на онај који се стиче читањем писменог записника.⁸⁹⁶

Такође, снимак омогућава да се јасно види ко је и која питања поставио сведоку и које је одговоре сведок дао, да се утврди на који је начин поступано са сведоком и да ли су коришћена недозвољена средства и методе током испитивања,⁸⁹⁷ да ли је радња испитивања сведока законито предузета.⁸⁹⁸ Снимак омогућава неограничен број репродукције и прегледања.⁸⁹⁹

⁸⁹⁵ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 247. и 248.

⁸⁹⁶ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 560.

⁸⁹⁷ На пример, да ли су коришћена сугестивна питања приликом испитивања детета сведока, којим темпом су постављана питања сведоку, да ли је начин испитивања довео до неоправдане пасивизације сведока у исказивању, и слично.

⁸⁹⁸ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 247. и 248.

⁸⁹⁹ Бележењем исказа на овакав начин избегава се код одређених категорија сведока секундарна виктимизација. У: Zajac, R.: *Investigative Interviewing in the Courtroom: Child Witnesses under Cross – Examination, Handbook of Psychology of Investigative Interviewing: Current Developments and Future Directions*, (ed. Bull, R.; Valentine, T.; Williamson, T.), John Wiley & Sons Ltd, 2009., стр. 161, на: <http://www.lasorsa.com/wp-content/uploads/2015/02/psychological-investigations.pdf>, доступно 15.05.2015.

Тонско и оптичко (аудио–видео) снимање за које многи теоретичари и практичари сматрају да је записник будућности, превазилази све оне недостатке које има звучни запис.⁹⁰⁰ Аудио-видео снимак бележи све, како вербалне, тако и невербалне знакове који се манифестују током исказивања, због чега је овај снимак од изванредне важности за оцену веродостојности исказа сведока. Аудио-видео бележење исказа сведока омогућава да се орган поступка у потпуности посвети испитивању сведока, без размишљања који део исказа сведока је важно констатовати у записнику.

Психолошка је законитост да за слушање и истовремено опажање знакова невербалне комуникације треба велико искуство и вештина коју не поседују сви испитивачи, због чега тонско или оптичко снимање, које не захтева памћење и формулисање битне садржине исказа у записнику, може бити само од користи.⁹⁰¹

2.2. Недостаци тонског и/или оптичког снимања

Недостаци тонског и оптичког снимања огледају се у могућности фалсификовања, брисања и допуне снимка. Преопширности када снимак треба прегледати или када снимак треба прекуцати (доброј дактилографкињи за један час слушања тонског записа треба у просеку између пет до шест сати прекуцавања). Затим снимак бележи ствари које нису од значаја за оцену исказа сведока (нпр. радње које претходе давању исказа). Не омогућава брзо прегледање, што је карактеристично за писани записник код кога је могуће тзв. *дијагонално читање*.⁹⁰²

⁹⁰⁰ У више студија које су се бавиле разматрањем утицаја непосредности на судове посматрача с обзиром на извор информација, резултати су показали преимућство видео презентације у односу на текст и аудио снимак. У: Landström, S.: *CCTV, Live and Videotapes, How Presentation Mode Affects the Evaluation of Witnesses*, University of Gothenburg, Gothenburg, 2008, стр. 6. и 7, на: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/9905/1/Landstrom_dissertation.pdf, доступно 05010.2015.

⁹⁰¹ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 249.

⁹⁰² Aleksić, Ž.: Aleksić, Ž.: *Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku*, стр. 33. и 36.

3. СТЕНОГРАФСКО БЕЛЕЖЕЊЕ ИСКАЗА СВЕДОКА

Одлуком суда на главном претресу исказ сведока може бити регистрован и стенографски (чл. 238. ст. 2. ЗКП). Реч је о добром начину регистровања исказа сведока и када постоје потребни технички и кадровски услови, а то захтевају околности конкретног кривичног случаја, треба прибећи оваквом начину бележења исказа. Стенографски начин бележења, као и онај уз помоћ уређаја за снимање слике и звука, карактерише се високим степеном аутентичности, јер се дословно бележи свака изговорена реч сведока. Ради концизности стенограма, лице које предузима испитивање својим питањима треба да усмерава сведока како не би долазило до исказивања о неважним стварима и оним које нису предмет доказивања, јер би се у супротном стенограм, односно записник сувише оптеретио неважним детаљима који касније у знатној мери отежавају проналажење важних информација.⁹⁰³

Стенографско бележење исказа сведока, као и оно које се чини уз помоћ савремене аудио-видео технике више одговара новом страначко-расправном моделу главног претреса и на веродостојнији начин презентује сву динамику страначког надметања.⁹⁰⁴ Стенографско бележење главног претреса веома се ретко примењивало у домаћој судској пракси, а са развојем нових технологија и њиховом све већом доступношћу, стенографско бележење ће засигурно изгубити на значају.⁹⁰⁵

Стенограф је дужан да стенографске белешке преведе, прегледа, потпише и прикључи списима у року од 48 часова (238. ст. 2. ЗКП), а када се главни претрес тонски и оптички снима, транскрипт представља саставни део записника који није потребно у том случају детаљно водити, веће се у њега уносе само најзначајнији детаљи. Препис тонског снимка сачињава се у року од седамдесет и два часа и представља саставни део записника вођеног на главном претресу (чл. 238. ст. 7. ЗКП). Паралелно са аудио и видео снимањем и стенографским бележењем тока главног претреса може се водити и записник о главном претресу.⁹⁰⁶

⁹⁰³ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2011, стр. 617. и 618.

⁹⁰⁴ Кгарас, Д.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, 2012, стр. 486.

⁹⁰⁵ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 566.

⁹⁰⁶ Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, 2013, стр. 559. – 562. и 569.

ГЛАВА VII

ОСНОВИ ПСИХОЛОГИЈЕ ИСКАЗА СВЕДОКА

Два човека шетају парком. Изненада њихову пажњу привлачи вика жене којој крадљивац отима ташну и бежи. Када орган поступка позове ова лица да сведоче у кривичном поступку, њихови се искази о кривичном делу и учиниоцу разликују. Зашто је то тако, како је могуће да различити сведоци дају различите исказе о истом догађају, односно да један сведок својим исказом верно описује догађај који се збио, док други сведок даје исказ који није у складу са реалношћу, иако су обојица опажали под истим условима и под истим условима накнадно сведоче.

Одговоре на ова и друга питања која су од значаја за правилан начин испитивања сведока и оцену веродостојности исказа сведока у поступку пружа нам психологија исказа, област судске психологије која се бави проучавањем психичких процеса који учествују у формирању и давању исказа.⁹⁰⁷

У последње две деценије у страном правосуђу нагло је порасло интересовање за знањима из области експерименталне и опште психологије, јер је утврђено да ова знања помажу испитивачу да од сведока добије исказ који ће дати максимални ефекат.⁹⁰⁸

С обзиром на промењен концепт и начин испитивања сведока на главном претресу реално је очекивати да ће се овакво интересовање интензивирати и у домаћем правосуђу, јер основна психолошка знања представљају услов без којег није могуће постићи жељени циљ у поступку, односно ефикасно испитати сведока и правилно ценити његов исказ. Нпр. ако је сведок дао један исказ непосредно после опажања кривичног дела, а други поново касније, у истрази и/или на главном претресу након неколико месеци, очигледне недоследности у исказу сведока, по

⁹⁰⁷ Aleksić, Ž.; Milovanović, Z.: *Leksikon kriminalistike*, Vrelo, Beograd, 1993, стр. 238.

⁹⁰⁸ Clark, F. S.: The Art of Cross-Examination, *Federation of Defense & Corporate Counsel*, Quarterly, Vol. 61, No. 2, Winter, 2011, стр. 139, на: http://www.thefederation.org/documents/V61N2_CoverToCover1.pdf, доступно 16.10.2014.

правилу представљају основ на који се позива испитивач када доводи у питање веродостојност исказа.⁹⁰⁹

Још је Вилијам Штерн почетком XX века указао на двоструко значење појма исказа (његов процесноправни и психолошки аспект) одредивши га као „психички уступак и резултат саслушања“. Када је у путању психолошки појам исказа, он се у општој и судској психологији одређује као *саопштавање одређених психичких садржаја*, који настају услед деловања више сложених и међусобно повезаних психичких процеса (процеса опажања, процеса памћења, процеса репродукције, процеса мишљења⁹¹⁰) који се међусобно преплићу и чине чврсто јединство.

Са наведеним процесима повезани су и други психички процеси и појаве (нпр. учење, мотиви, осећања и др.) који се само условно и из дидактичких разлога, ради лакшег теоријског сагледавања унутрашње структуре исказа, рашчлањују на поједине психичке процесе или стадијуме и посебно разматрају.⁹¹¹

Исказ сведока настаје тако што сведок посредством својих чула опажа чињенице које се утврђују у поступку, опажено задржава путем памћења и након одређеног временског периода запамћено саопштава, по правилу усмено, а изузетно и писмено, или на други начин (знаковним језиком).⁹¹² Исказ који сведок саопштава може бити тачан или нетачан, у целини или у појединостима, с тим да нетачан исказ или неки његов део може бити несвесно нетачан или свесно неистинит, када у

⁹⁰⁹ Видети више: Fisher, P. R.; Brewer, N.; Mitchell, G.: The Relation between Consistency and Accuracy of Eyewitness Testimony: Legal versus Cognitive Explanations, *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing, Current Developments and Future Directions*, (ed. Bull, R.; Valentine, T.; Williamson, T.), Wiley-Blackwell, John Wiley & Sons Ltd., 2009, стр. 121. и 122, на: <http://www.lasorsa.com/wp-content/uploads/2015/02/psychological-investigations.pdf>, доступно 14.05.2014.

⁹¹⁰ На основу процеса мишљења увиђају се односи и везе међу појавама. Без мишљења, а на основу само онога што је опажено и запамћено или процеса репродукције, човек би се понашао само као аутомат, јер би био неспособан да се снађе у новим условима који нису били део његовог претходног искуства. У: Рот, Н.: *Опита психологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983, стр. 131, у даљем тексту - Рот, Н.: *Опита психологија*, 1983.

⁹¹¹ Аџимовић, М.: *Судска психологија*, Savremena administracija, Београд, 1983, стр. 43, у даљем тексту - Аџимовић, М.: *Судска психологија*; Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку, скрипта*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 26, у даљем тексту - Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку, скрипта*, 2008.

⁹¹² Mönkemöller, O.: *Psychologie und Psychopathologie der Aussage*, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1930, стр. 6. У: Аџимовић, М.: *Судска психологија*, стр. 43.

ствари говоримо о лажном исказу.⁹¹³ Нетачан исказ добронамерног сведока може бити последица разноврсних грешака у току сваког стадијума формирања исказа.

Према Горфу, фактори који утичу на формирање и репродукцију исказа сведока могу се поделити на: а) оне који се тичу вредности самог сведока или његових способности да да добар исказ, б) на оне који се односе на својства предмета који се опажа и в) на услове који утичу на стварања исказа.⁹¹⁴ Сваки од наведених елемената посебно ћемо размотрити.

1. ПРОЦЕС ОПАЖАЊА И МОГУЋЕ ГРЕШКЕ

Објективну реалност сведок непосредно спознаје посредством својих чула. Процес на основу кога сведок постаје свестан околних предмета и догађаја назива се опажање и представља први стадијум у формирању исказа сведока. Опажање је сложен процес који започиње дејством спољних физичко-хемијских процеса (дражи, надражаја, стимуланса) на чула сведока (рецепторе, пријемнике), а завршава се психонервном активнушћу у кори великог мозга, односно претварањем осета у опажај.⁹¹⁵ Опажај не треба поистовећивати са осетом, јер овај други као најпростији чулни утисак само одржава својство ствари и појава,⁹¹⁶ док опажај представља непосредну спознају предмета или догађаја посредством чула (нпр. доживљај звука без знања о његовом извору или доживљај боје без знања о предмету коме припада је пример за појаву која се назива осет или осећај).⁹¹⁷ Опажај је у ствари скуп осета прерађених искуством и знањем опажача.⁹¹⁸ Истовремено, у њему се јављају

⁹¹³ Plaut, P.: *Der Zeuge und seine Aussage in Strafprozess*, Georg Tieme Verlag, Leipzig, 1931, стр. 120. У: Аćимовић, М.: *Sudska psihologija*, стр. 45.

⁹¹⁴ Gorphe, F.: *La critique de temoignage*, Paris, 1927. У: Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Narodne novine, Zagreb, стр. 479.

⁹¹⁵ Аćимовић, М.: *Psihologija zločina i suđenja (Sudska psihologija)*, Savremena administracija, Beograd, 1987, стр. 215, у даљем тексту - Аćимовић, М.: *Psihologija zločina i suđenja (Sudska psihologija)*.

⁹¹⁶ Jevtić, D.: *Sudska psihijatrija*, Naučna knjiga, Beograd, 1951, стр. 21.

⁹¹⁷ Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, Naučna knjiga Nova, Infohome, Beograd, 2003, стр. 238, у даљем тексту - Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*; Аćимовић, М.: *Sudska psihologija*, стр. 52.

⁹¹⁸ Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку (скрипта)*, 2008, стр. 27.

спознајни,⁹¹⁹ емоционални⁹²⁰ и мотивациони⁹²¹ фактори.⁹²² Осета има колико и чулних органа, а од њиховог начина функционисања, природе и специфичности, као и врсте и природе дражи (механичке, физичке, хемијске, термичке) зависиће и карактеристике осета и опажаја.⁹²³ Чула представљају психофизичке апарате преко којих сведок спознаје објективну стварност.⁹²⁴

1. 1. Фактори опажања

Опажање није процес у коме се објективно окружење, пасивно (као у огледалу) пресликава у свести сведока. У стварању опажаја посредују многобројни и разноврсни фактори који се могу поделити на: физичке, физиолошке и психолошке факторе.⁹²⁵ Поједини аутори ове факторе деле још и на објективне и субјективне факторе.⁹²⁶

1.1.1. Физички фактори опажања

Међу бројним физичким факторима од којих зависи опажање, као најважнији истичу се они који се тичу конфигурације физичких процеса, интензитета и количине дражи, степена организације дражи, времена деловања дражи на чулне органе, атмосферских прилика које су владале током опажања, постојања одређених препрека (природних или вештачких) које су ометале опажање, осветљења током опажања, конфигурације терена на коме се одвијао споран догађај (на пример, да ли је терен раван, брдовит, да ли је опажање вршено у шуми или на воденој површини), затим доба дана или ноћи у ком је вршено опажање (нпр. у сумрак или у зору),

⁹¹⁹ Праћен је знањем о опаженом предмету или догађају.

⁹²⁰ Опажање прати одговарајући афективан тон (пријатан или непријатан) који настаје као последица оцене сведока да је предмет или догађај који опажа повољан или неповољан за њега.

⁹²¹ Уколико је током опажања код сведока присутан пријатан емоционални доживљај он ће настојати да продужи опажања, док ће у супротном, када му је непријатно настојати да прекине опажање (нпр. код саобраћајних незгода са смртним исходом и великом материјалном штетом).

⁹²² Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 242.

⁹²³ Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, ВШУП, Београд, 2000, стр. 62, у даљем тексту - Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, 2000.

⁹²⁴ Jevtić, D.: *Sudska psihijatrija*, Naučna knjiga, Beograd, 1951, стр. 42.

⁹²⁵ Витети више: Вујас, Z.: *Uvod u metode eksperimentalne psihologije I*, Školska knjiga, Zagreb, 1974, стр. 206 и 207. Аџимовић, М.: *Психологија злочина и суђења (Sudska psihologija)*, стр. 215 и 216. Росо, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 24. – 40.

⁹²⁶ На пример: Zvonarević, M.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1989, стр. 94. Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку (скрипта)*, 2008, стр. 29 – 35.

температуре ваздуха и других специфичности дражи које стварају „тзв. објективни контекст у коме се појављују одређена структура“. У суштини реч је о факторима који се тичу атмосферских услова и услова физичке средине током опажања, као и физичких карактеристика дражи које се опажају.⁹²⁷

С тим у вези, важно је да се већ приликом првог контакта са сведоком утврди са којег је места сведок опажао догађај и какви су том приликом били временски услови, каква је била видљивост, јер на пример у магли предмети изгледају већи, а јак ветар омета опажање звука. Предмет посматран под углом изгледа већи, као што и светли предмети на тамној подлози изгледају још светлији и већи. Јачи тонови стварају осећај да су ближи, а слабији да су даље. Предмети црвене боје изгледају ближи од оних који су плаве боје, иако су исто удаљени. Усправни објекти чине се вишим у односу на водоравне, а предмет који је окружен мањим предметима истог облика, изгледа већи, и супротно. Низак човек у присутности виших изгледа још нижи, као што и мршав човек изгледа виши од стварне висине.⁹²⁸ Сви физички фактори могу се поделити у зависности да ли доприносе ефикасности опажања на повољне и неповољне.⁹²⁹

1.1.2. Физолошки фактори опажања

Физолошки фактори опажања тичу се исправности чулних органа, живчаних путева и нервних центара у кори великог мозга,⁹³⁰ тј. органске основе физиолошких процеса којима се нервно узбуђење настало деловањем дражи на чулне органе преноси и обрађује у нервном систему. Наиме, драж као физички феномен узбуђују осетилне ћелије, потом се настало нервно узбуђење (као физиолошки феномен) шири различитом брзином нервним влакном до одговарајућег центра у мозгу у којем

⁹²⁷ Аџић, М.: *Психологија злочина и суђења (Судска психологија)*, стр. 215. Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, 2000, стр. 65. и 66.

⁹²⁸ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 23. - 25.

⁹²⁹ Према Делић, фактори који доприносе опажању деле се на објективне и субјективне. У: Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку (скрипта)*, 2008, стр. 29 - 35. Исто и Gorphea. У: Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Narodne novine, Zagreb, стр. 479.

⁹³⁰ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 25.

се ствара сензорни осет, односно у ком долази до интеграције осета са знањем и искуством и претварања осета у опажај (тј. у психолошки феномен).⁹³¹

Чулни органи или рецептори представљају анатомске структуре које примају и претварају одређене врсте дражи у осете, а главни део сачињавају им осетилне ћелије (нервни завршеци) у којима настају нервна узбуђења. Ради олакшавања пријема дражи из средине чулни органи су опремљени додатним деловима (нпр. очном јабучицом код чула вида, ушном и носном шкољком код чула слуха и чула мириса) који доприносе ефикаснијем деловању дражи.⁹³²

Чулни органи имају своје специфичности које је нужно познавати како би се у потпуности разумео процес формирања исказа. Чула су специјализована да свакој адекватној дражи одговара поједина врста прилагођеног органа (нпр. око је чулни орган за пријем електромагнетних таласа у дужини од 360 – 780 милиметара, ухо је чулни орган за пријем звучних таласа у распону од 16 – 20.000 трептаја у секунди који настају треперењем објаката, кожа чуло за топло, хладно, додир или за бол итд). Премда више чула региструје идентичан предмет или догађај у тренутку опажања, једно од чула се издваја као основно и специјализовано за одређену драж.⁹³³

Свака драж има јачину (интензитет), квалитет (нпр. може бити акустичка или оптичка), временско ограничење и просторну одређеност према извору. По својој природи, дражи су динамичке природе, чак и тамо где се наизглед јавља слика њиховог мира и непроменљивости.⁹³⁴

⁹³¹ Altavilla, E.: *Sudska psihologija*, interni prevod, knjiga III, стр. 2.

⁹³² Pečjak, V.: *Psihologija saznavanja, I izdanje*, Svetlost, Sarajevo, 1981, стр. 14 и 15.

⁹³³ Све до недавно сматрало се да постоји само шест класичних чула и осета (вида, слуха, укуса, мириса, додира и равнотеже). Међутим, наука је открила да је тај број знатно већи и да нам она заједно са постојећим чулима шаљу информације из окружења и о стању и раду појединих унутрашњих органа (нпр. чулни органи који су смештени у организму, као што је вестибуларни апарат који се налази у унутрашњем уху омогућава опажању да стекне субјективан доживљај о положаја тела у простору и доживљај равнотеже, затим, кинестетички чулни органи који се налазе у мишићима и тетивама омогућавају доживљај кретања, док органски рецептори који се налазе у системима за варење, дисање, у крвним судовима и другим, шаљу информације о стању и раду тих система. Ови доживљаји имају мањи степен јасноће у односу на оне које производе тзв. класична чула и тешко су доступни за испитивање). У: Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, 2000, стр. 62. Видети више: Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 240 – 243.

⁹³⁴ Graberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, стр. 23. и 24.

Под адекватном дражи (тј. физичко-хемијским процесом који делује из окружења и из унутрашњости организма) подразумева се она драж која има својство да активира нервне завршетке у чулним органима, тј. да је довољног интензитета да може да произведе одређене осете код опажача. О неадекватној дражи реч је када драж изазива неодређене осете и када чуло није способно да одређене облике физичко-хемијске енергије трансформише у адекватно нервно узбуђење. Код неадекватних дражи потребан је већи интензитет дражи како би га чуло могло регистровати. Најмањи интензитет дражи који је потребан да код сведока изазове осет назива се доњи или апсолутни праг осетљивости и представља меру осетљивости чула. Доњи или апсолутни праг није непроменљив, односно, мења се од особе до особе и није једнак за све дражи истог модалитета. На пример, различита психо-физичка стања, као што су умор, пијанство или болест повећавају апсолутни праг осетљивости, док га одмор, концентрација и смирено стање смањују. Однос између јачине дражи и јачине осетљивости је обрнуто пропорционалан, што значи, ако је апсолутни праг осетљивости нижи, сензорна осетљивост чула је већа, и супротно - уколико је праг осетљивости виши, потребна је већа количина енергије да би се активирали нервни завршеци у чулном органу и дошло до њихове трансформације у нервно узбуђење.⁹³⁵ Примера ради женама се осетљивост чула смањује у доба трудноће, као што се и старењем смањује способност примања дражи.⁹³⁶

Максимални или горњи праг је највећи интензите дражи који сведок може разликовати, јер се са сваким даљим повећањем интензитета дражи неће променити сензација лица које опажа одређени предмет или догађај.⁹³⁷

Осим доњег и горњег прага осетљивости треба разликовати и диференцијални праг осета, односно, најмању разлику у интензитету два надражаја која се могу сазнати. Као и претходни прагови и овај је подложен мењању услед различитих фактора (нпр. ноћу можемо да опазимо пламен након испалееног хица из

⁹³⁵ Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 239.

⁹³⁶ Према Hellwig-у. У: Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 1997, стр. 116.

⁹³⁷ Ognjenović, P.: *Osećaj i mera - o psihofizičkim osnovima saznanja, II izdanje*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, стр. 31.

пиштоља и на већој удаљеност, док дању то можемо само ако гледамо право у цев пиштоља и ако смо близу објекта опажања). Диференцијална осетљивост или способност разликовања дражи најмања је код укуса и мириса, а најважнија код осета вида и додира.⁹³⁸

Такође, неосетљивост чула на дражи се не јавља само када интензитет дражи иде испод доњег или горњег прага осетљивости, већ и онда када је интензитет адекватан да произведе осет, али их чула не региструју, јер су се на њих адаптирала. Сензорну адаптацију можемо одредити као смањену ефикасност чула услед продуженог деловања дражи, односно као процес током којег се чулни орган активно прилагођава дражи, што за последицу има повећање апсолутног (доњег) прага осетљивости и опадање интензивности осета.⁹³⁹ Адаптацији су подложни сви осети у различитом степену. На пример, код осета вида разликујемо прилагодљивост на мрак и на светло.⁹⁴⁰ У мраку око постаје осетљивије на светлосне дражи, али је за потпуну адаптацију на мрак оку потребно приближно један час. Прилагођавање се не одвија у континуитету, већ скоковито тече. У првих десет минута је споро, затим се убрзава до тридесете минуте и коначно стаје након једног часа.

Предмети се према њиховој видљивости постепено појављују из мрака, а слика коју на тај начин добијамо постаје све више богатија детаљима. Процес адаптације на мрак зависиће не само од светлосних прилика током опажања, већ и од интензитета светлости којој је сведок претходно био изложен, што ће за последицу имати краће или дуже адаптилно време.⁹⁴¹ На пример, сведок који је изашао из осветљене кафане у мрачну ноћ да посматра тучу више учесника; у првих неколико минута примећиваће само обресе тела учесника, због чега овакав сведок неће моћи да сведочи о томе шта је тачно видео у мраку, ако се туча у кратком

⁹³⁸ Реџак, V.: *нав. дело*, 1981, стр. 28. и 29.

⁹³⁹ Реџак, V.: *нав. дело*, 1981, стр. 37.

⁹⁴⁰ Наиме, до адаптације чула вида на мрак и светлост долази због две врсте нервних ћелија (чепића и штапића) које су назив добиле по свом изгледу (у зависности да ли су округлог и издуженог облика), а које су распоређене по мрежњачи као најважнијем делу ока. Чепића има највише у средини ока, чији центар чини тзв. „жута мрља“ у којој је виђење при дневном светлу најјасније, док како се удаљавамо од центра мрежњаче ка периферији све је мање чепића, који иначе омогућавају пријем боја, а све више преовлађују штапићи који омогућавају разликовање светлина разног интензитета. У: Нрнјиса, S.: *Општа психологија са психологијом личности*, стр. 240.

⁹⁴¹ Graberger, R.: *Психологија кривичног поступка*, стр. 32.

временском периоду завршила, већ шта је чуо и о запажањима које је учинио другим чулима. Међутим, уколико је сведок изашао из просторије у којој је осветљење било црвене боје (нпр. у неким угоститељским објектима), због неосетљивости штапића на ову боју очи ће се брзо адаптирати на мрак и сведок ће моћи да да корисна обавештења о догађају који је видео. Адаптација слуха је знатно слабија. У случају дуготрајног деловања звучних дражи, нема битних резултата. При томе, када су у питању велики интензитети, посебно када је реч о високим фреквенцијама, губљење слушне осетљивости је прилично. Адаптација на термичке дражи је највећа на подручју средњег интензитета, док код великих интензитета је слаба или уопште не постоји. Када је реч о адаптацији на додир, она је потпуна. На пример, сат на руци сведока оштећеног кривичним делом, због малог притиска на кожи руке, биће приметан само у почетку, због чега ће се ускоро осећај о његовој присутности кроз изгубити. Касније када оштећени примети да му недостаје сат на руци неће моћи прецизно да одреди моменат када му је сат скинут са руке од стране лопова.⁹⁴² Адаптација мириса је приметнија него код других осета, јер већ након кратког временског периода у коме је сведок изложен хемијским дражима, сведок неће моћи да региструје мирис. Адаптација на мирис слична је почетној адаптацији на светлост и за њу је карактеристична потпуна прилагођеност. Код јаких мириса адаптација траје између три и седам минута, а опоравак око пет минута.⁹⁴³ Адаптација на укус зависи од врсте дражи.⁹⁴⁴

Узимајући у обзир претходно наведено за сведочење је веома важно утврдити колики је обим дражи које је сведок истовремено могао правилно да идентификује у моменту опажања. Од тог броја дражи зависиће његов симултани капацитет. Под симултаним капацитетом, или капацитетом чулних канала, подразумева се способност истовременог примања одређеног броја дражи из околине сведока. Та је способност код различитих појединаца различито изражена, због чега увек треба испитати све сведоке, јер због ограничености симултаног капацитета, сведок не може да доживи читаву околину која га окружује, већ само један њен део, односно исечак. Наведена чињеница нас упућује на то да не смемо никада тврдити да је

⁹⁴² Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 23.

⁹⁴³ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 23.

⁹⁴⁴ Реџак, V.: *нав. дело*, 1981, стр. 37 – 41.

сведок нешто видео и инсистирати на његовом одговору, јер од такве упорности може бити више штете него користи.⁹⁴⁵ Наиме, сведок може у таквим ситуацијама попунити празнине измишљеним садржајима, у недостатку садржаја опажања.

Осим поменутих „природних ограничења“ чулних органа који доводе до селективног опажања објективне стварности (предмета и догађаја) често одређене мане или недостаци чулних органа битно утичу на могућност потпуног и реалног опажања. Честе мане чула вида су: кратковидност, далековидност, астигматизам, ноћно (кокошије) слепило, неспособност виђења и разликовања боја.

Тако, због издужења или спљоштености очне јабучице слика објекта опажања пада испред (кратковидност) или иза жуте мрље (далековидност) због чега је слика која настаје на мрежњачи нејасна.⁹⁴⁶ Код таквих сведока најпре је потребно утврдити да ли су носили наочаре у моменту опажања, а ако је реч о сведоцима који носе две врсте наочара, једне за близину, а друге за даљину - које су наочаре носили у моменту опажања. Такође, код сведока који болују од астигматизма због неправилности очне рожњаче и сочива у оку настају нејасне слике.⁹⁴⁷ Када штапићи не делују сведоци трпе од „кокошјег слепила“ (тј. ноћног слепила) због чега овакви сведоци не виде скоро ништа по мраку и могу сведочити само о ономе што су опажали при дневној светлости.⁹⁴⁸

Узрок овог недостатка чулног органа најчешће је обољење јетре или неко друго обољење.⁹⁴⁹ Услед различитог распореда осетилних ћелија на мрежњачи, или због оштећења мрежњаче могуће је да сведок нема способности да види поједине боје или боје уопште, или отежано разликује поједине нијансе боја.⁹⁵⁰ У правом

⁹⁴⁵ Vodenelić, V.: *Kriminalistika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996, стр. 189.

⁹⁴⁶ Pečjak, V.: *нав. дело*, 1981, стр. 55.

⁹⁴⁷ Klaić, B.: *Rečnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1951 стр. 60.

⁹⁴⁸ Vodenelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 191.

⁹⁴⁹ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, 1995, стр. 22. Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 19.

⁹⁵⁰ Ови сведоци могу распознавати боје само ако су дужи временски период посматрали објект опажања и уколико је том приликом било добро осветљење. Graberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, стр. 36, 37.

случају говоримо о слепилу за боје, а у другом - о слабој осетљивост за боје.⁹⁵¹ Од значаја за судску и криминалистичку праксу је да тотално слепило за све боје (када се виде само црно-беле нијансе) представља веома ретку појаву. У пракси је чешће заступљена појава делимичног слепила, када у ствари сведок не разликује две основне боје (комплементарне боје - зелену и црвену, плаву и жуту). Нарачито је значајно неразликовање црвене и зелене боје. Ова појава позната као далтонизам (названа по шкотском физичару Далтону) заступљенија је код мушкараца (од 4 - 8%), него код жена (0,5%), а ови сведоци виде различите нијансе плаве и жуте боје. У изузетним случајевима могуће је да је сведок на једно око слеп за боје, а да на друго види нормално.⁹⁵² Такав сведок сваким оком види неке боје другачије. *Водинелић* сматра да се у пракси води исувише мало рачуна о сведоцима-далтонистима.⁹⁵³ Међутим, треба знати да далтонизам није уопште једноставно утврдити, јер овакви сведоци користе уобичајне називе боја када говоре о жутим бананама, зеленом лишћу на дрвету и плавом небу, што отежава откривање далтонизма. Далтонизам није понашање које се одмах може приметити, поготово што су такви сведоци научили да у животу правилно повезују одређене придеве са устаљеним називима. На семафору правилно реагују, јер разликују сигнале према интензитету светлости или положају светиљки. Тек пажљивим посматрањем може се открити овај недостатак. Иако није судбоносан недостатак за опстанак у животу, често такав сведок није свестан свог недостатка.⁹⁵⁴

Када је реч о чулу слуха недостаци могу бити изражени у виду смањене осетљивости чула за одређени интензитет звука, или за део нормалног фреквентног опсега, када у ствари говоримо о наглувости, или се може манифестовати у потпуном губитку слуха када говоримо о глувоћи. Први недостатак је веома изражен код чула слуха и вида, док у односу на друга чула је ређа појава.⁹⁵⁵ По правилу, распон осетљивости (делимична наглувост) смањује се са старењем сведока, иако и код малолетних лица може бити изражена услед различитих ушних болести. У тим

⁹⁵¹ Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 241.

⁹⁵² Pečjak, V.: *нав. дело*, 1981, стр. 58.

⁹⁵³ Vodenelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 191

⁹⁵⁴ Pečjak, V.: *нав. дело*, 1981, стр. 58. и 59.

⁹⁵⁵ Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 241.

случајевима наглувост се обично односи на највише тонове, а може да захвата и само неке делова фреквентног опсега. На пример, сведок не чује тонове одређене висине, иако, генерално није изгубио способност за слушање виших тонова. Занимљиво је поменути да делимично наглуви често разумеју говор преко телефона боље него лица са нормалним слухом. То из разлога што је глас у телефону лишен високих и споредних тонова, који иначе сметају приликом непосредне конверзације.⁹⁵⁶ Од значаја за сведочење лица са оваквим манама јесте да ли су свесни недостатка својих чула и да ли је испитивач пре сведочења проверио способност чула сведока. Пробе способности сведока да својим чулима региструје предмете и догађаје у околини, треба вршити под истим условима који су постојали у критичном моменту на месту извршења (нпр. под истим осветљењем, са исте удаљености, гледање са наочарима или без њих итд).⁹⁵⁷

1.1.3. Психолошки фактори опажања

Психолошки фактори опажања су бројни и разноврсни (нпр. искуство, став, емоције, афективни тон, мотиви, жеље, пажња, сугестија, предрасуде и др.) и сваки понаособ, или у комбинацији са другим, могу утицати на исправност опажања. Неке од њих ради илустрације њихове комплексности посебно ћемо разматрати. Тако, искуство омогућава сведоку да већ на основу само малог броја елемената препозна објекат који опажа.

Укључујући у процес опажања претходно знање, сведок захваљујући искуству осмишљава опажено и брзо препознаје опажени предмет или догађај.⁹⁵⁸ Међутим, искуство може утицати на опажање и у негативном правцу, јер сведок, опажајући у складу са својим претходним знањем о објекту опажања, одбија да прихвати као објективно све оно што није у складу са његовим претходним искуством. Све што није у складу са претходним искуством о датом предмету или догађају, по правилу се нетачно опажа. Такође, искуство утиче на избор дражи из околине, на њихово груписање и њихово тумачење, због чега ако имамо више сведока који могу да сведоче о истој ствари, под условом да су им способности

⁹⁵⁶ Graberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, стр. 39.

⁹⁵⁷ Vodinić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 191.

⁹⁵⁸ Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 245.

опажања и могућности психичке прераде опаженог једнако развијене, квалитет опажаја зависиће једино од личног искуства сведока.⁹⁵⁹ На пример, ако сведок није никада пре видео објекат који је опажао, накнадно неће моћи да саопшти о ком је објекту тачно реч (нпр. дете које први пут опажа пиштољ).

За судску и криминалистичку праксу искуство је нарочито важно када је потребно да сведок врши процену одређеног временског раздобља, просторну удаљеност, величину предмета, смер из ког долази звук, када треба да да исказ о броју људи и количини ствари. Веома је важно знати да не постоје универзални процењивачи. Тако, када се врши процена одређеног временског интервала од значаја је врста делатности коју сведок опажа и разноврсност радњи које су се у том временском периоду догађале, јер ако је сведок опажао догађај који је за њега био нарочито занимљив сматраће да је опажање трајало веома кратко, а ако је догађај био досадан, сматраће да је трајао веома дуго. Међутим, када сведок оцењује време на основу сећања, ситуација је обрнута. Због испуњености временског периода различитим дешавањима (деловања већег броја дражи из спољног света), сведок сматра да је занимљив догађај трајао дуже од онога који је био монотон.⁹⁶⁰

Углавном се краћи временски интервали до једне минуте прецењују, а преко десет минута подцењују. Најбоље се процењују временски интервали који трају око пет минута. Процене времена које се дају увек су округле: пет, десет, петнаест минута, док процене од шест, једанаест или седамнаест минута готово да се и не помињу у пракси, што код краћих временских размака може довести до грубог заокруживања. Често сведок изјављује да је нешто трајало један минут, а да при томе нема јасно представу о стварној вредности минута као јединици времена.⁹⁶¹ За прецизно одређивање времена увек је потребно да се утврде одређене помоћне тачке. На пример, једно дете од шест година тврдило је да зна које је то време од два, односно, три сата. Као објашњење своје тврдње наводило је да је то време од

⁹⁵⁹ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervjui*, 1995, стр. 28.

⁹⁶⁰ Vodinić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 197. Веома давно човек је схватио да се опажање не само код различитих индивидуа, већ и код једног те истог појединца мења у зависности од садржаја који испуњава временски интервал који опажа. Фактори који, такође, утичу на различиту процену времена су мотивација, емотивно стање и многи други. У: Ognjenović, P.: *Psihologija opažanja*, Naučna knjiga, Beograd, 1992, стр. 233.

⁹⁶¹ Vodinić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 197.

два, односно три предавања која његов отац као професор даје студентима, а на која га је он као његов син пратио. Позивајући се на наведену јединицу мере могло би се закључити да је у конкретном случају пронађен критеријум за утврђивање конкретног временског периода. Међутим, он може бити такође веома варљив, јер у зависности од (не)интересантности догађаја који опажамо, а о чему смо претходно говорили, варираће и утисак о дужини времена који процењујемо. Оцена временског интервала у вези је са емоционалним стањем сведока, стањем пријатности или непријатности. Пријатне емоције „скраћују“, а непријатне „продужавају“ време.⁹⁶²

Када је реч о процени удаљености треба напоменути да ова способност зависи од увежбаности сведока и одређених предиспозиција. Као и код других објеката опажања (процене времена, величине предмета, броја људи или предмета и слично), ни овде не постоји општа способност за процену. Они сведоци који добро процењују раздаљину између две тачке опажања на одређеном подручју (нпр. на копну), не морају то успешно чинити и на другим подручјима (нпр. на воденим површинама). Затим, тачној процени раздаљине доприносе оптимални услови опажања, пре свега видљивост и осветљење, чињеница да је сведок процену вршио у моменту опажања, као и пријатно емоционално стање, јер на један начин ће процену одређене раздаљине вршити смирен сведок од онога који се налази у паничном бегу од опасности која му прети.

Процене које се односе на величину неког предмета су такође спорне. Најбоље се процењују димензије (дужина, ширина и висина) предмета величине од једног до четири метра.

Мање димензије се прецењују, а веће потцењују. Вертикалне линије се прецењују више него хоризонталне итд. Уопште, постоје значајна одступања у процени ових димензија због чега би орган поступка (јавни тужилац, судија, полицајац) требало да овлада способношћу процене наведених обележја објекта опажања, како би могао правилно контролисати исказ сведока. Иста несигурност и заблуде присутне су код већине сведока у погледу смера из којег долази звук, броја људи и предмета који се процењују. У највећем броју случајева сведок не врши пребројавање објеката опажања, већ своја запажања заснива на пуком погађању, или

⁹⁶² Altavilla, E.: *Sudska psihologija*, III, interni prevod, стр. 41.

сведочи под утицајем сугестије. Сведоку који располаже специјалним искуством, опажа укупну количину објеката, а не врши њихово појединачно пребројавање. На пример, благајнику на шалтеру који продаје аутобуске карте довољно је да једним погледом процени број лица која чекају да купе карту. Специјално искуство вреди само за процену одређених објеката опажања, не у свим случајевима. Сведок опажање врши на основу симултаног или сукцесивног опажања. Приликом испитивања сведока од њега треба тражити да саопшти своју технику процењивања уколико је неку од њих примењивао током опажања.⁹⁶³

Следећи веома важан психолошки фактор је став. Став се дефинише као приправност организма да на опажене предмете или догађаје реагује позитивно или негативно,⁹⁶⁴ опредељујући се за објекат опажања или против њега. Реч је о релативно доследним реакцијама на различите објекте опажања, због чега је могуће предвидети будуће понашање сведока. Човек се не рађа са ставовима, усваја их кроз живот, кроз процес социјализације. Ставови се формирају под дејством неколико фактора: под утицајем културе,⁹⁶⁵ примарне и секундарне социјалне групе у којој сведок живи⁹⁶⁶ и услед особина личности.⁹⁶⁷ Када једна особа усвоји неке ставове, они постају део њене личности и у највећем броју ситуација утичу на њено понашање. Ставови су посебно отпорни на промене и тешко се мењају, а фактори који отежавају мењање ставова су: селективан карактер опажања и тенденција да се опажа и памти само оно што је у складу са формираним ставом, избегавање свега онога што би евентуално могло да доведе до промене става и социјални притисак да ставови остану непромењени.

⁹⁶³ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 197 – 199.

⁹⁶⁴ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, 1995, стр. 35.

⁹⁶⁵ Под утицајем културе, као најважнији фактори који одређују већину важних ставова припадника једног друштва, на пример, према једнакости људи, начину одгајања деце, еманципацији жена, одређеним маргиналним групама и другим, истичу се природа друштвених односа и систем вредности у датом друштву, као и одређене историјске околности).

⁹⁶⁶ Припадност одређеним групама (примарним и секундарним), такође, снажно делује на формирање ставова (на пример, став који имају родитељи у вези одређених важних друштвених проблема, по правилу, усвајају и деца, иако, тако не мора и да буде, на пример, уколико не постоје позитивне узајамне везе између чланова породице или ако постоји значајна разлика у образовању између деце и родитеља, затим, став који дели група вршњака са којом се сведок дружи или који је доминантан у радној средини сведока).

⁹⁶⁷ Када су у питању особине личности сведока у обзир се узима актуелна мотивација, тј. тренутни подстицаји који наводе сведока да реагује на одређени начина) и трајне особине личности.

Ставови садрже сазнајну, емоционалну и акциону компоненту. Карактерише их више специфичних особина: усмереност става (показује да ли је сведок за или против објекта о коме заузима став), сложеност става (говори о мери у којој постоји уједначеност између сазнајне, емоционалне и акционе компоненте), ускалађеност става (о сродности једног става са сродним ставом), екстремност става (у ком је степену став позитиван или негативан према објекту), доследност става (да ли став који има о одређеном објекту опажања преноси и на друге ситуације када долази у контакт са тим објектом), снага става (да ли и поред суочавања са подацима који су супротни са његовим ставом и даље инсистира на свом ставу), отвореност става (да ли може да испољи свој став у понашању. Ставови који су у супротности са већинским ставом и који су због тога предмет осуде, теже се испољавају, премда и код оних сведока на које се не врши притисак могу да показују различити степен отворености.⁹⁶⁸

Затим, битне су емоције које су биле присутне током опажања, нарочито изражен афективан тон. Сваки догађај који опажамо нужно доводи до одређеног осећаја пријатности или непријатности; чак и када је наизглед реч о безначајним догађајима, у односу према њима тешко је остати равнодушан. Догађај који се опажа изазива одређене емоције, или изазива асоцијације на раније доживљени догађај и емоционално га боји. Јак интензитет узбуђења, било пријатан или непријатан (емоционални шок) негативно делује на опажање тако што блокира процес опажања до те мере да и очигледно може бити неопажено. Не каже се узалуд „у страху су велике очи“, због чега ће, по правилу, долазити до преувеличавања опажене опасности од стране оваквих лица. Нарочито код анксиозних, уплашених, емоционално нестабилних, степен узбуђења биће већи током опажања. Догађаји који су опажени уз присутност јаког афективног тона дуже се памте и могу се чак и након дужег временског периода верно репродуковати.⁹⁶⁹

Афективно стање прати неколико специфичних промена које се манифестују у виду физиолошких промена у раду унутрашњих органа лица које опажа (нпр. у раду срца, крвотока, дисања, органа за варење и др.), одређеним променама у

⁹⁶⁸ Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 333 – 337.

⁹⁶⁹ Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, 2000, стр. 64.

покретима (нпр. покретима лица или тела, променама у гласу) и у стварању карактеристичног доживљаја који се манифестује у одговарајућим органским променама које настају током емоционалног реаговања и опажања, представама или мислима уз које се емоције везују.⁹⁷⁰

1.2. Грешке опажања

Поред уобичајеног истицања илузија (када сведок погрешно превиди или препозна објекат који реално постоји као нешто друго, а што најчешће одговара његовом емоционалном стању) и халуцинација (када сведок опажа нешто што у стварности не постоји, односно без периферних дражи),⁹⁷¹ у психолошкој теорији истичу се још три групе услова који могу довести до грешака у опажању. Прва група услова према Транкелу везује се за селективност чулних органа. Услед селективног карактера и несавршености чулних органа стварност се региструје само у ограниченом обиму и најчешће у складу са претходним искуством.

Другу групу услова који проузрокују грешке у опажању чини „логички механизам комплетирања, који често резултира у лажну слику серије догађаја“.

Према наведеном аутору трансформација ограниченог броја дражи из спољног света, односно осета у смислени опажај увек укључује неку врсту интерпретације. Та интерпретација која је увек повезана са ранијим искуством сведока, понекад може дати, а понекад и отклонити тачну слику реалне стварности. Свака интерпретација врши се на основу непотпуних информација из окружења, због чега, ако сведок има веће искуство, односно боље познаје објекат који опажа, за његово препознавање потребно му је мање времена, али услед тумачења само једног броја дражи (када опази само неке елементе објекта опажања) могуће је да о њима погрешно закључи. До ових грешака по правилу долази када сведок опажа неугодан догађај и када услед узбуђења доноси закључак о ономе шта се десило само на основу фрагменталних утисака. У трећу групу услова који прејудицирају

⁹⁷⁰ Рот, Н.: *Опита психологија*, 1983, стр. 171.

⁹⁷¹ Јевтић, М. Д.: *Судска психијатрија*, Научна књига, Београд, 1951, стр. 13.

интерпретацију чулних података Транкел сврстава ставове, личне жеље и преимућства.⁹⁷²

2. ПРОЦЕС ПАМЋЕЊА И МОГУЋЕ ГРЕШКЕ

Памћење представља „општу функцију која подразумева оживљавање и поновно преживљавање прошлог искуства, са мање-више одређеним увиђањем да је садашње искуство једно оживљавање.“⁹⁷³ То је сложен психички процес који учествује у формирању и давању исказа сведока и који се састоји у задржавању (ретенцији), активирању задржаног или сећању и препознавању (рекогницији) опаженог.⁹⁷⁴ О задржавању може се говорити као о неурофизиолошкој промени у структури нервних ћелија које су специјализоване за задржавање прошлог искуства. Активирањем наведених промена у нервном систему обнављају се карактеристике ранијег доживљавања. У психологији се за те промене користи још и термин траг памћења. О памћењу закључујемо тек посредно на основу онога што је могуће накнадно обновити.⁹⁷⁵

Паралелно са процесом задржавања опаженог одвија се и процес заборављања, јер све што је опажено, не задржава се у потпуности у нервном систему, већ постепено бледи и губи се.⁹⁷⁶

Када се сведок присећа опаженог, он том приликом, не само да обнавља запамћено, него то истовремено препознаје као своје сопствене опажаје и осећаје које је раније запамтио.⁹⁷⁷ Основу сећања чине представе (слике сећања) за које је

⁹⁷² Trankell: *Reliability of Evidence*, стр.20. и 16-19. У: Аџимовић, М.: *Судска психологија*, 1983, стр.54-56.

⁹⁷³ Нрњџа, С.: *нав.дело*, стр. 255.

⁹⁷⁴ Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, 2000, стр. 70. У теорији постоје различита схватања о броју фаза које чине процес памћења. Тај се број креће од три, односно четири фазе, до оних који сматрају да се ради о пет фаза процеса памћења.

⁹⁷⁵ Природа трагова памћења до данас није разјашњена, премда о механизму задржавања постоји више десетина теорија. Углавном новије теорије полазе од схватања да током памћења долази до промена у структури молекула у којима су присутне беланчевине и нуклеинске киселине (дезорибонуклеинска и рибонуклеинска). У: Реџак, В.: *нав. дело*, 1981, стр. 233. и 235.

⁹⁷⁶ Рот, Н.: *Општа психологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983, стр. 115.

⁹⁷⁷ Јевтић, М. Д.: *Судска психијатрија*, Научна књига, Београд, 1951, стр. 48. Нрњџа, С.: *нав.дело*, стр. 255.

својствено да не представљају „копију“ опаженог које се у зависности од потребе онога ко се присећа јављају у непромењеном облику, већ су то подаци, чињенице које у различитом степену одговарају опаженој стварности. Реч је о представама које се изнова стварају из постојећих трагова у централном нервном систему.⁹⁷⁸ Представе се разликују од опажаја по степену живости (представе су слабијег интензитета), јасности и богатству детаља. Такође, представе су нестабилније у односу на опажаје и могу се јављати у зависности од намере лица које доживљава представу или спонтано, под утицајем мотивације. Битна карактеристика представа је њихова уопштеност, јер се варијације које се манифестују (нпр. у другачијем степену осветљења током опажања, или другачијем положају са ког се објекат посматра) занемарују у доживљавању конкретно одређеног предмета, услед чега се се представа доживљеног објекта по правилу своди само на кључне особине предмета.⁹⁷⁹

Уколико је реч о сложеним објектима опажања представе таквих објеката не настају одмах. Формирају се тек након вишеструког посматрања, полако и постепено. Колики ће број опажања бити потребан да се стабилизује одређена представа зависи од представних способности индивидуе која врши опажање. Поједина истраживања указују на чињеницу да су представне способности најслабије развијене код деце предшколског узраста и код душевно заосталих лица, а да код деце старости десет или једанаест година ова способност досеже свој врхунац. Представе сложеног предмета могу се формирати на два основна начина. У првом случају, развој представе започиње тако што се формира одређени средишњи лик, а накнадно се око њега стабилизују остали делови слике и позадина. У другом случају, формирање представе почиње са контуром слике или предмета која са потом са сваким новим посматрањем уобличава добијајући на богатству детаља и јасноћи. Последњи начин развоја представа карактеристичан је за децу и ликовне уметнике.

⁹⁷⁸ Стевановић, Б.: *Учење и памћење*, Завод за основно образовање и образовање наставника, Београд, 1973, стр. 57.

⁹⁷⁹ Нrnјиса, S.: *нав.дело*, стр. 245. и 246.

О поменутиим начинима формирања представе треба водити рачуна јер *након неколико месеци представе подсећају управо на представе из фазе пре него што су биле коначно формиране*. У овом случају реч је о појави која указује на „регресивни карактер представа“.⁹⁸⁰

Представе су најчешће визуелне и „акустичке“, премда оне могу настати после било ког типа чулног доживљаја. Реч је о индивидуално урођеној или стеченој психолошкој особини сведока да усваја и репродукује опажене садржаје коришћењем одређеног чула.⁹⁸¹ Ком представном типу сведок припада може се оријентационо утврдити тако што ће се пратити коју реч сведок током исказивања најчешће употребљава. Обично се то своди на две речи - *видите* или *чујте* које сведок употребљава како би започео своје исказивање.

Постоји више врста памћења. Најчешће се памћење дели на намерно и ненамерно у зависности од тога да ли је претходно био постављен циљ да се опажено запамти.⁹⁸² У психологији исказа већи значај има ненамерно памћење опаженог садржаја, јер се догађаји о којима сведок накнадно сведочи дешавају изненада и без претходне најаве или припремљености сведока, без усмерене пажње и интереса да се опажено задржи или касније репродукује.

Код ненамерног памћења сведок памти опажене садржаје без психичког напора и није свестан њиховог задржавања.⁹⁸³

Такође памћење се може поделити и на ментално и моторно. Ментално памћење састоји се у способности да се раније доживљени интелектуални садржаји задрже (нпр. мисли, опажаји) и накнадно обнове. Код моторног памћења сведок има способност да задржи и обнови научене покрете. Ментално памћење може бити сликовито и вербално-логичко. Код сликовитог памћења сведок има способност да задржи и обнови раније опажаје у виду представа, док код вербално-логичког

⁹⁸⁰ Према Ростохар. У: Нгнјиса, S.: *нав. дело*, стр. 246.

⁹⁸¹ Нгнјиса, S.: *нав. дело*, стр. 246. и 247.

⁹⁸² Рот, Н.: Општа психологија, стр. 115.

⁹⁸³ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervjui*, 1995, стр. 43.

памћења врши репродукцију задржаног садржаја речима.⁹⁸⁴ У психолошкој теорији срећемо још поделе памћења на: краткорочно и дугорочно памћење,⁹⁸⁵ на емоционално памћење које се састоји у способности задржавања и обнављању осећања.⁹⁸⁶

О механизму задржавања до данас нема прецизних емпиријских података. Постоји више од двадесет теорија о томе како долази до стварања трагова памћења. О задржавању закључујемо на основу обнављања, односно онога што је сведок способан да (након извесног краћег или дужег временског периода од момента опажања) саопшти или препозна. Губитак задржаног садржаја може бити трајан или привремен, потпун или делимичан. Брзина и степен заборављања индивидуално су одређени, с тим да се релативно брзо заборављају детаљи, док оно што је битно у догађају одржава се трајније у памћењу.⁹⁸⁷

Са процесом памћења истовремено се дешава и заборављање. Практично моментом задржавања опажених садржаја, отпочиње заборављање. У првих неколико минута и часова након опажања брзина заборављања је најинтензивнија, затим се после два дана успорава и од тада тече релативно споро.

Према појединим експерименталним истраживањима проценат запамћеног садржаја након шестог дана код сведока биће на нивоу једне петине првобитно опаженог садржаја,⁹⁸⁸ док Грасбергер сматра да ће тај проценат бити још мањи и да ће износити само десет посто.⁹⁸⁹ Правило да заборављање тече у почетку веома брзо, а да се са протоком времена успорава важно је само за будно стање, док ако сведок након запамћивања одређених садржаја заспи - заборављање је присутно само у прва два часа, док током дужег спавања не долази до заборављања. На пример, после

⁹⁸⁴ Рот, Н.: Општа психологија, стр. 115.

⁹⁸⁵ Реџак, В.: *нав. дело*, 1981, стр. 234. и 235.

⁹⁸⁶ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 38. и 39.

⁹⁸⁷ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, 1995, стр. 46.

⁹⁸⁸ Процент задржаног од првобитне грађе биће следећи: после 20 минута износиће 58,2%, после 1 сата 44, 2%, након 8 часова 35,8%, после 1 дана 33,7%, после 2 дана 27,8%, после 6 дана 25,4 и после 31 дана 21,1%. Видети више: Ebbinghaus, H.: *Uber das Gedachtniss*, Leipzig, 1985. У: Vodinelić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 70.

⁹⁸⁹ Grassberger, R.: *Психологија кривичног поступка*, стр. 85.

једног часа спавања у памћењу сведока задржано је око 70 %, а након осам часова, око 50 % од првобитне грађе.⁹⁹⁰

О томе како долази до заборављања постоји више теорија: теорија неупотребе, теорија ретроактивне инхибиције, теорија проактивне инхибиције и теорија потискивања. Према првој теорији до заборављања садржаја у памћењу долази услед протока времена. Трагови памћења бледе или нестају због некоришћења. Реч је о данас превазиђеној теорији. Према теорији ретроактивне инхибиције до заборављања долази услед нових активности које следе након памћења. Нове информације и ново искуство потискују старе доживаје не дозвољавајући им да допру до свести сведока. Супротно теорији ретроактивне инхибиције, према теорији проактивне инхибиције стара знања и искуство ометају усвајање нових садржаја. Према теорији потискивања, све оно што је за сведока неугодно и непријатно потискује се у подсвесно, а приоритет се даје пријатним садржајима.⁹⁹¹

Поред потпуног или делимичног губљења запамћених садржаја, у току процеса задржавања долази такође и до три врсте промена које могу довести до мењања запамћеног садржаја. То су упрошћавање садржаја, рационализација садржаја и наглашавање. Наиме, код упрошћавања губи се знатан број детаља, а од преосталог делова формира се чврста детаљима сиромашна целина.

Када је реч о рационализацији, оно што није довољно јасно и што је необично замењује се познатим и уобичајеним. Код наглашавања истичу се околности које нису биле део конкретног опажања.⁹⁹²

3. ПРОЦЕС ИСКАЗИВАЊА И МОГУЋЕ ГРЕШКЕ

Исказивање је трећи психички процес који посредује у формирању исказа. То је процес који се састоји у: а) обнављању раније доживљених утисака у облику представа и б) саопштавању речима (или симболима) раније опажених и запамћених

⁹⁹⁰ Нтјјса, S.: *нав. дело*, стр. 262.

⁹⁹¹ Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, 2000, стр. 78. и 79.

⁹⁹² Према Бартлет (Bartlett F.C, 1932). У: Хрљица, *нав. дело*, стр. 258. и 259.

садржаја. Процесу исказивања претходи мисаони процес сећања који се своди на свесно располагање раније доживљеним садржајем.⁹⁹³

Исказивање се врши говором. Говор се састоји од две фазе. Прве, у којој се јавља намера да се говори и врши избор речи које одговарају намери, и друге у којој се речи граматички повезују и гласовно изговарају. У општој психологији разликују се спољашњи и унутрашњи говор (тзв. говор у себи). За исказивање и споразумевање са другим лицима значајнији је спољашњи говор, док је за процес мишљења важнији унутрашњи говор. Унутрашњи говор бржи је од спољашњег говора и у функцији је програмирања говорног процеса.⁹⁹⁴ Говор се у савременој психологији дефинише као средство комуникације, тј. као сложена и специфично организована форма свесне делатности у којој, са једне стране учествује субјект који формулише вербални исказ, а са друге субјект који га опажа.⁹⁹⁵ По својој природи спољашњи говор може бити усмен или писан, а може бити изражен и у виду говора знацима којима се служе глувонема лица, или дат одговарајућим сигналимa (нпр. пиштаљком или заставицама и сл.).⁹⁹⁶

Разликујемо три врсте спољашњег говора: усмени дијалогски говор, усмени монолошки говори и писани говор. За психологију исказа значајне су све три врсте, јер изјаве које сведок даје у кривичном поступку могу бити како усмене, тако и писмене.⁹⁹⁷ За споразумевање са другим лицима неопходно је да изговорена реч има исто значење за саговорника,⁹⁹⁸ међутим током исказивања могуће су бројне грешке без обзира што је претходно опажање било тачно, а сећање верно. Начин на који се сведок изражава може бити у нескладу и са догађајем о коме исказује и са његовим представам.

⁹⁹³ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 50. и 51.

⁹⁹⁴ Реџак, V.: *нав. дело*, стр. 445. и 443.

⁹⁹⁵ Lurija, A. R.: *Osnovi neuropsihologije*, Nolit, Beograd, 1976, стр. 374. У: Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 273.

⁹⁹⁶ Aćimović, M.: *Sudska psihologija*, стр. 62.

⁹⁹⁷ Aćimović, M.: *Psihologija zločina i suđenja (Sudska psihologija)*, стр. 223.

⁹⁹⁸ Vigotski, L.: *Mišljenje i govor*, Nolit, Beograd, 1977, стр. 43. У: Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 273.

До грешака у исказивању може доћи из више разлога. Говор је у суштини сиромашнији од богатства стварности, због чега многе чињенице није могуће јасно и прецизно изразити речима (нпр. неке мирисе или осећаје у вези са којима сведок није имао претходно искуство). Затим, сваки покушај да се опажени и запамћени садржај говорно уобличи носи опасност од искривљавања стварности. Томе нарочито могу допринети ове околности: сведок врши несвесну допуну исказа појединошћима које се реално нису десиле и те корекције није свестан; сведок исказује само о околностима за које сматра да су важне, док друге по свом нахођењу изоставља чиме његов исказ није у сагласности са стварним догађајем и непрецизан је; сведок често претерује у свом исказивању; сведок користи нетачне изразе убеђен да тачно представља своје мисли или користи стране изразе чије му значење није познато, а када треба да употреби неку техничку реч, онда прибегава околишању, због чега је све оно што је претходно исказао добило изврнуто значење од онога што је хтео рећи; сведок врши различита преувеличавања, украшавања исказа како би догађај учинио узбудљивијим, а себе представио важним; сведок несвесно врши попуњавање празнина у исказу, јер не жели да призна пред испитивачем да одређене околности није добро опазио и запамтио; сведок користи провинцијализме, жаргон који могу бити додатан извор грубих грешака, јер их испитивач другачије тумачи; сведок и испитивач не дају истој речи исто значење итд.⁹⁹⁹

Узрок грешака у исказивању могу бити и неке болести сведока, нпр. различити облици афазије, тј. неспособности или смањене способности за говор услед повреде мозга. Ако је реч о моторним афазијама сведок који болује од ове болести, премда разуме питање које му је постављено - није способан да изговара речи, или ако су у питању сензорне или амнестичке афазије такав сведок не разуме шта чује, односно тешко налази адекватне речи да се изрази.¹⁰⁰⁰ Начин на који испитивач испитује сведока и атмосфера у којој испитује такође могу допринети грешкама у исказивању и самим тим до нетачног исказа. Нетачан је исказ који не одговара објективној стварности, без намере сведока да свесно доведе другог у

⁹⁹⁹ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 209. Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку (скрипта)*, 2008, стр. 62. Altavilla, E.: *Sudska psihologija*, III, стр. 27. и 28. Brdar, I.: *Psihologija komunikiranja*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2006, стр. 21.

¹⁰⁰⁰ Реџак, V.: *нав. дело*, стр. 443.

заблуду. О супротној ситуацији биће речи када сведок свесно и са намером доводи другога у заблуду, када у ствари говоримо о лажном исказу.

4. ПСИХОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЈЕДИНИХ КАТЕГОРИЈА СВЕДОКА

4.1. Деца и малолетници као сведоци

Кроз историју су постојала различита схватања о вредности исказа деце и малолетника као сведока. Од потпуног поверења које је полазило од схватања да дете може да говори само истину и да не зна да лаже, до потпуног неповерења у сваки дечји исказ,¹⁰⁰¹ паралелно са развитком науке, посебно дечје и судске психологије, педагошких и криминалистичких наука, постепено је преовладао реалан став по коме исказ детета треба третирати као уосталом и сваки други исказ и да деца и малолетници без обзира на одређена меморијска ограничења, језичке и лексичке неразвијености могу бити компетентни сведоци и најтежих кривичних дела,¹⁰⁰² с тим, да због изражене сугестибилности, душевне неразвијености, одсуства искуства и богате фантазије, испитивању детета и малолетника и оцени вредности њиховог исказа треба приступити са опрезношћу и додатном критичношћу, поштујући првенствено принцип индивидуалности.¹⁰⁰³ Дете није човек у малом, његов психофизички живот одвија се према посебним законитостима услед чега га не треба поистовећивати са одраслим лицем. Брз и динамичан био-психолошки развој детета утиче на то да се деца чак и када међу њима постоје незнатне узрастне разлике веома разликују. Овакве разлике су много веће него када су у питању одрасла лица, због чега је и психолошке карактеристике детета много теже описати. Ипак, познавање основних психолошких законитости у развоју детета, оних законитости које су карактеристичне за понашање већине деце и малолетника

¹⁰⁰¹ Према *Montaigne*: „Сва деца лажу и тврдоглава су.“; *Locard*: „Iz dečjih usta samo laž.“ У: Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 254 - 256.

¹⁰⁰² Tang, M. C.: Developmentally Sensitive Forensic Interviewing of Preschool Children: Some Guidelines Drawn From Basic Psychological Research, *Criminal Justice Review*, Vol. 31, 2006, стр. 132.

¹⁰⁰³ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 253. Putnik, D.: Deca kao svedoci, *13. Maj*, broj 3, Beograd, 1967, стр. 56. и 57.

одређеног узраста у великој мери олакшаће приступ овој категорији сведока и помоћи испитивачу у разумевању њиховог понашања и оцени њиховог исказа.¹⁰⁰⁴

Уобичајено се приликом разматрања психолошких карактеристика детета као сведока као полазна основа узима одређена периодизација животних циклуса.¹⁰⁰⁵ Према Ундојчу (*Undeutsch*) у развоју детета постоје три фазе, због чега децу дели на предшколску, школску (основце) и децу и малолетнике у пубертету.¹⁰⁰⁶ Шарлота Билер (*Charlotte Bühler*) нешто конкретније одређује развојне фазе детета, те их дели на децу старости од две до четири године, децу старости од четири до осам година и на оне старости од девет до дванаест година. Сличне периодизације врше и други аутори.¹⁰⁰⁷ Тако, према мишљењу Билерове, деца у предшколском узрасту, она старости од две до четири године једва долазе у обзир као сведоци.¹⁰⁰⁸

Разлог томе је изразита несигурност и покретљивост границе између опажања и фантазије, тј. дете живи са стварима око себе у властитом мисаоном свету којима даје фиктивно тумачење. Значај њихових исказа у погледу откривања и доказивања кривичног дела више је оријентационог карактера (представља само тачке ослонца) у ком правцу треба тражити доказе, него што представља основ утврђивања чињеница које се доказују у поступку. Ипак и овде су могући изузеци. Судска пракса бележи случајеве када су и мала деца старости од три и четири године давала тачне исказе, премда се радило о релативно компликованим кривичним делима.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁴ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, 1995, стр. 250.

¹⁰⁰⁵ У савременој развојној психологији има више покушаја периодизације душевног развоја. Свака од тих периодизација разликује се у зависности од критеријума којима су се аутори руководили, а који могу бити органски, психолошки или педагошки, с тим, да се ниједна од периодизација не заснива искључиво на једном од поменутих критеријуму, али у свакој од њих један је критеријум преовлађујући. У: Smiljanić, V.: *Razvojna psihologija*, Centar za primenjenu psihologiju Društva psihologa Srbije, Beograd, 1999, стр. 54. – 58, у даљем тексту - Smiljanić, V.: *Razvojna psihologija*.

¹⁰⁰⁶ Aćimović, M.: *Psihologija zločina i suđenja (sudska psihologija)*, Savremena administracija, Beograd, 1987, стр. 256.

¹⁰⁰⁷ Видети више: Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 254. Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Narodne novine, Zagreb, 1972, стр. 488.

¹⁰⁰⁸ Поједини криминалисти подижу старосну границу у односу на Билерову, и сматрају да ограничен доказни значај исказ детета има све до шесте година, а да се искази деце од шест до десет година могу користити као доказ, док је исказе старије деце, оне узраста преко десет година потребно непрестано контролисати уз помоћ дечјег психолога. У: Gruzinov-Milovanović, N.: *Kriminalistički aspekti svedočenja dece*, JKKK, broj 4, Beograd, 1985, стр. 26.

¹⁰⁰⁹ Grasberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, стр. 218.

Деца овог узраста веома су подложна сугестији, због чега их је лако навести на одређени одговор, изузев када се ради о области сексуалног, јер им склоности још не иду у том правцу. Такође, када се ради о сексуалном злостављању садржајније сведоче од одраслих, јер немају осећај да су својим понашањем допринела извршењу кривичног дела.¹⁰¹⁰

Друга развојна фаза која обухвата период од четири до осам година живота детета је са аспекта судске праксе, у односу на претходну, много значајнија. Наиме, у овој фази живота код детета се јавља изразита заинтересованост за догађаје, предмете и процесе из његовог окружења. Дете почиње да посматра објекте опажања онако како они егзистирају у реалном свету и тражи одговоре на оно што је опајало, знатичељно је и настоји да схвати унутрашњу повезаност опаженог догађаја. Око шесте године дете стиче способност за репродукцију сопственог искуства из прошлости.¹⁰¹¹ По правилу, дете од осам година може да исказује само о ономе што је видело или чуло, али не и шта је осећало или мислило у моменту опажања. Детету недостаје појмовна јасност, на пример, када исказује о времену његов исказ је у највећој мери непоуздан. Данас и јуче се замењују, а разлике између дана и недеље готово да и не постоје.¹⁰¹² Слична је ситуација и када овај узраст детета треба да процени одређену удаљеност.¹⁰¹³

Затим, фонд речи који користе је још увек оскудан да би могли да изразе прецизно шта желе да саопште, а често користе и појмове чије право значење не разумеју.¹⁰¹⁴ Такође, у овом узрасту, дете је изузетно подложно сугестији, апстрактна питања не разуме, а са сваком конкретизацијом постављеног питања повећава се опасност од његовог навођења на одређени одговор.¹⁰¹⁵ Детету овог узраста пажња је скоковита, па су склони да празнине у опажању попуњавају

¹⁰¹⁰ Према *Ундојчу (Undeutsch)*. У: Аџимовић, М.: *Судска психологија*, стр. 94.

¹⁰¹¹ Putnik, D.: *нав. дело*, стр. 56.

¹⁰¹² Grasberger, R.: *Психологија кривичног поступка*, стр. 218. и 219.

¹⁰¹³ Altavilla, E.: *Судска психологија*, III, interni prevod, стр. 41.

¹⁰¹⁴ Према Piaget. У: Roso, Z.: *Информативни разговор и интервју*, 1995, стр. 251.

¹⁰¹⁵ Grasberger, R.: *Психологија кривичног поступка*, стр. 219.

измишљотинама.¹⁰¹⁶ Ипак, за овај период карактеристично је да дете има већу способност да запажа детаље него целину.

Нарочито су интересантна она деца тзв. *ејдетичари* (ради се о високо развијеној способности опажања и памћења) који могу са запањујућом тачношћу да верно евоцирају и репродукују визуелне доживљаје које су опажали као да се догађај о којем сведоче одиграва управо у моменту док износе свој исказ. Таква деца памте у виду очигледних оптичких слика и могу са истом прецизношћу да понове свој исказ и након дужег временског периода од момента опажања. У периоду до петнаесте године отприлике свако треће дете има ове способности (ејдесе),¹⁰¹⁷ при чему се не ради о патолошкој појави, нити ова способност у битном зависи од интелигенције детета, јер чак и слабоумна деца лакшег степена могу располагати овом способношћу. По правилу, ејдетске способности нестају са навршеном петнаестом годином живота. Способност ејдесе чешћа је код дечака, него код девојчица, а може се утврдити само коришћењем психолога.¹⁰¹⁸

Трећу развојну фазу чини узраст од девете до дванаесте године и карактерише је општа жеђ за знањем. Дете жели да зна све и спремно је да прими све садржаје који долазе до његове свести. Његова чула су неистрошена због чега може бити поуздан сведок.¹⁰¹⁹ На интелектуалном плану долази до промена конкретног мишљења у апстрактно, јавља се самокритичност, сексуални нагон, постају агресивнији и теже да буду део посебних субкултура уважавајући правила групе.¹⁰²⁰ Оданост постаје саставни део пријатељства и један вид међусобног разумевања вршњака, развија се интимност међу вршњацима и спремно да се пружи подршка другоме.¹⁰²¹ На емоционалном плану деца показују радост због припадања групи и што су уважени од стране чланова групе којој припадају. Посебно су осетљиви на социјални статус родитеља, због чега код оних који припадају мање значајном

¹⁰¹⁶ Putnik, D.: *нав. дело*, стр. 56.

¹⁰¹⁷ Нека савремена истраживања тврде да само седам посто деце има ову способност. У: Aleksić, Ž.; Milovanović, Z.: *Leksikon kriminalistike*, Vrelo, Beograd, 1993, стр. 49.

¹⁰¹⁸ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 257.

¹⁰¹⁹ Grasberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, стр. 221.

¹⁰²⁰ Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 147.

¹⁰²¹ Brković, D. A.: *Razvojna psihologija*, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Čačak, 2011, стр. 309.

социоекономском слоју може се јавити осећај мање вредности и тежња ка повлаћењу, осећању зависти и агресивним реакцијама.¹⁰²²

По завршетку ове фазе почиње „увод у доба зрелости“, односно, пубертет, када наступају одређене видљиве телесне и психолошке промене које указују на почетак периода одрастања. Развојни психолози период одрастања деле на рану адолесценцију (отприлике до четрнаесте године), средњу (отприлике до седамнаесте или осамнаесте године) и позну (отприлике до двадесетдруге или двадесетчетврте године). У периоду одрастања долази до интензивног физичког развоја и достизање полне зрелости и других видова зрелости. За разлику од доње границе која означава почетак периода одрастања, горњу границу која представља моменат достизања релативне психолошке зрелости (интелектуалне, емоционалне, социјалне и психосексуалне) није увек лако одредити. У интелектуалном смислу долази до квалитативног скока (по правилу око дванаесте године повећава се интелектуални капацитет детета) због чега долази до повећаног периода трајања намерне пажње, способности инхибиције пажње у вези са нерелевантним подацима, повећања капацитета памћења, појављује се хипотетичко-дедуктивно мишљење које малолетнику омогућује бољу антиципацију догађаја, размишљање о сопственим процесима мишљења и виши ниво система појмова који утичу на веће могућности апстрактног мишљења.¹⁰²³

На психичком плану изражена је половичност, а незаокружен систем знања и недовољно животно искуство утичу на некритичко опажање предмета и људи око себе. Приметни су типични начин понашања и одговарајући стереотипни искази које није могуће упоредити са исказима одраслих, јер им је полазна основа другачија, односно, другачији им је ниво доживљавања.¹⁰²⁴ У овој фази одрастања дете се окреће себи, његова личност је у центру интересовања, размишља о себи, тражи решења за проблеме који га муче, што условљава да се повлачи у себе и удаљује од средине, услед чега посматрање околине долази у други план.¹⁰²⁵ На завршетку фазе пубертета дете, односно, малолетник (узраста од четрнаест до шеснаест година)

¹⁰²² Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, стр. 147.

¹⁰²³ Brković, D. A.: *Razvojna psihologija*, стр. 311. и 320.

¹⁰²⁴ Према Плауту. У: Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, стр. 488.

¹⁰²⁵ Grasberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, стр. 221.

веома брзо генерализује и закључује о свему о чему даје своју оцену или исказ и то у екстремном облику („или – или“). Људе деле на младе и старе, добре и лоше. Стари су по њима проблематични у својим обичајима, моралу и етици. Склони су прецењивању и хваљењу својих способности и квалитета, у смислу најбољи су у свему што раде, сматрају се непогрешивим у својим тврдњама, услед чега изнесено мишљење или погрешну изјаву тешко повлаче, без обзира што су свесни њене погрешности, а све ради тога да не оставе лош утисак и признају да су погрешили. Уколико се њихови искази не схвате дословно и ако се правилно протумаче, искази малолетника овог узраста могу бити веома корисни.¹⁰²⁶

4.2. Старија лица као сведоци

Када су у питању старији сведоци новија истраживања и судска и криминалистичка пракса показују да и веома стара лица, чак и она старија од осамдесет година, могу реално и целовито да сведоче у кривичном поступку под условом да су адекватно испитана.¹⁰²⁷ Према попису становништва из 2011. године у Републици Србији број становника старијих од 65. година износио је 1.250,316.¹⁰²⁸ То значи да је отприлике сваки шести грађанин Србије припадао категорији старијих лица (17%), а узимајући у обзир опште побољшање животног стандарда, развој медицинских наука и могућности саврмених начина лечења удео старих лица у укупној популацији Србије и даље ће се повећавати, па ће стари човек од маргиналног, ускоро постати уобичајенија категорија грађанина. Према неким проценама у Француској ће 2025. године заступљеност старих лица у укупном становништву износити 18,5%, док ће се тај проценат повећати на 20,4% 2050. године¹⁰²⁹ Такође, уколико се настави раст просећне дужине човековог живота према појединим израчунавањима просећни животни век 2080. године износиће сто

¹⁰²⁶ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, 1995, стр. 255.

¹⁰²⁷ Видети више: Modly, D.: *Svjedok star osam decenija*, *Priručnik*, број 4, Zagreb, 1982, стр. 356 – 361.

¹⁰²⁸ Републички завод за статистику Републике Србије, на: media.popis2011.stat.rs/2014/11DBR-41662-RZZS-Dashboard-v16.swf, доступно 04.12.2014. Попис становништва није обухватио грађане који живе на територији АП Косово и Метохије што значи да би тај број био и већи.

¹⁰²⁹ Миноа, Ж.: *Историја старости, од Антике до Ренесансе* (превела с француског Дана Милошевић), Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1994, стр. 13.

година за мушкарце и стотри године за жене.¹⁰³⁰ Према томе могућност да се ова лица појаве у кривичном поступку и сведоче сваким даном је све већа, па се знања о основним психолошким карактеристика старих сведока чине нужним.

Период старачког доба започиње између шездесетих и седамдесетих година и траје до краја живота.¹⁰³¹ Промене до којих долази у овом периоду последица су опадања физичке снаге, здравља, брзине и могућности да се организам прилагођава променама. Најизразитије промене настају на пољу чулне осетљивости где долази до значајног слабљења, чак и када не постоји нека посебна болест, па су могуће грешке у опажању.¹⁰³² Промене на зеници ока и очном сочиву доводе до смањења способности акомодације и адаптације чула вида на мрак, за разлику од способности разликовања боја која је и даље очувана. Слушна способност на високе фреквенције слаби нарочито за фреквенције изнад десет хиљада титраја у секунди.¹⁰³³ Појављују се тешкоће са опажањем говора, због чега са старијим сведоцима који су наглуви треба разговарати тако да онај који их испитије буде окренут према њима и да их гледа у лице, како би они могли да прате покрете усана. Слабљење слуха је чешће код мушкараца него код жена.¹⁰³⁴

Услед смањене чулне осетљивости долази и до слабљења памћења коме је сада потребно сразмерно дуже време да би ефекти били задовољавајући. Затим, услед промена у старости смањује се контрола пажње код ових лица и могућност да пажњу задрже истовремено на више објеката опажања. Опадање пажње тече постепено, а стара лица временом науче како да тај недостатак компензују и који стимуланси ометају њихову пажњу. Уважавајући наведено, разговор са њима треба водити на мирном месту (по могућности у њиховом стану) без ометајућих фактора (нпр. саобраћајне и друге буке). У позној старости памћење је отежано и непотпуно, поготово за догађаје који су се недавно догодили и за планиране активности које

¹⁰³⁰ Vujović, M.: *Dugovečnost, Pasoš za stotu*, Riznica, Sopot, 2009, стр. 6.

¹⁰³¹ Период старости дели се на период касне зрелости, ране старости и дубоке (позне) старости. У: Росо, стр. 264. Услед индивидуалних разлика у темпу старења отежана је психолошка периодизација и одређивање тачне границе почетка старости. У: Smiljanić, V.: *Razvojna psihologija*, стр. 17.

¹⁰³² Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, 2000, стр. 215.

¹⁰³³ Brković, D. A.: *Razvojna psihologija*, стр. 350.

¹⁰³⁴ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, 1995, стр. 265. и 267.

желе да предузму у будућности. Количина информација које су у стању да задрже у памћењу благо опада. Ипак, и ту постоје изузеци, јер су поједина истраживања показала да то не мора бити правило. Наиме, у истраживању у коме су учествовали универзитетски професори старости између шездесет и седамдесетједне године и њихови студенти од двадесеттри године, професори су показали веома задовољавајуће резултате нарочито када се памћење односило на податке из специфичног подручја којим су се они бавили.

Од свих интелектуалних способности најмање долази до опадања способности вербалног разумевања. Ипак, у позној старости присутне су повремене тешкоће приликом употребе жељених речи (у одређеном моменту их се не може сетити, премда их зна), што узрокује прилагођавање у говору тако што старо лице врши поједностављивање структуре реченице, говори само оно што сматра да је битно и у кратким реченицама услед чега може да испусти важне чињенице, а уместо њих саопштава своје личне закључке и моралне импликације догађаја.¹⁰³⁵ Од значаја за разумевање личности старијих сведока и прилагођавање начина њиховог испитивања може бити и општи став који имају према животу и према ближњима, а који је пропорционалан срећи коју су имали у животу. Начин реаговања на старост може бити: конструктиван, завистан, одбранбени, који садржи гнев и мирење са самим собом чиме је поткрпељена идеја да је индивидуални стил личности релативно постојан.¹⁰³⁶

¹⁰³⁵ Brković, D. A.: *Razvojna psihologija*, стр. 352. и 353.

¹⁰³⁶ Grasberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, стр. 231. Према *Reihard Suzani*. У: Smiljanić, V.: *Razvojna psihologija*, стр. 41 – 55.

ГЛАВА VIII

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ТАКТИЧКА ПРАВИЛА ИСПИТИВАЊА СВЕДОКА

Испитивање сведока је процесна радња доказивања чији је општи процесни оквир утврђен *Законом о кривичном поступку*, док је садржај радње испитивања одређен правилима криминалистичке тактике, психологије, логике, карактером почетних информација и другим знањима која се у конкретном случају чине целисходним. С обзиром да се у поступку може појави више категорија сведока, то су и правила која треба применити у конкретном случају, многобројна и разноврсна, и при томе захтевају посебну стручност и вештину испитивача, како би крајњи резултат испитивања био успешан. Метод испитивања који је најпримеренији конкретној процесно–криминалистичкој ситуацији и одређеном сведоку у криминалистичкој науци, назива се „тактички начин“.

Под тактичким начином подразумевамо скуп правила која на најефикаснији и најрационалнији начин доприносе добијању истинитог и потпуног исказа од сведока. Реч је у ствари о мисаоном и искуственом процесу, помоћу којег испитивач усмерава испитивање сведока према реалном и целовитом исказу сведока применом оптималних и сврсисходних начина испитивања. Међутим, премда испитивач има слободу да у конкретном случају изабере и примени, по његовом мишљењу примерен начин испитивања, то не значи да он то чини произвољно и стихијски, јер тактички начин има своју правну и научно-искуствену природу, што значи да се заснива на научним достугнућима и спознајама психологије, логике, научне организације рада и другим знањима.

Дакле, уколико испитивач жели да постигне жељени циљ, а то је реалан и целовит исказ сведока, он мора поступати у складу са законским и етичким нормама, и мора примењивати само она криминалистичко тактичка правила која су примерена конкретној тактичко-процесној ситуацији и конкретном сведоку.

Начин испитивања сведока биће, такође, одређен и карактером почетних информација о кривичном делу и учиниоцу, односно, обим припремних радњи и правац испитивања зависиће од квалитета и квантитета информација са којима испитивач располаже пре и у моменту предузимања радње испитивања. Почетне информације могу бити резултат предузетих оперативно-тактичких радњи и/или

доказних радњи.¹⁰³⁷ Честе грешке приликом испитивања сведока најчешће су резултат непознавања и непридржавања законских одредби, криминалистичких и других правила од стране испитивача и примене неадекватног тактичког начина испитивања, чиме се умањује или у потпуности обезвређује веродостојност и поузданост исказа у кривичном поступку.

1. ПРИПРЕМАЊЕ РАДЊЕ ИСПИТИВАЊА СВЕДОКА

Успех испитивања сведока зависиће од благовремене и квалитетно извршене припреме.¹⁰³⁸ Без обзира на стадијум или фазу поступка, свако испитивање сведока мора бити претходно детаљно припремљено и планирано. Како је сваки случај спецификум за себе, тако и тактика испитивања сведока мора бити прилагођена сваком конкретном сведоку, односно кривичном случају.¹⁰³⁹ То значи да ће испитивач моћи да примени одговарајући тактички начин и да правилно поставља питања, као и да верно оцени исказ сведока, само под условом да је претходно детаљно размотрио сав расположив материјал о кривичном делу, учиниоцу и личности сведока. Према томе, познавање разноврсних и многобројних околности и чињеница у вези са кривичним делом и учиниоцем и података о личности сведока, у највећој мери утицаће на начин испитивања сведока и оцену његовог исказа. За успех испитивања од значаја су и други елементи: израда оријентационог плана, у којем ће се размотрити и предвидети место где ће се сведок испитивати, затим време када ће се и колико ће се дуго сведок испитивати, потом и начин на који ће се испитивати, начин на који ће се регистровати сведочење, питања која ће се

¹⁰³⁷ Видети више: Modly, D.; Petrović, B.; Korajlić, N.: *нав. дело*, стр. 4-6. Такође, Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, тематски зборник - научно истраживачки пројекат „*Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој*“ за период 2013-2015, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2013, стр. 217-236, у даљем тексту - Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*.

¹⁰³⁸ Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 218. и 219.

¹⁰³⁹ У криминалистичкој теорији и пракси када се говори о испитивању сведока, примена тактичких правила често се назива и техником испитивања. У: Modly, D.; Petrović, B.; Korajlić, N.: *нав. дело*, стр. 11. Исто: Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 225.

постављати сведоку, и којим редоследом (стратегија), као и стручно знање са којим испитивач располаже и друго.¹⁰⁴⁰

1.1. Упознавање кривичног предмета

Уколико испитивач жели да успешно оконча испитивање сведока, мора бити добро упознат са кривичним предметом у вези са којим се позвано лице испитује.¹⁰⁴¹ То значи да испитивач, пре него започне са испитивањем сведока, мора темељно и савесно да се упозна са свим расположивим материјалом који се односи на конкретно кривично дело, односно са свим утврђеним околностима, чињеницама и доказима, њиховим значајем и информативним потенцијалом. Испитивачу у том правцу на располагању стоји кривична пријава, записник о увиђају са прилозима (фото-елаборат, скица, службене белешке у којима су садржане изјаве других лица), записник о претресању, евентуално записници о испитивању других сведока и саслушању окривљеног или саокривљених, други извештаји, и уопште сваки други материјал који се односи на конкретно кривично дело, а који је резултат претходно предузетих оперативно-тактичких и доказних радњи.¹⁰⁴²

Уколико је сведок раније дао изјаву, целисходно је да је испитивач прочита и проучи.¹⁰⁴³ Понекад ће ради прикупљања додатних информација и комплетирања представе о кривичном делу, учиниоцу и другим околностима дела бити потребно да испитивач изађе на место извршења кривичног дела.¹⁰⁴⁴ Познавање свих околности кривичног дела (природе кривичног дела, места и времена извршења дела, услова под којима се дело збило, начина на који је дело извршено, последица које су наступиле извршењем дела, затим актера дела, лица којима су познати детаљи везани за дело, као и других индиција и расположивих доказа)¹⁰⁴⁵ омогућиће испитивачу да у потпуности овлада кривичним предметом и усмерава испитивање

¹⁰⁴⁰ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Криминалистика*, Партенон, Београд, 1994, стр. 191.

¹⁰⁴¹ Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 219. и 220.

¹⁰⁴² Жарковић, М.: *Криминалистичка тактика*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010, стр. 111 и 112.

¹⁰⁴³ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 78.

¹⁰⁴⁴ Roso, Z.: *Poligraf u kriminalistici*, MUP RH, Zagreb, 1987, стр. 98.

¹⁰⁴⁵ Жарковић, М.: *Криминалистичка тактика*, 2010, стр. 111.

сведока на тај начин да се слика сећања верно репродукује без уношења нечега испитивачевог.¹⁰⁴⁶

1.2. Упознавање личности сведока

Квалитетна припрема испитивања сведока претпоставља детаљно упознавање личности сведока од стране лица које врши испитивање.¹⁰⁴⁷ Управо је успех испитивања сведока директно пропорционалан количини и квалитету података са којима испитивач располаже пре и у моменту испитивања. Због тога је важно да испитивач прикупи што је могуће више података који репрезентују личност сведока, односно оне податке који говоре о припадности социјалној и културној средини из које сведок долази, евентуално о политичком и верском опредељењу сведока, моралним врлинама, и уопште о свим другим психо-физичким особинама сведока, које су од значаја за добијање потпуног и истинитог исказа сведока. Испитивач би требало да настоји да утврди став сведока према кривичном делу, и да разјасни однос сведока према другим учесницима кривичног догађаја (на пример: према окривљеном, оштећеном или другим сведоцима), јер од тога може зависити и искреност и поузданост сведоковог исказа. Тактички је веома корисно прикупити податке и о темпераменту и особинама карактера сведока којима се репрезентује личност сведока (да ли је истинољубив или склон лагању, ћутљив или брбљив, опрезан или лукав, подмукао, лакомислен, плах, педантан, савестан или бојажљив, суздржан, преодговоран и слично),¹⁰⁴⁸ јер извесна стабилност и доследност у понашању, као карактеристика сведокове личности, има за последицу могућност испитивача да предвиди понашање сведока, и да правилније процени његову добронамерност за време сведочења.¹⁰⁴⁹

Прикупљени подаци омогућиће испитивачу да већ на самом почетку испитивања лакше успостави контакт са сведоком (*прилагоди се сведоку*), и да изради оријентациони план испитивања, као и да се одлучи за прелиминарну

¹⁰⁴⁶ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Криминалистика*, Партенон, Београд, 1994, стр. 194.

¹⁰⁴⁷ Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 220. и 221.

¹⁰⁴⁸ Водинелић, В.: *Криминалистика*, Београд, 1996, стр. 62.

¹⁰⁴⁹ Roso, Z.: *Poligraf u kriminalistici*, стр. 148.

тактику испитивања.¹⁰⁵⁰ То значи да ће расположиви подаци о имену и презимену, адреси становања, старосном добу, личном опису,¹⁰⁵¹ припадности сведока одређеној етничкој групи, језику којим говори, дијалекту којим се служи, когнитивним способностима, постојању посебних здравствених потреба, тренутном емоционалном стању, телесним оштећењима, физичким и психичким повредама, комуникационим способностима, могућностима стварних и перципираних претњи и поновне виктимизације, и др.,¹⁰⁵² омогућити испитивачу да утврди које чињенице и околности сведок може да разјасни,¹⁰⁵³ а које не, чиме ће избећи непотребно губљење времена у тражењу одговора на које сведок не може пружити одговор. Испитивачу ће ови подаци помоћи да својим питањима правилније усмерава сведочење и подстиче сећање сведока, да правилније процењује понашање сведока (тзв. *симптоматску слику*) током испитивања, проверава веродостојност излагања сведока, или ће евентуално моћи лакше да разоткрије намеру давања лажног исказа, и верније ће ценити исказ сведока.¹⁰⁵⁴

Када испитивач не може на основу прикупљених података да разјасни поједине околности од значаја за стварање целокупне представе о личности сведока, а исти подаци су од значаја за одређивање испитивача за конкретну тактику испитивања и прилагођавање сведоку, испитивач може затражити додатне информације, и то од: лица блиских сведоку, овлашћеног службеног лица органа Унутрашњих Послова, које је већ разговарало са сведоком на лицу места или Центра за социјални рад, уколико је лице у третману социјалне заштите и сл.¹⁰⁵⁵

1.3. План испитивања

Након што је испитивач аналитички размотрио све постојеће податке о догађају у вези са којим би требало да испита сведока, и пошто се упознао са

¹⁰⁵⁰ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Криминалистика*, Партенон, Београд, 1994, стр. 191.

¹⁰⁵¹ Жарковић, М.: *Криминалистичка тактика*, 2010, стр. 112.

¹⁰⁵² Gluščić, S. i dr.: *Procesne mere zaštite svedoka*, Strazbur, 2006, стр. 211 и 212.

¹⁰⁵³ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Narodne novine, Zagreb, 1972, стр. 481.

¹⁰⁵⁴ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 79.

¹⁰⁵⁵ Gluščić, S. i dr.: *Procesne mere zaštite svedoka*, стр. 212.

личношћу сведока, следећа фаза добре и савесне припреме јесте израда оријентационог (што је више могуће), детаљног плана испитивања сведока.¹⁰⁵⁶ План представља шему будуће делатности испитивача у одређеном временском периоду на одређеном простору (месту) са јасно формулисаним околностима које треба у конкретном случају размотрити, и исто тако, са низом јасно одређених и логичким редом предвиђених питања. То је у ствари нацрт будућег поступања у којем се аналитички дефинишу, распоређују, и у свим димензијама одређују елементи поступка испитивања, као и њихово извођење.¹⁰⁵⁷ План испитивања је резултат креативности и сложене интелектуалне делатности испитивача која претходи испитивању конкретног сведока, и није унифицирани, круги образаца, којег се испитивач придржава у сваком случају и примењује у истом облику за све сведоке. План представља негацију стихијског, спонтаног и хаотичног поступања и представља оријентир законитог и ефикасног добијања реалног и потпуног исказа сведока.¹⁰⁵⁸ То није само формални оквир с мноштвом правила, већ садржински обухвата и низ идеја, замисли које треба остварити, околности које треба разјаснити, и услова које треба реализовати да би испитивање дало плодноне резултате.¹⁰⁵⁹ Иако сам план не може у потпуности бити прецизан у погледу свих неопходних активности које се требају спровести током испитивања, с обзиром на то да се током испитивања сазнају нове околности које захтевају прилагођавање тренутној ситуацији, као и да се личност сведока током сведочења још упознаје, ипак претходно планирање и размишљање о свим елементима плана чини се нужним за успех испитивања.¹⁰⁶⁰

У наредном делу рада, неке од елемената плана, објаснићемо детаљније:¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁶ План (лат. *planum*) представља нацрт, пројекат, програм или намеру. У: Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1991, стр. 687.

¹⁰⁵⁷ Seger, I.: *Sociology for the Modern Mind*, New York, 1982. У: Ређујић, М.; Милић, В.: *нав. дело*, стр. 155.

¹⁰⁵⁸ Кривокапић, В.; Жарковић, М.; Симоновић, Б.: *Криминалистичка тактика*, Београд, 2005, стр. 83. и 84.

¹⁰⁵⁹ Ређујић, М.; Милић, В.: *нав. дело*, стр. 151.

¹⁰⁶⁰ Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 221. и 222.

¹⁰⁶¹ Видети више: Жарковић, М.: *Криминалистичка тактика*, 2010, стр. 111. Кривокапић, В.; Жарковић, М.; Симоновић, Б.: *Криминалистичка тактика*, стр. 136.

1.3.1. Место испитивања сведока

Сведок може бити испитан у службеној просторији органа поступка, на месту извршења кривичног дела, у свом стану, или на другом, за то подесном месту (болници, старачком дому и др.), односно, када се ради о испитивању посебно осетљивих сведока, и у овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање ових категорија сведока.

С обзиром да *Законик о кривичном поступку* није предвидео ограничења у погледу места на којем ће сведок сведочити, под условом да том приликом могу да буду испуњени процедурални захтеви, као и други техничко-тактички услови који доприносе успеху испитивања, то ће у конкретном случају место испитивања бити одређено у зависности од циља који се жели постићи испитивањем.

Досадашња судска пракса показује да је сведок најчешће сведочио у службеној просторији зграде органа поступка (канцеларији јавног тужиоца и судници).¹⁰⁶² Премда светски стандарди захтевају да службене просторије, како оне у којима сведок даје свој исказ у поступку који претходи главном претресу, тако и оне у којима се одржава главни претрес буду посебно намештене и опремљене (нпр. аудио и видео техником за снимање, компјутерима) како би сви учесници поступка могли ефикасно да врше своје задатке, на подручју Републике Србије, бар до сада, изван Града Београда, не постоје овако савремено опремљене просторије. Овакве посебно намењене, намештене и опремљене просторије, постоје само у Вишем суду у Београду, Посебном одељењу за кривична дела организованог криминала и одељењу за ратне злочине,¹⁰⁶³ што не значи да органи поступка у другим градовима не врше своју дужност одговорно и савесно, већ само да би њихов рад био у знатној мери ефикаснији и лакши.

На пример, многи судови немају довољан број судница или раде у баракама, па поступци трају веома дуго.¹⁰⁶⁴ Поједини Центри за Социјални рад располажу

¹⁰⁶² Закључак изведен на основу увида у судске предмете Вишег и Основног суда у Краљеву.

¹⁰⁶³ Виши суд у Београду., на: <http://www.bg.vi.sud.rs/cr/media/galerija-slika/posebno-odeljenje-za-krivicna-dela-organizovanog-kriminala-i-odeljenje-za-ratne-zlocine/>, доступно 14. 02. 2015. Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 222. и 223.

¹⁰⁶⁴ *Sudnice su ogledalo države, Политика – Online*, на: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Sudnice-su-ogledalo-drzave.lt.html>, доступно 15.03.2015.

модерно опремљеним и намештеним просторијама и користе их приликом испитивања малолетних лица оштећених кривичним делом.¹⁰⁶⁵

a. Службена просторија органа поступка

a.1. Службена просторија јавног тужиоца или полиције

Службена просторија јавног тужиоца или полиције у згради органа поступка требало би да је за испитивање сведока посебно намењена и опремљена. Како таква просторија, као што смо већ рекли, до сада, најчешће није била одређена, нити је била опремљена, говорићемо о светским стандардима којима би органи поступка требали константно да теже.

Према томе, просторија у којој сведок сведочи требало би да је посебно намештена, окречена и смештена у посебном делу органа поступка, како спољни утицаји не би реметили пажњу лица које сведочи. Препоручљиво је да просторија у којој се сведок испитује буде смештена са дворишне стране зграде или са погледом према мирном делу улице, парку и слично, изолована од буке и других непожељних утицаја који ометају и нарушавају концентрацију испитивача и сведока. Изолованости такве просторије и дискрецији сведочења допринеће и тапацирана врата, као и дупла прозорска стакла која смањују спољашњу буку и елиминишу нарушавајуће факторе.

Службена просторија требало би да буде прикладно намештена. Управо пријатно намештена просторија са столицама или фотељама за сведока, испитивача и друга присутна лица, затим, ормарима и другим примереним канцеларијским намештајем има за циљ да отклони анксиозност сведока, опусти га и омогући успостављање присног емоционалног контакта толико неопходног за добијање реалног и потпуног исказа сведока.

Пожељно је да зидови службене просторије буду обојени (окречени) светлијом монотоним бојом (светложутом, светлозеленом или светлоплавом) јер делује умирујуће, као и да зидови буду без украса и других претераних детаља који би одвлачили пажњу сведока док сведочи. Уколико се на зидовима налазе поједине

¹⁰⁶⁵ На пример, центар за социјални рад у Краљеву располаже оваквом опремљеном просторијом и користи је за испитивање малолетних лица оштећених кривичним делом.

фотографије, постери или уметничке слике, не би требало да буду у видокругу сведока за време испитивања, односно требало би да се налазе сведоку иза леђа док сведочи.¹⁰⁶⁶ Иста је ситуација и у вези погледа кроз прозор, јер садржаји из спољашњости могу сведока заокупити и омести му пажњу током његовог сведочења.

Службена просторија би требало да буде добро осветљена (природним или вештачким извором светлости), са уграђеним вентилационим и климатизованим системом, као и техничким уређајима за аудио-визуелну регистрацију тока испитивања. Адекватно осветљена просторија омогућиће испитивачу да прати и правилно тумачи знаке фацијалне експресије и симптоматску слику сведока док сведочи.¹⁰⁶⁷ Просторија не би требала да буде сувише велика, као ни сувише мала како не би изазивала нелагоду код сведока.¹⁰⁶⁸ Столица на којој седи сведок требала би да буде удобна са широким наслонима за руке, уопште тако дизајнирана да омогућава правилно седење и правилну циркулацију крви.¹⁰⁶⁹ Између испитивача и сведока не требају бити никакве препреке, нити испитивач и сведок требају бити међусобно много удаљени један од другог, јер то спречава успостављање адекватног контакта са сведоком, као што и испитивачу онемогућава праћење сведоковог понашања, тј. правовремено уочавање његових скривених осећања и реакција. Пријатној атмосфери и субјективном осећају безбедности сведока допринеће и место где сведок седи током сведочења. Наиме, распоред седења у службеној просторији мора бити тако организован да сведок када даје свој исказ не седи непосредно близу (поред или испред) окривљеног лица, јер то може деловати узнемирујуће и претеће по њега, па услед тога, може променити свој исказ.

У просторији никако не би требао да буде инсталиран телефонски апарат, а ако јесте, за време испитивања, требало би да буде искључен, јер телефонски позиви деконцентришу, дезоријентишу и прекидају понекад тешко успостављену

¹⁰⁶⁶ Roso, Z.: *Poligraf u kriminalistici*, стр. 91.

¹⁰⁶⁷ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Крагујевац, 1997, стр. 81.

¹⁰⁶⁸ Жарковић, М.: *Криминалистичка тактика*, 2010, стр. 112. и 113.

¹⁰⁶⁹ Roso, Z.: *Poligraf u kriminalistici*, стр. 91.

психолошку комуникацију.¹⁰⁷⁰ Иста је ситуација и са мобилним телефонима свих присутних лица.

Препоручљиво је да ова просторија буде опремљена уређајима за аудио-визуелно регистровање исказа сведока, као и да има уграђено тзв. *транспарентно* (једносмерно) огледало које би омогућило странкама и другим учесницима поступка да из суседне просторије прате ток испитивања, нарочито када се ради о категорији посебно осетљивих сведока и да уз помоћ техничких уређаја за пренос слике и звука сарађују са испитивачем давањем сугестија или постављањем питања сведоку (чл.104. ст. 3. ЗКП).¹⁰⁷¹

С обзиром да се у поступку могу појавити различите категорије сведока (при томе мислимо на децу млађег узраста, сведоке са посебним потребама) просторија би требало да је опремљена посебним помагалима (нпр. блоковима за цртање, оловкама, бојицама, кредом, макетама, луткама, играчкама, и сл.), која би допринела ефикасности сведочења, тј. реалнијем и потпунијем исказу.

а.2. Судница

Судница у којој се одржава главни претрес треба да буде тако опремљена да сведок када уђе у њу осети ауторитет и поштовање према суду и члановима већа пред којима сведочи. То значи да судница треба да задовољи како основне безбедносне, тако и друге функционалне захтеве о којима смо претходно говорили, али и неке друге који произлазе из специфичности главног претреса и потребе обезбеђења права странака и других учесника у поступку и присутне јавности. Тако на пример, судница треба да буде лепог изгледа (ентеријера), опремљена компјутерима (које могу користити оптужба и одбрана) и уређајима за снимање главног претреса, ради могућег каснијег коришћења тонског и видео записа од стране оптужбе и одбране, опремљена мониторима за публику, ако је реч о великим судницама, удобним столицама и другим средствима. Нарочито када се ради о појединим категоријама осетљивих сведока (нпр. деци), модификација суднице у

¹⁰⁷⁰ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Kragujevac, 1997, стр. 81.

¹⁰⁷¹ Видети: члан 152. став 4. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/05.

окружење које им изгледа мање застрашујуће доприноси смањењу трауме код ових категорија сведока.¹⁰⁷²

У судници сведок је дужан да стоји иза тзв. *говорнице*, за разлику од сведока који у службеној просторији јавног тужиоца седи,. Једино одступање од овог правила, дозвољено је када сведок, на пример, због болести, инвалидитета или старости не може да стоји, или када се испитивање врши коришћењем уређаја за пренос слике и звука.¹⁰⁷³

Мишљења смо да би место са кога сведок даје свој исказ на главном претресу (иза тзв. *говорнице*) требало бити удаљено од оптуженог, који по правилу седи иза или у непосредној близини сведока док сведочи, због чега сведок може да осећа нелагоду или страх у његовој присутности и да под тим утиском делимично или у потпуности измени свој исказ. Психолошка истраживања показују да и само приближавање испитивача (нпр. браниоца) сведоку, тј. улажење у лични простор сведока сугерише доминацију испитивача и повећава нервозу и страх сведока.

Сведок се осећа несигурно, слаби његова самоувереност, његови искази изгледају мање поуздано и склонији је сугестивном утицају.¹⁰⁷⁴ Тим пре, осећај несигурности биће изражен ако је реч о оптуженом са којим сведок није у добрим односима, или је реч о опасном криминалцу, без обзира на присутност затворске страже или полиције у судници. Стога сматрамо да би окривљеном (уколико за њега није одређено посебно место у судници, и у оним ситуацијама када има браниоца)

¹⁰⁷² У англосаксонским системима где судије носе перике и судске тоге (хаљине) исте могу скинути када суде у предметима у којима се појављују деца као сведоци или друге категорије рањивих сведока, јер је утврђено да ова мера смањује анксиозност и страх код деце. У: Richards, K.: Child complainants and the court process in Australia, *Trends & issues in crime and criminal justice*, No. 380, Australian Institute of Criminology, July 2009, стр. 2. Ова мера би су убудуће могла примењивати и у домаћим кривичним поступцима с обзиром да је најављено да ће судије од јануара 2016. године судити обучени у посебне судске одежде црне боје с белим оковратницима. Иначе, судијске тоге, уведене су као обавезне за судије још *Судским пословником* који је објављен у „*Службеном гласнику Србије*” 27. јуна 2003. године. Међутим, како тадашњи министар правде није посебним актом прописао начин њиховог коришћења и њихов изглед, судије нису носиле тоге и ограче. У: *Судије ће у судницама од Нове године носити тоге*, на: <http://www.dnevnik.rs/hronika/sudije-ce-u-sudnicama-od-nove-godine-nositi-toge>, доступно 13.02.2016.

¹⁰⁷³ Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет у Новом Саду - Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2013, стр. 131.

¹⁰⁷⁴ Peskin, H. S.: Nonverbal Communication in the Courtroom, *Trial Diplomacy J.* 3, 1980, стр. 8. и 9. У: Brodsky L. S. et al.: Attorney Invasion of Witness Space, *Law and Psychology Review*, Vol.23, School of Law, The University of Alabama, 1999, стр. 58. и 59.

требало дозволити да седи непосредно поред браниоца, чиме би била обезбеђена (задржана) просторна баријера која би уливала поверење сведоку.

б. Испитивање сведока ван службенох просторија

б.1. Испитивање сведока на месту извршења кривичног дела

Осим у службеној просторији органа поступка, испитивање сведока могуће је извршити и на месту извршења кривичног дела, односно на месту на коме је сведок непосредно опажао извршење дела. Ово из разлога што су докази убедљивији и читији на таквом месту, и зато што не само време, већ и простор снажно подупиरे сведоково сећање до најситнијих детаља.¹⁰⁷⁵

Слика кривичног дела је једнократна и као таква је непоновљива, као што је и перцепција сваког сведока индивидуална, а сећање непотпуно и подложно сталном мењању и нестајању. Због тога треба уважити чињеницу да, не само више сведока када перципира исти догађај различито о њему исказују, већ и исти сведок када се то од њега захтева, не може поновити до краја и на исти начин описати првобитно опажени догађај. Према томе, исказ сведока није репродукција првобитно опаженог дела и просто непроменљива слика и копија доживљеног коју сведок може призвати у сећање и саопштити у свим појединостима када год он то пожели, већ више мање адекватан отисак опаженог садржаја, који у многоме зависи од субјективних и објективних услова под којима је сведок опажао, али и од начина и услова под којима се сведок испитује.

Како испитивач није могао да утиче на начин и услове под којима је сведок опажао, то му једино преостаје да рационалним и примереним начином испитивања и коришћењем оптималних и могућих решења добије реалан и потпун исказ. У том циљу, испитивање сведока на месту извршења кривичног дела има многобројне предности у односу на друга места на којима се сведок може испитивати, јер место извршења кривичног дела доприноси оживљавању динамичких асоцијација и правилном начину евоцирања опажених садржаја.

¹⁰⁷⁵ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 146 и 151.

Сведок не опажа кривично дело изоловано од средине у којој се дело одвијало, па уколико схватимо кривично дело као подсистем ширег система, тј. окружења са којима је кривично дело блиско повезано помоћу различитих веза, то је онда могуће да сам изглед места кривичног дела (специфична конфигурација терена, затечени предмети, идентичне временске прилике и друге околности) које су иначе претходиле или биле присутне током извршења дела и опажања, или су настале накнадно, пробуде додирне тачке и асоцијације код сведока, и помогну му да реално и целовито обнови и изложи своје сећање. Сведок је тада у стању да се присети многих детаља и провери различите околности кривичног дела (нпр. тачну локацију кривичног дела, временске прилике које су том приликом биле присутне, какво је било осветљење и видљивост током перципирања), као и да непосредно провери своје способности и домет опажања и сећања. На месту извршења кривичног дела сведок се боље сналази него са скицама и фотографијама, или макетама у службеној просторији, јер он ту, по правилу верније и потпуније развија читав комплекс асоцијација које му помажу у обнављању опаженог садржаја.¹⁰⁷⁶

б.2. Испитивање сведока у другој просторији

Сведок може бити испитан у свом стану или другој просторији, односно овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање, под условом да му је одређен статус посебно осетљивог или заштићеног сведока, или због болести или других оправданих разлога не може доћи на главни претрес. У ствари, реч је о изузетку од правила да сведок сведочи у службеној просторији органа поступка, јер је законодавац морао уважити реалне ограничавајуће факторе који понекад у потпуности онемогућавају, а понекад у знатној мери отежавају сведочење. Разлог таквог схватања законодавца треба тражити у немогућности да се увек међу овим околностима направи јасна дистинкција.¹⁰⁷⁷ Опште је позната чињеница да учествовање у кривичном поступку за поједине категорије сведока може бити веома стресно (нпр. децу, оштећене и старе, угрожене сведоке).

¹⁰⁷⁶ Pešić, V.; Vasiljević, V.; Vodinelić, V.; Granić, A.: *Uviđaj kod saobraćajnih nezgoda na javnim putevima*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1966, стр. 150 и 151.

¹⁰⁷⁷ Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011, стр. 405.

Због тога се у појединим ситуацијама може одустати од правила да се сведок испитује у службеној просторији органа поступка и испита на неком другом за то подесном месту. Сматра се да у том случају, на пример када сведок сведочи у свом стану или другој просторији, амбијент и пријатно окружење који тамо владају утичу на сведока да се он осећа пријатније, због чега код њега долази до смањења стреса и страха од окривљеног и поступка и самим тим долази до његовог квалитетнијег исказивања. Такође, могућност да се сведок испита уз помоћ техничких средстава за пренос слике и звука и без присуства других лица у просторији у којој сведочи, као и од стране стручног лица, додатно утиче на отклањање емотивних траума које могу бити проузроковане испитивањем.¹⁰⁷⁸

Када је реч о другим просторијама сматра се да би сведока требало испитивати изван службених просторија органа поступка (нпр. у школи или на радном месту) само изузетно када за то постоје оправдани разлози, с обзиром на то да није могуће увек обезбедити неопходно потребне услове за испитивање и отклонити ометајуће факторе.¹⁰⁷⁹ Уколико се сведок испитује у болничким просторијама испитивање је најбоље предузети у сагласности са лекаром.¹⁰⁸⁰

Испитивање у овлашћеној институцији, као и на претходно наведеним местима специфично је по томе што омогућава неопходно прилагођавање амбијента у коме се сведок испитује (нпр. ако је сведок дете које сведочи у свом стану, оно може да седи у својој столици за својим столом који је прилагођен његовом узрасту и у својој соби у којој су његове омиљене играчке, што му све може помоћи да превазиђе страх од сведочења).

У сваком случају, када је реч о категорији рањивих и угрожених сведока, приликом одлучивања да ли ће се ова лица испитивати изван службених просторија на неком другом месту орган поступка би требало да се првенствено руководи потребом да се овим лицима пружи адекватна заштита од додатне виктимизације.

¹⁰⁷⁸ Cowan, M. B.: Children in the Courtroom: Essential Strategies for Effective Testimony by Child Victims of Sexual Abuse, *The Army Lawyer*, February 1, 2013, стр. 8.

¹⁰⁷⁹ Brack, J.; Thomas, N.: *нав. дело*, стр. 181.

¹⁰⁸⁰ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 80.

Околност да сведок неће моћи да сведочи услед страха, немоћи или присутности окривљеног требало би узети као допунски разлог за доношење поменуте одлуке. Такође, орган поступка пре доношења ове одлуке треба сагледати не само предности, већ и недостатке оваквог начина испитивања, односно утврдити да ли постоји вероватноћа да ће се на овај начин допринети добробити сведока, отклањању или бар смањењу трауматичног искуства.¹⁰⁸¹

Испитивању сведока у оваквом случају, орган поступка ће приступити само уколико сматра да се ради о сведоку чији је исказ од значаја за расветљење и решење кривичне ствари и само под условом да је могуће обезбедити неопходно потребне процесно правне и тактичко-техничке услове који омогућавају добијање реалног и потпуног исказа.

Испитивање сведока у стану или у другој просторији обавиће се под истим процесним условима, као и када се ова доказна радња предузима у службеној просторији органа поступка, с тим да су случајеви оваквог испитивања веома ретки у пракси. Када и дође до такве ситуације, уколико није реч о веома важном сведоку, странке обично одустају од предлога да се овакав сведок испита.¹⁰⁸²

1.3.2. Време испитивања сведока

Планом се предвиђа моменат када ће почети испитивање сведока и колико ће испитивање укупно трајати.¹⁰⁸³ Временске одреднице и у једном и у другом случају зависиће од околности конкретног случаја. У првом случају, руководећи се начелом оперативности и брзинец испитивач ће настојати да испитивање започне што је пре могуће, а у другом случају ће оријентационо планирати дужину трајања сведочења (ово тим пре ако има више сведока кривичног дела).

Моменат када ће започети испитивање сведока зависиће од више околности: од количине и квалитета већ стечених сазнања о кривичном предмету (кривичном делу, учиниоцу и другим важним околностима), од прикупљених података о личности сведока, од спорних околности које треба утврдити или разјаснити

¹⁰⁸¹ Cowan, M. B.: *нав. дело*, стр. 8. и 10.

¹⁰⁸² Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 119.

¹⁰⁸³ Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 223 – 225.

испитивањем сведока и стварног и претпостављеног значаја сведока за расветљење и решење конкретне кривичне ствари. У сваком случају, испитивач ће настојати да, од момента када се кривични догађај десио до момента када отпочиње испитивање сведока, временски период буде што краћи.¹⁰⁸⁴ Разлог таквог поступања лежи у настојању испитивача да предупреди деловање других лица на сведока, као и да благовременим испитивањем сведока отклони неповољне психолошке процесе који се састоје у потпуном или делимичном, трајном или привременом губљењу онога што је сведок опазио.¹⁰⁸⁵ Зато сведоку не треба оставити сувише времена за размишљање о догађају који је опажао, да схвати важност и значење свог опажања, да расуђује о последицама свог исказивања, или да под свесним или несвесним утицајем других сведока, или лица са којима долази у контакт, измени свој исказ. Испитивач би силно желео да му сведок казује о својим опажањима, а не о својим комплексним асоцијацијама до којих ће сигурно доћи услед неблаговременог предузимања ове радње.¹⁰⁸⁶

Изузетак јесу случајеви када је сведок превише узнемирен, у стању шока и страха после опаженог кривичног дела, или када трпи јак бол (у том случају са моментом отпочињања испитивања треба застати све док се сведок не смири и не дође до гашења афективног стања, односно док не буде способан да исказује). Понекад тај период опоравка и стабилизације може трајати више дана, а некад и неколико месеци (нпр. код жртава кривичног дела трговине људима, силовања, тешких саобраћајних незгода и сл.).¹⁰⁸⁷ Међутим, Водинелић сматра да се на основу овога не треба донети закључак да треба оклевати са првим испитивањем оваквих сведока, јер је богато форензичко искуство показало да сведоци баш тада, у стању афекта, могу дати исказе које можда не би пружили у смиреном стању.

¹⁰⁸⁴ Жарковић, М.: *Криминалистичка тактика*, 2010, стр. 112.

¹⁰⁸⁵ Аџимовић, М.: *Психологија злочина и суђења (судска психологија)*, 1987, стр. 220.

¹⁰⁸⁶ Vodinelić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 72.

¹⁰⁸⁷ Видети више: Атанасов, С.: Привремени боравак жртава трговине људима, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, Косовска Митровица, 2006, стр. 267. и 268.

Сведоци смо да је орган поступка понекад позивао сведоке и више дана након извршеног кривичног дела.¹⁰⁸⁸ Због тога је о веродостојности и поузданости таквих исказа тешко било шта рећи.

Тешко је са сигурношћу рећи колико ће испитивање сведока непрекидно и укупно трајати. То ће зависити, пре свега од природе полазних информација са којима испитивач располаже, места где се сведок испитује (могућности да се обезбеде тактичко-технички услови на лицу места, у стану и друго), карактеристика сведокове личности, припремљености, и знања и умешности испитивача. У сваком случају, испитивач би требало да предвиди оптималну количину времена за испитивање сваког сведока, и тиме избегне брзо испитивање. Сматра се да испитивање не би смело да траје краће од пола сата нити дуже од четири часа. Свако испитивање преко наведене границе повећава умор код сведока, а пропорционално са протоком времена расте и ниво сугестибилности сведока, што за последицу има контаминацију и фалсификовање исказа. Умор код одраслих лица наступа већ после једног часа, а код деце и старијих лица знатно раније, због чега је важно благовремено правити паузе. Паузе могу бити реализоване тако што ће сведоку бити дозвољено да устане са столице и прошета по службеној просторији, попије сок или кафу, руча, или ће му бити постављено више лакших питања за која је потребна мања концентрација и која ће тако допринети његовом одмору и релаксацији од сведочења.¹⁰⁸⁹ Планом испитивања требало би да се предвиде паузе после сваког питања и након извесног блока питања, тј. одређеног периода испитивања.

1.3.3. Врсте питања која могу бити постављена сведоку

У оквиру припрема за испитивање сведока, извесно време требало би посветити формулисању питања која ће бити постављена сведоку током његовог сведочења, јер су искуство и научна истраживања доказала да је сведочење ефикасније и успешније уколико се претходно размишљало о питањима која ће се поставити сведоку и уколико је неколико њих претходно формулисано. С обзиром на то да је сваки конкретни кривични случај спецификум за себе, тешко је унапред предвидети садржину и форму свих питања, али се у начелу могу дефинисати нека

¹⁰⁸⁸ Vodinečić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 7. и 75.

¹⁰⁸⁹ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, MUP RH, Zagreb, 1995, стр. 60.

основна питања и може се размотрити радослед њиховог постављања, као и фаза у којој би било најпогодније да се таква питања поставе.¹⁰⁹⁰

Сведоку се током испитивања може поставити више питања која процесни и криминалистички теоретичари деле на: дозвољена и недозвољена,¹⁰⁹¹ дозвољена и сугестивна,¹⁰⁹² отворена и сугестивна,¹⁰⁹³ допуштена, недопуштена, сугестивна, капциозна и дисјунктивна,¹⁰⁹⁴ отворена, специфична и сугестивна питања,¹⁰⁹⁵ отворена, конкретна, затворена и сугестивна или наводећа,¹⁰⁹⁶ итд. За потребе овог рада сва питања која се могу поставити сведоку током процеса испитивања поделићемо на допуштена, недопуштена и сугестивна. Допуштена су она питања која се односе на предмет доказивања и којима је циљ да се реално и у потпуности утврди правно релевантно чињенично стање у кривичном поступку, и на тај начин расветли и реши кривична ствар. У групу недопуштених питања убрајамо сва она која се не односе на предмет доказивања, док под сугестивним питањима сматрамо она у којима је садржано како на њих сведок треба одговорити. *Законик о кривичном поступку* дозвољава постављање сугестивних питања током *унакрсног испитивања* сведока на главном претресу (чл. 98. ст. 3. и чл. 402. ст. 6. ЗКП).¹⁰⁹⁷

а. Допуштена питања

Допуштена су сва она питања која доприносе истинитости и целовитости сведоковог исказа, која не утичу на суштину сведоковог одговора и не спутавају га у

¹⁰⁹⁰ Исто, стр. 83.

¹⁰⁹¹ Aleksić, Ž.: *Kriminalistika*, 1987, стр. 205. и 206.

¹⁰⁹² Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 53 - 63.

¹⁰⁹³ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Криминалистика*, Партненон, Београд, 1994, стр. 193. и 194.

¹⁰⁹⁴ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 120.

¹⁰⁹⁵ Groome, D.: *Priručnik za istražitelje povreda ljudskih prava*, Human Rights Press, Northborough, 2001, стр. 176.

¹⁰⁹⁶ Vranj, E.: *Saslušanje žrtava trgovine ljudima u svojstvu сведока*, *Kriminalističke teme*, број 1-2, Факултет за криминалистику, криминологију и сигурносне студије, Сарајево, 2012, стр. 63.

¹⁰⁹⁷ Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 225. и 226.

његовој спонтаности приликом сведочења. Допуштена питања доприносе прецизности, тачности и потпуности исказа сведока.¹⁰⁹⁸

Специфичност допуштених питања огледа се у томе што започињу у смислу девет „златних“ или основних питања криминалистике и што се постављају ради утврђивања битних елемената и обележја неког објекта или кривичног дела. На пример: „Реците нам шта се тада догодило на месту извршења?“, „Како је учинилац био обучен?“, „Где је учинилац стајао?“, „Када је кривично дело извршено?“, „С ким је учинилац био на лицу места?“, „Можете ли то објаснити?“ итд.

Допуштена питања представљају релативно најбезопаснију варијанту за утврђивање истине, јер ни на који начин не сугеришу како на њих треба одговорити, због чега током испитивања сведока треба инсистирати на њиховом што чешћем постављању.¹⁰⁹⁹ Наиме, њима се само усмерава пажња и мисаона активност сведока на одређене теме и детаље у погледу којих се жели добити одговор, с тим да је сведоку остављена потпуна слобода у погледу давања одговора на постављено питање, због чега их у криминалистици често називају и отвореним питањима.¹¹⁰⁰

Допуштена питања омогућују сведоку да се лакше концентрише и својим исказом пружи више чињеничних података о кривичном делу и учиниоцу, а којима се доказује постојање или непостојање правно релевантних и других чињеница које се утврђују у кривичном поступку.¹¹⁰¹

Када је сведок завршио са слободним излагањем у истрази, у другом делу испитивања, или на главном претресу, одмах после одговора на општа питања њему може бити постављено једно или више следећих питања ради комплетирања, прецизирања и контроле исказа.¹¹⁰²

¹⁰⁹⁸ Aleksić, Ž.: *Kriminalistika*, 1987, стр. 205.

¹⁰⁹⁹ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 211.

¹¹⁰⁰ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 53.

¹¹⁰¹ Vranj, E.: *нав. дело*, стр. 63.

¹¹⁰² Строгович, М.: *нав. дело*, стр. 154 – 156.

а.1. Допунска питања

Допунска питања постављају се ради добијања одговора о околностима о којима сведок није уопште говорио у свом слободном излагању, или је на претходно постављено питање изоставио да се изјасни о одређеним околностима. Разлог за такво поступање сведока може бити то да се важних околности није сетио, или је сматрао да исте околности нису важне, или зато што није хтео о њима да исказује. Из тога произилази да сведок ово пропуштање може учинити несвесно и ненамерно, што је најчешћи случај, али и свесно и намерно како би тиме помогао или наудио једној од странака у кривичном поступку. Понекад сведок може пропустити да реално и комплетно искаже на постављено питање зато што не жели да се уплиће у ствари које га се „не тичу“,¹¹⁰³ или због страха од освете учиниоца кривичног дела и слично. Веома је важно утврдити разлог пасивног понашања сведока приликом сведочења, а пре постављања допунских и других питања.

Уколико сведок тврди да је видео окривљеног у ресторану у ком је избила туча, допунско питање, на пример, могло би бити: „Где је окривљени у том моменту тачно стајао?“ или „Шта је окривљени у том моменту радио?“, „Где сте видели особу коју сте управо поменули?“ и слично.

а.2. Прецизирајућа питања

Прецизирајућим питањима називају се она питања која имају за циљ да се чињенице о којима је сведок већ говорио тачно одреде. Тако је могуће да после сведоковог излагања поједине битне околности остану нејасне, противречне, неразумљиве или недовољно одређене, због чега је оваквом сведоку неопходно поставити једно или више прецизирајућих питања. Ова питања, у односу на допуњујућа која се односе на околности или чињенице о којима сведок још није исказивао, постављају се ради конкретизовања и прецизног одређења чињеница о којима је сведок већ говорио у свом ранијем излагању, али недовољно тачно и конкретно. На пример, ако сведок тврди да је видео окривљеног одређеног дана, прецизирајуће питање могло би бити следеће: „У колико часова?“ „Колико је окривљени био удаљен од жртве?“ итд.

¹¹⁰³ Видети више: Ćirić, J.: Đenoveze sindrom, *Strani pravni život*, Institut za uporedno pravo, broj 1, Beograd, 2010, стр. 132.

С обзиром на то да су прецизирајућа питања тесно повезана са допуњујућим питањима, често их је тешко разликовати.

а.3. Подсећајућа питања

Подсећајућа питања усмерена су на то да сведоку помогну да се присети околности које је заборавио. Питања се састоје у томе да се сведоку који је заборавио неку чињеницу постављају питања о другим чињеницама, које су везане са чињеницом које се не може сетити. Подсећајућа питања постављају се о околностима које су се десиле истовремено, или су претходиле или следиле чињеницу коју је сведок заборавио. На овај начин се у памћењу сведока правилно репродукују чињенице које је заборавио, а истовремено избегава постављање сугестивних питања.¹¹⁰⁴

а.4. Контролна питања

Контролна питања постављају се ради провере правилности и тачности исказа сведока о некој чињеници коју је сведок саопштио. Контролна питања могу бити веома разноврсна и могу се односити на:

- извор сазнања – сведока ће увек питати одакле му је позната чињеница о којој сведочи уколико то није видљиво из самог исказа сведока, јер утврђивањем извора сазнања обезбеђују се услови за проверу правилности исказа сведока, и то пре свега у време самог испитивања, а понекад и касније у току даљег поступка;

- објективне околности опажања чињеница о којима је сведок сведочио, с обзиром на то да тврди да је приликом извршења кривичног дела видео или чуо одређену чињеницу. Сведока треба питати о конфигурацији терена, временским условима у којима је вршио опажање (да ли је било сунчано, ведро, кишовито, магловито, падао снег и сл.), добу дана када је вршио опажање (да ли је био дан или ноћ, зора, сутон), видљивости (добра или лоша), положају сведока приликом опажања и удаљености

¹¹⁰⁴ Поједини аутори не предвиђају ову врсту питања. Тако, Маговски, Н, Бужаровска-Лажетић, Г.; Калајџићев, Г.: *Казнено процесно право*, Академик, Скопје, 2011, стр. 202.

од опаженог објекта, трајању опаженог догађаја и свим другим околностима које су погодиле или отежавале опажање;¹¹⁰⁵

- податке на основу којих се може потврдити исказ сведока - примера ради, сведока питају о лицима која су била са њим када је посматрао кривично дело, или ко је још чуо то што тврди, затим где се налази ствар или документ кога се сведок сећа;

- остале доказе који су прикупљени – који постоје о кривичном делу и учиниоцу, а који потврђују или противрече исказу сведока. По потреби, сведоку се подносе ти докази, на пример, читају му се искази вештака, показују предмети кривичног дела;

- околности субјективне природе: због чега сведока треба питати о психофизичком стању у време опажања,¹¹⁰⁶ односно да ли је у моменту опажања био уморан или одморан, неиспаван, замишљен или забринут, да ли користи каква помагала за вид или слух и да ли их је у моменту опажања носио, као и какво му је било тада здравствено стање.¹¹⁰⁷

- разлоге за исправно разумевање опаженог (аперцепцију) - несумњиво је да сведок много боље опажа те чињенице, ако располаже одређеним знањем, искуством и квалификацијама о чињеницама које су предмет опажања, него неко ко не поседује претходне особине (нпр. фризер ће са много мање напора да примети да је учинилац приликом извршења кривичног дела разбојништва ради прерушавања носио перику, као што ће и аутомеханичар брже приметити одређене промене на мотору аутомобила од лица којем то није професија). Због тога ће сведоку увек бити постављено питање којим ће се настојати да се утврди основ правилног разумевања: „На основу чега то тврдите?“

- разлоге за тачно сећање – сведок зна да сваког дана пије лек у тачно одређено време, а баш у том моменту је чуо пуцањ из пиштоља из суседног стана којим је окривљени усмртио оштећеног, због чега може тачно да одреди време када је

¹¹⁰⁵ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 57.

¹¹⁰⁶ Наведену поделу контролних питања од слова „д“ до слова „ж“ наводимо према Peters. У: Vodinec, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 139 – 140.

¹¹⁰⁷ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 57.

извршено кривично дело, или сведок свакодневно иде у шетњу истом деоницом и при том зна удаљеност коју прелази у одређеном временском периоду, што за последицу има способност таквог сведока да са великом прецизношћу може да одреди колико је окривљеном требало времена да пређе (прехода или претрчи) наведену деоницу, и сл.;¹¹⁰⁸

- разлоге за учествовање у кривичном поступку и могућој заинтересованости за исход кривичног поступка – сведок жели да својим сведочењем допринесе утврђивању истине, или да обмане орган поступка тако што наводи околности које иду у корист једној од странака у кривичном поступку. За суд је од значаја да утврди постојање могуће намере лажног исказивања јер му то омогућује да правилно оцени исказ таквог сведока;

- искреност сведока – понекад је потребно проверити искреност сведока и разобличити његово лажно сведочење. У случају да се појави сумња у погледу сведокове добронамерности треба му поставити питања о чињеницама које су претходиле или следиле кривичном делу, односно о споредним околностима које су тесно испреплетене са суштинским околностима кривичног дела. Сведоку ће тада бити постављена питања, на пример о околностима везаним за временске прилике у којима се одвијало кривично дело, карактеристикама места извршења, међусобном положају учесника кривичног дела, месту са ког је опажао, изгледу учесника кривичног дела и слично. Треба напоменути да ће тада недобронамерном сведоку, односно оном који износи неистинита обавештења у свом исказу, бити веома тешко да објасни како то да се са високим степеном сигурности сећа оних битних околности које улазе у биће кривичног дела, а не и оних периферних које чине јединство са првим. Најчешће на питање зашто је то тако, лажљив сведок наводи да се тих споредних околности дела не сећа, што све указује на његову неискреност.¹¹⁰⁹

¹¹⁰⁸ На пример, лице које хода нормално (нити претерано брзо, нити претерано споро), деоницу од хиљаду метара, у просеку може да препешачи за око десет минута.

¹¹⁰⁹ Bender/Röder/Nack: *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, München, 1981, стр. 79 – 80. Nack, A.: *Vernehmungslehre, Kriminalistik*, 6/1995, стр. 399. У: Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 58. и 59.

а.5. Опште карактеристике допуштених питања

Питања која се постављају сведоку треба да буду општа, јасна, одређена и разумљива, недвосмислена, и разветна, релативно кратка и конкретна, тако формулисана¹¹¹⁰ да сведок види о чему треба да исказује,¹¹¹¹ прилагођена узрасту и интелектуалном и образовном нивоу сведока.¹¹¹² Са кратким питањима не треба сувише претеривати, иако су потребна и пожељна током узимања исказа од сведока. Уколико се кратка питања постављају сведоку сувише често, а при томе и изненада, онда она могу довести до деконцентрације сведока и тежег присећања сведока поготово у односу на важне детаље. Кратка питања смањују интелектуалну ангажованост сведока који се од стране испитивача претвара у објект испитивања, а психички пасиван сведок тешко се присећа опаженог.¹¹¹³ Исто тако, сувише детаљисана питања ограничавају слободу сведока у његовом излагању.

Међутим, питања не треба да буду обликована ни као дугачке реченице и у форми сложених реченичких контрукција, где се при томе за њихову формулацију користи неадекватна терминологија (правне формулације, технички термини, апстрактни појмови и високо-стручни изрази), јер исту сведоци обично не разумеју, а неретко се устручавају да кажу да им није позната.¹¹¹⁴ Коришћење претерано „службеног“ језика приликом стилизације питања за последицу може имати стварање психолошке баријере између сведока и испитивача, јер сведок може стећи осећај да га испитивач потцењује.¹¹¹⁵ Питања треба да се односе само на један предмет излагања сведока, због чега није добро формулисати питање у којем је садржано истовремено више питања. На пример: „Молим вас, реците нам шта се тада догодило, ко су учесници кривичног дела и какве су биле временске прилике у моменту извршења кривичног дела?“

¹¹¹⁰ Члан 98. став 3. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, број 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013.

¹¹¹¹ Строгович, М.: *Кривични судски поступак*, Научна књига, Београд, 1948, стр. 153.

¹¹¹² Simonović, В.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 1997, стр. 54.

¹¹¹³ Modly, D.; Petrović, В.; Korajlić, N.: *нав. дело*, стр. 39.

¹¹¹⁴ Simonović, В.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 54.

¹¹¹⁵ Modly, D.; Petrović, В.; Korajlić, N.: *нав. дело*, стр. 40.

Правилније је да се ово питање разложи и формулише као три одвојена и самостална питања. Нарочито треба избегавати питања која садрже изразе којима се упућује морални прекор сведоку, или придиковање и неслагање са неким личним ставом сведока, јер то може свесно или несвесно појачати одбрамбени став и у знатној мери ослабити, а понекад и онемогућити сарадњу сведока са правосудним органаима. Није добро обликовати питања у виду негативне формулације, или у погодбеном облику, јер се сведоку на тај начин отвара могућност да избегне одговор на постављено питање и то тако што ће рећи да се не сећа или да није ништа запазио од онога о чему се пита. На пример: „Да ли знате можда шта се десило...?“, „Да ли бисте нам могли рећи шта се десило ...?“ У првом случају најчешће одговор ће бити „Не знам шта се десило,“ а у другом „Не бих могао.“ Исправно је поставити питање: „Реците нам шта се догодило?“ и „Реците нам како се догодило?“

Треба избегавати да питања буду тако формулисана као да изгледа да исказ сведока није битан испитивачу, јер се таквим питањима утиче на слабљење мотивације сведока за сведочење (нпр. „Познато нам је да сте били на улазним вратима продавнице када је дошло до туче између продавца и једног купца, али ипак, да ли сте нешто запазили?“ Исто тако, питања треба да буду обликована да употребљени изрази не изазову код сведока одбрамбени став или неискрени одговор. Није добро да у питањима буду коришћени предимензионирани и пренаглашени термини који могу сугестивно да делују на сведока.¹¹¹⁶ Пример је експеримент који су извршили Loftus и Palmer 1974. године, када су након приказаног кратког филма о саобраћајној несрећи у којој су учествовала два аутомобила, питали две групе студената о брзини којом су се кретала возила учесници саобраћајне несреће. У зависности на који је начин било обликовано питање, односно да ли је питање садржавало израз да су се возила „разбила“, или су се „сударила“, или су се возила „смрסקала“, брзина возила је од стране студената различито процењивана. Они студенти којима је постављено питање које је садржавало појам „смрסקала“ у знатној мери су прецењивали брзину возила, за разлику од других студената у чијим питањима су коришћени други изрази.

¹¹¹⁶ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 54. и 55.

Оно што је посебно опасно код коришћења предимензионираних термина у питањима јесте и то што се кривични догађај модификује у догађај са тежом последицом и што се на тај начин меморија сведока, а самим тим и сам кривични догађај снабдевају новим (непостојећим) информацијама. Конкретно, тежа саобраћајна несрећа подразумева већу вероватноћу да је на лицу места присутно и сломљено стакло као траг кривичног дела, као и неки други трагови за које сведок због тога претпоставља да морају бити присутни на лицу места, иако исте сведок није запазио, нити су реално били присутни.¹¹¹⁷

б. Недопуштена питања

У групу недопуштених питања убрајају се она која се не односе на предмет оптужбе. То су она питања која ни у ком случају не доприносе утврђивању правнорелевантних чињеница у кривичном поступку. Напросто, та питања нису ни у каквој непосредној или посредној вези са кривичним делом и учиниоцем (на пример, сведок се испитује о саобраћајној несрећи коју је опажао, а оштећени га пита како је био обучен у моменту опажања, или да ли је писмен), па је више него очигледно да оваквим питањима по природи ствари и није место у кривичном поступку.¹¹¹⁸ Оваква питања најчешће ће сведоцима постављати лица која нису правнички едукована, као што је пре свега већина окривљених лица и оштећени, о чему је орган поступка дужан да води рачуна и да не допусти да иста буду постављена.

в. Сугестивна питања

Сугестивна питања исто тако спадају у групу недопуштених питања која *Законик о кривичном поступку* својим одредбама изричито забрањује, јер је у њима садржано како сведок на њих треба да одговори и јер се њима врши утицај на сведока и наводи се и подстиче да да тачно одређени одговор.¹¹¹⁹ Сугестивна питања су тако формулисана да директно или индиректно утичу на садржину одговора сведока и сугеришу му одговор.

¹¹¹⁷ Loftus, F. E.: Leading Questions and the Eyewitness Report, Cognitive Psychology, No. 7, *Academic Press, Inc*, Washington, 1975, стр. 562 - 565, на: http://www.cog.brown.edu/courses/cg195/pdf_files/fall06/Loftus1975.pdf доступно 12. 02. 2013.

¹¹¹⁸ Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, стр. 121.

¹¹¹⁹ Сугестија (lat. *suggestio*) - утицај, подстицање, наговор. У: Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, стр. 338.

Међутим, законодавац одустаје од стриктне забрањености да ова питања буду постављена сведоку у току целог поступка када се сведок *унакрсно испитује* на главном претресу.

Опасност сугестивних питања огледа се у томе што најчешће доводе до нетачних одговора и што сведок одговара на ова питања најчешће у складу са жељом испитивача. Сведок не репродукује своја реална запажања и доживљаје, већ износи оно што му је питањем сугерисано. Сугестиван утицај питањима најизраженији је када се сведок не сећа или се не сећа добро опаженог, или када му је опажено нејасно и неуверен је у погледу околности о којима сведочи.¹¹²⁰

Вилијам Штерн је 1904. године указао на проблем сугестивног деловања на сведока, истичући да се исказ сведока мора посматрати као производ примењене технике постављања питања и да такав исказ не може бити поуздан уколико је постављено питање у коме је садржано како на њега треба одговорити. Од 80-тих година XX века проблему сугестивности придаје се све већи значај, а број емпиријских истраживања од тада је знатно порастао.¹¹²¹

Штернову констатацију потврдило је више емпиријских истраживања. Нека од њих указала су на један до тада непознат проблем, тзв. проблем „продуженог сугестивног деловања“ претходно постављеног питања на сведоков исказ. Наиме, уколико је почетно питање формулисано тако да садржи одређену сугестију (било да испитивач полази од претпоставке да је истинито постојање неке околности која реално није постојала, или да не постоји одређени предмет или субјект који је био део криминалног догађаја), не само да ће такво питање довести до нетачног одговора сведока, већ је велика вероватноћа да ће се тај утицај испитивача пренети и на касније одговоре сведока. Најгоре од свега што је такав утицај касније у кривичном поступку тешко утврдити. Да би дошло до сугестивног утицаја на сведока понекад су довољне и минималне и суптилне промене у формулацији питања.¹¹²²

¹¹²⁰ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Лексикон криминалистике*, Врело, Београд, 1993, стр. 168.

¹¹²¹ Köhnken, G.: Suggestion und Suggestibilität, *Forensische Psychiatrie und Psychologie des Kindes- und Jugendalters*, Steinkopff Verlag, Darmstadt, 2003, стр. 368, на: http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-57383-5_30 доступно 02. 04. 2013.

¹¹²² Loftus, F. E.: *нав. дело*, стр. 560. и 561.

Сугестивна питања могу се поделити на: дисјунктивна, експектативна, одлучна, капциозна и надовезна.¹¹²³

в.1. Дисјунктивна питања

Дисјунктивна питања карактеристична су по томе што ограничавају могућност избора сведока у његовом одговору.¹¹²⁴ Постоје две варијанте ових питања: потпуно и непотпуно дисјунктивна питања.

Потпуно дисјунктивна питања не допуштају други одговор осим „да“ или „не“, док *непотпуно дисјунктивна питања* не искључују и друге могућности које нису обухваћене питањем. Постављањем потпуно дисјунктивног питања, на пример: „Да ли је учинилац у руци држао пиштољ, или не?“ настоји се раздвајањем појмова разјаснити шта је у конкретном случају тачно, а шта није. Уколико је тачно да је сведок присуствовао свађи када је дошло до рањавања оштећеног лица, тада је или видео да извшилац у руци држи пиштољ, или није видео. Потпуно дисјунктивна питања утолико су опасна што сам њихов спољашњи облик не сигнализира да је реч о недозвољеном питању, као што је то случај код других сугестивних питања где сама форма питања упозорава испитивача на њихову недозвољеност.

Потпуно дисјунктивна питања треба избегавати када год је то могуће јер нису уопште безопасна. Постављено потпуно дисјунктивно питање ограничава избор сведока приликом давања одговора и упућује сведока на тачно одређени одговор. Између две могућности сведок се несвесно опредељује за једну од понуђених варијанти, што можда не би учино да питање није постављено на овакав начин, односно можда би дао сасвим другачији исказ и одлучио се за неки трећи одговор. Искуство показује да по правилу сведоци одговарају на оваква питања са „да“. Уместо оваквих питања треба постављати безопасна, чисто одређена питања. Испитивање ће због тога дуже трајати, али ће бити верније и истинитије.¹¹²⁵

Код *непотпуно дисјунктивних питања* (нпр.: „Да ли је пиштољ који је био на столу марке „ЦЗ 99“ или „Збројовка?“), сведок се може одлучити не само за једну од понуђених алтернатива, већ може пружити одговор и о другим околностима које

¹¹²³ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 140 – 143. Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 62. и 63.

¹¹²⁴ Поједини аутори ова питања још називају и алтернативним питањима. У: Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Криминалистика*, 1994, стр. 194.

¹¹²⁵ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 213.

нису обухваћене овим питањем. Међутим, опасност код оваквих питања огледа се у томе што ова питања усмеравају одговор сведока према одређеним околностима које не морају бити део стварног чињеничног стања.¹¹²⁶ Постављање питања сведоку са истовремено понуђеним алтернативама, по правилу ће код сведока изазвати осећај задовољства и комодитета што у свом сећању не мора да настоји да пронађе и друге могућности, то јест да се присети стварно опаженог садржаја. По правилу постављено питање на овај начин у потпуности ће потиснути сећање на реално опажени пиштољ који је био марке „М-57“, тзв. „тетејац“.

в.2. Експектативна питања

Експектативна питања су она питања која упућују сведока на то какав се одговор од њега очекује и нужно траже од сведока да одговори са „да“ или „не“. Ова питања могу бити формулисана у потврдној и одречној форми. На пример, „Зар не, он је њега ударио?“ или „Зар не, он њега није ударио?“, или „Није ли он њега ударио?“, „Пиштољ је био поред вас?“ и слично.

в.3. Одлучна питања

Одлучна питања су она која недвосмислено сугеришу одговор сведоку који се од њега очекује. Илустарције ради таква питања могу бити постављена на следећи начин: „Да ли је аутомобил био зелене боје?“, чиме се доприноси попуњавању празнина у памћењу сведока и отклања његова колебљивост.

в.4. Капциозна питања

Капциозна питања су она код којих се полази од претпоставке да је сведок већ рекао нешто, саопштио одређену чињеницу и да је иста утврђена, иако о њој није уопште сведочио. Ова питања су најопаснија и најнеправилнија јер су тако формулисана да збуњују сведока и наводе га на нежељене одговоре.¹¹²⁷ Уместо да сведоку питање буде постављено: „Да ли је учинилац имао нешто на глави?“, испитивач пита сведока: „Које је боје била капа на глави учиниоца?“, мада претходно није утврђено да је учинилац уопште нешто носио на глави, или „Да ли је разбојник који је изашао из банке имао повез преко лица?“, иако претходно није утврђено да је то лице било и банци.

¹¹²⁶ Милић, Н.: *Полицијско саслушање осумњиченог*, Полицијска академија, Београд, 2006, стр. 87.

¹¹²⁷ Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, стр. 331.

в.5. Надовезна питања

Надовезна питања заснивају се на претходно добијеним необјективним одговорима сведока и из њих проистичу. Када је једном на постављено питање добијен сугестиван одговор, онда се надовезним питањима само напредује у процесу искривљавања сведоковог сећања.

С обзиром на то да се употреба сугестивних питања не може у потпуности искључити, као и да је њихово постављање на главном претресу током *унакрсног испитивања* допуштено, важно је пре њиховог постављања исцрпети све могућности коришћења дозвољених питања.¹¹²⁸ Сугестивна питања изузетно важе као подврста контролних питања онда када треба проверити сигурност сведока у погледу одговора који је претходно сведок дао на правилно формулисано питање. Питања која су сугестивног карактера не би требало постављати приликом првог испитивања сведока, нити детету или душевно заосталој особи.¹¹²⁹ Када се сугестивно питање поставља сведоку онда оно и одговор треба дословно унети у записник.¹¹³⁰ Сврха постављања сугестивних питања на главном претресу током унакрсног испитивања јесте да се провери веродостојност и поузданост исказа сведока и елиминише или ублажи чињенични или правни значај резултата остварених директним испитивањем.¹¹³¹

Треба напоменути да психички утицај на сведоково мишљење или вољу, може испитивач извршити не само специфичном формулацијом питања, већ и држањем, покретима, интонацијом гласа, нагласком, погледом и гестовима,¹¹³² коришћењем одређених помагала,¹¹³³ давањем, обећавањем или указивањем на награду коју ће сведок добити уколико „добро“ одговори на постављено питање, односно, неадекватним одобравањем или потврђивањем исказа сведока, слагањем

¹¹²⁸ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 87.

¹¹²⁹ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, стр. 62.

¹¹³⁰ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 144. и 145.

¹¹³¹ Sarajlija, S.: Položaj i uloga tužioca na glavnom pretresu, *Kriminalističke teme*, број 3-4, Факултет за криминалистичку, криминалну и сигурносну студију, Сарајево, 2011, стр. 127.

¹¹³² Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 87.

¹¹³³ Видети више: Bruck, M.; Ceci, S. J.; Francouer, E.; Renick, A.: Anatomically detailed dolls do not facilitate preschoolers' reports of a pediatric examination involving genital touching, *Journal of Experimental Psychology: Applied*, Vol 1(2), American Psychological Association, Jun 1995, стр. 95 – 109.

са сведоковим исказом,¹¹³⁴ пребацивањем,¹¹³⁵ и уопште, применом неадекватних техника испитивања.¹¹³⁶

1.3.4. Редослед или стратегија постављања питања

Након што је одређен циљ испитивања, означена тема или теме о којима ће се разговарати са сведоком, као и нека од питања, она основна формулисана, следећи корак јесте планирање и утврђивање стратегије или редоследа постављања питања током испитивања сведока.¹¹³⁷ Етимолошки посматрано, реч „стратегија“ води порекло од грчке речи *stratēgia* и дословно значи „наука о вођењу војске“, „вештина ратовања“ или „књига о вештини ратовања“.¹¹³⁸ Међутим, значење појма „стратегија“ у данашње време попримило је знатно шире одређење, па се у друштвеној науци и пракси овај израз користи да би се означила доктрина, широки систем научних знања, теорија, теорија и пракса, научна замисао, идеја и вештина, метод и акција, конкретан „развојни план“, упутство за акцију, друштвена игра, руководећи начин мишљења и деловања итд.¹¹³⁹ То значи да стратегија или планирани редослед постављања питања није низ случајно „набацаних“ питања на папиру, већ осмишљени начин мишљења и деловања, логички низ питања са јасно одређеним основним тежиштем на којем се темељи испитивање сведока, и који, када се следи омогућава да се мисаони ток излагања сведока прати и усмерава током целог сведочења.

¹¹³⁴ Garven, S.; Wood, M. J.; Malpass, S. R.: Allegations of Wrongdoing The Effects of Reinforcement on Children's Mundane and Fantastic Claims, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 85, No. 1, American Psychological Association, February 2000, стр. 38 – 49, на: http://digitalcommons.utep.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=james_wood доступно 15.11.2012.

¹¹³⁵ Brack, J.; Thomas, N.: *нав. дело*, стр. 182.

¹¹³⁶ Garven, S.; Wood, M. J.; Malpass, S. R.; Shaw, S. J.: More Than Suggestion The Effect of Interviewing Techniques From the McMartin Preschool Case, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 83, No. 3, American Psychological Association, June 1998, стр. 347 – 359, на: http://digitalcommons.utep.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=james_wood доступно 03.11.2012.

¹¹³⁷ Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 226 – 228.

¹¹³⁸ Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1991, стр. 850.

¹¹³⁹ Видети више: Стојковић, Б.: Различити приступи употреби појма стратегија у савременом добу, *Војно дело*, број 3, Министарство одбране Србије – Војноиздавачки завод, Београд, 2009, стр. 241-269.

Међутим, утврђени редослед питања не представља непроменљив шематски оквир који због своје кругости спречава креативност и слободу испитивача и онемогућава га да уважи новонастале околности и чињенице током сведочења.¹¹⁴⁰ У ствари, стратегија представља комплетан мултиваријантни план у којем је једна варијанта, према предвиђањима испитивача, најоптималнија, и која је због тога преточена у руководни низ питања која се постављају сведоку.¹¹⁴¹

Према Росу, постоје две основне стратегије (психолошка и логичка), или две врсте редоследа постављања питања.¹¹⁴²

Психолошки редослед постављања питања првенствено води рачуна о начину успостављања контакта са сведоком, одржавању константне мотивисаности сведока за сведочење и учешће у кривичном поступку. Због тога сведоку на самом почетку испитивања не треба постављати питања која ће код њега изазвати револт, сумњу или нелагодност, због чега би се он могао „повући у себе“ и можда због тога хтети да ускрати исказ и сарадњу са испитивачем. Питања би требало да буду распоређена тако да се најпре поставе она општа и лакша питања, а како сведочење буде напредовало, треба прећи на специфична и све тежа и осетљивија. Спорна питања, као и она осетљивог карактера којима се задире у личне ставове сведока, треба оставити за каснији ток сведочења, и постављати их тек након што је успостављено поверење и створена адекватна атмосфера која омогућује разговор и о таквим осетљивим темама. Сматра се да је погодан моменат за постављање деликатних питања у трећој четвртини сведочења. Треба знати да адекватно формулисано питање и постављено у правом моменту може понекад бити кључно за успех целокупног сведочења. Росо зато предлаже неколико типова неутралних питања која неће код сведока изазвати било коју врсту отпора, али ће ипак бити толико интригантна да ће сведока заинтересовати за сведочење. Посебно треба обратити пажњу да се постављају питања формулисана тако да сведок одговара најчешће са „да“, а свакако треба избегавати било какво моралисање и придиковање сведоку.

¹¹⁴⁰ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 84 - 86.

¹¹⁴¹ Стојковић, Б.: Различити приступи употреби појма стратегија у савременом добу, *Војно дело*, број 3, Министарство одбране Србије – Војноиздавачки завод, Београд, 2009, стр. 255.

¹¹⁴² Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 84 - 86.

Пракса показује да „тражење савета“ од сведока, или тражење да сведок обавести испитивача о неком догађају, искуству или да да своје мишљење, делује веома подстицајно на сведока који у том моменту осећа задовољство због уважавања његове личности и његовог мишљења од стране испитивача, и могућности да својим знањем може да допринесе решавању неког проблема. Понекад се сведок може обавестити о некој ситуацији, а потом питати шта он о томе мисли. Овде треба напоменути, да се сведок може питати само о некој ситуацији или догађају који нису везани за кривично дело поводом кога је сведок позван да сведочи, јер би у супротном било речи о недозвољеном сугестивном притиску на сведока.¹¹⁴³ Придржавајући се наведене стратегије, током сведочења константно треба пратити симптоматску слику сведока, и погодним питањима отклањати симптоме форензичке збуњености.

Логички редослед постављања питања је такав распоред који, као и код психолошке стратегије, уважава правило да се питања сведоку постављају сукцесивно: од општих и отворених ка специфичним и одређеним питањима, и од лакших ка тежим и деликатнијим, придржавајући се тзв. *технике левка*. Међутим, док психолошки распоред полази од потребе да се питањима створи позитивна атмосфера и успостави контакт са сведоком, логички редослед примарно полази од потребе да се кривично дело у потпуности разјасни по свим сегментима, уважавајући при томе логику сведока. Логички редослед питања настаје на основу анализе предмета који се истражује, и потребе да се створи што адекватнији мисаони оквир кроз који ће се сведок водити ка добијању истинитог исказа.

То значи да ни редослед, а ни садржај питања нису случајни, већ су резултат потребе да се дође до што више сазнања о структури и ширини обавештења са којима сведок располаже, затим интензитета његовог става или ставова које заступа током сведочења, као и личне заинтересованости за исход кривичног поступка, доследност у сведочењу, и уопште о свему ономе што је сведок опажао. Логички редослед и садржај питања треба да буду прилагођени представи сведока о кривичном делу и учиниоцу, поређани тако да омогућавају сведоку да на што

¹¹⁴³ Loftus, F. E.: *нав. дело*, стр. 562 - 565.

природнији начин следи ток својих мисли, идући од једног до другог питања.¹¹⁴⁴ Обично су неадекватан редослед и лоше формулисана питања последица слабе припремљености испитивача и недовољно искоришћене фазе првог контакта за добијање комплетне слике о личности сведока.¹¹⁴⁵

1.3.5. Предочавање доказа сведоку

Током испитивања сведока може се појавити потреба да се сведоку предочи више доказа чију аутентичност треба да потврди. Уколико је реч о једном или мањем броју сведока и мањем броју доказа, предочавање доказа неће представљати претерано захтеван задатак за испитивача. Међутим, уколико испитивач жели да предочи већем броју сведока већи број доказа, фотографија или видео снимака сачињених током предузимања увиђаја или вршења других доказних радњи, затим скице, предмете или макете, претходно је потребно да се темељно припреми, евентуално обезбеди адекватна техничка средства за њихову презентацију (нпр. обезбеди преносни рачунар, графоскоп, епидијаскоп, пројектор и друга адекватна техничка помагала).

На првом месту неопходно је да одреди којем сведоку ће бити показан који од доказа и којим редоследом. На пример, ако је током вршења увиђаја или претресања стана направљено више десетина или стотина фотографија, оне се неће све предочавати сваком од сведока. Због тога ће бити потребно да се претходно изврши селекција међу сведоцима по значају њиховог исказа за доказивање тезе коју испитивач заступа у поступку и по значају фотографија и других доказа који поткрепљују исказ сведока о предмету доказивања. Практично то би значило да је пре предочавања доказног материјала потребно да испитивач сачини списак доказа по броју и опису и одреди сведока који ће потврдити њихову аутентичност, односно сачини писмени план са свим доказним материјалом поређаним у колоне, како би се могли пратити докази који су предложени и изведени, а који нису.

¹¹⁴⁴ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, стр. 86.

¹¹⁴⁵ Modly, D.; Petrović, B.; Korajlić, N.: *нав. дело*, стр. 39.

Један од начина јесте да се сваком сведоку и доказу додели број и онда одреди од ког до ког броја и о којем доказу ће сваки од сведока да сведочи. На овај начин испитивач ће имати јасан преглед свих сведока и доказа.¹¹⁴⁶

1.3.6. Обезбеђивање техничких уређаја за пренос слике и/или звука или бележење исказа сведока

Техничка средства која се користе за испитивање сведока на даљину морају бити одговарајућег квалитета. Савремена технологија је толико напредовала да је сведочење помоћу ових уређаја лакше него икад пре. Програм „Скајп“ (Skype) и преносни компјутери са минијатурним камерама (лаптопови) омогућавају да се сведок испита на било којем месту ван суднице.¹¹⁴⁷ Међутим, без обзира на изражени напредак савремене комуникацијске технологије, још увек су присутна извесна ограничења која онемогућавају оне који испитују сведока да стекну адекватан утисак о веродостојности сведока, као у случају када би сведок сведочио у судници. Наиме, код овог начина испитивања присутна су одређена временска кашњења између звука и слике, услед чега се говор, односно изговорена реч не поклапа у потпуности са фацијалном експресијом сведока. Ипак, не треба занемарити околност да се на овај начин спречава непосредан контакт сведока са окривљеним и смањује могућност ретрауматизације сведока.¹¹⁴⁸

Приликом одлучивања да ли ће се сведок испитати на наведени начин, орган поступка треба да процени шта жртвује (нпр. да ли ће камера да прикрије све оне једва приметне и суптилне знаке у понашању сведока који чине да сведок изгледа рањив, стидљив, суздржан, уплашен и слично), а шта добија коришћењем ове технологије, и да у зависности од оцене предузме више одговарајућих мера како би били створени адекватни услови за ефикасно сведочење.

¹¹⁴⁶ Twiss, M. R.: A View from the Bench Keys to a Successful Direct Examination, *The Army Lawyer*, April 1, 2007, стр. 31.

¹¹⁴⁷ Cowan, M. B.: Children in the Courtroom: Essential Strategies for Effective Testimony by Child Victims of Sexual Abuse, *The Army Lawyer*, February 1, 2013, стр. 8.

¹¹⁴⁸ *Uloga svedoka i žrtava u procesuiranju ratnih zločina* (priređivači Mihailović, J. i Resanović, A.), Centar za antiratnu akciju, Beograd, 2003, стр. 135. и 136. Landström, S.: *CCTV, Live and Videotapes, How Presentation Mode Affects the Evaluation of Witnesses*, University of Gothenburg, Gothenburg, 2008, стр. 32, на: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/9905/1/Landstrom_dissertation.pdf, доступно 05.10.2015.

На пример, да обезбеди одговарајуће лице које ће да рукује уређајем за пренос слике и звука на месту на коме сведок сведочи, одреди службено лице које ће бити са сведоком током сведочења и које ће контролисати законитост предузимања радње испитивања, евентуално обезбеди стручно лице које ће вршити испитивање, обезбеди коришћење монитора у судници како би све странке у поступку, судија и чланови већа и јавност видели и чули сведока, и предузме друге мере које доприносе заштити сведока и објективности предузете радње.¹¹⁴⁹ О наведеним околностима треба водити рачуна и када се сведок испитује посредством телевизије затвореног типа. Средства за бележење исказа са данашњим развојем технике нису спорна. Могу се користити мали магнетофони, видео камере, преносни компјутери и писаће машине.

1.3.7. Испитивач и његове карактеристике

Сведока у току кривичног поступка по правилу испитује више лица. У зависности од стадијума и фазе поступка то могу бити следећи процесни субјекти:¹¹⁵⁰

- у истрази, у улози испитивача који непосредно поставља питања и руководи испитивањем сведоку по правилу се јавља јавни тужилац, изузетно припадник полиције, а окривљени и његов бранилац или оштећени само онда када им јавни тужилац дозволи да непосредно постављају питања сведоку;
- у фази припремања главног претреса сведока може испитивати председник већа, судија члан већа или судија за претходни поступак на чијем се подручју сведок налази;
- на главном претресу, или на претресу пред жалбеним већем сведока првенствено испитију странке, бранилац и оштећени, а могу и председник и чланови судског већа, пуномоћник или законски заступник оштећеног, вештаци и стручна лица.

¹¹⁴⁹ McDonald, E.; Tinsley, Y.: Evidence Issues, *The Canterbury Law Review*, Vol. 17, 2011, стр. 135 – 137.

¹¹⁵⁰ Атанасов, С.: *Техника суочење сведока у кривичном поступку*, стр. 254. и 255.

Из наведеног видимо да се у улози испитивача могу појавити како лица која располажу правничким и стручним знањима неопходним за правилно реализовање радње испитивања сведока, тако и лаици којима о начину испитивања сведока није ништа познато (нпр. окривљени и оштећени не поседују знања о томе која питања је дозвољено, а која није дозвољено постављати сведоку у различитим фазама поступка).

Да би испитивач могао да поставља адекватна питања сведоку и прати његово понашање, уопште постигне жељени циљ испитивања и правилно цени исказ сведока, неопходно је да располаже одређеним способностима.¹¹⁵¹ Пре свега, неопходно је да испитивач има богато практично искуство у испитивању сведока, стрпљење, способност брзог размишљања и расуђивања, добро памћење, емпатију и знања из примењене психологије како би се могао прилагодити сведоцима различитих индивидуалних карактеристика који долазе из различитих друштвених и професионалних средина.¹¹⁵² Испитивач мора бити интелигентан, методичан и практичан, доследан и упоран, оштроуман, мудар и хладнокрван, озбиљан и миран у свакој ситуацији, објективан, правичан и истинољубив, способан да комбинује и отклања грешке у интерпретацији сведока, човечан у опхођењу, са тоном разговора увек прилагођеним тактичкој ситуацији, природан у опхођењу са сведоцима. Понашање испитивача према сведоцима мора бити љубазно, али и одлучно и строго, у границама законских овлашћења.

Насупрот наведеним позитивним карактеристикама, испитивач никако не сме да буде неуљудан и циничан, саркастичан, груб и тврдоглав, непопустљив према сведоцима, да их понижава и вређа, пада у афективно стање, губи присуство духа и показује своја осећања током испитивања сведока.¹¹⁵³ Нарочите способности испитивача чине га експертом у његовој професији: да региструје исказ сведока у вербалном и невербалном облику, да уочене знакове спољашњих манифестација невербалног карактера у понашању сведока (тзв. симптоматску слику) правилно протумачи (нпр. правовремено и тачно уочи промене у гласу, нервозу или збуњеност

¹¹⁵¹ Grasberger, R.: *нав. дело*, стр. 112.

¹¹⁵² Hinojosa, V.A.: *El interrogatorio policial*, Instituto de Estudios de Policia, Madrid. У: Полицијско испитивање, из страних часописа, превела Д.Јесић, *Безбедност*, број 1, Београд, 1980, стр. 284. и 285.

¹¹⁵³ Modly, D.; Korajlić, N.: *Kriminalistički rječnik*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2002, стр. 637.

сведока),¹¹⁵⁴ да на основу њих и исказа сведока закључи о истинитости исказа сведока. У пракси преовлађује схватање да самом чињеницом што се неко појављује у улози испитивача и/или процесног руководиоца радње испитивања нужно поседује способности неопходно потребне да добро испитује сведока. Такво схватање полази од погрешне претпоставке да је реч о урођеној вештини коју неко или има или нема, а која се због тога што је ствар природног талента не може накнадно научити. Без обзира на тачну тврдњу да сваки испитивач кроз праксу стиче и развија неки само њему својствен „стил“, без темељног познавања закона људског понашања, испитивач неће моћи у потпуности да постигне жељени циљ. Вештина испитивања сведока може се научити само континуираним стручним усавршавањем, специјализацијом, која би подједнако обухватила теоријске и практичне аспекте испитивања сведока и вежбе у пракси.¹¹⁵⁵

2. НЕКА ТАКТИЧКА ПРАВИЛА ОД ЗНАЧАЈА ЗА ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА

2.1. Давање поуке сведоку

Поука која се даје сведоку пре сваког његовог испитивања је са психолошког аспекта од изузетног значаја за крајњи исход и успех испитивања. Стога је увек препоручљиво да се за давање поуке обезбеди довољно времена, јер време које се тада утроши поново се враћа током испитивања сведока о предмету доказивања. Наиме, сведок је након што му је адекватно дата поука од стране органа поступка спремнији да целовитије исказује, него што је то после кратке и рутинске поуке која се некада брзо саопшти. Због тога је нужно да се поука не саопштава једноличним тоном (тј. у рутинском маниру), јер такав начин не побуђује пажњу код сведока и не мотивише га на тачно исказивање, а искуства која долазе из разговора са сведоцима указују да разумно и њиховим способностима прилагођено указивање на потребу да

¹¹⁵⁴ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Лексикон криминалистике*, Врело, Београд, 1993, стр. 281.

¹¹⁵⁵ Roso, Z.: *Informativni razgovor i intervju*, MUP RH, Zagreb, 1995, стр. 301. Атанасов. С.: Техника суочење сведока у кривичном поступку, тематски зборник – научно истраживачки пројекат „*Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој*“ за период 2013 – 2015, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2015, стр. 254 – 255.

реално и целовито сведоче уз истовремено указивање на штетност погрешног или лажног исказивања додатно их мотивише да истинито сведоче.¹¹⁵⁶

Садржај поуке која се даје сведоку треба да буде такав да буде разумљив и прилагођен искуству и интелектуалном развоју сведока коме се поука даје,¹¹⁵⁷ због чега евентуално претходно штампане поуке које би сведок читао не могу по правилу да задовоље претходно наведене захтеве.¹¹⁵⁸ Поука која се даје сведоку мора да се саопшти разумљивим језиком у виду кратких реченица и са мало апстрактних појмова, јер опште упутство сведоку да је неопходно да своје податке саопшти на записник може бити толико апстрактно да многи сведоци неће схватити шта се под тим подразумева, због чега нешто конкретније формулације питања,¹¹⁵⁹ као, на пример, „Реците нам ваше име и презиме“, „Који је ваш ЈМБГ?“, „Како се зове ваш отац или мајка?“ „Када сте рођени?“ „Где сте рођени?“ и слично, чине се много бољим решењем, од уопштеног наглашавања да је неопходно да сведок саопшти на записник личне податке ради његове идентификације.

2.2. Криминалистичко-тактичка правила суочења сведока

Суочење је са криминалистичко-тактичког аспекта веома захтевна радња коју је неопходно темељно припремити и детаљно испланирати. Због могућности сугестивног утицаја којег суочени не морају увек бити свесни, као и тајног договора између недобронамерних сведока и окривљеног који је понекад веома тешко открити, ову радњу треба предузимати изузетно и само онда када другим претходно предузетим радњама није било могуће отклонити разлике и противречности о важним чињеницама које су предмет доказивања у конкретном кривичном поступку, а о којима су лица која се суочавају, раније различито исказивала.¹¹⁶⁰

¹¹⁵⁶ Arntzen, F.: *Vernehmungspsychologie, Psychologie der Zeugenvernehmung*, Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1978, стр. 4.

¹¹⁵⁷ Clages, H. (Hrsg.): *Der rote Faden: Grundsätze der Kriminalpraxis*, Kriminalistik Verlag, Verlagsgruppe Hüthig Jehle Rehm, Heidelberg, 2004, стр. 201.

¹¹⁵⁸ Brack, J.; Thomas, N.: *нав. дело*, стр. 169.

¹¹⁵⁹ Arntzen, F.: *нав. дело*, стр. 4.

¹¹⁶⁰ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 236. и 238.

2.2.1. Припремање радње суочења

Приликом припремања радње суочења, осим општих припремних радњи које се тичу детаљног проучавања кривичног предмета, ради констатовања разлика и противречности у исказима сведока, односно окривљеног, и упознавања са специфичностима личности лица која треба суочити, неопходно је предузети и више других, по својој природи специфичних радњи којима се плански и на систематичан начин стварају услови за ефикасно суочавање (примену оптималног тактичког начина суочења и доследно спровођење стратегије суочења).¹¹⁶¹ На основу анализе записника о испитивању сведока, односно записника о саслушању окривљеног (уколико се суочава са сведоком) и констатовања неслагања у њиховим исказима у вези са важним чињеницама, формулишу се питања која ће бити постављена суоченим лицима током њихове конфронтације и утврђује редослед њиховог постављања.¹¹⁶²

Питања је најбоље писмено прецизирати у виду табеле, ради њихове прегледности и остваривања поступности приликом њиховог постављања. Поред питања поређаних одређеним редоследом, у табели треба концизно да буду наведени и одговори суочених, чињенице у вези са којима су суочени раније различито исказивали, чињенице које треба питањима разјаснити и број странице списка где се налазе чињенице о којима суочени различито исказују.¹¹⁶³ Табела је само део укупног плана ефикасне припреме и реализације радње суочења. Упознајући се са карактеристикама личности сведока, односно окривљеног, разматра се и доноси одлука о учествовању сведока у радњи суочења.¹¹⁶⁴ Уколико има више сведока и окривљених, одређује се који сведок, односно окривљени ће се са ким суочавати, којим редоследом и коме ће првом бити постављено питање. Постоје мишљења да уколико се суочавају сведоци, први треба да одговара увек онај у чији се исказ више верује, односно чији је исказ веродостојнији, а када се суочава окривљени са

¹¹⁶¹ Атанасов, С.: *Техника суочење сведока у кривичном поступку*, стр. 248 – 251.

¹¹⁶² Brack, J.; Thomas, N.: *нав. дело*, стр. 150.

¹¹⁶³ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 237.

¹¹⁶⁴ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 445.

саучесницима и сведоцима, прво треба да се саучесници суочавају са окривљеним, а тек потом са сведоцима.

Међутим, редослед суочења сведока треба да зависи искључиво од карактеристика суочених лица (нпр. да ли је реч о претежно интелектуалном или осећајном бићу),¹¹⁶⁵ тактичких правила и фактичке оцене испитивача да ће на тај начин постићи циљ због ког предузима суочења. Као и у сваком другом случају када се испитију сведоци, треба се клонити крутих формула, јер такво поступање није у духу правила криминалистичке тактике и може бити контрапродуктивно за успех суочења. Код добронамерних сведока који се суочавају ради контролисања њихових исказа питање редоследа суочавања се не поставља.¹¹⁶⁶

Треба и тада знати да без обзира на сву добронамерност сведока, несигурне сведоке не треба суочавати, јер ће под утицајем оног другог, самоувереног и ауторитативног сведока (нпр. надређеног) променити свој истинит исказ.¹¹⁶⁷ Тим пре, оваквог колебљивог сведока не треба суочавати са недобронамерним сведоком или окривљеним који је искусан лажов, јер ће код њих на тај начин ојачати енергија отпора и истрајност у фалсификовању истине.

У зависности од тактичких препорука и личних карактеристика суочених, треба одредити место и време суочења.¹¹⁶⁸ За ту намену треба евентуално посебно опремити просторију у којој се врши суочење (нпр. аудио-видео техником и др.). Сматра се да суочење по правилу не треба вршити у затвору и у болници. Наиме, затворски амбијент сам по себи доводи до узнемирености сведока који без обзира на то колико је сигуран у своје тврдње, због ненавикнутости на затворску средину (нпр. на униформисане чуваре, гвоздена врата, зецкање кључева и сл.), настоји да што пре оконча суочење и напусти затворске просторије, најчешће на штету истине.

¹¹⁶⁵ Modly, D.; Korajlić, N.: *нав. дело*, стр. 631.

¹¹⁶⁶ Vodinić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 166 - 168.

¹¹⁶⁷ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 252.

¹¹⁶⁸ Brack, J.; Thomas, N.: *нав. дело*, стр. 150.

Суочење не треба предузимати ни у болници, јер се рањенику или лицу које је на самрти даје готово „ауреол светости“¹¹⁶⁹ и непогрешивости што делује сугестивно на другог суоченог.

Такође, суочење у судници током главног претреса пред судским већем треба избегавати, јер због присутности јавности суочени ће тешко признати пред већим бројем лица¹¹⁷⁰ да оно што је претходно изјавио (на пример, јавном тужиоцу у истрази) не одговара делимично или у потпуности истини и тиме дозволити да други суочени тријумфује. Због тога, службену просторију јавног тужиоца можемо сматрати најповољнијим местом за суочење.¹¹⁷¹ Уколико се уважи мишљење појединих криминалиста који сматрају да би испитивач требало да стоји на нешто вишем нивоу у односу на лица која се суочавају, јер му тај положај омогућава да на најбољи начин прати и контролише симптоматску слику суочених,¹¹⁷² требало би услове у просторији прилагодити том захтеву. Уколико се очекује да ће током суочења бити покушаја договарања између суочених лица ради усклађивања њихових одговора (између недобронамерних сведока или сведока и окривљеног), испитивач треба да предузме заштитне мере и по могућности ангажује помагача, који ће имати задатак да заједно са испитивачем контролише понашање суочених лица.¹¹⁷³ На пример, јавни тужилац може посматрати једног суоченог, а помагач другог или јавни тужилац може посматрати лица суочених, а помагач њихова тела.¹¹⁷⁴

Мишљења смо да би у ситуацијама када се очекује опструкција суочења, ток суочења требало снимити аудио-видео техником, што би накнадно омогућило адекватну оцену резултата суочења. Наиме, уколико се сведоци „гледају у очи“ током суочења, поставља се питање како испитивач који сам предузима радњу

¹¹⁶⁹ Altavilla, E.: *Sudska psihologija*, I, interni prevod, стр. 277. и 278.

¹¹⁷⁰ Алексић, Ж.; Шкулић, М.: *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 214.

¹¹⁷¹ Aleksić, Ž.: *Kriminalistika*, Naučna knjiga, Beograd, 1987, стр. 212.

¹¹⁷² Према мишљењу Tomson-а и Louwage-а. У: Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 238.

¹¹⁷³ Brack, J.; Thomas, N.: *нав. дело*, стр. 151.

¹¹⁷⁴ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 238.

суочења и стоји поред њих, може приметити све елементе фацијалне експресије и контролисати друге елементе симптоматске слике суочених лица.

Коришћење аудио-видео технике чини нам се као право решење у том случају. Пре самог чина суочења, још једном у кратком разговору треба проверити истрајност сведока у његовим тврдњама, односно утврдити да ли остаје при ономе што је претходно изјавио о чињеницама о којима ће у наредном моменту бити суочен са другим лицем, како не би учествовањем колебљивог сведока онај други суочени (окривљени или недобронамерни сведок) уместо да призна кривицу, тј. одустане од лагања, само појачао своју енергију отпора. Неретко, када се сведоку саопшти да ће бити суочен са другим сведоком или окривљеним, дешава се да пре самог суочења, сведок делимично измени или у потпуности одустане од свог претходно датог исказа.¹¹⁷⁵ Уколико је могуће утврдити разлоге због којих се сведок тако понаша (нпр. сведок осећа узнемиреност или бојажљив је) и исте је могуће брзо отклонити, треба наставити са даљим припремама за суочење. Међутим, уколико се утврди да сведок одустаје од суочења због страха од одмазде од окривљеног или његових сарадника, ШТО није могуће ефикасно елиминисати, било би илузорно инсистирати на суочењу оваквог сведока. Уводном разговору треба посветити посебну пажњу и за њега оставити довољно времена, како би се могло одговорити на сва постављена питања сведока пре него се пређе на непосредно суочење. На сваки начин треба избећи рутинско поступање, јер је реч о веома стресној ситуацији за сведока.¹¹⁷⁶ Има мишљења да сведоку, пре него што уђе у службену просторију и пре него што буде постављен у положај за суочење, не треба саопштавати да ће бити суочен са другим лицем како би суочење имало „ефекат изненађења“,¹¹⁷⁷ као и због онемогућавања да сведок евентуално унапред припреми своје одговоре.

¹¹⁷⁵ Vodinelić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 600. и 601.

¹¹⁷⁶ Brace, A. N.; Pike, E. G.; Kemp, I. R.; Turner, J.: Eye-witness identification procedures and stress: a comparison of live and video identification parades, *International Journal of Police Science & Management* Volume 11, No. 2, стр. 191. на: <http://psm.sagepub.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 15.02.2015.

¹¹⁷⁷ Кривокапић, В.; Жарковић, М.; Симоновић, Б.: *Криминалистика тактика*, ВШУП, Београд, 2005, стр. 348.

2.2.2. Начин суочења сведока

Након што су лица која се суочавају заузела положај за суочење и након што су обавештена о начину вршења радње суочења (да ће им питања бити постављана сваком понаособ и да уколико желе да поставе питање другом суоченом да то могу учинити само по одобрењу испитивача, односно упозорени да могу говорити, само након што им буде постављено питање, те да другог суоченог не смеју прекидати, „упадати му у реч“ или се свађати), од њих ће се захтевати да наизменично одговоре на постављена питања испитивача, односно „да један другоме понове своје исказе о свакој спорној чињеници или околности и да расправљају о истинитости онога о чему су исказивали“.¹¹⁷⁸ У случају да постоји оправдана сумња у добронамерност суочених лица, испитивач ће их додатно упозорити да није дозвољено договарати се и да ће сваки покушај у том правцу бити откривен и спречен. Испитивач поставља питања у складу са претходно сачињеним планом и утврђеном стратегијом испитивања. Питања се постављају наизменично суоченима, све док се не добију одговори на сва планирана питања. Сваки сугестиван утицај треба спречити, као и да се суочење претвори у међусобну свађу, осим ако то није део тактике суочења.

Суочени током суочења стоје један наспрам другог и то тако, да се међусобно „гледају у очи“, а ако постоји опасност од њиховог договарања, може им бити наређено да гледају у страну, поред другог суоченог.¹¹⁷⁹ Резимирајући њихове исказе и посматрајући њихово понашање, испитивач ће доносити закључке о истинитости онога што исказују. Тако се сматра да не говори истину онај суочени који гледа у страну, а не другог суоченог у очи или спушта поглед, претерано се зноји, тешко и често гута пљувачку, тешко дише, суше му се уста,¹¹⁸⁰ црвен је у лицу,¹¹⁸¹ тресе ногом, ћутљив је, и слично.¹¹⁸²

¹¹⁷⁸ Атанасов, С.: *Техника суочење сведока у кривичном поступку*, стр. 251 – 254. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, 2014, стр. 292.

¹¹⁷⁹ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 167.

¹¹⁸⁰ Може бити речи и о типичним симптомима панике и плашљивости насталим услед форензичке збуњености.

¹¹⁸¹ Може се радити о еритрофобији (грч. erythrós, phóbos) или болесном страху сведока да ће се у одређеној ситуацији зацрвенити и на тај начин одати своје душевно стање, па због тог страха реагује у несигурним ситуацијама тако што поцрвени у лицу, а не због тога што лаже. У: Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1991, стр. 289.

Међутим, треба знати да и најдобронамернији сведок који жели да својим исказом допринесе утврђивању и разјашњавању супротности у вези са чињеницама које су спорне, услед начина на који се реализује суочење, места где се реализује, присутности других лица, упорног лагања другог суоченог, може да реагује на сличан начин.¹¹⁸³ Поготово што има читав низ људи који и када говоре истину не могу другога да гледају у очи, као и да ово „гледање у очи“ као средство за долажење до истине јесте меродавно само код добронамерних суочених лица, а не и у случају где је реч о искусном лажљивцу.¹¹⁸⁴ Искусан лажљивац свестан своје намере да неистинито исказује, припрема одговоре на могуће примедбе, због чега често изгледа много сигурнији у својим одговорима од сведока који истинито исказује, а који је изненађен упорношћу лажљивца и који због тога помишља да се можда и преварио у својим опажањима.¹¹⁸⁵ Стога, сигурност у излагању не мора увек бити доказ истинитости онога што суочени исказује, јер искусни лажљивац и претходно подучени недобронамерни сведок често су у свом исказивању мирнији, одлучнији, уопште сигурнији од сведока који говори истину.¹¹⁸⁶

Дезоријентацији сведока који говори истину нарочито доприноси питање постављено од стране другог суоченог који лаже и који је вичан оваквим ситуацијама: „*Zar se ne seћаш да је тако било?*“ На овај начин искусан лажов своје говору даје изглед природности, а сведок који говори истину се додатно збуњује и обесхрабрује.¹¹⁸⁷ Исто тако, код сведока који је у заблуди, по правилу није могуће приметити ни најмање знакове несигурности, јер је он дубоко убеђен и верује да је то што исказује истина. Суочење је у начелу корисно предузети само онда када је већ примећена несигурност испитиваног лица, макар и у погледу најмањих, за разјашњење кривичног дела споредних околности, односно суочење ће дати

¹¹⁸² Савић, Ј. П.: *Теорија судских доказа у кривичним делима*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1886, стр. 254. Овај аутор сматра да је могуће да неко лице вежбом поправи своје говорно умеће, али ко је тако природом створен, ни највећа вежба не може му помоћи у томе.

¹¹⁸³ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 445.

¹¹⁸⁴ Grasberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, Sarajevo, 1958, стр. 209.

¹¹⁸⁵ Altavilla, E.: *Sudska psihologija*, I, interni prevod, стр. 266.

¹¹⁸⁶ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 445.

¹¹⁸⁷ Altavilla, E.: *Sudska psihologija*, I, interni prevod, стр. 266.

результате само ако се једно од суочених лица осећа принуђеним да делимично или у потпуности повуче свој раније дати исказ. Уколико се суочено лице повлачи због тога што је његов исказ заснован на лажи, по правилу долази до појачаног узбуђења и страха да ће лаж бити откривена, због чега слаби неопходно потребна енергија отпора за ново психичко оптерећење. Слабљење енергије најчешће се манифестује у видљивим знацима несигурности, иако може да се покаже и у претераној говорљивости. Само видљиви знаци несигурности су од значаја за вредновање сазнања добијених суочењем.¹¹⁸⁸ Уколико се током суочења сведока са окривљеним, окривљени одлучи да саопшти своје признање, са суочењем треба прекинути како би признање било дато у форми саслушања, а ако је потом неопходно поново разјаснити неке спорне и важне чињенице које су сада произашле из изјаве окривљеног, са суочењем се може наставити.¹¹⁸⁹ Током суочења, испитивач ће одржавати ред и дисциплину суочавања, али понекад, само привидно свесно и намерно ради долажења до нових чињеница, може дозволити да, суочени слободно разговарају. Слободан разговор може, и најчешће јесте, у афективном стању, па суочени могу у љутњи и непромишљености саопштити оно што не би у мирној атмосфери.¹¹⁹⁰

2.3. Криминалистичко-тактичка правила препознавања лица или предмета од стране сведока

Потврђена правила криминалистичке тактике имају за циљ да обезбеде законито и професионално вршење радње препознавања и допринесу објективизацији постигнутих резултата, односно отклоне неповољне утицаје који могу довести до погрешних препознавања лица или предмета, и самим тим до погрешног сумњичења неког лица. Иако је *Закоником о кривичном поступку* утврђен општи процесни оквир предузимања радње препознавања, на питања као што су: која лица или предмети с обзиром на своје карактеристике треба да буду део врсте која се предочава сведоку, каква сличност између тих лица или предмета треба постојати, колико лица или предмета треба укупно предочавати сведоку, какав

¹¹⁸⁸ Grasberger, R.: *нав. дело*, стр. 209. и 210.

¹¹⁸⁹ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 169.

¹¹⁹⁰ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1996, стр. 239.

распоред предочених лица или предмета треба бити, како обезбедити заштиту сведока, као и на многа друга која се током поступка препознавања лица или предмета јављају као важна и деликатна, законодавац је одговоре препустио криминалистичкој теорији и пракси.

Радњи препознавања лица или предмета претходи описивање извршиоца кривичног дела, односно предмета, и темељна припрема самог чина препознавања.¹¹⁹¹

2.3.1. Узимање описа извршиоца кривичног дела, односно описа предмета

У психолошком смислу, под препознавањем се подразумева закључак о истоветности између једне садашње и једне прошле перцепције.¹¹⁹² Радњи препознавања лица или предмета стога претходи описивање извршиоца кривичног дела, односно описивање предмета. Већ приликом подношења кривичне пријаве или сведочења, од сведока се захтева да детаљно опише лице које је опажао током извршења кривичног дела и наведе више индивидуалних и диференцирајућих обележја на основу којих сматра да би могао да препозна извршиоца кривичног дела и разликује га од других њему сличних лица.¹¹⁹³

Међутим, описивање извршиоца кривичног дела и његових битних особина је вештина коју подједнако не поседују сви људи. Углавном преовлађују они који нису способни да вербално опишу слику опаженог и запамћеног лица, чак и када имају јасну и детаљима богату представу о изгледу лица у глави, због чега је важно да службено лице влада техником испитивања сведока и сачињавања личног описа.¹¹⁹⁴ Сам поступак узимања описа од сведока у тактичком смислу не треба да се разликује од уобичајених правила која важе за испитивање сведока. То значи да ће се сведоку допустити да у слободном излагању својим речима опише изглед извршиоца кривичног дела како га је запамтио, а тек онда ако не може вербално да

¹¹⁹¹ Атанасов, С.: *Препознавање лица од стране сведока*, стр. 229 – 239.

¹¹⁹² Altavilla, E.: *Psicologia giudiziaria*, Unione Tipografico, Torinese, 1955. У: Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Narodne novine, Zagreb, 1972, стр. 437.

¹¹⁹³ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Лексикон криминалистике*, Врело, Београд, 1993, стр. 215.

¹¹⁹⁴ Groome, D.: *Priručnik za istražitelje povreda ljudskih prava*, Human Rights Press, Northborough, 2001, стр. 204.

илуструје обележја физичког изгледа лица које описује, поставиће му се питања са циљем допуне и прецизирања датог описа и развијања примерених асоцијација.¹¹⁹⁵ Том приликом треба настојати да се не делује сугестивно на сведока и да његови одговори не буду на нивоу нагађања, јер једном учињене погрешке веома је тешко касније отклонити и надокнадити у кривичном поступку.¹¹⁹⁶ Због тога, питања која се постављају треба да буду више отвореног типа (нпр.: „Чега се сећате у вези са опаженим лицем?“), а на специфична питања (допуњујућа, прецизирајућа и контролна) треба прећи тек када је сведок завршио са описивањем. Податке треба прикупљати, осим о личном опису извршиоца кривичног дела и о условима под којима је извршено опажање као, и о личности сведока.

Од сведока тако треба прикупити следеће податке: о видљивости и трајању опажања (дужи временски период опажања, по правилу, повећава способност сведока да накнадно препозна виђено лице, иако и у том погледу могу постојати значајна одступања, чак и када је сведок непосредно опажао извршиоца кривичног дела који му је претио више од тридесет минута);¹¹⁹⁷ утврдити у каквом је емоционалном стању био сведок у моменту опажања (више истраживања¹¹⁹⁸ је утврдило негативан утицај вишег степена узбуђења на способност тачне идентификације);¹¹⁹⁹ да ли сведок од раније познаје лице које описује, односно колико је времена прошло од момента опажања до момента када врши препознавање (дужи временски размак доводи до лажних идентификација само код лица која претходно нису била позната сведоку, док код добро познатих лица, фактор протока

¹¹⁹⁵ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Лексикон криминалистике*, стр. 215.

¹¹⁹⁶ Кривокапић, В.; Жарковић, М.; Симоновић, Б.: *нав.дело*, стр. 351.

¹¹⁹⁷ Видети више: Lindberg, M. A. и др.: Similarities and differences in eyewitness testimonies of children who directly versus vicariously experience stress, *Journal of Genetic Psychology*, 162(3), 2001, стр. 314–333. У: Morgan, A. C. и др.: Accuracy of eyewitness memory for persons encountered during exposure to highly intense stress, *International Journal of Law and Psychiatry*, Vol. 27, Issue 3, May-June 2004, стр. 272, на: www.sciencedirect.com, доступно 14.12.2014.

¹¹⁹⁸ Видети више: Table 1. *Eyewitness recognition across type of assessment within stress conditions*. У: Morgan, A. C. и др.: *нав.дело*, стр. 267.

¹¹⁹⁹ Видети више: Deffenbacher, K.A.: The influence of arousal on reliability of testimony, *Evaluating witness evidence: Recent psychological research and new perspectives* Chichester, S. Lloyd-Bostock & B. R. Clifford (Eds.), Wiley, England, стр. 235-251. У: MacLin, H.O.; MacLin, K.M.; Malpass, S.R.: Race, Arousal, Attention, Exposure, and Delay, An Examination of Factors Moderating Face Recognition, *Psychology, Public Policy, and Law*, Vol. 7, No. 1, 2001, стр. 137.

времена има мало или нимало утицаја на способност сведоковог препознавања лица),¹²⁰⁰ затим, да ли је сведок гледао извршиоца кривичног дела из профила, *en face* или са леђа; са које је раздаљине сведок опажао извршиоца; какво је било психофизичко стање сведока у моменту опажања; каква је способност памћења и исказивања сведока;¹²⁰¹ да ли је сведок посматрао извршиоца са пажњом и томе слично.¹²⁰²

Нарочито треба инсистирати на утврђивању специфичних обележја по којима се извршилац кривичног дела разликује од других лица, нпр. да ли је имао неки деформитет тела или лица (нпр. искривљен нос, „зечју“ усну), ожиљак од повреде или хируршке интервенције,¹²⁰³ тетоважу, младеж, урођени знак на кожи, изражену специфичност у ходу, држању, говору, да ли је леворук, колико је висок и тежак, које су боје његове очи, да ли је имао браду или бркове, које боје му је коса, да ли је био ћелав, да ли је носио минђушу, прстен, ланац и друго.¹²⁰⁴

Пракса бележи да сведоци у својим описима често наводе мањи број обележја извршиоца кривичног дела и тада обично наводе само оне опште особине, као што су пол, конституција извршиоца (нпр. висина, тежина, развијеност), узраст, боја коже, начин маскирања (покривања главе) и поједина обележја која се односе на изглед лица (фаце) извршиоца кривичног дела. Када описују лице извршиоца, сведоци чешће описују горње делове лица (нпр. косу и очи) него доње (нпр. нос, уста и браду). Најчешће и најтачније описују пол и висину извршиоца, боју косе и старост извршиоца, а највише греше у описивању бркова, браде, типа косе, изгледа носа и врсте говора.

¹²⁰⁰ Изглед и име познатика остаје запамћено најмање 15 година. Процент препознавања ових лица креће се до 90%. Видети више: Bahrick, H. P., Bahrick, P. O., & Wittlinger, R. P.: Fifty years of memory for names and faces: A cross-sectional approach, *Journal of Experimental Psychology: General*, Vol. 104, No. 1, Mar 1975, стр. 54, 65. и 66.

¹²⁰¹ Vodinić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 160.

¹²⁰² Solso, R. L.: *Cognitive psychology* (6th ed.), Allyn & Bacon, Boston, 2001. У: MacLin, H.O.; MacLin, K.M.; Malpass, S.R.: *нав. дело*, стр. 137.

¹²⁰³ Сведок је у свом опису полицији навео да осумњичени има свеж ожиљак, који је био хируршки обрађен, тј. шивен, да је реч о рани раздеротини и да ожиљак није старији више од три месеца. У: Modly, D.: Svjedok star osam decenija, *Priručnik*, broj 4, RSUP RH, Zagreb, 1982, стр. 359.

¹²⁰⁴ Видети више: *Узорак питања која се постављају очевицима у процесу идентификације*. У: Groome, D.: *Priručnik za istražitelje povreda ljudskih prava*, Human Rights Press, Northborough, 2001, стр. 208. и 209.

Подаци о зулуфима скоро су увек у њиховим описима нетачни, а греше и у описивању зуба, величине ушију, одређивању акцента, облика уста и боје лица. Када је у питању одећа и обућа извршиоца кривичног дела, сведоци најчешће описују одевни предмет којим је извршилац покривао главу (капу или шешир), изглед и боју јакне коју је извршилац носио и боју панталона, боју капе, капут и боју капута, а најмање истичу у својим описима врсту материјала или тканине од које је сашивена мајица или панталоне, капут или јакна извршиоца, врсту и тип ципела које је носио извршилац, боју мајице, боју ципела и уопште ципеле, да ли је извршилац носио рукавице, итд.¹²⁰⁵

Када сведоци наводе одређена обележја увек треба разјаснити шта под њима подразумевају, на пример, за једног сведока је коса извршиоца плава, а за другог сива, за једног сведока је извршилац кривичног дела имао густу косу, а за другог мало косе и сл.¹²⁰⁶ Када је пронађено осумњичено лице чији опис одговора оном који је навео сведок, без одлагања треба предузети препознавање тог лица. Премда законодавац пре предузимања радње препознавања лица захтева од сведока да опише извршиоца кривичног дела, треба знати да се способност описивања опаженог лица разликује од способности препознавања тог лица, и да те две способности сведока нису међусобно условљене. То значи да сведок који има изражену способан да тачно опише опажено и запамћено лице не мора имати способност и да тачно то исто лице препозна међу више предочених лица, и супротно. Сведок који у свом опису наведе само неколико битних обележја опаженог лица, може врло брзо и тачно извршити препознавање извршиоца кривичног дела.¹²⁰⁷

Ради утврђивања о ком типу сведока је реч, могуће је користити једноставан експеримент који се састоји у томе да се након неколико минута разговора са

¹²⁰⁵ Van Koppen, J.P.; Loehuit, K.S.: Portraying Perpetrators; The Validity of Offender Descriptions by Witnesses, *Law and Human Behavior*, Vol. 21, No. 6, 1997, стр. 661. и 663. и 671 – 673.

¹²⁰⁶ Arntzen, F.: *Vernehmungspsychologie*, Psychologie der Zeugenvernehmung, Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1978, стр. 60.

¹²⁰⁷ Wells, G. L.: What Do We Know About Eyewitness Identification?, *American Psychologist*, Vol 48(5), May 1993, стр. 558.

сведоком од њега затражимо да се окрене и опише неки део одеће испитивача, с том напоменом да резултат овог експеримента има само индицијални карактер.¹²⁰⁸

У судској психологији и данас је спорно на основу чега сведок врши препознавање, да ли на основу појединих обележја лица (када говоримо о аналитичком типу сведока) или на основу општег утиска о лицу (када говоримо о синтетичком типу сведока или тзв. холистичком препознавању).¹²⁰⁹ У експерименталним истраживањима преовлађује мишљење да је препознавање лица на основу општег утиска тачније, иако је предност у пракси дата сведоцима који су у својим описима опширнији. На овај начин неоправдано се одбацује, или се недовољно уважава вредност квалитетнијег облика препознавања.¹²¹⁰

Код описивања предмета треба инсистирати на опширном и детаљима богатом опису предмета који је нестао, односно који се показује као споран, на карактеристичним обележјима познатим само сведоку, на основу којих се може несумњиво идентификовати објект препознавања између више, њему сличних и истоврсних предмета.¹²¹¹ Сведок који не може да опише будући објект препознавања, самим тим није дисквалификован као сведок.¹²¹²

2.3.2. Припремне радње

С обзиром на то да је реч о посебном виду сведочења, осим општих припремних радњи, за успешну реализацију препознавања нужно је предузети и више посебних радњи, које проистичу из специфичности и природе саме радње препознавања.

¹²⁰⁸ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Narodne novine, Zagreb, 1972, стр. 438. Обично се од сведока захтева да опише кравату, кошуљу и други одевни предмет испитивача.

¹²⁰⁹ Shepherd, J. W, Ellis, H. D., & Davies, G. M. Identification evidence: A psychological evaluation, *Aberdeen University Press*, Aberdeen, Scotland, 1982. У: Wells, G. L.: What Do We Know About Eyewitness Identification?, *American Psychologist*, Vol 48(5), May 1993, стр. 559.

¹²¹⁰ Ratinov, A.R.: *Forensische Psychologie für Untersuchungsleiter*, Berlin, 1970, стр. 333. и 334. У: Vodinić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 584.

¹²¹¹ Aleksić, Ž.: *Kriminalistika*, Naučna knjiga, Beograd, 1987, стр. 195.

¹²¹² Modly, D.: Neki aspekti identifikacije osoba neposrednim izbornim prepoznavanjem u postupku kriminalističke obrade, *13. Maj*, broj 1, Beograd, 1985, стр. 34.

Тако је неопходно: одредити и посебно опремити просторију која ће бити коришћена за препознавање, уколико орган поступка нема унапред за ту сврху намењену просторију (нпр. Полицијска управа Краљево поседује посебну и модерно опремљену просторију за ту сврху); обезбедити довољан број неутралних лица за поређење која ће по својим спољашњим обележјима бити слична осумњиченом, односно окривљеном лицу; обезбедити присутност сведока, једног или више њих, који ће одређеног дана вршити препознавање; обезбедити довољан број одевних предмета (одеће и обуће) како би сва лица која се предочавају била слично обучена; обезбедити козметичара или шминкера како би сва предочена лица изгледала приближно исто; обезбедити довољан број службених лица задужених за реализацију радње препознавања и извршити поделу посла (одредити ко ће руководити радњом препознавања, ко ће фотографисати предочена лица или предмете, ко ће водити записник о препознавању, а ко ће бринути о безбедности свих учесника радње препознавања). Уколико се врши препознавање лица или предмета помоћу фотографије треба: обезбедити довољан број квалитетно израђених фотографија објекта препознавања; одредити који ће сведоци вршити идентификацију окривљеног на темељу фотографије (уколико их има више), а који ће препознавати лица непосредно; одредити службено лице које ће обезбедити одговарајуће фотографије и вршити њихов избор; обезбедити довољан број предмета у физичком облику или њихове фотографије, како ниједан од њих не би привлачио неосновану пажњу сведока итд.¹²¹³

2.3.3. Поступак препознавања

Када је сведок навео обележја по којима сматра да може препознати објект препознавања (наиме, непосредно пре препознавања од сведока се још једном захтева да опише лице или предмет који су објект препознавања како би се проверила сигурност његовог сећања) и када су претходно предузете радње којима је обезбеђено професионално и законито вршење радње препознавања, прелази се на реализацију самог чина препознавања.¹²¹⁴

¹²¹³ Brack, J.; Thomas, N.: *Kriminaltaktik, Grundriß kriminaltaktischer Erkenntnisse und Prüfungsaufgaben mit Lösungen*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, 1983, стр. 145, 146. и 149.

¹²¹⁴ Атанасов, С.: *Препознавање лица од стране сведока*, стр. 231. и 233.

Сведок се уводи у просторију из које ће вршити препознавање, објашњава му се начин вршења радње препознавања и дају упутства у зависности од начина, односно врсте препознавања. Упутства која се дају сведоку имају за циљ да обезбеде правилну и тачну идентификацију и отклоне могуће сугестивне утицаје. Тако на пример, сведоку се каже: да не жури и да има довољно времена да пажљиво осмотри сваки од предочених објеката препознавања; ако врши препознавање лица, да може прићи ближе једносмерном (тзв. *транспарентном*) огледалу, ако сматра да ће из тог положаја моћи боље да посматра предочена лица; да лица која се предочавају не могу да га виде, нити да га чују; у случају да препозна неко од лица или глас у врсти, фотографију лица или предмета у физичком облику, да укаже на њега и наведе обележја по којима то чини.¹²¹⁵

Уводном разговору треба посветити посебну пажњу и за њега оставити довољно времена, како би се могло одговорити на сва постављена питања сведока пре него се пређе на непосредно препознавање. На сваки начин треба избећи ругинско поступање, нарочито када се врши препознавање лица, јер без обзира да ли сведок верује да се међу предоченим лицима у линији налази и лице (окривљени) које је претходно опажао, реч је о веома стресној ситуацији за сведока. Стрес је нарочито присутан пре и током вршења радње препознавања.¹²¹⁶ Нарочито треба бити опрезан када препознавање врше посебно осетљиви сведоци како би се створила атмосфера поверења, а да се избегну додатне трауме.

Када сведок потврди својим одговором да је разумео начин вршења радње препознавања, службено лице ће склонити завесу или отворити врата суседне просторије (ако се препознавање лица врши по гласу), појачаће светлост у просторији у којој се налазе предочена лица, а потом сведоку поставити следеће питање: „Да ли се међу предоченим лицима (или фотографијама) можда налази лице, или глас, или предмет који сте раније описали, или то није случај?“,¹²¹⁷ чиме ће фактички започети поступак препознавања.

¹²¹⁵ Vodinečić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 161.

¹²¹⁶ Brace, A. N.; Pike, E. G.; Kemp, I. R.; Turner, J.: Eye-witness identification procedures and stress: a comparison of live and video identification parades, *International Journal of Police Science & Management* Volume 11, No. 2, стр. 191.

¹²¹⁷ Vodinečić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 161.

Сврха овако формулисаног питања јесте да се од сведока отклони сугестиван утицај и смањи унутрашњи притисак да нужно мора указати на неко од предочених објеката препознавања, иако није сигуран.¹²¹⁸ Премда се оваквом формулацијом питања (*можда јесте*) не повећава проценат тачности идентификације лица када се међу предоченима налази извршилац кривичног дела, ипак се на овај начин у значајној мери смањује ниво погрешних препознавања када се међу предоченим лицима, или фотографијама не налази извршилац кривичног дела.¹²¹⁹

Уколико има више сведока, сваки од њих ће вршити препознавање понаособ, с тим да пре него што изврше препознавање, није дозвољено да међусобно комуницирају. Због могућег међусобног сугестивног утицаја, како пре, тако и након препознавања, орган поступка који руководи радњом препознавања треба да предузме више мера којима обезбеђује адекватне услове којима тако нешто унапред спречава. На пример, орган поступка позива сведоке који врше препознавање у различито време, чиме спречава њихов сусрет у ходнику испред просторије и међусобни разговор, поставља у чекаоници службено лице које упозорава сведоке да међусобно не разговарају о лицу или предмету које требају да препознају, смешта сведоке у различите просторије органа поступка док чекају да се започне са радњом препознавања, или организује да сведоци пре или након што изврше препознавање користе посебан улаз, односно излаз, како би дошли или напустили службене просторије органа поступка, и томе слично.

Лица, фотографије, гласови или предмети могу бити предочени сведоку на два основна тактичка начина: на класичан, односно симултан начин и узастопно, односно по секвенцама. У првом случају, сведоку ће бити предочена сва лица, све фотографије, сви гласови или сви предмети, а потом од њега ће се захтевати да се изјасни да ли је међу њима препознао извршиоца кривичног дела, односно његов глас који је опажао у тренутку извршења кривичног дела или споран предмет. У другом случају (изборном предочавању по секвенцама), од сведока ће се захтевати након што му је предочено лице или фотографија лица, односно након што је чуо

¹²¹⁸ Zimmerman, L.: *Improving Eye Witness Identifications*, на: <http://www.lawenforcementtoday.com/2013/06/11/improving-eye-witness-identifications/>, доступно 12.5.2014.

¹²¹⁹ Видети више: Steblay, N. M.: *Social influence in eyewitness recall: A meta-analytic review of lineup instruction effects*, *Law and Human Behavior*, Vol. 21, No. 3, 1997, стр. 294 – 296, на: <http://web.augsburg.edu/~steblay/lineupinstructionanalysis.pdf>, доступно 11.12.2014.

глас лица или након што је видео предмет, да се одмах изјасни о томе да ли сматра да је то лице или глас извршиоца кривичног дела и да ли је реч о спорном предмету. Код предочавања по секвенцама, објекти препознавања не предочавају се истовремено, већ појединачно један за другим,¹²²⁰ због чега законодавац предност даје првом тактичком начину.

Међутим, новија криминалистичка и судскопсихолошка истраживања показују да предочавање објекта препознавања по секвенцама у суштини је изборно предочавање које само по спољашњој форми подсећа на појединачно предочавање, јер је сведоку већ на почетку процеса идентификације познато да ће му бити предочено више објеката препознавања.¹²²¹ Процент тачних препознавања код узастопног предочавања битно се не разликује од класичног, уобичајеног, истовременог изборног предочавања, али је проценат погрешних препознавања значајно мањи. И док једни аутори сматрају да је препознавање по секвенцама далеко ефикаснији начин од класичног (симултаног) предочавања лица или других објеката идентификације,¹²²² други ипак наглашавају да се са применом секвенцијалног начина препознавања у пракси треба сачекати, све док новија истраживања не покажу преимућство у односу на симултани начин препознавања.¹²²³

2.3.3.1. Препознавање лица предочавањем физичких лица

Лице које се препознаје, сведоку се предочава у врсти, заједно са више том лицу непознатих лица која су по својим особинама слична лицу које је објект препознавања. Сврха изборног предочавања је да се избегне снажан сугестивни утицај на сведока, који постоји у случају да му је предочено само једно лице,

¹²²⁰ Видети више: Симоновић, Б.: Предочавање ради препознавања (судско психолошки и криминалистичко-тактички аспекти), *Безбедност*, број 4, Београд, 1999, стр. 501 - 512.

¹²²¹ Artkämper, H.: Gegenüberstellungen-Erkenntnisquelle mit Kautelen, *Kriminalistik*, 10/95, стр. 647. У: Симоновић, Б.: *Предочавање ради препознавања*, стр. 508.

¹²²² Eisenberg, U.: Visuelle und auditive Gegenüberstellung im Strafverfahren, *Kriminalistik*, 7/1995, стр. 461. У: Симоновић, Б.: *Предочавање ради препознавања*, стр. 510.

¹²²³ Gronlund, D. S.; Wixted, T. J.; Mickes, L.: Evaluating Eyewitness Identification Procedures Using Receiver Operating Characteristic Analysis, *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 23(1) 2014, стр. 9.

односно окривљени.¹²²⁴ Сведок би тада могао закључити да му се то лице показује зато што полиција већ има довољно доказа о његовој кривици, због чега се од њега као субјекта који врши препознавање очекује да то својим исказом само и потврди.¹²²⁵ Смањењу опасности од сугестије и лажних идентификација доприноси препознавање лица између више сличних лица међу којима се налази стварни извршилац кривичног дела.¹²²⁶ То значи да лица у врсти треба да имају сличну висину, тежину и узраст (да се међусобно не разликују по висини више од пет центиметара, по тежини више од десет килограма и да разлика у животној доби не буде већа од осам година), да буду истог пола, боје тена, уопште да имају сличан општи изглед. Већа одступања довела би у питање сврху предузимања ове радње и у значајној мери девалвирала значај препознавања лица као доказне радње.¹²²⁷ У пракси испуњење овог услова може бити отежано чињеницом да грађани који су по спољним обележјима слични лицу које сведок препознаје, често не желе да буду део врсте за препознавање, услед страха да би сведок могао да покаже на њих и тиме им створи непријатности, или не желе да губе своје време, сматрају да то није њихова ствар и слично.

Међутим, због тога у врсту нипошто не треба сврставати припаднике полиције, јер њихово ауторитативно и сигурно држање, наспрам несигурног и заплашеног понашања окривљеног, може сугестивно деловати на сведока.¹²²⁸ На овај начин неће бити испуњено тактичко правило да лица у врсти не треба да знају ко је осумњичени. Премда је пре скоро двадесет година *Водинелић* указивао на проблем проналажења сличних лица приликом формирања врсте за препознавање и потребу да се питање дужности учествовања грађана у поступку препознавања регулише законски и предвиди као њихова дужност, наш *Законик о кривичном поступку* ни данас не говори ништа о томе.

¹²²⁴ Атанасов, С.: *Препознавање лица од стране сведока*, стр. 233 – 236.

¹²²⁵ Vodinelić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 576.

¹²²⁶ Wells, L. G.; Rydell, M. S.; Seelau, P. E.: The Selection of Distractors for Eyewitness Lineups, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 78, No. 5, 1993, стр. 844.

¹²²⁷ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Криминалистика*, стр. 207.

¹²²⁸ Кривокапић, В.; Жарковић, М.; Симоновић, Б.: *Криминалистичка тактика*, стр. 352.

У потрази за сличним грађанима једино што се може учинити јесте да се апелује на њихову грађанску свест и настоји да се придобију за сарадњу, јер за другачије понашање (када одбијају да сарађују) није прописана никаква санкција.¹²²⁹ Насупрот наведеном, нека друга кривичопроектна законодавства своје грађане обавезују на лично суделовање у поступку препознавања, па чак и на уступање простора у коме ће бити предузето препознавање, под условом да не постоји неки од оправданих разлога који их ослобађа од те дужности. У случају неоправданог одбијања, грађани могу бити новчано санкционисани.¹²³⁰

С обзиром на законску обавезу органа поступка и практичне проблеме у проналажењу довољног броја сличних лица, поменуто решење чини нам се оправданим. Не само да је потребно да се током припремања радње препознавања обрати пажња на претходну сличност, већ је неопходно повести рачуна и о сличности између сведока који врше препознавање и лица која се предочавају. Наиме, експерименталним истраживањима се дошло до закључка да сличност у годинама има значајног удела у повећању тачности препознавања лица, односно сведоци боље препознају предочена лица која су њима приближнијих година.¹²³¹ Наравно, препознавање ће се моћи овако реализовати само уколико је на располагању више сведока који су опажали исто кривично дело, а при томе долазе из различитих старосних група. У теорији и пракси различито је решено питање броја лица која треба истовремено предочавати сведоку. Углавном се тај број доводи у везу са психолошким закономерностима и опсегом пажње сведока, односно са његовом способношћу да истовремено опажа више објеката (тзв. *симултаним капацитетом сведока*), што је индивидуално одређена способност коју у сваком конкретном случају треба утврдити.¹²³²

¹²²⁹ Vodinelić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 588.

¹²³⁰ Члан 303. ст. 2. *ЗКП Хрватске*.

¹²³¹ Wright, B. D.; Stroud, N. J.: Age Differences in Lineup Identification Accuracy: People Are Better With Their Own Age, *Law and Human Behavior*, Vol. 26, No. 6, December 2002, стр. 650 – 653.

¹²³² Не само ради утврђивања симултаног капацитета, већ и када је неопходно да се одреди којем типу сведок припада (аналитичком или синтетичком), као и ради прилагођавања тактике препознавања, понекад ће бити нужно консултовање са психологом. У: Modly, D.: *Neki aspekti identifikacije osoba neposrednim izbornim prepoznavanjem u postupku kriminalističke obrade*, 13. *Maj*, број 1, Београд, 1985, стр. 34.

Водинелић сматра да сведоку истовремено треба предочавати између три и шест лица,¹²³³ Алексић, Миловановић,¹²³⁴ Шкулић¹²³⁵ и Симоновић¹²³⁶ да тај број треба да буде између пет и осам, док Жарковић¹²³⁷ сматра да број предочених лица не треба бити мањи од пет, нити већи од седам. У страниј литератури наилазимо на мишљење да предочених лица треба да буде између шест и осам,¹²³⁸ или најмање четворо.¹²³⁹

Међутим, експериментална истраживања показују да тај број може бити и знатно већи, чак до четрдесет лица, а да ће услед тога способност сведока да тачно препознаје бити само незнатно умањена.¹²⁴⁰ Када су у питању практична искуства, код нас и у неким земљама у окружењу сведоку се најчешће предочава осумњичени са још троје или четворо непорочних грађана (дистрактора).¹²⁴¹ Ако препознавање врше деца, уморни и нервозни сведоци, њима не би требало предочавати више од три лица у врсти (објекта).¹²⁴² Које место ће у врсти заузети окривљени ствар је процене службеног лица, али се препоручује да се окривљеном дозволи да сам изабере своје место. Према иностраним искуствима сматра се да службено лице које врши распоред лица у врсти не би никако требало да зна које лице у врсти је

¹²³³ Vodinelić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, стр. 578.

¹²³⁴ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Криминалистика*, стр. 206.

¹²³⁵ Алексић, Ж.; Шкулић, М.: *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 201.

¹²³⁶ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 259.

¹²³⁷ Жарковић, М.: *Криминалистичка тактика*, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2010, стр. 308.

¹²³⁸ Brack, J.; Thomas, N.: *Kriminaltaktik, Grundriß kriminaltaktischer Erkenntnisse und Prüfungsaufgaben mit Lösungen*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, 1983, стр. 150.

¹²³⁹ *A Guide for Law Enforcement on Eyewitness Evidence*, U.S.National Institute of Justice, 1999, стр. 30, на: <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/178240.pdf>, доступно 16.05.2013.

¹²⁴⁰ Levi, A. M.: Lineup size, the modified sequential lineup, and the sequential lineup, *Cognitive Technology*, Vol. 7, 2002, стр. 39-46. У: Wells, L. G.; Memon, A.; Penrod, D. S.: *Eyewitness Evidence Improving Its Probative Value*, *Psychological Science in the Public Interest*, vol. 7, No. 2, November 2006, стр. 63.

¹²⁴¹ Члан 171. став 2. *ЗКП Бугарске*.

¹²⁴² Modly, D.: *Neki aspekti identifikacije osoba neposrednim izbornim prepoznavanjem u postupku kriminalističke obrade*, стр. 30.

окривљени,¹²⁴³ јер својим понашањем понекад свесно, а понекад и несвесно може скренути пажњу сведока на окривљеног (на пример, дужим гледањем у окривљеног, померањем главе или других делова тела у знак одобравања одлуке сведока, вербалним потврђивањем сведокове одлуке када покаже на окривљеног и сл.).

Након потврдне информације од стране службеног лица, код сведока расте самопоуздање, он постаје сигурнији у своје убеђење да је тачно препознао извршиоца кривичног дела, иако греши, и на томе истрајава током даљег кривичног поступка.¹²⁴⁴ Место које заузима окривљени у врсти треба бити такво да га ни на који начин не издваја од других предочених лица. Исто тако, окривљени не сме бити ничим обележен (нпр. да има бркове или носи браду док су друга лица у врсти обријана, или је у затворском оделу, док су друга лица у цивилном оделу, или је чуван од стране стражара, без пертли на ципелама или без кајиша на панталонама, јер то указује да је у притвору, везан лицисама, са крвавом кошуљом на себи, и сл.), због чега би неосновано привлачио пажњу сведока.¹²⁴⁵ Поједина практична искуства у вршењу препознавања лица указују на потребу да се обрати пажња на боју одеће лица која се предочавају, јер боја може утицати на одлуку сведока (нпр. сва лица на себи имају мајице тамнијих боја, док окривљени носи мајицу светлије боје).¹²⁴⁶

Препознавање се врши у просторији која је за ту намену посебно опремљена. У ствари, реч је о два физички одвојеним просторијама које су међусобно повезане специјалним огледалом, тзв. *транспарентним огледалом*, које је уграђено у зид. Карактеристика транспарентног огледала је у томе што омогућава посматрање само у једном смеру и то из правца просторије у којој се сведок налази, док онемогућава лица која су предочена да виде сведока док врши препознавање.

¹²⁴³ Haw, R. M.; Fisher, R. P.: Effects of administrator-witness contact on eyewitness identification accuracy, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 89, 2004, стр. 1106-1112. У: Wells, L. G.; Memon, A.; Penrod, D. S.: Eyewitness Evidence Improving Its Probative Value, *Psychological Science in the Public Interest*, vol. 7, No. 2, November 2006, стр. 63.

¹²⁴⁴ Zimmerman, L.: *Improving Eye Witness Identifications*, на: <http://www.lawenforcementtoday.com/2013/06/11/improving-eye-witness-identifications/> доступно 12.5.2014.

¹²⁴⁵ Marković, T.: *нав.дело*, стр. 439.

¹²⁴⁶ Rust, A.; Tredoux, C.: *Identification parades: an empirical survey of legal recommendations and police practice in South Africa*, *Department of Psychology, University of Cape Town*, October 1997, стр. 9, на: <http://web.uct.ac.za/depts/psychology/plato/Rust.pdf> доступно 11.4.2014.

На овај начин смањује се страх код сведока, штити идентитет сведока и обезбеђује његова заштита.

2.2.3.2. Препознавање лица по фотографији

У теорији и пракси преовлађује мишљење да је препознавање физичких лица супериорније од фотографије, јер је сведоку на располагању већи број особина физичког лица на основу којих врши идентификацију и препознавање.¹²⁴⁷ Међутим, број тачних и погрешних препознавања у оба поступка је сличан.¹²⁴⁸ Препознавање лица по фотографији је изборног карактера, као и када се врши препознавање физичких лица у линији. Фотографије лица које се предочавају поређају се по столу (увек више њих, од 6 до 8), а потом се сведок позива да их пажљиво осмотри и да укаже на фотографију лица које препознаје. Сведок сам посматра фотографије, у миру и без присуства других сведока. Никако не треба дозволити да сведок окреће фотографије и чита напомене на полеђини фотографија (име и презиме, датум рођења и евентуално друге белешке). Приликом избора фотографија треба водити рачуна да буду издвојене оне које показују највећу меру сличности са описом извршиоца који је дао сведок, а не са описом лица за које се претпоставља да је извршилац кривичног дела, односно са окривљеним.¹²⁴⁹

Велики број доступних фотографија евидентираних лица у криминалистичко оперативној евиденцији полиције (базама података) омогућава једноставније проналажење довољног броја лица која су слична опису који је дао сведок, односно омогућавају испуњење услова сличности. Стога је препознавање лица по фотографији могуће лакше организовати и у краћем временском периоду показати више низова фотографија већем броју сведока. Фотографије које се могу користити том приликом су: сињалетичка фотографија, фотографије професионалних фотографа и аматерске фотографије у црно-белој и колор техници.

¹²⁴⁷ Атанасов, С.: *Препознавање лица од стране сведока*, стр. 236 и 237.

¹²⁴⁸ Kožar, D.; Vukosav, J.; Zarevski, P.: *нав. дело*, стр. 251.

¹²⁴⁹ Aleksić, Ž.; Škulić, M.: *Leksikon kriminalistike*, стр. 216.

Уз сињалетичку фотографију добро је користити и додатну фотографију целе фигуре лица које се препознаје.¹²⁵⁰ Фотографије професионалних фотографа су технички беспрекорно урађене, али су често ретуширане због чега је изглед лица на њима мање-више измењен. Аматерске фотографије задржавају верност, али због променљивих услова приликом снимања (неприлагођеног осветљења, померања лица које се фотографише за време снимања, превелике удаљености од лица које се фотографише и сл.) изглед лица може бити измењен и могу лако довести до грешака. За препознавање лица је најбоље користити сињалетичке фотографије из оперативних криминалистичких евиденција, јер нису ретуширане, урађене су у одређеној размери (1:10) што омогућава да се утврди стварна величина сваког дела лица у стварности и сачињене су у три позе (десни профил, *en face*, леви полупрофил) што олакшава препознавање.

Сињалетичка фотографија показује лице гологлаво, а само када то захтевају посебне потребе, или је реч о одређеној категорији извршилаца кривичног дела, могу садржавати снимак лица са капом или шеширом на глави или снимак целе фигуре како би била видљива особена телесна обележја лица. Фронтални снимак лица тако омогућава добар преглед општег изгледа лица на фотографији, док снимак лица из профила показује детаље људског лица, као што су црте профила лица и носа, изглед ушију¹²⁵¹ и друга карактеристична обележја лица која могу помоћи приликом препознавања лица. Од жена се због тога захтева да склоне косу са ушију током фотографисања. Развојем фотографске технике у пракси се појавила дилема: да ли је за препознавање боље користити црно белу или у боји сињалетичку фотографију. Предност је дата црно белој фотографији јер јасније истиче контрасте и детаље лица, оне елементе на основу којих се врши идентификација неког лица, за разлику од колорне фотографије која, иако је животноја и показује лица у њиховим стварним бојама, у знатној мери ублажава постојеће контрасте лица, па чак чини да поједине особености лица изгледе или потпуно буду невидљиве оку сведока.

¹²⁵⁰ Brack, J.; Thomas, N.: *Kriminaltaktik, Grundriß kriminaltaktischer Erkenntnisse und Prüfungsaufgaben mit Lösungen*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, 1983, стр. 149.

¹²⁵¹ Поред индивидуалности, код увета постоји својство и непромењивости структуре. Карактеристична обележја и форма не мењају се ни са старашћу, а евентуалне промене у изгледу услед повреде, болести или старости, могу се лако установити. У: Водинелић, В.: Нова сазнања о нужности и могућностима идентификације непознатих особа на основу уха, *Безбедност*, број 1, 1959, стр. 299. и 300.

Сингалетичка фотографија настаје у посебно контролисаним условима који подразумевају затворену просторију са вештачким осветљењем, где осумњичени седи у посебно конструисаној столици која омогућава фотографисање у три положаја без померања лица које се фотографише. Вештачка расвета је тако подешена да у потпуности осветљава лице које се фотографише и спречава стварање сенки које могу утицати на верност фотографије лица.

Насупрот наведеном, неприлагођена светлост током фотографисања за поседицу може имати промењен изглед лица, па самим тим може довести до погрешних препознавања. На пример, када је светлост усмерена директно према лицу које се фотографише, испупчења на његовом лицу постају мање видљива, долази до њиховог ублажавања, до губљења бора на лицу, а понекад и до њиховог нестајања, нос постаје шири, усне тање, брада мање истакнута, а особа дебља и ширира. Ако светлост долази са стране, осветљени део лица изгледа јаче развијен, док онај део лица који је у сенци изгледа спљоштен. Узрок измењеног изгледа лица на фотографији може бити недостатак боје на црно-белим фотографијама или пропусти у изради фотографије.¹²⁵² Затим, фотографија приказује окривљеног у другој психолошкој ситуацији различитој од оне на месту извршења кривичног дела. Фотографија показује изглед лица окривљеног у мировању, а не његове покрете, гестове или мимику, што све може утицати на тачност препознавања. Такође, време мења изглед окривљеног о чему се увек мора водити рачуна.

Уколико располажемо са више сведока који могу да учествују у радњи препознавања, међу њима треба извршити избор, односно поделу на оне који ће вршити препознавање физичких лица непосредно и на оне који ће лица препознавати по фотографији (посредно). Разлоге поделе сведока треба тражити у томе што постоји велика опасност да ће сведок коме је претходно показана фотографија окривљеног лица, у својој свести задржати изглед лица са фотографије, због чега ће приликом каснијег непосредног препознавања физичких лица у линији веровати да је препознао извршиоца кривичног дела, а у ствари ће се несвесно сећати само лица претходно приказаног на фотографији.

¹²⁵² Marković, T.: *нав.дело*, стр. 440, 115 и 116.

На овај начин питање вредности доказа добијеног накнадним идентификовањем физичког лица, доводи се у озбиљну сумњу.¹²⁵³ С обзиром на наведене слабости, препознавање лица по фотографији треба вршити са посебним опрезом.

2.2.3.3. Препознавање лица по гласу

Када сведок током извршења кривичног дела није видео извршиоца, јер је на пример била ноћ или је сведок нападнут са леђа, а чуо га је, препознавање извршиоца може бити учињено и на основу гласа.¹²⁵⁴ Глас сваког лица специфичан је по томе што без обзира на изражене варијације задржава индивидуалност, због чега представља добар основ за идентификацију одређеног лица, односно препознавање лица коме тај глас припада.¹²⁵⁵ Индивидуалност гласа проистиче из анатомско-физиолошке природе говорника и стечених навика и начина говора.¹²⁵⁶ Као и у претходно описаним случајевима (када сведок врши препознавање предочених лица у врсти или по фотографији), и у случају препознавања лица по гласу, нужно је испунити одређене криминалистичко-тактичке услове.

Препознавање лица по гласу треба бити изборног карактера. Гласови који се предочавају (осумњиченог и неутралних лица) по својим карактеристикама (фонетским, лингвистичким и акустичким) треба да буду тако слични да се глас осумњиченог лица неоправдано не истиче. Треба знати да су одређене варијације типичне за сваки говор, и то не само за различите говорнике, већ и за једног те истог говорника. Једну реч исти говорник не изговара увек на исти начин. Ипак, варијације су веће између различитих говорника, него унутар говора једног лица, и њих је лакше утврдити упоређивањем више димензија које карактеришу један глас.

¹²⁵³ Brack, J.; Thomas, N.: *Kriminaltaktik, Grundriß kriminaltaktischer Erkenntnisse und Prüfungsaufgaben mit Lösungen*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, 1983, стр. 149. и 150. Yarmey, A.D.; Jones, T.H.: Rizici od grešeka u identifikacijama koje vrše svjedoci-očevici, Osjetljivost policajaca za te opasnosti, *Izbor*, br. 3, MUP RH, Zagreb, 1987, стр. 179.

¹²⁵⁴ Атанасов, С.: *Препознавање лица од стране сведока*, стр. 238 и 239. Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 268.

¹²⁵⁵ Rose, P.: Why voices are difficult to discriminate forensically (Chapter 2), *Forensic Speaker Identification*, Taylor & Francis Forensic Science Series, London and New York, 2002, на: [http://worldtracker.org/media/library/cience/Forensic%20Science/Forensic%20Speaker%20Identification%20-%20P.%20Rose%20\(Taylor%20and%20Francis,%202002\)%20WW.pdf](http://worldtracker.org/media/library/cience/Forensic%20Science/Forensic%20Speaker%20Identification%20-%20P.%20Rose%20(Taylor%20and%20Francis,%202002)%20WW.pdf), доступно 23.5.2014.

¹²⁵⁶ Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Лексикон криминалистике*, стр. 80.

Неке од тих варијација су случајне, а неке резултат околности у којима се дешава говор.¹²⁵⁷ Сведок може вршити препознавање лица по гласу непосредно (када слуша говор предочених физичких лица из суседне просторије која је са просторијом у којој се налазе лица повезана отвореним вратима), или посредно када сведок доноси закључак о истоветности гласа након што је саслушао снимљене гласове са траке. Предочавање гласова врши се на тај начин што се од окривљеног и других лица тражи да изговарају исте речи или фразе и да то чине на одређен начин (шапатам, тихо или гласно).¹²⁵⁸ Због потребе да се професионално организује аудитивно предочавање и тачно протумаче реакције сведока, потребно је у поступак препознавања укључити лингвисту.¹²⁵⁹

2.2.3.4. Препознавање предмета у физичком облику и помоћу фотографије

Предмети препознавања могу бити веома различити и није их могуће ни у најбољој намери све набројати. Најчешће су то они предмети који су објект имовинских кривичних дела (од делова одеће и обуће, до предмета израђених од племенитих метала, амбалаже, техничких уређаја и др.). У односу на препознавање лица, препознавање предмета је поузданије, јер оштећени често добро познаје своју ствар, зна за многе ситне и скривене појединости које чине предмет лако препознатљивим. Процент погрешних препознавања ствари је мањи него код препознавања лица, али су зато могућа лажна препознавања, из различитих мотива, најчешће користољубља. Понекад ће акт идентификације бити потребно проверити помоћу других врста доказа, посебно помоћу вештачења.¹²⁶⁰

Сваки од начина препознавања лица има своје предности и недостатке, због чега је важно недостатке благовремено отклонити и свести на најмању могућу меру, како би резултат препознавања био тачан и постигнут на законит начин.

¹²⁵⁷ Rose, P.: Why voices are difficult to discriminate forensically (Chapter 2), *Forensic Speaker Identification*, Taylor & Francis Forensic Science Series, London and New York, 2002.

¹²⁵⁸ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, 2004, стр. 269.

¹²⁵⁹ Bajin, M.: Uloga lingviste u kreiranju auditivnog predočavanja, *Pravo i forenzika u kriminalistici (zbornik radova)*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2010, стр. 301.

¹²⁶⁰ Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, 1978, стр. 164.

Различити начини препознавања омогућавају чешћу примену ове доказне радње и тачније утврђивање идентитета предоченог објекта.¹²⁶¹

3. НАЈЧЕШЋЕ ГРЕШКЕ ПРИЛИКОМ ПРЕДУЗИМАЊА РАДЊЕ ИСПИТИВАЊА СВЕДОКА

Грешке до којих се долази током испитивања сведока у поступку првенствено су резултат недовољне стручности и вештине испитивача и неприпремљености за испитивање, због чега их је важно познавати како се исте не би понављале и како би се могле избећи у поступку припремања и током вршења самог испитивања сведока, чиме би се утицало на законитост радње испитивања, веродостојност и поузданост исказа сведока и кредибилитет сведока у кривичном поступку.¹²⁶²

У начелу, грешке је могуће поделити на оне које настају у фази припремања сведока за испитивање и на оне које настају током испитивања сведока, пре или након почетка главног претреса. Неке од њих, оне најчешће, наводимо ради илустрације:

Поступак испитивања није адекватно и благовремено припремљен. Наиме, испитивач се није благовремено упознао са расположивим подацима о кривичном делу и личношћу сведока, због чега се не може у релативно кратком временском периоду прилагодити конкретном сведоку и применити ефикасну технику испитивања. На пример, уколико се приликом испитивања сведока појављују стручна питања из подручја којима испитивач не влада, претходно је потребно проучити та питања уз помоћ стручњака, а по потреби обезбедити и сарадњу стручног лица током испитивања (нпр. психолога или социјалног радника приликом испитивања посебно осетљивих сведока). Тактички је веома неправилно и неодговорно, а за углед испитивача штетно уколико се без потребне припреме и знања упушта у испитивање, јер ће сведок у веома кратком времену утврдити да испитивач нема потребно знање.

¹²⁶¹ Атанасов, С.: *Препознавање лица од стране сведока*, стр. 239.

¹²⁶² Атанасов, С.: *Техника и тактика испитивања сведока*, стр. 231 – 234.

Тим пре, уколико испитивач у присуности сведока преврће и чита списе да би утврдио зашто је сведок позван и о чему треба бити испитан.¹²⁶³ Испитивач не узима довољно у обзир појаву форензичке збуњености у понашању сведока. На пример узбуђење сведока што је први пут испитиван у службеним просторијама од стране службених лица органа поступка, стрепњу сведока да неће бити у стању да пружи одговор о ономе о чему буде питан или страх од евентуалне одговорности због тога што неће моћи пружити одговоре на постављена питања, и слично што ако се не примети на време и не предузму мере да се то отклони, може довести до тога да резултати сведочења буду потпуно нереални.¹²⁶⁴

Не припремају се тзв. „контактна питања“, којима је циљ да се сведок опусти и привикне на амбијент у коме се испитује и на лице које га испитује,¹²⁶⁵ као и да се испитивач као прави психолог упозна са личношћу сведока.

Недовољно се уважавају околности конкретног кривичног дела и личне карактеристике сведока (тзв. „симултани капацитет“ сведока).¹²⁶⁶ Ко ове грешке питања се постављају по крутој шеми, у виду унапред састављеног анкетног листића са устаљеним питањима на која треба само добити одговоре. Последица таквог испитивања јесу искази који не откривају важне појединости, због чега је употребна вредност ових исказа мала или готово никаква у процесу разјашњавања и доказивања кривице учиниоца.

Испитивање сведока се не посматра као процес у којем се остварује међусобна интеракција, већ испитивач преузима доминантну улогу током сведочења. Полазећи од хипотезе до које је дошао прераним закључивањем о томе шта се догодило, испитивач не инсистира на детаљима опаженог садржаја, већ искључиво трага за чињеницама којима настоји потврдити сопствену претпоставку.

¹²⁶³ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 483.

¹²⁶⁴ Twiss, M. R.: A View from the Bench Keys to a Successful Direct Examination, *Army Lawyer*, April 1, 2007, стр. 32. Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *нав. дело*, стр. 192.

¹²⁶⁵ Gluščić, S. i dr.: *нав. дело*, стр. 208.

¹²⁶⁶ Дефинише се као индивидуална способност да се опази (прими) одређени број дражи, утисака, који делују на чула. Видети више: Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 1997, стр. 17.

Претпоставка испитивача у том случају делује као перцептивни филтер који спречава регистровање свега онога што није у складу са претпостављеном хипотезом и што јој противречи, као нешто што није битно.¹²⁶⁷ Поступак испитивања сведока не прилагођава се сведоковој представи о кривичном делу и учиниоцу, односно ономе што је сведок властитим чулима опажао.

Недовољно се инсистира на разликовању онога што је сведок опазио властитим чулима од онога што је закључио о предмету сведочења.¹²⁶⁸

Садржај исказа сведока преузима се некритички и у недовољној мери се проверава и упоређује са другим утврђеним подацима и чињеницама (са исказима других сведока, мишљењем и налазом вештака, исказом окривљеног, записником о увиђају и другим доказним материјалом). На пример, полази се од претпоставке да угледан грађанин никада не лаже, или зато што је неко полицајац, самим тим, боље опажа чињенице од других сведока.¹²⁶⁹

У исказ сведока се неоправдано и необразложено сумња сматрајући да сведок намерно прећуткује чињенице за које изјављује да их није запазио.¹²⁷⁰

Не инсистира се на утврђивању евентуалне заинтересованости сведока за коначни исход кривичног поступка.¹²⁷¹ При томе не мислимо само на блиске односе сведока са окривљеним и оштећеним лицем, што је законска обавеза, већ и на пријатељске, кумовске, побратимске односе, односе надређености и подређености, комшијске односе и друге. Чак и постојање неког облика солидарности сведока са странкама и оштећеним може бити од значаја за утврђивање истинитости исказа сведока.

¹²⁶⁷ Gluščić, S. i dr.: *нав. дело*, стр. 208.; Видети више: Guberina, V.; Grahovac, S.: *To sam rekao: advokatura, politika, privatno, rekli su o Veljku Guberini*, Inter Man Publik, Beograd, 1991, стр. 26. и 27.

¹²⁶⁸ Видети више: Modly, D.; Petrović, B.; Korajlić, N.: *нав. дело*, стр. 37 – 40.

¹²⁶⁹ Видети више: Yarmey, A.D.; Jones, T.H.: *Rizici od grešeka u identifikacijama koje vrše svjedoci-očevici, Osjetljivost policajaca za te opasnosti, Izbor*, br. 3, MUP RH, Zagreb, 1987, стр. 179.

¹²⁷⁰ Pešić, V.; Vasiljević, V.; Vodinelić, V.; Granić, A.: *Uviđaj kod saobraćajnih nezgoda na javnim putevima*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1966, стр. 148.

¹²⁷¹ Случај познат у судској пракси као *Воз број 116*, где полицајац као активни учесник кривичног догађаја, касније, у кривичном поступку у својству сведока очевидца тешко терети оптуженог, како би од себе отклонио кривицу због повреде правила службе и истовременог доприноса наступању забрањене последице. У: Guberina, V.; Grahovac, S.: *нав. дело*, стр. 34.

На пример, уочено је у пракси да ће сведоци очевици, који су иначе и сами возачи, у саобраћајној несрећи у којој су учествовали пешак и возач, бити на страни возача, и супротно - сведок очевидац који није возач, биће на страни пешака. Реч је о психолошком феномену идентификације и пројекције афеката.

Ретко се утврђује став сведока према кривичном делу и учиниоцу дела (нпр. према кривичним делима против полних слобода) јер то може бити од значаја за кредибилитет исказа сведока.¹²⁷²

Сведок се у току слободног излагања често прекида питањима, што га деконцентрише и омета у присећању, посебно у погледу важних детаља. Велики број питања доводи до смањења интелектуалне ангажованости сведока, који онда све препушта испитивачу, поводи се за његовим ауторитетом на штету истине.¹²⁷³

Исто тако, испитивање се понекад обавља механички и бирократски. Упоређивањем исказа више сведока утврђује се да међу њима нема никакве разлике ни у основним чињеницама, ни у појединостима, ни у начину исказивања, тако да се сви чине као копија испитивања једног, а не више сведока. Таква испитивања изазивају јаку сумњу у њихов кредибилитет, чак и када је један исказ од њих истинит и веродостојан, јер тиме што је постао образац за друге записнике, изгубио је своју вредност и веродостојност.¹²⁷⁴

Понекад су питања тако формулисана да сведоку нису лако разумљива, јер нису прилагођена претпостављеном степену интелигенције и образовању сведока, или језику којим се сведок служи. Неразумевање постављених питања за последицу има да одговори нису тачни, прецизни и недвосмислени. Нарочито када испитивач користи неодговарајућу терминологију и језик који је превише службен и непримерен интелектуалним способностима сведока, сведок то може схватити као потцењивање и одбити да сарађује и да својим исказом допринесе откривању и доказивању кривичног дела.

¹²⁷² Pešić, V.; Vasiljević, V.; Vodinelić, V.; Granić, A.: *Uvidaj kod saobraćajnih nezgoda na javnim putevima*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1966, стр. 148.

¹²⁷³ Видети више: Köhnken, G.: Suggestion und Suggestibilität, *Forensische Psychiatrie und Psychologie des Kindes- und Jugendalters*, Steinkopff Verlag, Darmstadt, 2003, стр. 368, на: http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-57383-5_30 доступно 02. 04. 2013.

¹²⁷⁴ Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, 1972, стр. 484. и 485.

Разлог оваквог пропуста од стране испитивача обично је недовољно искоришћена прилика да се током првог контакта упозна личност сведока, и сагласно првој предодби о његовој личности формулишу адекватна питања.

Питања се „држе у глави“, не бележе у подсетнику и не постављају када за њихово постављање дође време.

Затим, питања се не постављају од општег ка посебном у складу са тзв. „техником левка“.

Често у пракси проблем ствара и неодговарајући редослед постављања питања. У једном случају испитивач има већ претходно одређен редослед који вреди за сва времена и све криминалне случајеве, без обзира на то колико се у конкретном случају наметала потреба да се одређене околности разјасне, док је у другом случају тај низ питања превише арбитран, или такав да сувише често доводи до прекидања сведока у излагању, а што је опет штетно за правилан процес присећања, и на више начина онемогућава концентрацију сведока на важне детаље у излагању.

Испитивач понекад није довољно усредсређен на ток испитивања, па изгуби контролу над сведочењем и пропусти да постави важна питања сведоку, или да записнички констатује у битну садржину исказа сведока.

Понекад испитивач не контролише своје емоције и напетост, показује нервозу, грубост и нељубазност, чак иде дотле да се упушта у расправе са сведоком, или придикује и моралише.

Током процеса испитивања, под условом да није реч о унакрсном испитивању на главном претресу, испитивач не избегава питања којима се сведок наводи на тачно одређен одговор, или полази од претпоставке да је сведок већ нешто рекао у претходном излагању (тзв. сугестивна питања), иако тако нешто није поменуо.

Испитивач врши сугестиван утицај на сведока, не само неадекватном формулацијом питања, већ и начином на који сведока испитује (на пример, тоном којим се постављају питања сведоку, погледом којим је питање пропраћено,¹²⁷⁵

¹²⁷⁵ Видети више: Shermer, O'N.; Rose, C. K.; Hoffman, A: Perceptions and Credibility: Understanding the Nuances of Eyewitness Testimony Lauren, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 27(2), 2011, стр. 185.

затим покретом руке, осмехом, намргођеним лицем, претераним одобравањем одређеног сведоковог одговора, убрзаним темпом постављања питања и остављањем мало времена сведоку да одговори и слично).

Недовољно пажње се посвећује начину на који сведок излаже и начину на који се понаша за време давања исказа, на пример да ли брзо или полако говори (оклева, „пегла“ речи, замуцкује и сл.), какав је стил, волумен и интензитет говора сведока, које „сигнале“ шаље испитивачу.

Недовољно пажљиво слуша сведока, а када сведок примети да је испитивач незаинтересован, постаје дестимулисан за давање исказа и настоји да што пре заврши сведочење.

Испитивач није научио да контролише и слуша сведока тзв. „трећим ухом“, односно да правовремено уочи скривена осећања сведока из појединих речи, полуизражених или неизражених мишљења и реакција.

Сведоку кога поново испитује (нпр. на главном претресу, под условом да није реч о унакрсном испитивању), најпре прочита ранији исказ о ономе што је рекао, а потом пита да ли остаје при претходном исказу.¹²⁷⁶

Испитивач користи недозвољене начине испитивања сведока (нпр. испитивач поставља питања којима доводи у питање репутацију жртве силовања).¹²⁷⁷

Појмове које сведок користи у свом исказу не разјашњавају се и не прецизирају у довољној мери (нпр. оштећени је био прикладно одевен, или било је вече када се то догодило, био је удаљен довољно далеко да види окривљеног и сл.), што чини исказ бескорисним за утврђивање реалног чињеничног стања.

Сведоци се позивају у исто време да сведоче, а с обзиром на то да не постоје посебне чекаонице сведоци заједно чекају испред врата органа поступка, што им

¹²⁷⁶ Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 1997, стр. 89. и 92.

¹²⁷⁷ Kassin, S.; Williams, L.; Saunders, C.: *Dirty Tricks of Cross-Examination*, *Law and Human Behavior*, Vol. 14, No. 4, Springer, 1990, стр. 373, на: http://www.jstor.org/stable/1394299?seq=1#page_scan_tab_contents, доступно 05.03. 2013.

омогућава да се сусретну и међусобно разговарају и свесно или несвесно модификују своје исказе на штету истине.

У довољној мери се не проверава како се дошло до сведока. На пример, сведок се појављује тек у каснијем току поступка, орган поступка нема информацију о њему, иако сведок тврди да је непосредно опажао кривично дело и учиниоца.

Испитивање предузима испитивач који не располаже потребним способностима за успешно испитивање сведока, или нема потребна знања за испитивање појединих категорија сведока.¹²⁷⁸

Када је у питању унакрсно испитивању на главном претресу, с обзиром да је реч о новом начину испитивања сведока, уз претходно наведене издвајајемо неке по својој природи специфичне грешке за ову фазу испитивања, иако ће у односу на претходно поменуте, неке изгледати да се понављају.¹²⁷⁹

Уместо да одустане од постављања питања сведоку, јер даљим испитивањем не може да оствари ништа боље за тезу коју заступа у поступку, испитивач се беспотребно упушта у испитивање сведока промовишући још једном претходно дати исказ као нешто што је посебно важно, занемарујући основне психолошке законе да се најбоље памти оно што је речено на почетку и на крају испитивања.¹²⁸⁰

Питања се постављају сведоку без постављеног циља који се жели постићи конкретним питањем.

Сведоку се поставља сувише велики број питања због чега испитивање непотребно дуго траје, премда је испитивач у међувремену остварио више повољних резултата (поена) за себе.

¹²⁷⁸ Viquega-Hinojosa, A.: Полицијско испитивање, превела Диана Јесић, *Безбедност*, број 3-4, Београд, 1980, стр. 284.

¹²⁷⁹ Bennett, W. M.: *Eight Traits of Great Trial Lawyers: A Federal Judge's View on How to Shed the Moniker "I am a Litigator"*, Vol. 33. No.1, 2014, стр. 24 – 28.

¹²⁸⁰ Tanford, J. A.: Keeping Cross-Examination Under Control, *American Journal of Trial Advocacy*, Vol. 18, 1994, стр. 249.

Предуго унакрсно испитивање за последицу има замарање и пад концентрације судије, односно председника већа и чланова судског већа и губљења из вида почетних успеха унакрсног испитивача.

Наравно, како судија бележи цео исказ сведока у записник о главном претресу, могуће је да се накнадно присети исказа сведока, али ће ефекат који је испитивач хтео да постигне бити сигурно мањи од оног који је желео да се зауставио на време када се још увек налазио на „добром путу“.

Сугестивна питања која се постављају сведоку нису прецизна и једноставна, чиме испитивач није у стању да потпуно контролише сведока и његово исказивање током унакрсног испитивања. Наиме, сугестивна питања су по свом карактеру сложена и не односе се само на једну чињеницу која се жели утврдити, већ представљају комбинацију више питања, због чега сведоку није јасно на које питање треба да одговори са „да“, а на које са „не“, што за последицу најчешће има да сведок жели да објасни свој одговор, па самим тим може доћи до тога да испитивач не успе да потврди оно што је својим питањем желео да докаже.¹²⁸¹

Испитивач није правилно проценио понашање сведока, због чега га безразложно грубо испитије, премда сведок за тако нечим није дао повода јер говори истину, не лаже, није арогантан, сарађује и не расправља се безразложно са испитивачем.

Сведок се непотребно дисквалификује због незнатних, небитних или маргиналних одступања у исказу, чиме испитивач слаби позитивне аспекте унакрсног испитивања и смањује лични ауторитет пред судом.

Испитивач примењује неадекватну технику дисквалификавања сведока.

Сведоку се постављају питања тако да се „скаче“ са једне теме на другу, са циљем да се сведок збуни и од њега добију одговори који су важни за испитивачеву тезу.

Проблем је са што ова техника испитивања може довести до тога да судији није јасно у ком правцу иде испитивање и шта испитивач жели да постигне тиме.

¹²⁸¹ Gregory A. Hearing & Brian C. Ussery, *Guidelines for an Effective Cross-Examination: The Science Behind the Art*, Vol. 17 PRAC. LITIG., 2006, стр. 10. У: Bennett, W. M.: *нав. дело*, стр. 25.

Темпо испитивања је неадекватан, услед бројних несврсисходних пауза (нпр. услед тражења раније датих исказа сведока по списима предмета, театралних прекида ради привлачења пажње суда).¹²⁸²

Испитивач нема унапред утврђену адекватну излазну стратегију када унакрсно испитивање сведока крене у нежељеном правцу.

¹²⁸² Friedman, R.: *On Becoming A Trial Lawyer*, Vol. 39, 2008, стр. 145. У: Bennett, W. M.: *нав. дело*, стр. 28.

ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕДЛОЗИ

1. У пракси углавном постоји негативан став о поузданости сведока. Као разлози се наводе често мењање исказа, погрешно опажање, заборављање, неадекватно исказивање, лажно сведочење. Међутим, судска пракса показује да за тако нечим нема разлога јер тамо где постоји сведок очевидац по правилу се кривично дело брзо открије и докаже.

2. У највећем броју случајева докази којима се утврђују правно релевантне чињенице у поступку су и даље искази које саопштавају сведоци. Чињеница да је оволики број сведока у поступку наводи да том доказу треба посветити посебну пажњу. Нарочито разумевање и добро познавање процесних одредби и криминалистичко-тактичких правила и психолошких знања може помоћи да се сведок адекватно испита, и потом, његов исказ правилно оцени.

3. Анализом више десетина судских предмета можемо са сигурношћу констатовати да судије, јавни тужиоци, адвокати, пуномоћници оштећеног који учествују у поступку испитивања сведока познају добро законске одредбе које се односе на предузимање радње испитивања сведока. Ипак, чињеница је такође, када су у питању психолошка и криминалистичка знања, да се иста насупрот великог академског знања које је акумулирано у научној и стручној литератури, у практичном поступању још увек недовољно користе. За разлику од искуства страних практичара који у поступку испитивања сведока у великој мери користе знања добијена истраживањима експерименталне психологије (нпр. баве се психолошким аспектима вредновања личности сведока, условима који су потребни да буду обезбеђени током испитивања, условима који доводе до тога да се сведок осећа сигурно и способним да пружи адекватан исказ и слично), ова знања су углавном непозната већини домаћих практичара и сходно томе се ретко примењују.

4. На правним факултетима, криминалистичка и психолошка знања се изучавају углавном у оквиру факултативних предмета, сматрајући да је реч о знањима која су преваходно део интересовања припадника полиције и да се због тога треба првенствено изучавати на полицијским академијама и полицијским школама, занемарујући да је сведок људско биће, са својим посебностима које га чине индивидуом у сваком смислу речи, различитим од сваког другог учесника у

поступку и да потреба за оваквим знањима (криминалистичким и психолошким и другим) се јавља за време испитивања сведока у току целог поступка и током оцене његовог исказа од стране и других учесника у поступку, пре свега, судије, странака, браниоца, оштећеног који учествују у реализацији радње испитивања.

5. *Закоником о кривичном поступку Републике Србије* утврђен је општи оквир вршења радње испитивања сведока, док је садржај радње одређен криминалистичким правилима и психолошким знањима. Полазећи од чињенице да се у својству сведока у кривичном поступку могу појавити различите категорије сведока, то су и правила која треба применити у сваком конкретном случају разноврсна и бројна, а при томе захтевају посебну стручност и вештину испитивача, како би крајњи резултат испитивања – исказ био реалан и целовит.

6. Заборављање је најинтензивније у првих неколико часова после опаженог кривичног дела, односно у прва два дана, а сведоци смо да до предузимања процесне радње испитивања сведока понекад долази и након више десетина дана, због чега оно што је учињено погрешно у првом контакту услед дејства различитих психолошких процеса и појава, честог препричавања добија другачије обресе стварног догађаја у исказу сведока. Погрешно се полази од схватања да ће сведок и након више дана моћи да репродукује опажено верно свом првобитном опажању.

7. Занемаривање чињенице да је већ у првим контактима са сведоком важно професионално реаговати, јер већ од тих првих радњи може доћи до кршења криминалистичког правила о обезбеђењу идеалног трага - може се одразити на целокупан исказ сведока у поступку.

8. Психолошка истраживања показују да је сведочење увек стресно и да током сведочења се убрзава пулс, расте крвни притисак, јача страх и слично, а да не препознавање ових симптома за последицу има непотпун и нереалан исказ. Правилно реаговање већ на извору информација омогућиће да та информација остане правилно забележена и да се може користити у поступку. То што од грађанина полиција прикупља обавештења, а након тога јавни тужилац или полиција када им ту радњу повери јавни тужилац у форми доказне радње суштински не мења много.

Једном изгубљена информација тешко се касније уз најбољу вољу проналази у изворном облику. Због тога, сви субјекти који долазе први у контакт са потенцијалним сведоком или сведоком требају бити посебно едуковани за узимање исказа сведока чиме ће побољшати начин испитивања сведока и квалитет његовог исказа.

9. Одредбама *Законика о кривичном поступку* створени су услови за заштиту сведока у поступку, нарочито правила која се односе на испитивање посебно осетљивог сведока и испитивање заштићеног сведока

10. Да би неко лице које се налази са окривљеним у сродничким односима, или односима сличним сродничким, могло да користи право да буде ослобођено од дужности сведочења неопходно је да ти односи постоје у моменту сведочења. С обзиром на то да судска пракса показује да, када поменута лица одлуче да сведоче, од њихових исказа има мало користи, јер по правилу покушавају да помогну или да одмогну окривљеном, мишљења смо да би одредбом члана 94. став 1. поред лица наведених у тачки 1. до 3. ЗКП требало предвидети могућност да ово право могу користити и бивши супружници и тазбина окривљеног.

11. Премда је *ЗКП* изричит у погледу издвајања записника о испитивању сведока који је сачињен пре главног претреса, јер је сведок на главном претресу одлучио да користи право да буде ослобођен од дужности сведочења, мишљења смо да би законско решење требало бити другачије. Наиме, ако су претходно, пре главног претреса приликом испитивања сведока били испуњени сви *Закоником* тражени услови за предузимање наведене доказне радње, сматрамо да би такав исказ сведока могао бити користан на главном претресу, а како би код сведока била избегнута забуна и како се сведок не би накнадно могао позивати да није знао да ће се његов исказ користити у даљем току кривичног поступка, сматрамо да би поука сведоку требало да обухвати и упозорење да ће се његов исказ моћи користити у даљем току кривичног поступка, чак и ако га се накнадно одрекне.

12. Сведок има право да ускрати одговор на постављено питање ако је вероватно да би тиме изложио себе или себи блиска лица тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу (чл. 95. ст. 2. ЗКП). Мишљења смо да би законодавац требало ограничити правни основ само на излагање кривичном гоњењу, јер у

погледу других основа орган поступка располаже мерама којима може отклонити штетне последице, или ублажити њихово дејство (нпр. искључењем јавности).

13. Забраном сведочења браниоца обезбеђена је поверљивост у односу између браниоца и окривљеног, створена је битна претпоставка стручног и савесног заступања и формиран незаменљив услов независности и самосталности бранилачке професије. Због тога сматрамо да би правни основ предвиђен чланом 93. став 2. ЗКП требало да се брише и да се ни под којим условима не дозволи сведочење браниоца.

14. Одбрани је дозвољено да својом активношћу утиче на делатност јавног тужиоца у правцу извођења доказа који иду у прилог одбране осумњиченог. Међутим, ако се јавни тужилац не сложи са предлогом одбране - не постоји процесни механизам којим би одбрана могла утицати на предузимање захтеване радње. Стога сматрамо да би у тој ситуацији законодавац требало да пропише могућност да предложене сведоке (када такав предлог постоји од стране одбране) може да испита и судија за претходни поступак, по правилима која важе за испитивање сведока на главном претресу. Тиме би се у случају пропуста јавног тужиоца обезбедио исказ од пропадања и обезбедило његово коришћење на главном претресу.

15. Сматрамо добрим законским решењем могућност јавног тужиоца да повери радњу испитивања сведока полицији, с обзиром на то да полиција по правилу прва долази на место извршења кривичног дела, у време када је сећање сведока још свеже на опажено кривично дело, а тиме и већа могућност да се од сведока добије квалитетан исказ.

16. У ЗКП изричито се дозвољава постављање сугестивних питања само у фази унакрсног испитивања сведока. Према томе, сугестивна питања је забрањено постављати током фазе основног испитивања. Међутим, сматрамо да би требало дозволити постављање истих ради убрзања процеса сведочења, све до момента када је потребно да се сведок концентрише и сведочи о предмету доказивања. С тим у вези, а у функцији убрзања испитивања сведока и кривичног поступка, законодавац би у наредном периоду требало да формално направи разлику између дозвољених (усмеравајућих) и недозвољених (наводећих) сугестивних питања.

17. Када је у питању техника унакрсног испитивања сведока на главном претресу, у судској пракси преовладава везана техника унакрсног испитивања, премда су на

располагању законодавцу стајале још и тзв. невезана и компромисна техника. Сматрамо да је, с обзиром на досадашњу континентално-европску традицију у извођењу доказа, домаћи законодавац требало да се одлучи за „невезану“ или за „компромисну“ варијанту технике унакрсног испитивања, и да то одредбама ЗКП-а јасно пропише. Везана техника унакрсног испитивања, због немогућности да се сведок испита изван околности о којима је сведочио у току фазе основног испитивања, доводиће до тога да ће странке морати да позивају истог сведока више пута да би сазнале све чињенице које су познате сведоку.

18. Законодавац Србије је пропустио да законским одредбама предвиди право унакрсног испитивача да својим питањима проверава веродостојност сведока током унакрсног испитивања. Сматрамо да се и ово питање треба прецизно регулисати одредбама *Законика*, јер би у супротном унакрсно испитивање изгубило своју сврху.

19. ЗКП није одредио на који начин сведок саопштава свој исказ током основног испитивања, да ли у виду интегралног исказа или на неки други начин. Уколико претпоставимо да сведок током основног испитивања може на неко од постављених питања *слободно исказивати* о свему што му је познато о предмету доказивања, онда може саопштити и неке чињенице које нису на припремном рочишту или на почетку главног претреса означене као спорне, чиме се страни која је предложила сведока може приговорити да тако што дозвољава сведоку да исказује о свему што му је познато у поступак уводи нове чињенице и проширује обим предмета доказивања на главном претресу. С обзиром на страначко расправни модел главног претреса, где сваки испитивач заступа своју тезу и где сведок током слободног исказивања може саопштити и неке чињенице које не иду у корист основног испитивача, мислимо да ће слободно исказивање бити присутно све до момента док испитивачи не овладају новом техником испитивања, тзв. *методом контролисаног испитивања*, код које сведок саопштава своје виђење кривичног дела кроз смернице испитивача.

20. У вези са претходно наведеним начином испитивања (методом контролисаног испитивања) сматрамо да би било оправдано наредним изменама ЗКП-а преформулисати поуку у вези са обавезом да сведок говори истину и да ништа не прећути - у дужност да истинито исказује о ономе о чему буде питан.

21. Током основног испитивања забрањено је постављање сугестивних питања сведоку, због чега ће суд таква питања забранити. Поставља се питање шта може да уради странка која је позвала сведока као „свог“, а који током основног испитивања измени свој исказ у толикој мери да садржај исказа постане неповољан за тезу коју заступа испитивач. Законодавац Србије о томе не говори ништа, а ситуацију додатно компликује то што испитивач не може да унакрсно испитује таквог сведока и што сугестивна питања не може да постави ни током додатног испитивања. Стога сматрамо да *ЗКП* својим одредбама треба предвидети право основног испитивача да поставља сугестивна питања у следећим случајевима: када сведок показује одбојан став према испитивачу, када не жели да сарађује са испитивачем и када испитивач позове сведока супротне стране да сведочи. Постављање сугестивних питања од стране основног испитивача треба условити претходним одобрењем суда и његовом оценом да је тако нешто неопходно ради развијања сведочења, уколико је реч о непријатељском сведоку, тј. сведоку противничке странке.

22. Нови начин испитивања сведока на главном претресу условио је потребу да испитивачи, пре свега странке и адвокат, пуномоћници оштећеног овладају новим техникама испитивања сведока стога је нужно предвидети наставним плановима и програмима на правним факултетима обавезно изучавање вештине унакрсног испитивања сведока на главном претресу, као и осмислити додатне начине едукације који би се реализовали након завршетка правног факултета у облику додатних семинара за практичаре (посебно за адвокате, потом и за тужиоце и судије).

23. Вештина за испитивање сведока захтева познавање и других знања. Међу њима посебно знања из области судске психологије и криминалистике. С тим у вези нужно је наставне планове и програме на правним факултетима осмислити тако да студент правног факултета не може да заврши факултет без знања из наведених научних области. Судско психолошка и криминалистичка знања нису од значаја само за предистражну фазу поступка, њихова знања неопходна су у току целог кривичног поступка. Оцена исказа подлеже управо овим знањима.

24. Како се не би доводила у сумњу непристрасност суда који може постављати питања сведоку требало би *ЗКП* изричито прописати да је забрањено постављање сугестивних питања сведоку од стране судије.

25. Исказа сведока мора бити записнички констатован. *ЗКП* омогућава да орган поступка када то сматра неопходним ради прецизнијег регистравања, снимом исказ сведока и аудио и/или видео техником или стенографски забележи на главном претресу. Са новим начином испитивања сведока на главном претресу (током унакрсног испитивања) тонски или оптички начин бележања исказа чини се прикладнијим, јер омогућава несметано одвијање страначког двобоја који неће бити прекидан услед диктирања битне садржине исказа сведока у записник од стране председника већа. Разлог за чешћу примену је и то што омогућава да се орган поступка у потпуности посвети испитивању сведока, без размишљања који део исказа сведока је важно констатовати у записнику и што бележи све, како вербалне, тако и невербалне знакове који се манифестују током исказивања, а који су касније од велике помоћи приликом оцене веродостојности исказа сведока. С обзиром на наведено мишљења смо да би у судској пракси била оправдана чешћа употреба ових техничких уређаја ради бележења исказа сведока. Пре тога, нужно је опремити судове техничким уређајима за оптичко и тонско снимање и обезбедити већи број стручних лица која ће са њима руковати.

26. Законодавац добро поступа када низом мера обезбеђује заштиту посебно осетљивим сведоцима (нпр. сведок се испитује само преко органа поступка, може се испитивати преко стручног лица, коришћењем техничких уређаја за пренос звука и слике итд), међутим ништа не говори о могућности постављања сугестивних питања овој категорији сведока. Стога сматрамо да би као вид заштите од секундарне виктимизације требало предвидети изричито да је посебно осетљивом сведоку забрањено постављање сугестивних питања или бар предвидети наведену забрану у односу на одређене категорије тих сведока (нпр. у односу на децу, душевно болесне, жртве тешких кривичних дела са елементима насиља, као што су: жртве трговине људима, силовања, насиља у породици).

ЛИТЕРАТУРА

1) Књиге

1. Aćimović, M.: *Sudska psihologija*, Savremena administracija, Beograd, 1983.
2. Aćimović, M.: *Psihologija zločina i suđenja (sudska psihologija)*, Savremena administracija, Beograd, 1987.
3. Aleksić, Ž.: *Kriminalistika*, Naučna knjiga, Beograd, 1987.
4. Алексић, Ж.; Миловановић, З.: *Криминалистика*, Партедон, Београд, 1994.
5. Aleksić, Ž.; Milovanović, Z.: *Leksikon kriminalistike*, Vrelo, Beograd, 1993.
6. Алексић, Ж.; Шкулић, М.: *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.
7. Aleksić, Ž.: *Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1965.
8. Altavilla, E.: *Sudska psihologija*, I-IV, interni prevod.
9. Arntzen, F.: *Vernehmungpsychologie*, Psychologie der Zeugenvernehmung, Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1978.
10. Аврамов, С.: *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011.
11. Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, Informator, Zagreb, 1980.
12. Bayer, V.: *Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, Informator, Zagreb, 1980.
13. Bayer, V.: *Kazнено поступовно право, Прва књига, Повиестни развој*, Књиžара Златко Streitenberger, Zagreb, 1943.
14. Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2014.
15. Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2010.
16. Brack, J.; Thomas, N.: *Kriminaltaktik, Grundriß kriminaltaktischer Erkenntnisse und Prüfungsaufgaben mit Lösungen*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, 1983.
17. Brdar, I.: *Psihologija komuniciranja*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2006.
18. Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2011.

19. Бркић, С.: *Кривично процесно право II*, Правни факултет у Новом Саду-Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2013.
20. Вркић, С.: *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, Autor, Novi Sad, 2005.
21. Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 1999.
22. Bennett, W. M.: *Eight Traits of Great Trial Lawyers: A Federal Judge's View on How to Shed the Moniker "I am a Litigator"*, Vol. 33. No.1, 2014.
23. Bayer, V.: *Kazneno postupovno pravo, Prva knjiga, Poviestni razvoj*, Knjižara Zlatko Streitenberger, Zagreb, 1943.
24. Brković, D. A.: *Razvojna psihologija*, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Čačak, 2011.
25. Woods, D. D.: *O'Hara's Fundamentals of Criminal Investigation*, Charles C Thomas, Springfield, Illinois, USA, 2013.
26. Vujović, M.: *Dugovečnost, Pasoš za stotu*, Riznica, Sopot, 2009.
27. Wellman, L. F.: *The Art of Cross-Examination*, New York, 1904, на: <http://www.gutenberg.org/files/40781/40781-h/40781-h.htm>, доступно 23.02.2013.
28. Vermeulen, G.: *EU standards in witness protection and collaboratio with justice*, Maklu, Antwerp, 2005.
29. Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1991.
30. Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.
31. Vasiljević, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1981.
32. Vasiljević, T., *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 1971.
33. Vodinelić, V.: *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, Fakultet za bezbednost i opštestvena samozaštita, Skopje, 1985.
34. Vodinelić, V.: *Kriminalistika*, Savremena administaracija, Beograd, 1978.
35. Grasberger, R.: *Psihologija krivičnog postupka*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1958.
36. Groome, D.: *Priručnik za istražitelje povreda ljudskih prava*, Human Rights Press, Northborough, 2001.
37. Grubač, M.: *Krivično procesno pravo sa tekstom Zakonika o krivičnom postupku, peto izdanje*, Projuris, Beograd, 2013.

38. Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2009.
39. Guberina, V.; Grahovac, S.: *To sam rekao: advokatura, politika, privatno, rekli su o Veljku Guberini*, Inter Man Publik, Beograd, 1991.
40. Gluščić, S.; и др.: *Procesne mere zaštite svedoka*, Savet Evrope, Strazbur, 2006.
41. Делић, Н.: *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку (скрипта)*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008.
42. Доленц, М.: *Теорија судског кривичног поступка за Краљевину Југославију (Систематско приказивање)*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1933.
43. Dimitrijević, D.: *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1982.
44. Damaška, M.: *Krivično procesno pravo S.A.D. (skripta)*, за употребу ползника Наставе III stupnja из кривичноправних предмета на Правном факултету Свеучилишта у Загребу), Zagreb, 1963.
45. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, општи део*, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу, Ниш, 2014.
46. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право, посебни део*, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу, Ниш, 2011.
47. Ђурђић, В.: *Krivični postupak Srbije*, Centar za publikacije, Niš, 2006.
48. Жарковић, М.: *Криминалистичка тактика*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010.
49. Zlatarić, B.; Damaška, M.: *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Informator, Zagreb, 1966.
50. Zvonarević, M.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
51. Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2006.
52. Јекић, З.: *Кривично процесно право, посебни део*, Newpress Smederevo, Београд, 2006.
53. Јекић, З.; Данић, Р.: *Кривично процесно право*, Димитрије Давидовић, Смедерево, 2005.
54. Jevtić, M. D.: *Sudska psihijatrija*, Naučna knjiga, Beograd, 1951.
55. Jovančević, N.: *Novo krivično procesno pravo (shodno Zakoniku o krivičnom postupku od 2011)*, Dosije studio, Beograd, 2015.
56. Klaić, B.: *Rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1951.

57. Комар-Јањић, М.; Кораћ, Р.; Поњавић, З.: *Породично право*, Номос, Београд, 1999.
58. Крпач, Д.: *Казнено процесно право, Прва књига: Институције*, Народне новине, Загреб, 2003.
59. Крпач, Д.: *Казнено процесно право, Прва књига: Институције*, Народне новине, Загреб, 2012.
60. Крпач, Д.: *Engleski kazneni postupak*, Правни факултет у Загребу, Загреб, 1995.
61. Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Правни факултет центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010.
62. Кривокапић, В.; Жарковић, М.; Симоновић, Б.: *Криминалистичка тактика*, ВШУП, Београд, 2005.
63. Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, ВШУП, Београд, 2000.
64. Кнежевић, С.: *Кривично процесно право, општи део*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2015.
65. Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право, материјално, процесно и извршно*, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2010.
66. Kastenbaum, R.: *Starenje*, Globus, Zagreb, 1986.
67. Landström, S.: *CCTV, Live and Videotapes, How Presentation Mode Affects the Evaluation of Witnesses*, University of Gothenburg, Gothenburg, 2008, на: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/9905/1/Landstrom_dissertation.pdf, доступно 05010.2015.
68. Лукић, Т.: *Посебности кривичног поступка за организовани криминал, тероризам и корупцију*, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2008.
69. Марина, П.: *Кривична постапка на СФРЈ*, Култура, Скопје, 1979.
70. Марковић, Б.: *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, Народна штампарија, Београд, 1930.
71. Marković, T.: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Narodne novine, Zagreb, 1972.
72. Матовски, Н.; Лажетић–Бужаровска, Г.; Калајџијев, Г.: *Казнено процесно право*, Академик, Скопје, 2011.
73. Милић, Н.: *Полицијско саслушање осумњиченог*, Полицијска академија, Београд, 2006.

74. Миноа, Ж.: *Историја старости, од Антике до Ренесансе* (превела с француског Дана Милошевић), Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1994.
75. Мекбрајд, Дž.: *Људска права у кривичном поступку, Пракса Европског суда за људска права*, Савет Европе, Канцеларија у Београду, Београд, 2009.
76. Модли, Д.; Петровић, В.; Корajлић, Н.: *Увод у криминалистику*, Факултет криминалистичких наука, Сарајево, 2004.
77. Модли, Д.; Корajлић, Н.: *Криминалистички рјечник*, Центар за културу и образовање, Тешанј, 2002.
78. Огорелица, Н.: *Казнено процесуално право*, Накладом Краљ. Хрват.-Славон.-Далм. земаљске владе, Загреб, 1899.
79. Огњеновић, Р.: *Психологија опажања*, Научна књига, Београд, 1992.
80. Павишић, В.; Инсолера, Г.; Ђоштра, Г.: *Талијански казни поступак*, Правни факултет Свеучилишта у Ригеци, Библиотека завода за казнене знаности Мошћенице, Ригека, 2002.
81. Пећујлић, М.; Милић, В.: *Методологија друштвених наука*, Службени лист СФРЈ, Београд, 1991.
82. Пајчић, М.: *Угрожени свједоци у казненом поступку*, Казненоправно-криминалистичка библиотека „Владимир Бaјер“, Хрватско удружење за казнене знаности и праксу и Министарство унутарњих послова Републике Хрватске, Загреб, 2006.
83. Пешић, В.; Василјевић, В.; Водинелић, В.; Гранић, А.: *Увидaj код саобраћајних незгода на јавним путевима*, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд, 1966.
84. Пећјак, В.: *Психологија saznavanja, I изданје*, Светлост, Сарајево, 1981.
85. Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, Правни факултет у Подгорици, Подгорица, 2002.
86. Радуловић, Д.: *Кривично процесно право*, Правни факултет у Подгорици, Подгорица, 2009.
87. Роксин, С.; Шјунеманн, В.: *Strafverfahrensrecht*, 26. Auflage, Verlag C.H.Beck, Munchen, 2009.
88. Росо, З.: *Информативни разговор и интервју*, МУП РН, Загреб, 1995.
89. Росо, З.: *Полиграф у криминалистици*, РСУП РН, Загреб, 1987.
90. Руст, А.; Тредоух, С.: *Identification paradises: an empirical survey of legal recommendations and police practice in South Africa*, Department of Psychology, University of Cape Town, October 1997, стр. 9, на: <http://web.uct.ac.za/depts/psychology/plato/Rust.pdf>, доступно 11.4.2014.

91. Rose, P.: Why voices are difficult to discriminate forensically (Chapter 2), *Forensic Speaker Identification*, Taylor & Francis Forensic Science Series, London and New York, 2002, на: [http://worldtracker.org/media/library/Science/Forensic%20Science/Forensic%20Speaker%20Identification%20-%20P.%20Rose%20\(Taylor%20and%20Francis,%202002\)%20WW.pdf](http://worldtracker.org/media/library/Science/Forensic%20Science/Forensic%20Speaker%20Identification%20-%20P.%20Rose%20(Taylor%20and%20Francis,%202002)%20WW.pdf), доступно 23.5.2014.
92. Рот, Н.: *Опита психологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983.
93. Савић, Ј. П.: *Теорија судских доказа у кривичним делима*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1886.
94. Sahiti, E.: *Svedok i njegov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku*, doktorska disertacija, Priština, 1990.
95. Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2011.
96. Станојевић, П.; Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2010.
97. Стевановић, Б.: *Учење и памћење*, Завод за основно образовање и образовање наставника, Београд, 1973.
98. Стојановић, З.: *Кривично право, општи део*, Правна књига Београд, Београд, 2009.
99. Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део*, Правна књига, Београд, 2006.
100. Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2004.
101. Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2012.
102. Simonović, B.: *Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 1997.
103. Simović, N. M.: *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2009.

104. Simović, N. M.; Simović, M. V.: *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio)*, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, 2011.
105. Стојановић, З.; Перић, О.: *Кривично право, посебни део, XI издање*, Правна књига, Београд, 2006.
106. Simić-Jekić, Z.: *Krivično procesno pravo u praksi*, Službeni list SFRJ, Beograd, 1973.
107. Строгович, М.: *Кривични судски поступак*, Научна књига, Београд, 1948.
108. Smiljanić, V.: *Razvojna psihologija*, Centar za primenjenu psihologiju Društva psihologa Srbije, Beograd, 1999.
109. Hrnjica, S.: *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, Naučna knjiga Nova, Infohome, Beograd, 2003.
110. Celić, R.: *Svedočenje kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku*, neobjavljena doktorska disertacija, Kraljevo, 1979.
111. Clages, H. (Hrsg.): *Der rote Faden: Grundsätze der Kriminalpraxis*, Kriminalistik Verlag, Verlagsgruppe Hüthig Jehle Rehm, Heidelberg, 2004.
112. Чубински, М.: *Научни и практични коментар Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије*, Геца Кон, Београд, 1934.
113. Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2006.
114. Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду - Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2009.
115. Шкулић, М.: *Кривично процесно право, друго, измењено и допуњено издање*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
116. Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Службени гласник, Београд, 2011.
117. Škulić, M.; Ilić, G.: *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije, kako je propala reforma: šta da se radi?*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012.
118. Шкулић, М.; Илић, Г.: *Нови Законик о кривичном поступку Србије, Реформа у стилу “Један корак напред – два корака назад“*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије-Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу-Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.
119. Шкулић, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013.

120. Шкулић, М.: *Основне новине у кривичном процесном праву Србије, Нови Законик о кривичном поступку из 2011. године*, Правни факултет Универзитета у Београду-Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2013.

121. Шкулић, М.: *Кривично процесно право, друго, измењено и допуњено издање*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Досије студио, Београд, 2014.

2) Чланци

1. Атанасов, С.: Техника суочење сведока у кривичном поступку, тематски зборник – научно истраживачки пројекат „*Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој*“ за период 2013-2015, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2015

2. Атанасов, С.: Препознавање лица од стране сведока, тематски зборник – научно истраживачки пројекат „*Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој*“ за период 2013 – 2015, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2014.

3. Атанасов, С.: Техника и тактика испитивања сведока, тематски зборник – научно истраживачки пројекат „*Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој*“ за период 2013 – 2015, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2013.

4. Атанасов, С.: Привремени боравак жртава трговине људима, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, Косовска Митровица, 2006.

5. Вајовић, V: Американизација доказног поступка, *Правни живот*, број 9, Београд, 2012.

6. Бркић, С.: Посебно осетљиви сведоци, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 2, Нови Сад, 2014.

7. Бркић, С.: Посебна заштита деце и малолетника као оштећених у сведока у кривичном поступку (упоредноправни приступ), *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 40, број 2, Нови сад, 2006.

8. Bubalović, T.; Dajčić, A.: Novi modeli ispitivanja svjedoka na raspravi, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 10, god. 5, Zenica, на: http://www.prf.unze.ba/anali_tekst.html, доступно 05.05.2015.
9. Бугарски Т.: Испитивање сведока, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 4, Нови Сад, 2013.
10. Beljanski, S.: Tužilačka istraga u Srbiji i prikupljanje dokaza i materijala u korist odbrane, *Tužilačka istraga – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2014.
11. Bužarovska-Lazetić, G.; Kalajđijev, G.: Glavna rasprava prema ZKP Makedonije (teorija i praksa), *Glavni pretres i suđenje u razumnom roku, Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, на: <http://www.osce.org/sr/serbia/167806?download=true>, доступно 07.11.2015.
12. Bajin, M.: Uloga lingviste u kreiranju auditivnog predočavanja, *Pravo i forenzika u kriminalistici (zbornik radova)*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2010.
13. Bowden, P.; Henning, T.; Plater, D.: Balancing Fairness to Victims, Society and Defendants in the Cross-Examination of Vulnerable Witnesses: An Impossible Triangulation?, *Melbourne University Law Review*, Vol. 37, No. 3, 2014, стр. 543, на: <http://www.heinonline.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 13.02.2016.
14. Brace, A. N.; Pike, E. G.; Kemp, I. R.; Turner, J.: Eye-witness identification procedures and stress: a comparison of live and video identification parades, *International Journal of Police Science & Management* Volume 11, Number 2, на: <http://psm.sagepub.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 15.02.2015.
15. Brodsky L. S. et al.: Attorney Invasion of Witness Space, *Law and Psychology Review*, Vol. 23, School of Law, The University of Alabama, 1999.
16. Bruck, M.; Ceci, S. J.; Francouer, E.; Renick, A.: Anatomically detailed dolls do not facilitate preschoolers' reports of a pediatric examination involving genital touching, *Journal of Experimental Psychology: Applied*, Vol 1(2), American Psychological Association, Jun 1995, на: <http://psycnet.apa.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 16. 12. 2012.
17. Van Koppen, J.P.; Loehuit, K.S.: Portraying Perpetrators; The Validity of Offender Descriptions by Witnesses, *Law and Human Behavior*, Vol. 21, No. 6, 1997, на: <http://psycnet.apa.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 12.5.2014.

18. Wells, L. G.; Rydell, M. S.; Seelau, P. E.: The Selection of Distractors for Eyewitness Lineups, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 78, No. 5, 1993, на: <http://psycnet.apa.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 12.09.2014.
19. Wright, B. D.; Stroud, N. J.: Age Differences in Lineup Identification Accuracy: People Are Better With Their Own Age, *Law and Human Behavior*, Vol. 26, No. 6, December 2002, на: <http://psycnet.apa.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 17. 05.2013.
20. Wells, L. G.; Memon, A.; Penrod, D. S.: Eyewitness Evidence Improving Its Probative Value, *Psychological Science in the Public Interest*, vol. 7, No. 2, November 2006, на: <http://psi.sagepub.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 9.9.2014.
21. Wells, L. G.; Rydell, M. S.; Seelau, P. E.: The Selection of Distractors for Eyewitness Lineups, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 78, No. 5, 1993, на: <http://psycnet.apa.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 12.09.2014.
22. Valdespino, M. J.: Cross-Examination: The Rules of the Game, *American Journal of Family Law*, на: <http://eds.b.ebscohost.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 15.10.2014.
23. Vodinelić, V.: Svjedok i njegove kategorije u krivičnoprocesnoj nauci i kriminalistici, *JRKK*, br. 2, Beograd, 1988.
24. Weigend, T.: Should We Search for the Truth, and Who Should Do it?, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, Vol. 2, 2011.
25. Водинелић, В.: Нова сазнања о нужности и могућностима идентификације непознатих особа на основу уха, *Безбедност*, број 1, ДСУП НРС, 1959.
26. Vranj, E.: Saslušanje žrtava trgovine ljudima u svojstvu svedoka, *Kriminalističke teme*, broj 1-2, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2012.
27. Viquera-Hinojosa, A.: Полицијско испитивање, превела Диана Јесић, *Безбедност*, број 3-4, РСУП СРС, Београд, 1980.
28. Gruzinov-Milovanović, N.: Kriminalistički aspkti svedočenja dece, *JRKK*, broj 4, Savez udruženja za krivično pravo i kriminologiju i Institut za kriminološka i sociološka ispitivanja, Beograd, 1985.
29. Gronlund, D. S.; Wixted, T. J.; Mickes, L.: Evaluating Eyewitness Identification Procedures Using Receiver Operating Characteristic Analysis, *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 23(1) 2014, на: <http://cdp.sagepub.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 12.09.2014.

30. Garven, S.; Wood, M. J.; Malpass, S. R.: Allegations of Wrongdoing The Effects of Reinforcement on Children`s Mundane and Fantastic Claims, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 85, No. 1, American Psychological Association, February 2000, на: http://digitalcommons.utep.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=james_wood доступно 15.11.2012.
31. Garven, S.; Wood, M. J.; Malpass, S. R.; Shaw, S. J.: More Than Suggestion The Effect of Interviewing Techniques From the McMartin Preschool Case, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 83, No. 3, American Psychological Association, June 1998, на: http://digitalcommons.utep.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=james_wood доступно 03.11.2012.
32. Davies, F.; Seymour, F.: Questioning child complainants of sexual abuse: Analysis of criminal court transcripts in New Zealand, *Psychiatry, Psychology and Law*, Vol. 5, 1998, на: <http://www.heinonline.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 02.09.2015.
33. Damaška, M.: Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 17, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2010.
34. Damaška, M.: O nekim učincima stranački oblikovanog pripremnog postupka, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 14, broj 1, Zagreb, 2007.
35. Damaška, M.: Sudbina anglo-američkih procesnih ideja u Italiji, *HLJKPP*, vol.13, broj 1, Zagreb, 2006.
36. Damaška, M.: Obavještenja građana dana Organima unutrašnjih poslova i dokazivanje u krivičnom postupku, *JRKK*, broj 2, Savez udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Institut za kriminološka istraživanja u Beogradu, Beograd, 1969.
37. Delibašić, V.: Unakrsno ispitivanje u krivično procesnom pravu Srbije, *Glavni pretres i suđenje u razumnom roku, Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstava i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, на: <http://www.osce.org/sr/serbia/167806?download=true>, доступно 07.11.2015.
38. Đurđić, V.: Pokretanje i kontrola javnotužilačke istrage (sa posebnim osvrtom na krivični postupka u Srbiji), *Tužilačka istraga – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2014.
39. Esep, A.: Collection and Evaluation of Evidence in Comparative Perspective, *Israel Law Review*, Vol. 31. No. 1 – 3, Faculty of Law, Hebrew University, Jerusalem, 1997.
40. Zajac, R.: Investigative Interviewing in the Courtroom: Child Witnesses under Cross – Examination, *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing: Current*

Developments and Future Directions, (ed. Bull, R.; Valentine, T.; Williamson, T.), John Wiley & Sons Ltd., 2009, стр. 161, на: <http://www.lasorsa.com/wp-content/uploads/2015/02/psychological-investigations.pdf>, доступно 15.05.2015.

41. Zajac, R.; Gross, J.; Hayne, H.: Asked and Answered: Questioning Children in the Courtroom, *Psychiatry, Psychology and Law*, No.10, 2003, стр. 199, на: <http://www.heinonline.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 13.12.2015.

42. Zimmerman, L.: *Improving Eye Witness Identifications*, на: <http://www.lawenforcementtoday.com/2013/06/11/improving-eye-witness-identifications/>, доступно 12.5.2014.

43. Ziv, N.: Witnesses with Mental Disabilities: Accommodations and the Search for Truth, *Disability Studies Quarterly*, Vol. 27, No. 4, 2007, на: <http://dsq-sds.org/article/view/51>, доступно 03.04.2015.

44. Илић, П. Г.: О положају оштећеног у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, број 1, Правни факултет у Београду, Београд, 2012.

45. Илић, Г.; Бановић, Б.: Полиција и нова решења у Законнику о кривичном поступку *Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена* (зборник), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2013.

46. Ivičević- Karas, E.: Načelo jednakosti oružja kao konstitutivni element prava na pravični kazneni postupak iz članka 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Zbornik PFZ, Pravni fakultet Zagreb*, broj 4-5, Zagreb, 2007.

47. Jokić, D.: Prepoznavanje lica od strane svjedoka u krivičnom postupku (prijedlog taktičkih pravila za pripremu i vršenje predočavanja radi prepoznavanja), *Suzbijanje kriminala i evropske integracije*, (zbornik radova), Kriminalističko-policijska akademija, Hans Zajdel Fondacija, Beograd, 2010.

48. Yarmey, A.D.; Jones, T.H.: Rizici od grešeka u identifikacijama koje vrše svjedoci-očevici, Osjetljivost policajaca za te opasnosti, *Izbor*, br. 3, MUP RH, Zagreb, 1987.

49. Kisić, N.: Unakrsno ispitivanje: pitanja u korist vlastitih tvrdnji, *OKO RRZ*, broj 15, Sarajevo, 2012, на: http://www.okobih.ba/files/Reporter_15.pdf, dostupno 15.03.2014.

50. Kaurinović, D.: *Direktno i unakrsno ispitivanje*, на: http://pravosudje.ba/vstv/faces/pdfservlet.jsessionid=2f368bacfd04a4d8ec32f0a4a6164ea1631994b2636ef01a07076a53c2e1e6b3.e34TbxyRbNiRb40LchiNbxyRa34Oe0?p_id_doc=20104, доступно 27.10.2013.

51. Kash, D. A.: Hiding in Plain Sight A Peek into the Witness Security Program, *FBI Law Enforcement Bulletin*, Vol. 73, Issue 5, May 2004.
52. Kožar, D.; Vukosav, J.; Zarevski, P.: Psihološki i organizacijski aspekti prepoznavanja osoba u liniji za prepoznavanje, *Policajska sigurnost*, broj 2, MUP RH-Policajska akademija, Zagreb, 2013.
53. Kassin, S.; Williams, L.; Saunders, C.: Dirty Tricks of Cross-Examination, *Law and Human Behavior*, Vol. 14, No. 4, Springer, 1990, на:
http://www.jstor.org/stable/1394299?seq=1#page_scan_tab_contents, доступно 05.03.2013.
54. Köhnken, G.: Suggestion und Suggestibilität, *Forensische Psychiatrie und Psychologie des Kindes - und Jugendalters*, Steinkopff Verlag, Darmstadt, 2003, на:
http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-57383-5_30, доступно 02. 04. 2013.
55. Loftus, F. E.: Leading Questions and the Eyewitness Report, *Cognitive Psychology*, No. 7, Academic Press, Inc, Washington, 1975, на:
http://www.cog.brown.edu/courses/cg195/pdf_files/fall06/Loftus1975.pdf доступно 12. 02. 2013.
56. Lochary, R.: *Veštine zastupanja u krivičnim postupcima, Priručnik za advokate*, American Bar Association Rule of Law Initiative, Partneri za demokratske promene Srbija, Oktobar 2013.
57. Morgan C.A. и др.: Accuracy of eyewitness memory for persons encountered during exposure to highly intense stress, *International Journal of Law and Psychiatry*, Vol. 27, 2004, на: http://ac.els-cdn.com/S0160252704000287/1-s2.0-S0160252704000287-main.pdf?_tid=01829956-b51e-11e4-98c0-00000aacb361&acdnat=1424010300_934fab2cd46e4b495ab1daeb71de2fd2, доступно 09.12.2014.
58. MacLin, H.O.; MacLin, K.M.; Malpass, S.R.: Race, Arousal, Attention, Exposure, and Delay, An Examination of Factors Moderating Face Recognition, *Psychology, Public Policy, and Law*, Vol. 7, No. 1, 2001, на: <http://psycnet.apa.org.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 12.12.2014.
59. *Mistaken Eyewitness Identifications*, Benjamin N. Cardozo School of Law, Yeshiva University, на: http://www.innocenceproject.org/docs/Mistaken_ID_FactSheet.pdf, доступно 12.5.2014.

60. Maras, L. K.; Bowler, M. D.: Eyewitness Testimony in Autism Spectrum Disorder: A Review, *Journal of Autism & Developmental Disorders*, Vol. 44, November 1, 2014, на: <http://web.a.ebscohost.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 1.07.2014.
61. McDonald, E.; Tinsley, Y.: Evidence Issues, *Canterbury Law Review*, Vol. 17, 2011.
62. Modly, D.: Svjedok star osam decenija, *Priručnik*, broj 4, RSUP RH, Zagreb, 1982.
63. Modly, D.: Neki aspekti identifikacije osoba neposrednim izbornim prepoznavanjem u postupku kriminalističke obrade, *13. Maj*, broj 1, SSUP Jugoslavije, Beograd, 1985.
64. Marqueritte, T.: Teorija i razvoj unakrsnog ispitivanja, *OKO RRZ*, broj 5, Sarajevo, Proljeće/ljeto 2007, на: http://www.okobih.ba/files/Reporter_5.pdf, dostupno 15.03.2014.
65. Никићевић-Бераха, В.: Заштита сведока: специфичности у поступцима за ратне злочине, *Билтен Врховног касационог суда*, број 2, Intermex, Београд, 2013.
66. Powell, B. M.; Bowden, P.; Mattison, M.: Stakeholders' perceptions of the benefit of introducing an Australian intermediary system for vulnerable witnesses, *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, Vol. 48(4), 2015, на: <http://anj.sagepub.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 17.12.2015.
67. Pratt, A, T.: The Ten Commandments of Cross-examination, *Quarterly*, Federation of Defense & Corporate Counsel, Vol. 61, No. 2, Winter, 2011, на: http://www.thefederation.org/documents/V61N2_CoverToCover1.pdf, доступно 16.10.2014.
68. Pajčić, M.: Zaštita svjedoka u postupcima za kaznena djela organiziranog kriminala, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, broj 4, Pravni fakultet, Split, 2009, стр. 724.
69. Putnik, D.: Deca kao svedoci, *13. Maj*, broj 3, Beograd, 1967.
70. Rakočević, V.: Zaštita svjedoka u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore i međunarodni standardi, *Pravni život*, Vol. 55, broj 9, Beograd, 2006.
71. Richards, K.: Child complainants and the court process in Australia, *Trends & issues in crime and criminal justice*, No. 380, Australian Institute of Criminology, July 2009, на: http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi380.pdf, доступно 12.10.2014.
72. Shermer, O'N.; Rose, C. K.; Hoffman, A: Perceptions and Credibility: Understanding the Nuances of Eyewitness Testimony Lauren, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 27(2), 2011, на: <http://ccj.sagepub.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 10.01.2015.

73. Sarajlija, S.: Položaj i uloga tužioca na glavnom pretresu, *Kriminalističke teme*, broj 3 - 4, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2011.
74. Стојковић, Б.: Различити приступи употреби појма стратегија у савременом добу, *Војно дело*, број 3, Министарство одбране Србије – Војноиздавачки завод, Београд, 2009.
75. Симоновић, Б.: Предочавање ради препознавања (судско психолошки и криминалистичко-тактички аспекти), *Безбедност*, број 4, МУП РС, Београд, 1999.
76. Синановић, Б.: Посебно осетљиви сведок у кривичном поступку, *Билтен Врховног касационог суда*, број 3, Intermex, Београд, 2014.
77. Twiss, M. R.: A View from the Bench Keys to a Successful Direct Examination, *The Army Lawyer*, April 1, 2007, на: <http://eds.b.ebscohost.com.proxy.kobson.nb.rs>, доступно 20.01.2016.
78. Tanford, J. A.: Keeping Cross-Examination Under Control, *American Journal of Trial Advocacy*, Vol. 18, 1994, на: <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1488&context=facpub>, доступно 07.10.2015.
79. Tintor, J.: Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti), *Branilac kao subjekt reformisanog krivičnog postupka*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor – Beograd, 2012.
80. Tintor, J.: Odbrana kao strana u postupku u tužilačkoj istrazi (analiza novog ZKP Srbije), *Tužilačka istraga - regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2014.
81. Tripalo, D.; Đurđević, Z.: Predlaganje dokaza, *HLJKPP*, Pravni fakultet Zagreb, Vol. 18, broj 2, Zagreb, 2011.
82. Tripalo, D.: Tijek kaznenog postupka – kontrola optužnice, rasprava, pravni lijekovi, *HLJKPP*, Vol. 15, broj 2, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2008.
83. Tang, M. C.: Developmentally Sensitive Forensic Interviewing of Preschool Children: Some Guidelines Drawn From Basic Psychological Research, *Criminal Justice Review*, Vol. 31, 2006.
84. Ćirić, J.: Đenoveze sindrom, *Strani pravni život*, Institut za uporedno pravo, broj 1, Beograd, 2010.

85. Udruženje tužilaca i zamenika javnih tužilaca, Društvo sudija Srbije i OEBS-Misija u Srbiji: *Pravo žrtve na kompenzaciju*, 2013, стр. 49, на: <http://www.astra.org.rs/wp-content/uploads/2013/09/pravo-zrtve-na-kompenzaciju.pdf>, доступно 12.02.2015.
86. *Uloga svedoka i žrtava u procesuiranju ratnih zločina* (priređivači Mihailović, J. i Resanović, A.), Centar za antiratnu akciju, Beograd, 2003.
87. Fisher, P. R.; Brewer, N.; Mitchell, G.: The Relation between Consistency and Accuracy of Eyewitness Testimony: Legal versus Cognitive Explanations, *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing, Current Developments and Future Directions*, (ed. Bull, R.; Valentine, T.; Williamson, T.), John Wiley & Sons Ltd., 2009, на: <http://www.lasorsa.com/wp-content/uploads/2015/02/psychological-investigations.pdf>, доступно 14.05.2015.
88. Holt, W. K.: Tips for Effective Cross-Examination, *Litig. News*, Winter 2006, на: <http://www.gentrylocke.com/tips-for-effective-cross-examination/>, доступно 10.05.2015.
89. Hilger, W. P. J.: Organized Crime / Witness Protection in Germany, стр. 104, на: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no58/58-09.pdf, доступно 23.02.2016.
90. Clark, F. S.: The Art of Cross-Examination, *Federation of Defense & Corporate Counsel, Quarterly*, Vol. 61, No. 2, Winter, 2011, на: http://www.thefederation.org/documents/V61N2_CoverToCover1.pdf, доступно 16.10.2014.
91. Cowan, M. B.: Children in the Courtroom: Essential Strategies for Effective Testimony by Child Victims of Sexual Abuse, *The Army Lawyer*, February 1, 2013.
92. *Comparet-Cassani, J.*: Balancing the Anonymity of Threatened Witnesses Versus a Defendant's Right of Confrontation: The Waiver Doctrine After Alvarado, *San Diego Law Review*, Vol. 39, 2002.
93. Шкулић, М.: Нацрт Законика о кривичном поступку Србије као израз лоше концепције и погрешних нормативних решења, *Бранич*, број 3-4, Адвокатска комора Србије, Београд, 2010.

3) Прописи и други документи

1. Већка конвенција о дипломатским односима од 18. априла 1961. године, *Службени лист СФРЈ* - додатак, број 2/64.
2. Већка конвенција о конзуларним односима, *Службени лист СФРЈ* - додатак, број 5/66.

3. *Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime*, United Nations Office on Drugs and Crime Vienna, New York, 2008, стр. 71. и 72, на: <http://www.unodc.org/documents/organized-crime/Witness-protection-manual-Feb08.pdf>, доступно 12. 03. 2016.
4. *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, GA A/RES/40/34, Annex 1985, на: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>, доступно 30.11.2012.
5. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni list SCG - Međunarodni ugovori*, broj 9/2003, 5/2005, 7/2005.
6. *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода*, на: <http://www.zastupnik.mpravde.gov.rs/images/>, доступно 12.12.2013.
7. Закон о раду, *Службени гласник РС*, број 24/2005 и 61/2005.
8. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, број 85/2005.
9. Закон о кривичном поступку ФНРЈ, *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, број 97. од 6. 11. 1948.
10. Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, број 58/2004, 85/2005, 115/2005 – др. закон, 49/2007, 20/2009 – др. закон, 72/2009 и 76/2010.
11. Законик о кривичном поступку, *Службени лист СФРЈ*, број 50/67.
12. Закон о тајности података, *Службени гласник РС*, број 104/2009.
13. Закон о кривичном поступку, *Službeni list SFRJ*, број 4/77.
14. Законик о кривичном поступку SRJ, *Službeni list SRJ*, број 70/2001, 68/2002 и *Službeni glasnik RS*, број 58/2004, 85/2005, 115/2005, 49/2007, 20/2009, 72/2009, 76/2010.
15. Закон о кривичном поступку, *Службени лист СФРЈ*, бр. 4/77, 36/77, 60/77 и 14/77.
16. Законик о кривичном поступку Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.
17. Закон о кривичном поступку Републике Српске *Службени гласник РС*, број 100/09.
18. Закон о полицији, *Службени гласник РС*, бр. 101/2005, 63/2009 - одлука УС, 92/2011, 64/2015.

19. Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.
20. *Закону о адвокатури*, Службени гласник РС, број 31/2011 и 24/2012 – одлука УС.
21. Закон о употреби знаковног језика, на:
<http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2015/673-15%20LAT.pdf>, доступно 05.09.2015.
22. Законик о кривичном поступку Црне Горе, *Службени лист Црне Горе*, број 57/09.
23. Закон о казненом поступку Републике Хрватске, *Народне новине*, број 152/08, 76/09, 80/11.
24. Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09.
25. Закон о заштити свједока у кривичном поступку, *Службени гласник Републике Српске*, број 48, од 24. јуна 2003. године.
26. Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, број 3/03, 21/03, 61/04, 55/05.
27. Закон о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, број 5/2001.
28. Закон о полицији, *Службени гласник РС*, број 101/2005, 63/2009 - одлука УС и 92/2011.
29. Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, *Службени гласник РС*, број 97/2008.
30. Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине, *Службени гласник РС*, број 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011 - др. закон.
31. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тежких кривичних дела, *Службени гласник РС*, број 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - др. закон, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 - др. закон и 101/2011 - др. закон.
32. Кривичноправна конвенција о корупцији, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, број 2/2002, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, број 18/2005.
33. Казнени закон Хрватске, број 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

34. Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6, 2001.
35. *Criminal Justice Act*, 2003, на: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/section/114>, доступно 08.09.2015.
36. CÓDIGO PROCESAL PENAL, http://www.juecesdemocracia.es/legislacion/CODIGO_PROCESAL_PENAL%5B1%5D.pdf, 13.10.2015.
37. *Criminal Procedure Code of the Republic Poland* (Act of 6 June 1997, amended 2012), на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 07. 07. 2013.
38. Criminal Procedure Act of the Republic of Slovenia, *Official Gazette of the Republic of Slovenia* 8/2006, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 06.07.2015.
39. *Canada Evidence Act*, 1985, на: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-5/>, доступно 10.09.2015.
40. *Criminal Procedure Code of the Russian Federation*, на: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1698/file/3a4a5e98a67c25d4fe5eb5170513.htm/preview>, доступно 23. 9. 2012.
41. *Criminal Procedure Code of the French Republic* , на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 25. 6. 2012.
42. *Criminal Procedure Code of BH - consolidated version dec2009* (2).pdf-Adobe Reader, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 15. 8. 2012.
43. *Code of Criminal Procedure of the former Yugoslav Republic of Macedonia*, на: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16066/preview>, доступно 23. 9. 2012.
44. Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 9/91.
45. Konvencija o specijalnim odnosima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, broj 19/75.
46. Kodeks profesionalne etike advokata, *Službeni glasnik RS*, broj 27/2012.
47. Кривични законик, *Службени гласник РС*, број 85/05, 88/05, 107/05 и 72/09.

48. *Organized Crime Control Act 1970*, на: <https://bulk.resource.org/gao.gov/91-452/00004DB3.pdf>, доступно 12.12.2015.
49. Правилника о сталним судским тумачима, *Службени гласник РС*, број 35/2010.
50. *Penal Procedure Code of the Republic of Bulgaria*, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 15.04.2013.
51. *Правилника о поступку и доказима Међународног кривичног суда за бившу Југославију*, на: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/pravilnik_o_postupku_i_dokazima_lat.pdf, доступно 15. 5. 2015.
52. *Recommendation No. R (97) 13 concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence*, на: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=566782&SecMode=1&DocId=574856&Usage=2>, доступно 25. 06. 2012.
53. *Recommendation Rec(2005)9 on the protection of witnesses and collaborators of justice*, на: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849237&Site=COE>, од 25. 6. 2012.
54. *Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure*, на: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/docs/council_eur_rec_85_11_en.pdf, доступно 13.06.2015.
55. *Resolution of the Council of 23 November 1995 on the Protection of Witnesses in the Fight Against International Organised Crime (95/C, 327/04)*, на: http://contrelatraitte.org/IMG/pdf/council_1995.pdf, доступно 10.04. 2016.
56. *Swiss Criminal Procedure Code*, на: http://legislationline.org/download/action/download/id/4853/file/Swiss_CPC_2007_am2013_en.pdf, доступно 12. 7. 2013.
57. *Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*, на: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalTribunalForTheFormerYugoslavia.aspx>, доступно 07.12.2013.
58. *The Criminal Code Of The Russian Federation*, на: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, доступно 23.9.2012.

59. *Criminal Procedure Code of the Republic Poland* (Act of 6 June 1997, amended 2012), на:

60. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

61. *Federal Rules of Evidence*, U.S. Government printing office, Washington, Dec.1, 2014.

4) Коментари законика о кривичном поступку, приручници, извештаји

Белански, С.; Илић, П, Г, Мајић, М.: *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2011.

1. Група аутора: *Законик о кривичном поступку (коментари и објашњења закона)*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1953.

2. Илић, П. Г. и др.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2013.

3. Petrić, B.; Vuković, Š.: *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1977.

4. Pavišić, V.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Dušević i Kršovnik, Rijeka, 2011.

5. Живановић, Т.: *Кривични законик и поступак Краљевине Југославије*, Штампарија „Гундулић“, Београд, 1930.

6. Васиљевић, Т.; Грубач, М.: *Коментар Закона о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2010.

7. Vasiljević, T.; Grubač, M.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1987.

8. Vasiljević, T.: *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Službeni list SFRJ, Beograd, 1977.

9. Vasiljević, T.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd, 1957.

10. Radulović, D.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore*, Pravni fakultet Podgorica, Podgorica, 2009.

11. Шкулић, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2011.

12. Iskustva u primeni novog Zakonika o krivičnom postupku od strane organa posebne nadležnosti u Srbiji (okrugli sto), Pregled primedbi i predloga za izmenu ZKP iznetih od strane učesnika, *Nezvanični skraćeni zapisnik sa okruglog stola Misije OEBS o iskustvima u primeni novog ZKP*, 14. septembar 2012.

13. *Modul 2, Krivična oblast, Postupak optuženja i glavna rasprava*, Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine, Javna ustanova centar za edukaciju sudija i tužilaca u F BiH, Javna ustanova centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u RS, Sarajevo, januar/siječanj 2006.

14. *Priručnik o odbrani u predmetima međunarodnog krivičnog prava*, Praksa Udruženja branilaca koji postupaju pred MKSJ-om, UNICRI, 2011.

15. Report on Witness Protection, Committee of Experts on Criminal law and criminological aspects of organised crime, Strasbourg, 24 March 1999.

16. *Uputstvo za krivični postupak i postupak kažnjavanja novčanom kaznom (RiStBV)*, Nemačka fondacija za međunarodnu pravnu saradnju, Beograd, 2013, na: <http://www.harmonius.org/wp-content/uploads/2014/10/Uputstva-za-krivicni-postupak.pdf>, доступно 15.08.2015.

5) Судска пракса

1. Пресуда Окружног суда у Нишу, К.164/04 и Пресуда ВСС Кж. I 1079/05, *Билтен судске праксе Окружног суда у Нишу*, број 23, Intermex, Београд, 2006.

2. Пресуда Вишег суда у Новом Саду посл. бр. К. 282/11 од 18.04.2012. године која је потврђена пресудом Апелационог суда у Новом Саду посл. бр. Кж. 1 1940/12) - *Билтен Вишег суда у Новом Саду*, број 4/2013, Intermex, Београд, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/39801>., доступно 19.02.2015.

3. Пресуда Вишег суда у Крагујевцу К-293/10 од 26.01.2011. године и решење Апелационог суда у Крагујевцу Кж.1-1268/11 од 15.06.2011. године) - *Билтен Вишег суда у Крагујевцу*, број 3/2012, Intermex, Београд, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/35123>., доступно 18.01.2014.

4. Пресуда Апелационог суда у Београду Кж. I бр. 5922/11 од 29. марта 2012. године и пресуда Вишег суда у Београду К. бр. 51/11 од 11. октобра 2011. године, *Билтен Вишег суда у Београду*, број 83, Intermex, Београд, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/6525>., доступно 09.07.2014.

5. Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. Kž. 1 3879/12 od 06.02.2013. godine kojom je preinačena presuda Višeg suda u Novom Sadu posl. br. K. 1942/10 od 10.09.2012. godine, *Bilten Višeg suda u Novom Sadu*, broj 4/2013, Intermex, Beograd, na: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/7720>., доступно 09.07.2014.
6. Presuda Vrhovnog suda Crne Gore Kž. 86/99 od 2. juna 1999, *Intermex*, Beograd.
7. Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. Kž. I 4505/11 od 12.01.2012. godine, kojom je ukinuta presuda Višeg suda u Novom Sadu posl. br. K. 2152/10 od 09.09.2011. godine, *Bilten Višeg suda u Novom Sadu*, broj 3, Intermex, Beograd, 2012, na: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/7812>, доступно 09.07.2014.
8. Правно схватање - О начину и обиму извођења доказа на претресу пред другостепеним судом у смислу члана 377. став 1. ЗКП, Правно схватање је усвојено на седници Кривичног одељења Врховног касационог суда одржаној 24.05.2011. године, *Билтен Врховног касационог суда*, број 1, Intermex, Београд, 2012, стр. 95.
9. ВСС, II, К. бр. 235/86 од 8. октобра 1986.
10. *АСБ Кж1 По1. бр. 6/10* од 12. априла 2010.
11. Presuda Opštinskog suda u Nišu – Odeljenje u Beloj Palanci K. Br. 4/03 i Presuda Okružnog suda u Nišu Kž. Br. 297/04, *Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu*, br. 22, Intermex, Beograd, 2006., на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/26419>, доступно 18.01.2014.
12. Presuda Osnovnog suda u Kragujevcu 4K-132/10 od 28.01.2011. godine i Rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu Kž.1-3547/11 od 20.09.2011. godine, *Bilten Apelacionog suda u Kragujevcu*, broj 2/2011, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/35306>, dostupno 18.01.2015.
13. Presuda Opštinskog suda u Aleksandrovcu k.br.91/07 od 27.02.2009. godine i Rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu, Kž.1.br.977/10 od 25.05.2010. godine, *Bilten Apelacionog suda u Kragujevcu*, broj 2/2010, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/33853>, доступно 20.01.2015
14. Presuda Opštinskog suda u Aleksincu – odeljenje II K.br.52/03 i Rešenje Okružnog suda u Nišu Kž.374/06 – Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu, br. 23/2006, Intermex, Beograd, на: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/27234>, доступно 18.01.2015.

15. Presuda Opštinskog suda u Nišu K. Br. 887/02 i Rešenje Okružnog suda u Nišu Kž. 1050/03, Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu, br. 22/2006, Intermex, Beograd, na: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/26426>, доступно 18.01.2015.
16. Presuda Višeg suda u Vranju K.br.62/10 od 04.10.2010. godine i Rešenje Apelacionog suda u Nišu Kž.1 br.3997/19 od 23.02.2011. godine – Biletan Apelacionog suda u Nišu, broj 2/2011, Intermex, Beograd, na: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/30823>, доступно 18.01.2015.
17. Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, KžI-4822/10, od 14.12.2010. godine - *Bilten Apelacionog suda u Novom Sadu*, broj 2, Intermex, Beograd, 2011, na: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/34044>., доступно 12.12.2014.
18. Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu posl.br.Kž.I 5026/10 od 30.11.2010. godine kojim je ukinuta presuda Višeg suda u Novom Sadu posl.br.K. 528/10 od 30.06. 2010. godine, Bilten Višeg suda u Novom Sadu, broj 2/2011, Intermex, Beograd, na: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/34694>, доступно 18.01.2015.
19. Presudu Osnovnog suda u Užicu K 282/10 od 28. septembra 2010. i rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu Kž 5310/10 od 18. januara 2011. У: Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, број 12, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад, 2011.
20. Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž2 br. 4020/11 od 08. decembra 2011. Godine – rešenje Višeg suda u beogradu K. br. 1283/10 od 09. Septembra 2011. godine, Bilten suda u Beogradu, broj 4/2011, Intermex, Beograd, na: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/37307>., доступно 10.07.2014.
- K. 41/08 Okružnog suda у Краљеву.*
21. Предмете *Lüdi v. Switzerland*, 12433/86 од 15. јуна 1992, *Luca v. Italy*, 33354/96, од 27. фебруара 2001. године, *P S v. Germany*, 33900/96, од 20. децембра 2001. године. У: Мекбрајд, Дž.: *Ljudska prava u krivičnom postupku, Praksa Evropskog suda za ljudska prava*, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, Beograd, 2009, стр. 175, 177. и 178.
22. Предмет *А.Г. против Шведске* број 1315/09 и *Вронченко против Естоније* број 59632/09. У: Синановић, Б.: Посебно осетљиви сведок у кривичном поступку, *Билтен Врховног касационог суда*, број 3, Intermex, Beograd, 2014, стр. 37. и 38.
23. *ВСС, Кзз. број 21/02*, од 14.06.2002.

24. Sudska praksa (priredili Nikolić-Garotić, S. i pravni saradnici Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu), *Pravda u tranziciji*, broj 16, на: [http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/\(CASOPIS\)/SRP/SRP16/2496.pdf](http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/(CASOPIS)/SRP/SRP16/2496.pdf) од 14.02.2015.
25. Dorson protiv Holandije (tačka 70), на: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Dorson-protiv-Holandije.pdf>, доступно 14.02.2016.

б) Други извори

1. *Судије ће у судницама од Нове године носити тоге*, на: <http://www.dnevnik.rs/hronika/sudije-ce-u-sudnicama-od-nove-godine-nositi-toge>, доступно 13.02.2016.
2. Где су и шта раде заштићени сведоци, *Политика*, 01.01.2014, на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=01&dd=01&nav_id=795674, доступно 25.02.2016.
3. Виши суд у Београду, на: <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/articles/o-visem-sudu/uredjenje/sluzba-za-pomoc-i-podrsku-svedocima-i-ostecenima/>, доступно 14.02.2016.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Саша Атанасов

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Улога сведока у откривању и доказивању кривичног дела

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Косовској Митровици, _____.

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Саше Атанасов

Наслов рада

Улога сведока у откривању и доказивању кривичног дела

Ментори:

1. др Милан Жарковић, редовни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду,
2. др Петар Станојевић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Потпис докторанда

У Косовској Митровици, дана _____.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици унесе моју докторску дисертацију под насловом:

УЛОГА СВЕДОКА У ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

која је моје ауторско дело.

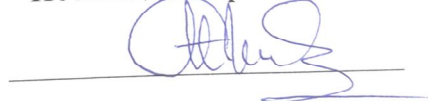
Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Косовској Митровици, дана _____.